

Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatal Kutatók Szövetsége

Scientia Denique

IV. évfolyam, 1. kiadás
2014

Scientia Denique

A Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatal Kutatók
tudományos kötete

Науковий вісник
Закарпатського угорськомовного товариства
студентів та молодих дослідників

2014

IV. évfolyam, 1. kiadás

IV рік, 1 видання

Ужгород: «Уждрук»

A Scientia Denique a KMDFKSZ által létrehívott tudományos kötet, amely a kárpátaljai magyar tudományos életben tevékenykedő fiatal kutatók színvonalas munkáit gyűjti össze. Jelen kiadvány a történelem, magyar nyelv- és irodalomtudomány, fizika, informatika, matematika, biológia és a politológia területéről közöl írásokat.

KIADÓ: *Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatal Kutatók Szövetsége*

FELELŐS SZERKESZTŐ: *Rigó István*

FŐSZERKESZTŐ: *Horváth Attila*

A KIADÁSÉRT FELEL: *Turányi Tatjana*

A korrektúrát és tördelést a szerkesztők végezték

A KÖTET TANULMÁNYAINAK TARTALMÁÉRT MINDEN ESETBEN A
SZERZŐK VÁLLALJÁK A FELELŐSSÉGET

A TANULMÁNYKÖTET MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA:

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

TARTALOM

HUMÁNTUDOMÁNYOK

<i>Balogh Ildikó: Magyarország mezőgazdasága és ipara Mária Terézia korában.....</i>	9
<i>Demjén Izabella: Északkelet-magyarországi nyelvváltozatok szocio-pragmatikai megvilágításban.....</i>	17
<i>Fodor Krisztina: A Beregi Egyházmegye vallás-erkölcsi életének jellemzése levéltári források tükrében (1848-1914).....</i>	27
<i>Hamerli Petra: Olaszország viszonya a magyar revízióhoz, különös tekintettel Kárpátalja visszacsatolására.....</i>	40
<i>Kopasz Gyula: Dercen község rövid története.....</i>	51
<i>Kosztur András: A német konzervatív forradalom eszméi Moeller van den Bruck és Spengler munkásságában</i>	63
<i>Molnár Beatrix: A XVII. századi holland festőiskola társadalmi-politikai háttere.....</i>	69
<i>Nagy Nikolett: Konrad Adenauer és a Német Szövetségi Köztársaság első évtizede</i>	74
<i>Orbán Melinda: Kárpátalja Magyarországhoz történő visszacsatolása a korabeli helyi magyar sajtó tükrében</i>	85
<i>Orosz Júlia: Magyarországi női sportolók részvétele az 1968-as nyári olimpián.....</i>	96
<i>Seremet Sándor: Népmozgások Kárpátalján, a régió csehszlovák államhoz való csatolása után (1918-1930).....</i>	106
<i>Szabó Ágnes: Kárpátaljai Református Egyház – az újrakezdés évei, nagytiszteletű Héder János főjegyzővel folytatott mélyinterjú alapján.....</i>	115
<i>Turányi Tatjana: Szociológiai helyzetkép a kárpátaljai magyar kisebbség politikai nézeteiről</i>	124

<i>Vass Szabina: A Magyar Szent Korona, mint művészettörténeti emlék.....</i>	140
---	-----

REÁLTUDOMÁNYOK

<i>Demes Sándor: A metán és a kén-hexafluorid molekulák fragmenseinek energetikai tanulmányozása elsődleges módszerekkel.....</i>	153
<i>Gerics Gabriella: A dinamikus készletgazdálkodási modellek.....</i>	163
<i>Kopinczu Nikolett: Impropius integrál és felhasználása.....</i>	172
<i>Pataki Anett: Fourier-féle integrál és felhasználása</i>	183
<i>Peres Orsolya: Finom és hiperfinom hasadás kiszámítása a kétkvarkos rendszerek energetikus spektrumában a kölcsönhatások árnyékolt potenciáljával.....</i>	193
<i>Virág Loránd: A részecskeazonosság kvantummechanikai értelmezése. Fermionok és bozonok</i>	200

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

<i>Molnár Attila, Szanyi Szabolcs: A kullancsok által terjesztett betegségek és azok Kárpátaljai vonatkozásai.....</i>	209
<i>Szanyi Kálmán: Nagydobrony környezeti alapállapotának felmérése.....</i>	223

HUMÁNTUDOMÁNYOK

*Ungvári Nemzeti Egyetem,
Magyar Tannyelvű Humán-
és Természettudományi Kar,
Magyar Történelem és
Európai Integráció Tanszék,
V. évfolyam*

MAGYARORSZÁG MEZŐGAZDASÁGA ÉS IPARA MÁRIA TERÉZIA KORÁBAN

BEVEZETÉS

Mária Terézia a Habsburg birodalom és ez által az akkor hozzá tartozó Magyarország királynője is volt, a felvilágosult abszolutizmus neves képviselője. Uralma elején rengeteg nehézséggel kellett szembenéznie: meg kellett tartania édesapja örökségét, amihez ráadásul hozzáadódott egy előregedett konzervatív politikai vezetés és a nehéz anyagi helyzet jelenléte is. Néhány hónappal édesapja, VI. Károly német-római császár halála után a környező országok sorra rúgták fel a vele kötött, a Pragmatica Sanctio elfogadásán alapuló szerződéseket, mely a királynő számára a leányági örökösödés lehetőségét biztosította. Emiatt a fiatal királynő már uralkodása első évében háborúzni kényszerült hatalma védelme érdekében. A nyolc éven át tartó osztrák örökösödési háború (1740-48) és az azt követő hétéves háború (1756-63) a dinasztia számára szükségessé tette, hogy gazdasági téren reformintézkedésekbe kezdjen.

A királynő által véghezvitt gazdasági intézkedéseknek köszönhetően a magyar mezőgazdaság jelentős modernizációkon ment keresztül (meghonosodott magyar földön a burgonya tápláléknövényként való használata, a kukorica pedig főként takarmánynövényként kezdett el funkcionálni, akárcsak napjainkban). A témaválasztás több szempontból is aktuálisnak tekinthető: 240 évvel az után, hogy a burgonyatermesztés gyökeret vert, e növény napjainkban is egyik legnépszerűbb tápláléka étkezési kultúránknak; a magyar bor pedig, mely ebben az időszakban célozta meg a külföldi piac meghódítását, máig ismert és elismert

Európa-szerte. Az ipari jellegű reformoknak pedig tudományos-technikai eredménye is lett: Selmezbányán Hell József Károly 260 évvel ezelőtt alkotta meg a világ első sűrített levegővel működő vízemelőjét. Mindezen változások elősegítették a magyar gazdálkodási rendszer mai arculatának kialakulását.

A munka megírása során nagy segítséget nyújtott a Magyar Elektronikus Könyvtár oldalán is fellelhető *Marczali* (1891) és *Szilágyi* (1898) által szerzett munkák, melyek terjedelmes voltak miatt részletes leírást tartalmaznak a kor gazdaságát illetően. Fontos még megemlíteni *Ember – Heckenast* (1989) munkáját, mely több tucat táblázattal segíti az olvasó és kutató eligazodását a témában.

Fogalmak:

Felvilágosult abszolutizmus: A 18. század monarchiáinak többségére jellemző uralmi forma, lényege a polgári jellegű, reformok bevezetését szorgalmazó bürokratikus kormányzás. Többek között II. (Nagy) Frigyes Poroszországra és Nagy Katalin Oroszországra is ez a forma volt jellemző.

Mezőgazdaság: a termelői szféra egyik ágazata, mely a földművelésre és növény- illetve állattenyésztésre irányul.

Ipar: a termelői szféra azon ága, mely a természeti eredetű erőforrásokat dolgozza fel és alakítja át késztermékké.

A felvilágosult abszolutizmusok Európában – északról délig – arra törekedtek, hogy az Angliával szemben reménytelen, de a kontinensi Nyugattal, Franciaországgal szemben még korrigálható lemaradásukat új módszerek bevezetésével csökkentsék, hogy felzárkózzanak vagy gyarmataik jobb kihasználásával, vagy a belső gazdasági erők összehangolt kiaknázásával. (*Szilágyi*, 1898)

A birodalom egyes tartományainak saját szerepet szántak gazdasági téren. Magyarországra főként mezőgazdasági téren számítottak, az országnak lényegében Ausztria és Csehország (Szilézia elvesztése óta ezek számítottak a legiparosodottabb tartományoknak) élelemmel való ellátásának alárendelt szerepét szánták, a magyar „magtár” pedig e feladatnak kellőképpen eleget kellett tessen. Ez az elgondolás már VI. Károly (magyar királyként III. Károly) idejében is létezett. (*Marczali*, 1891) A magyar gazdaság fejlődésének óriási löketet adott, hogy ekkorra az ország népessége is jelentősen megnőtt. Köszönhető ez részben annak, hogy 1743 óta egy-egy határőr településen kívül sehol sem pusztított a pestis (*Szilágyi*, 1898), amire Nagy Lajos kora óta nem volt példa.

A 18. század hatvanas éveitől, a Szilézia visszaszerzéséért folytatott küzdelmek befejezése után, számos javaslat született arról, hogyan lehetne hagyományos keretben a magyar mezőgazdaság eredményességét minél hatékonyabban növelni. Erre az időszakra nem találjuk nyomát a vetésforgónak, és a jószágok istállózó takarmányozása sem jellemző. A háromnyomásos gazdálkodás viszont legalább felváltotta az elavultabb vetési formákat. (Szvák, 2007)

Erre az időszakra a kukoricatermesztés változásokon ment keresztül: a kertek mellett már a tavaszi vetőn és az ugaron is helyet kapott, nagyarányú termesztése pedig elsősorban sertéshízlalás céljából kezdődött meg. (Szvák, 2007) A kukorica vetésének egyik pozitívuma volt, hogy trágyázás nélkül is kellőképpen előkészítette a talajt a következő évi gabonatermesztésre.

Az 1760-as évektől fogva külföldön járt, idejüket letöltött katonák s onnan jövő telepesek a burgonya meghonosodásának törtek utat. Főképp az Európa-szerte ínséges 1771–1772-es esztendő hatására kezdett gyökeret verni elsősorban a Dunántúlon, a Felvidéken és Erdélyben. Mária Terézia főképp ez utóbbi területen törődött a burgonya végleges meghonosításával, elsősorban azért, hogy ebből az addig csak dísznövényként termesztett növényből, ne pedig kenyérgabonából főzzenek pálinkát. (Ember és Heckenast, 1989) Csak később, II. József uralkodása idején terjedt el néptáplálékként, s az első két évben ingyen gumót juttatva kötelezővé tette ott termesztését.

A termés növelése céljából igyekeztek növelni a megművelhető föld mértékét. Ennek érdekében kiszélesítették a megművelhető földet, jobbágmunkával töltések közé szorítva az Ecsedi-lápot és a Hanságot. Több osztatlan közbirtokon belül pedig megindult a határok részjogok arányában való felosztása. A hajdani török területen megmaradt pusztákat örmény és görög vállalkozóknak adták bérbe. Az alábbi táblázat (1. táblázat) (Ember és Heckenast, 1989) jól szemlélteti, Mária Terézia uralkodása alatt a megművelt földek mértéke óriási mértékben megnőtt:

1. táblázat. A megművelt szántóföldek aránya
Magyarországon 1720-1780 között

	1720	1780
Királyi Magyarország	175875	760693
Végvári övezet	63027	358699
Török hódoltság	98777	639244
Szántó összesen (hektár)	337679	1758636

A szőlőtermesztés tekintetében a külföldi piacok meghódítása volt a cél. A legkiemelkedőbb borvidékek közé sorolhatjuk Eger környékét, Észak- Kelet Felvidéket, az Égermelléket, ill. a Temesközt keletről szegélyező dombvidéket. (Szvák, 2007) A hazai fogyasztásban a gyenge, 4,5%-os alkoholtartalmú, savanyú borok gyakran a fertőzött, betegségeket terjesztő vizet helyettesítették. A 2. táblázat (Ember és Heckenast, 1989) adatai alapján elmondható, hogy a szőlőültetvények aránya a században kétszeresére nőtt:

2. táblázat. A szőlőültetvények aránya
Magyarországon 1720-1780 között

	1720	1780
Királyi Magyarország	19508	22919
Végvári övezet	4803	19848
Török hódoltság	6800	23929
Szőlő összesen (hektár)	31111	66696

A töröktől 1718-ban visszafoglalt Temes-vidéket Temesi Bánság néven 1778-ig nem magyar kormányshoz, hanem az Udvari Kamara felügyelete alá helyezték. (Kalmár és ifj. Barta, 2000) A kormány elsődleges célja az volt ezzel, hogy az ide telepítésre kerülő iparnövények ne a magyarok, hanem a birodalom számára hozzanak nyereséget.

A faállomány rohamos csökkenése miatt az uralkodó általános rendelkezést adott ki az erdők megóvásáról. A kecskék kitiltásán túl, felmérték az erdők területét. Az erdők felújítását mesterséges úton is igyekeztek előidézni magfák meghagyásával és fiatal csemeték telepítésével. Különösen bevált ez a módszer Debrecenben és környékén, ahol csak télen engedélyezték a fa őlszámra való osztását. Az 1781-ben Erdélyre is kiterjesztett rendelet megvalósulását viszont hátráltatta az, hogy nem tudták fedezni az erdőfelügyelő, mérnökök alkalmazását. (Исламов, Пушкаш és Шушарин, 1991)

Az állattenyésztés terén is rengeteg változás következett be ebben az időszakban, melyek olykor nem várt eredményeket hoztak a magyar gazdaság számára.

A gazdasági újítások részét képezte az is, hogy a magyar parlagi lovat megpróbálták keresztezni nagyobb termetű ménekkel, amely szekerezésre jobban megfelelt. Később II. József Moldvából és a mai Ukrajna területéről is hozatott be méneket, de sem az ő, sem pedig édesanyja rendelkezései nem jártak komolyabb sikerekkel. A lótenyésztés volt az egyetlen ágazat, ahonnan szinte teljesen eltűntek a magyar fajták. (Szvák, 2007) Nagyobb sikerrel próbálkozott Mária

Terézia a selyemhernyó tenyésztése terén, hiszen a selyem a rokokó fényűzés divatjának elengedhetetlen kelléke volt (*Nemeskürty*, 1997), ily módon fontos bevételi forrást jelentett birodalma számára. Magyarország déli vidékeinek jutott az a feladat, hogy a szükséges mennyiségű selyemfonalat megtermelje. Elrendelte tehát az eperfák ültetését és ingyen petéket osztatott. Problémát jelentett azonban, hogy az itáliai Sollenghi módszerei nem tették lehetővé a durvább és finomabb szálak elkülönülését, így a gubókért csak keveset fizettek.

A fényűzés további kelléke volt a gyapjúból készített öltözet is. Ehhez azonban nem volt mindegy milyen birkát nyírnak meg. Spanyolország féltve őrzött kincsei voltak a merinói birkák, amelyekből Ferenc császár, Mária Terézia férje is meghonosított néhányat Magyarországon. (*Szilágyi*, 1898) Ezekkel keresztezték a cigája juhokat, ezzel is javítva a birkagyapjú minőségét.

A méhészet fejlesztésére irányuló törekvést kettős igény váltotta ki: egyfelől, hogy készülhessen elég viaszgyertya az udvar kivilágítására, másfelől pedig, hogy a bécsi mézeskalácsok is el legyenek látva kellő nyersanyaggal. (*Ember és Heckenast*, 1989)

A szürke marha tenyésztése a magyar történelem egyik évszázados eleme volt. A pusztákon legelő szürke marhákat rideg állattartással tartották (*Ember és Heckenast*, 1989), amit ez az állat jól bírt. Egyetlen negatívuma, hogy nem volt jó tejelő, ettől függetlenül a hazai és külföldi piacokon is kedvelt „áru” volt. Ezeket az állatokat legfeljebb éjszakára hajtották be a fedetlen istállókba. Magyarország állatállományában többnyire a korábbi ismert magyar fajták éltek tovább. (*Szvák*, 2007)

Az állatállományt pusztító dögvészek megelőzésére az uralkodó előírta, hogy csak marhalevél kíséretében lehet a marhákat kihajtani. (*Ember és Heckenast*, 1989)

Mária Terézia uralkodása alatt jelentősen bővült a kamara hatásköre, teljessé mégsem vált. A kincstári jövedelmek jelentős részét továbbra sem a kamara kezelte. Ilyenek voltak elsősorban a bányászatból származó jövedelmek.

A bevételeknek két nagy csoportját különböztethetjük meg: egyrészt a sóbányászatból és só kereskedelemről származókat, másrészt a nemesércek és a réz bányászatával, értékesítésével összefüggőeket. Az 1780-as évekig az udvar igyekezett a magyar kamara függetlenségének látszatát megőrizni. (*Szabó*, 2006)

A vámrendszerek kialakításában is igyekezett az osztrák udvar saját érdekeit szem előtt tartani, a belső vámhatárokat is ennek megfelelően alakította ki 1754-től kezdődően. (*Kalmár és ifj. Barta*, 2000)

A szarvasmarha kivitele volt korábban az egyetlen meghatározó kereskedelmi ágazat, mostanra viszont első helyre a búza exportja került. Ezt egészítette ki a gyapjú és borkivitel is.

Országszerte gabonaraktárak (domus annonariák) (*Ember és Heckenast, 1989*) építésébe kezdtek. A hazai gabona olykor Lengyelországba és Itáliába is elkerült.

Habár a Habsburg uralom javarészt a mezőgazdaság terén számított Magyarországra, ipara fellendítésében is szerepet vállalt.

Ahogy a török kiűzés után a magyar mezőgazdaság nem tudott azonnal európai szintre emelkedni, úgy ipara is csak lassan tudta a korábbi századokból megörökölt problémáit megoldani. Az Európához való alkalmazkodás igénye idézte elő az alkalmazott technika megújulását (az iparosok kötöttsége megszűnt, manufaktúrák létesültek). A 18. századi magyar ipar összetettebbé és sokrétűbbé vált.

Alapvetően a Felvidék volt az ország legiparosodottabb vidéke (*Szvák, 2007*), de a 18. században a volt hódoltságok területei is párhuzamos fejlődést kezdtek el mutatni.

A magyar ipar egyik legnagyobb gátja az volt, hogy a céhes termelést csak kevés helyen váltotta fel manufaktúra, ráadásul az egyes termékek elkészítéséhez szükséges szaktudással sem rendelkeztek az esetek többségében. (*Kalmár és ifj. Barta, 2000*) Ebből adódott, hogy a felvásárló piac szűkös volt, ami pedig a céhmesterek elszegényedését idézte elő.

A kerámiaiparban a Lotaringiai Ferenc császár által alapított majolikaüzem számított a legjelentősebbnek. A többi iparágról nem rendelkezünk pontos adatokkal, a legtöbb terméket pedig manufaktúrák helyett falusi műhelyekben állították elő. Ezzel szemben a 18. század második felében manufakturális keretek között indult fejlődésnek a papírgyártás (habár papíralom már a 16. században is működött) és a dohányfeldolgozás. Mindkét ágazat központjának Holics (*Ember és Heckenast, 1989*) számított (Észak-Magyarország, ma Szlovákia része).

A bányászat felfutása részben technikai újításainak volt köszönhető. Selmezbányán még bányászati iskolát is nyitottak 1735-ben (*Kalmár és ifj. Barta, 2000*), amelyet később, 1762-70 között akadémiává szerveztek át. Ezen a területen a tudomány is összeköthető a reformokkal, hiszen itt, Selmezbányán Hell József Károly 1753-ban megalkotta a világ első sűrített levegővel működő vízemelőjét.

Kedvező eseményt jelentett, hogy Mária Terézia 1776-ban Fiumét (a mai Rijeka területe) közigazgatásilag Magyarországhoz csatolta, így az ország tengeri kikötőhöz jutott. (*Szvák, 2007*) Fiume kereskedelme valóban felvirágzott ebben az időszakban, de nem felejthető el, hogy a kelettel való kereskedelmet passzivitás jellemezte.

Mindezen fejlesztések ellenére nem sikerült nagymértékben iparosítani az országot, ugyanis az 1790-es évek végén is csak néhány tucat nagyobb manufaktúra működött Magyarország területén. (*Kalmár és ifj. Barta, 2000*)

A gazdaság megreformálásának részét képezte a fölöslegesen fenntartott, esetleg működésében károsnak vélt ipari létesítmények megszüntetése. Az 1751. évi „*az országban a közönségre nézve káros malmok megszüntetéséről*” című törvénycikk is az ilyen malmok felszámolását írta elő:

„Az országban és a hozzá kapcsolt részekben nem kevés számmal vannak folyók, melyeknek felszine a rajtok keresztül húzott malomgátak miatt, a sűrűn fekvő malmokhoz emeltetvén, s ez által a víz gyorsabb lefolyása akadályoztatván, záporok által növeltetve, gyakran kiáradnak, s a szomszédos síkságra kiömlvén, a mellettük fekvő területeket elposványosítják és mocsárosítják, és azt a földet, mely a folyók szomszédságában legtermékenyebb szokott lenni, teljesen műveletlenné és terméketlenné teszik;... az afféle közártalmas malmokat, ha meg lehet igazítani, az előírt módon, oly mesterek által, kik a vizek vezetésében és gátak szerkesztésében jártassággal bírnak, megigazíttassa; ha pedig a megigazításnak helye és módja nem lenne, meghallgatván előlegesen a birtokosokat, teljességgel el kell a gátakat hordatni, semmiféle eddig közbejött határozat nem állván ellent.” (*Corpus Juris Hungarici*)

Hogy képet kapjunk arról, milyen módon vélekedetek Magyarországról a korban gazdasági szempontból, jól tükrözi Paolo Reiner, Velence bécsi nagykövetének levele, aki 1769-ben a következőket írta haza:

„Hihetetlen, mennyire megnőtt a magyar köztársaság népessége és kultúrája az elmúlt huszonöt évben; jó néhány faluból népes város lett, azelőtt nem létező iparágak fejlődésnek indultak; selyemültetvényeket telepítenek, hogy legyen selymük... Az ország évi bevétele állat-és élelmiszer-exportból 12 millió forint.” (*Nemeskürty, 1997:319*)

ÖSSZEGZÉSKÉPPEN elmondható, hogy Mária Terézia uralkodása negyven éve alatt sokat tett a magyar gazdaság korábban elszenvedett sérüléseinek gyógyításáért. Meglátásom szerint a háromnyomásos gazdálkodás bevezetése már önmagában előrelépést jelentett a mezőgazdaság számára, a burgonya vetésének kötelezővé tétele pedig segített abban, hogy a Kárpát-medence népei étkezési kultúrájában meghonosodhasson ennek, az addig csak dísznövényként használt növényfajtának a kiterjedt használata. Emellett még számos új növény és állatfaj honosodott meg itt pusztán gazdasági érdekek miatt. Ugyan

iparosodás terén a többi örökös tartományhoz képest nem jártunk élen, Paolo Reiner tudósítása szerint ebből származóan is sikerült jelentős profitra szert tennie Magyarországnak, s habár az ország összdinasztiai szempontból továbbra is Ausztria és Csehország kiszolgálója maradt, mégsem volt ilyen hasznos uralkodója a korona országának Hunyadi Mátyás óta.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Ember, Heckenast (1989): *Magyarország története 1686-1790 (II. kötet)*. Budapest: Akadémiai.

Corpus Juris Hungarici. Mária Terézia 1751. évi XIV. törvénycikkelye. *Ezer év törvényei*. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4796> (2013.december 27.)

Hóman, B. (1928): *Magyar történet*: In (Szekfű Gyula szerk.). <http://www.elib.hu/00900/00940/html/> (2013. december 28.)

Kalmár, ifj. Barta. (2000): *Kétfejű sas (A Habsburg uralom Magyarországon 1699 – 1790)*. Bp.: Encikloedia Humana Egyesület

Marczali, H. (1891). Mária Terézia (1717-1780). <http://mek.niif.hu/05700/05755/html> (2013. december 27.)

Nemeskürty, I. (1997): Paolo Reiner, Velence bécsi nagykövete jelentése *Mi magyarok*. Budapest: Akadémiai.

Szabó, Cs. (2006): *A magyar állam története (1711-2006)*. Budapest: Bölcsész Konzorcium.

Szilágyi, S. (1898): *A magyar nemzet története*. <http://mek.oszk.hu/00800/00893> (2014. 01. 15.)

Szvák, Gy. (2007): *A magyar újkor története*. Budapest: Pannonica.

Исламов, Пушкаш, Шушарин (1991): *Краткая история Венгрии*. Москва: Наука.

LEKTORÁLTA:

Zubánics László,
adjunktus,
UNE MTHTK,
Történelem és Európai
Integráció Tanszék

*Pázmány Péter
Katolikus Egyetem,
Nyelvtudományi
Doktori Iskola,
II. évfolyam*

ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGI NYELVVÁLTOZATOK SZOCIO-PRAGMATIKAI MEGVILÁGÍTÁSBAN

„...nem rossz, s nem is csak kényszerű kompromisszumként
használandó eszköz a régi emlékek nyelvjárásosságának
mérése mai irodalmi nyelvünkhöz.”

Deme László: *A XVI. század végi nyelvi norma kérdéséhez*

Munkám célja, hogy ízelítőt adjak a 17. századi északkelet-magyarországi nyelvhasználatból, összehasonlítva a világi és az egyházi vonalat. Nyelvünknek a történelmi körülmények között alakuló viharos élete, nyelvjárásaink folytonos egymásba keveredése e nyelvjárások történetét illetően sajátos problematikát hordoz magában, s különleges módszereket kíván ennek a vizsgálatára. (*Egriné*, 1965) A történelmi hatások következtében az északkelet-magyarországi nyelvterületen ma főként a bilingvizmussal kapcsolatos kutatások vannak túlsúlyban (*Beregszászi Anikó, Borbély Edit, Csernicskó István, Kótyuk István, Márku Anita* munkái). Viszont épp peremhelyzetéből fakadóan az általános magyar nyelvtörténeti vizsgálatok csak kevésbé értek el ide. Ezen a tendencián szeretnék javítani jelen munkámmal.

Németh Miklós a történeti szociolingvisztikát annak a célnak az elérésében használta és alakította a saját elképzelései szerint, hogy a már lezajlott nyelvi változásoknak a társadalmon belüli terjedéséről, magáról a változás mechanizmusáról megtudjunk valami újat ahhoz az ismeretanyaghoz képest, amelyet eddig a nyelvtörténeti kutatás és a nyelvjárástörténet felhalmozott. (*Németh*, 2008: 11) Hasonló célok elérése érdekében egy újkeletű vizsgálati módszert, a történeti szociopragmatikát alkalmazom.

Mind a nyelvjárási jelenségek megállapítása, mind pedig a lokalizálás szempontjából általában a legmegbízhatóbbnak a missilisek bizonyulnak. (Egriné, 1965) A világi és az egyházi nyelvemlékek szövegeinek vizsgálatakor törekedtem azok terjedelmének arányosságára: vagyis közel azonos mennyiségű adatot dolgoztam fel mindkét típusból.

A szociolingvisztika és a nyelvtörténet kapcsolatával, ezeknek nyelvtörténeti felhasználásával a nyolcvanas években foglalkoztak először. (Németh, 2004) Maga a pragmatika „a nyelvtudománynak az a része, amely a nyelvi megnyilatkozásoknak (mondatoknak, szövegrészleteknek) és a beszédhelyzeteknek a viszonyát kutatja” – olvashatjuk a Nyelvi fogalmak kisszótárában. (Kugler és Tolcsvai, 2000: 233) Az egész nagy tudományterület, a pragmatika, melyhez a történetiség is hozzátartozik, viszonylag fiatal és kiforratlan még, de már sok irányzata kifejlődött. Sárosi Zsófia meghatározása alapján a történeti szociopragmatika „a nyelvhasználat és a nyelv összefüggéseit vizsgálja a történetiségben, különös tekintettel a két vagy több résztvevős interakciókra és azok kontextusára”. (Sárosi, 2003: 441) Míg a pragmatika többnyire a beszélt nyelvvel foglalkozik, addig a történeti szociopragmatika kizárólag írott nyelvi forrásokra támaszkodik. Nem szemléletváltást, hanem inkább szemléletbővítést jelent a rendszerközpontú nyelvtörténeti vizsgálathoz mérve.

Ennek az újfajta módszernek a hatékonyságát kísérelem meg ábrázolni jelen munkámban.

Arra a kérdésre keresem a választ – talán helyesebben megfogalmazva: a megerősítést –, hogy egy adott korban belül van-e a különbség a világi és az egyházi nyelvhasználat között.

Az anyag gyűjtésének egyik forrásául a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Beregszászi Fiókleveletárában található két fond, a Perényi (4 okirat) és a Pribék (5 okirat) családok iratai szolgáltak. A szintén helyben található Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltárában található 17. századi egyházi rendeletek, levelezések adták a másik alapot (8 okirat).

Az egyházi anyag vizsgálatánál nem vettem figyelembe a szakrális nyelvet. Egyrészt, mert nemcsak vallással foglalkozó iratokat tartalmaz a forrás (például az 1630-as keltezésű levél, mely az egyháznak való telekeladról szól), másrészt pedig nem a szókincs vizsgálata a cél. A nyelv olyan részét vettem alapul, melyet mindenki használ, mely mindkettőben egyaránt jelen van: a beszélt nyelv hatása rányomja bélyegét a területileg együvé tartozó iratokra. A vizsgálat arra terjed ki, hogy melyik nyelvhasználatban hogyan jelennek meg a nyelvjárási sajátosságok.

Benkő Loránd meghatározása alapján „nyelvjárásoknak nevezzük azt a nyelvváltozatot, amely – mint a népnyelv legfontosabb változata – mindmáig többé-kevésbé mentes maradt a nemzeti nyelvet létrehozó, viszonylag teljes nyelvi egységesülést eredményező folyamattól; amelynek differenciáltsága, tagoltsága – szemben a népnyelv egyéb változataival – elsősorban területi (vagy a területi tagolódással azonos értékű már szervezeti) jellegű”. (*Benkő*, 1957: 7) Vidékünk nyelvföldrajzi alapon kibontakozó nyelvhasználati jellemzői az északkeleti típushoz tartoznak. (*Benkő*, 1957: 87–108)

Gréczi-Zsoldos Enikő szerint a XVII. századi magyar nyelv alakulására kétféleképp kell tekintenünk: egyfelől egy integrálódó folyamatot fedezünk fel, melynek átmeneti lépéseként jelennek meg az egységesült nyelvváltozat felé haladó, területileg a nyelvjárások fölé rendeződő regionális normák, másfelől differenciáló hatás érezhető, mert e változatnak a nyelvjárásokkal való kapcsolattartása egyes területeken konzervál egymástól eltérő regionális nyelvi elemeket. (*Gréczi-Zsoldos*, 2007: 32)

Nehéz probléma az egy-egy nyelvjárasterületre jellemző nyelvjárási jelenségek kiválasztása. Míg a korábbi időszakok nyelvemlékbeli adatai természetesen minősültek nyelvjárásnak, a XVI. században már nem ez a helyzet. (*Egriné*, 1965) A könyvnyomtatás elterjedése, az írni, olvasni tudás általánosabbá válása következtében kialakulóban van egy nyelvjárástól független, annak fölébe rétegződő normatív nyelvtípus, amely a szövegíró műveltségétől függően mindenfajta forrásunkban jelentkezhet, minden szövegbe behatolhat. A nyelvjárástörténet legfontosabb részét, a lokalizációt úgy oldhatjuk meg, ha előbb összegyűjtjük az adott területre vonatkozó legfőbb nyelvjárási jelenségeket. (*Egriné*, 1965)

Benkő Loránd munkájának Az újmagyar nyelvjárások kora c. fejezete alapján vizsgáltam a nyelvjárási jelenségeket a nyelvemlékekben. Ebből kifolyólag a következő csoportok alakultak:

- ▶ Hangtani jelenségek a magánhangzók minőségi változásának köréből;
- ▶ Hangtani jelenségek a magánhangzók mennyiségi változásának köréből;
- ▶ Hangtani jelenségek a kettőshangzók köréből;
- ▶ Hangtani jelenségek a mássalhangzók minőségi változásának köréből;
- ▶ Hangtani jelenségek a mássalhangzók mennyiségi változásának köréből;

► Nyelvtani szerkezeti jelenségek.

Saját felosztásomból kihagytam a szóképzleti jelenségeket, mivel ezekre nem szolgáltatott példát az okiratok. Valamint Benkő a magánhangzók minőségi változását két külön fejezetben tárgyalja (a középkori jelenségek folytatásai és az új jelenségek), kutatásomban viszont ezt összevontam. A kettőshangzók jelölésére az egyházi levelekben nem volt példa.

A világi nyelvhasználatban 75, az egyházi nyelvhasználatban 39 nyelvjárási jelenséget találtam.

1. HANGTANI JELENSÉGEK A MAGÁNHANGZÓK MINŐSÉGI VÁLTOZÁSÁNAK KÖRÉBŐL

Az egyik leggyakoribb jelenség – mely jellemző az északkeleti nyelvterületre, valamint a Nyugat - Északnyugat-Dunántúlra – az *í-zés*. A XVI. század folyamán terjedt el. Ennek a megfelelésnek a hiánya határozottan bizonyos hangrendszertípusok területéhez köthető. (*Imre*, 1971: 112)

Világi előfordulása: *azirt* (Pr, 1600), *ell kifjzítvén* (Pr, 1600), *kisön* (Pr, 1600), *ligjen* (Pr, 1600).

Egyházi előfordulása: *vegítöl* (Bu, 1655), *nemzedsigre* (Be, 1630), *keferüfigével* (Bu, 1655).

Az *i ~ e* szembenállás másik típusa az *i > e* változás.

Világi előfordulása: *emlétet* (Pe, 1687), *efméreti* (Pe, 1687).

Egyházi előfordulása: *eránt* (Hk, 1627), *Estván* (Be, 1630), *Tekentes* (Bu, 1664).

Az *ë ~ ö* hangviszony belső nyelvi és területi helyzetében eltolódások következtek be, nehezíti a vizsgálatokat, hogy a XVI. és XVII. századi irodalmi nyelvben divatossá vált, nem *ö-ző* nyelvjárások is használták. (*Benkő*, 1957: 88) *Imre Samu* is az egyik legszélesebb hatású megfelelésnek tartja. (*Imre*, 1971: 202) Viszont főként a Duna menti vidékek, a kelet-dunántúli rész és az Alföld *ö-ző*, ezért anyagomban csak kis számban találtam erre példát.

Világi előfordulása: *levelünköt* (Pr, 1661), *Pört* (Pe, 1751).

Egyházi előfordulása: *ököt* (Mu, 1646).

Viszont valamivel több alak fordult elő az *ü ~ ö* szembenállás *ü > ö* változatával:

Világi előfordulása: *közülök* (Pe, 1751), *nélköle* (Pr, 1600), *tölök* (Pe, 1751).

Egyházi előfordulása: *könyörgéfök* (Mu, 1646).

Egy-egy példát találtam az $a > o$ zártabbá válásra. Az $\acute{a}$ utáni o -zás disszimilációs jelenség: az $\acute{a}$ -s szótag utáni a hangja záródik-labializálódik (Benkő 1957: 90).

Világi előfordulása: *ki akarnok* (Pr, 1647).

Egyházi előfordulása: *zárokat* (Hk, 1627).

Az állami levéltári anyagban előfordul az $u > o$ változás, az egyháziban nem jelenik meg: *maghokh* (Pr, 1600), *tudtokra* (Pe, 1694).

2. HANGTANI JELENSÉGEK A MAGÁNHANGZÓK MENNYISÉGI VÁLTOZÁSÁNAK KÖRÉBŐL

A magánhangzók közötti mennyiségi változások jelöléséről a XVI. századtól beszélhetünk a huszita helyesírás megjelenésével. Anyagomban mindkét nyelvhasználat szolgáltat rá példákat – viszont egymással ellentétes módon. Míg a világi szövegek jelölési nyúlásra utalnak ($\ddot{o} > \ddot{o}$), addig az egyháziak rövidülésre ($\ddot{u} > \ddot{u}$). Előbb a világi, majd az egyházi nyelvhasználatot mutatom be.

Hangsúlyos szótagokban a felső nyelvvállású magánhangzók sok szóban megnyúltak ($u, \ddot{u} > \acute{u}, \acute{u}$): *útaznak* (Pe, 1751), *űdvezűlt* (Pr, 1679), *fűrgeffem* (Pe, 1751). Ugyanígy a középső nyelvvállású $\ddot{o}$ hang nyúlására is több példát találtam: *kől* (Pe, 1751), *kőlcségeket* (Pe, 1751), *kőnyebb* (Pe, 1751), *következzik* (Pr, 1679).

A XVI. század közepétől kezdve részben a kézírásban is, de főként a nyomtatásban az a jelölési szokás jött a divatba, hogy ha a betűk alakja megengedte, akkor ékezetekkel látták el a hangsúlyos szótagokban a $l +$ dentális zárhang előtt álló $o, \ddot{o}, u, \ddot{u}$ hangokat. (Benkő, 1957: 95) A liquidák jelölésének nyomait mutatják a következő példák: *hólnapnak* (Pe, 1694), *igaffágúl* (Pe, 1694).

Az egyházi levéltári anyagban hangsúlyos és hangsúlytalan szótagban egyaránt található $\ddot{u} > \ddot{u}$, $\ddot{o} > \ddot{o}$ rövidülésekre találtam példát: *gyűlés* (Hk, 1627), *hűféggel* (Hk, 1627), *hűfegtelen* (Hk, 1627), *keferűfigével* (Bu, 1655); *vegitől* (Bu, 1655), *ököt* (Mu, 1646).

3. HANGTANI JELENSÉGEK A KETTŐSHANGZÓK KÖRÉBŐL

Néhány kettős betűs jelölés található a világi okiratokban az $\ddot{o}, \ddot{o}$ és az $\ddot{u}$ helyén, de ez nem tekinthető teljes bizonyossággal a kettőshangzó jelölésének ($\ddot{o} > e\ddot{o}, \ddot{o} > e\ddot{o}, \ddot{u} > e\ddot{u}$): *e\ddot{o}* (Pe, 1695), *E\ddot{o}zvegye* (Pe, 1695), *e\ddot{u}t* *fzaz* (Pr, 1679); *ke\ddot{o}ld\ddot{o}tt* (Pr, 1600).

4. HANGTANI JELENSÉGEK A MÁSSALHANGZÓK MINŐSÉGI VÁLTOZÁSÁNAK KÖRÉBŐL

A mássalhangzók minőségi változásának körébe tartozó jelenségek közül nyelvjárástörténetünkben a palatalizáció-depalatalizáció játszotta a legnagyobb szerepet. (Benkő, 1957: 97) Ezt mindkét nyelvhasználat illusztrálja a gyűjtött anyagban.

Többséji $n > ny$ palatalizációra a világi levelekben találtam példát: *idegeny*, *Idegenyegyék*. Az $ny > n$ depalatalizálódás viszont mindkét nyelvezetben előfordul a fő belsejében és a szó végén is egyaránt.

Világi előfordulás: *feneketett* (Pe, 1751); *Aszonnak* (Pr, 1600), *fzegennek* (Pr, 1679).

Egyházi előfordulás: *hantorgatófok* (Hk, 1627), *kéntelenfégből* (Hk, 1627); *affzon* (Hk, 1627).

Az $l \sim ly$ hangviszonyában a XVII. századtól kezdve egyre több nyelvjárási részlegben terjedt el az *ly*-ezés.

Világi előfordulása: *Talyeron* (Pr, 1679), *Tallyeron* (Pr, 1679).

Egyházi előfordulása: *felyöl* (Mu, 1620).

Az egyházi nyelvhasználatban a ritka $j > ly$ változás is megfigyelhető: *falynálhatja* (Hk, 1627), *falynálja* (Hk, 1627).

5. HANGTANI JELENSÉGEK A MÁSSALHANGZÓK MENNYISÉGI VÁLTOZÁSÁNAK KÖRÉBŐL

A magánhangzókkal ellentétben a mássalhangzókat a magyar nyelv viszonylag pontosan jelölte. A mássalhangzó-nyúlás, illetve -rövidülés nem mutatkozik nagyobb nyelvi hatókörrel. (Benkő, 1957: 101) Kutatásom során a nyúlásra jellemző több nyelvjárási jelenséget is találtam mindkét forrásanyagban.

Az egyik jellemző $l > ll$ változás a mássalhangzó intervokális helyzetében.

Világi előfordulás: *fzöllöt* (Pr, 1679), *allig* (Pe, 1751).

Egyházi előfordulás: *belölle* (Bu, 1655), *betfülletes* (Hk, 1627).

Szintén geminálódást mutat az $ly > lly$. Hogy ez mennyire csupán írássajátság, nem dönthető el. Ez a terület az $ly > j$ ejtés góca már a 15. század végétől. A talált szavak alapján nem lehet azt mondani, hogy csak intervokális helyzetben fordulnak elő, a szó végén és mássalhangzó előtt is egyaránt szerepelnek.

Világi előfordulás: *a' mellyben* (Pe, 1751), *a' mellyre* (Pe, 1751), *follyó* (Pe, 1694), *mellyek* (Pe, 1694), *mellyre* (Pe, 1751), *olly* (Pe, 1751), *ollyan* (Pe, 1751), *fzemellye* (Pr, 1699).

Egyházi előfordulás: *ilyen* (Hk, 1627), *melly* (Hk, 1627), *olly* (Hk, 1627), *tellyefíteni* (Hk, 1627).

Az *s > ss* hangzóközi nyúlás szintén nagy számban fordul elő a levelekben.

Világi előfordulás: *alázatossan* (Pe, 1751), *Becfületeff* (Pe, 1695), *erőffen* (Pe, 1751), *fertéffeit* (Pe, 1694), *szorgossan* (Pe, 1751).

Egyházi előfordulás: *Alázatossan* (Bu, 1620), *Kegyelmefsen* (Mu, 1620).

Az egyházi anyagban *z > zz*, *n > nn* mássalhangzó-nyúlás is szerepelt: *közzül* (Bu, 1655), *utánna* (Mu, 1646).

A világiban pedig *p > pp* változat fordult elő: *eppiteni* (Pr, 1647), *képpen* (Pr, 1679).

A kisebb nyelvi hatókörrel rendelkező mássalhangzó-rövidülést is találtam a nyelvezetekben *ss*, *ssz > s*, *sz* változatban.

Világi előfordulás: *aszonitul* (Pr, 1661), *bekesegeesen* (Pr, 1661), *erősegere* (Pr, 1661).

Egyházi előfordulás: *hofzan* (Mu, 1646).

6. NYELVTANI SZERKEZETI EGYSÉGEK

A *-ból*, *-ből*; *-ról*, *-ről*; *-tól*, *-től* határozói ragoknak már az ómagyar nyelvjáráások korában kialakultak nyelvjárási megoszlású jellegzetességei. Az egész nyelvterületen kétalakúak, de hangtani szempontból nagy változatosságot mutatnak. (Imre, 1971: 316)

A *-ból*, *-ből > -búl*, *-bűl* változat világi nyelvezetből vett példái: *kezből* (Pe, 1695), *mellyből* (Pe, 1751), *Telekekből* (Pe, 1687), *vilagbul* (Pr, 1679).

A *-ról*, *-ről > -rúl*, *-rűl* világi előfordulása: *kežérul* (Pe, 1751), *Nap Nyugatrul* (Pe, 1687), *réβrűl* (Pe, 1751).

A *-ról*, *-ről > -rúl*, *-rűl* egyházi előfordulása: *nemzedtségrul* (Be, 1630).

A *-tól*, *-től > -túl*, *-tűl* világi előfordulása: *Andrastul* (Pr, 1679), *aszonitul* (Pr, 1661), *Ferencztul* (Pr, 1679), *Janostul* (Pr, 1679), *Kristoph tul* (Pr, 1679), *melytül* (Pe, 1695), *Sandortul* (Pr, 1679), *szűkfégemtül* (Pe, 1695), *Tahinétül* (Pr, 1679).

A *-tól*, *-től > -túl*, *-tűl* egyházi előfordulása: *szűkfégemtül* (Be, 1630).

A 3. személyű birtokos személyrag változatára több esetben is *i-ző* volt a példa.

Világi előfordulás: *emlekezetibe* (Pe, 1695), *emlekezetire* (Pr, 1661), *rendibe* (Pe, 1695).

Egyházi előfordulás: *befzedire* (Hk, 1627).

Az *-i* birtoktöbbséítő jel előtt hiányzik a tövéghangzó (a strukturális nyelvtanok birtokviszonyjelnek nevezik, e példákból is látható, hogy nem külön jel, hanem tövéghangzó):

Világi előfordulás: *maradekinak* (Pr, 1661), *előbbim* (Pe, 1751).

Egyházi előfordulás: *jobbágyink* (Mu, 1646), *jofzáginknak* (Mu, 1646), *Maradekink* (Bu, 1620), *foglalatoffagith* (Hk, 1627).

ÖSSZEFOGLALÁS

Kutatásomban a 17. századi kárpátaljai világi és egyházi hangjelölési nyelvjárási sajátosságokból adtam ízelítőt, s egyben megkísérlek választ adni arra a kérdésre, hogy észlelhető-e egy adott koron belül különbség a világi és az egyházi nyelvhasználat között.

Az egyházi letisztultságára utal, hogy az ugyanazon korabeli világi nyelvhasználatban erősebben élt a népnyelvi hatás, mely jól látható abból, hogy 75 nyelvjárási sajátosság szerepelt a világi forrásokban, s szinte csak a fele (39 alak) az egyháziakban.

Míg a világi levelezésben előfordul az *u > o* változás, addig az egyháziban nem jelenik meg: *maghokh* (Pr, 1600), *tudtokra* (Pe, 1694).

A magánhangzók mennyiségi változásának tekintetében a világi szövegekben nyúlás ment végbe (*ö > ő*), az egyháziakban pedig rövidülés (*ű > ü*): *űdvezült* (Pr, 1679), *következzik* (Pr, 1679), *gyülés* (Hk, 1627), *vegitől* (Bu, 1655).

A világi forrásokban a liquidák jelölésének nyomait mutató példák is megjelentek: *hólnapnak* (Pe, 1694), *igaľfágűl* (Pe, 1694).

Kettőshangzók jelölésére csak a világi okiratokban találtam néhány példát, viszont nem merem bizton kijelenteni, hogy ezek nyelvjárási sajátosságokat is jelölnek: *eő* (Pe, 1695), *Eőzvegye* (Pe, 1695), *eőt fzaz* (Pr, 1679); *keöldött* (Pr, 1600).

Az *ny > n* depalatalizálódás viszont mindkét nyelvezetben előfordul a tő belsejében és a szó végén is egyaránt: *Aszonnak* (Pr, 1600), *fzegennek* (Pr, 1679), *hantorgatáfok* (Hk, 1627), *kéntelenfégből* (Hk, 1627). Az *l ~ ly* hangviszonyában a XVII. századtól kezdve egyre több nyelvjárási részlegben terjedt el az *ly*-ző írásmód: *Tallyeron* (Pr, 1679), *felyöl* (Mu, 1620).

Kutatásom során a mássalhangzó-nyúlásra jellemző több nyelvjárási jelenséget is találtam mindkét forrásanyagban: *fzöllőt* (Pr, 1679), *betűlletes* (Hk, 1627). A kisebb nyelvi hatókörrel rendelkező mássalhangzó-rövidülést is találtam a nyelvezetekben *ss, ssz > s, sz* változatban: *aszonitul* (Pr, 1661), *bekesegesen* (Pr, 1661), *hofzan* (Mu, 1646).

Számomra érdekességgépp jelent meg, hogy míg a három ragpár mindegyik tagjának előfordult nyelvjárási változata a világi nyelvhasználatban, addig az egyházi forrásokban a *-ból, -ből* párosra nem

találtam példát. A másik kettőre is csak egy-egy példa mutatkozott: *nemzedtségről* (Be, 1630), *szükfigemtül* (Be, 1630).

A kutatás során többek között felvetődött az a kérdés, hogy a biztos *ly* > *j* ejtést miért követi egy hiperkorrekció – (ejtett) *j* > (írott) *ly* – az írásban. Mi lehet az oka a *ly*-ző írásmódnak? Mint fentebb említettem, a nyelvjárás nem adhat erre magyarázatot, mert az *j*-ző. Akkor a hagyomány? Megpróbál archaizálni? Révaynál találhatunk példákat az *l~ly~lly* (*ly*)~*j* hangviszonyok vizsgálatára (Révay 2010: 33–34), de konkrétan az *ly* > *lly* írásban megjelenő változásnak a jelölésére ő sem ad magyarázatot. Inkább archaizálásra való törekvés lehet, hiperkorrekció, mintsem ejtési sajátosság.

Ugyanígy homályos a kettőshangzók jelölése. Révay Valéria is bizonytalan az általa vizsgált északkelet-magyarországi nyelvhasználati kérdéseknél a kettőshangzók tekintetében (Révay, 2010: 32), de ezt a kételkedést támasztja alá Hegedűs Attila is azt mondva, hogy a 17. századtól kezdve számolhatunk a kettőshangzók meglétével, de a helyesírás nem jelöli őket. (Hegedűs, 2003: 211) Nagy különbség lehet az írás és a kiejtés között.

Végeredményben a vizsgálatok alapján elmondhatom, hogy határozottan érzékelhető a két nyelvhasználat közötti különbség, de Deme Lászlót idézve: „Mint a tudományban mindenütt, itt is óvatosság kell, kritikus alázat a tényekkel szemben. Alázat, mert nem beléjük magyarázni kell összefüggéseket és törvényszerűségeket, hanem meglátni bennük; de kritika is, mert a valóság gyakran nemcsak bonyolult, hanem kuszált is, s a bonyolultság elidegeníthetetlen sajátja ugyan, de a kuszáltág már nem föltétlenül”. (Deme, 1959: 91)

A téma további kutatásokat kíván mind a nyelvjárás, mind a köznyelv vizsgálata terén, mint ahogy az is egy későbbi vizsgálat tárgyát képezi, hogy miből fakadnak ezek a különbségek a két bemutatott nyelvhasználat között.

FELHSZANÁLT IRODALOM:

Benkő, L. (1957): *Magyar nyelvjárástörténet*. Tankönyvkiadó. Budapest.

Deme, L. (1959): A XVI. század végi nyelvi norma kérdéséhez. *Nyelvtudományi Értekezések*. 20. sz.

Egriné Abaffy, E. (1965). *Sopron megye nyelve a XVI. században*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Gréczi-Zsoldos, E. (2007): *Nógrád vármegye nyelve a XVII. században*. Kiadja a Nógrád Megyei Levéltár. Salgótarján.

Hegedűs, A. (2003): Marginális megjegyzések. Ómagyar kori labiális utótagú záródó kettőshangzóink megmaradásának kérdéséről. In: *Magyar Nyelvjárások XLI*: 211–215.

Imre, S. (1971): *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Németh, M. (2004): *Nyelvjárás, beszélt nyelv és spontán sztenderdizációs törekvések a XVIII. századi szegedi írnoki nyelvben*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Németh, M. (2008): *Nyelvi változás és váltakozás a társadalmi és műveltségi tényezők tükrében. Nyelvi változók a XVIII. században*. Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. Szeged.

Németh, M. (2013): *Történeti szociolingvisztika – három évtized mérlege* –. In: *Elmélet és empiria a szociolingvisztikában (Válogatás a 17. Élőnyelvi Konferencia – Szeged, 2012. augusztus 30. – szeptember 1. – előadásaiból)*. Gondolat Kiadó. Budapest.

Kugler, N., Tolcsvay Nagy, G. (2000, szerk.): *Nyelvi fogalmak kisszótára*. Korona Kiadó. Budapest.

Papp, L. (1961): *Nyelvjárás és nyelvi norma a XVI. századi deákjaink gyakorlatában*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Révay, V. (2010): *A nyelvhasználat szintjei a XVII–XIX. században Északkelet-Magyarországon*. Iskolakultúra. Veszprém.

Sárosi, Zs. (2003): Történeti szociopragmatika – a magyar nyelvtörténet más megközelítésben. *Magyar Nyelv* 99: 434–448.

LEKTORÁLTA:

Hegedűs Attila Phd

egyetmi docens,

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai

Magyar Főiskola

*Történelem és Társadalom-
tudományi Tanszék*

V.évfolyam

A BEREGI EGYHÁZMEGYE VALLÁS-ERKÖLCSI ÉLETÉNEK JELLEMZÉSE LEVÉLTÁRI FORRÁSOK TÜKRÉBEN (1848-1914)

Az egyháztörténeti kutatások egyre szélesebb körű ismeretanyagot tárnak az érdeklődők elé. Kárpátaljai viszonylatban azonban a Beregi Egyházmegyével kapcsolatos információk hiányosak. Míg példának okán az Ungi Református Egyházmegyeről már 1931-ben megjelent egy bővebb ismeretanyagot tartalmazó mű – mindez *Haraszty Károly* keze nyomán (*Haraszty*, 1931) –, addig a Beregi egyházmegye történetének feltérképezése a mai napig várat magára. Annak ellenére, hogy fennállásától kezdődően kivételes szerepet töltött be a többi magyar református egyházmegye között. *Zoványi Jenő*, egykori sárospataki teológiai akadémiai tanár, az egyházmegye kivételes helyzetét az egyházkerületi központtól való távolságával magyarázta. (*Zoványi*, 1977)

A Beregi Egyházmegye történetének kutatásával-tanulmányozásával már harmadik éve foglalkozom. A történelmi események református egyházra gyakorolt hatása mellett, többek között a korszak pénzügyi, oktatásügyi helyzetét vizsgáltam. Jelen tanulmányban a vallás-erkölcsi élet bemutatására kerül sor, mely nagymértékben befolyásolta az egyházmegye működését.

Az 1848-49-es szabadságharc eseménytörténetét, továbbá annak végkimenetelét mindenki ismeri. Megjegyezendő azonban, hogy a református egyház szabadságharcban gyakorolt hatásáról sokan megelégedeznek. Szoboszlai Pál, a Tiszántúli Református Egyházkerület szuperintendense (püspöke) 1848. május 18-ai levelében az alábbiakat olvashatjuk: „*A haza szent érdekében szól hozzánk lelkipásztorokhoz a miniszteri rendelet, melynek másolatát ide zárva küldöm. – Küldöm azt haladéék nélkül, mert éppen azt a haza szent érdekében sokkal fontosb és*

sürgetősbnek tartom, hogy sem köz é tétel é köteless é g mulasztás nélkül, közgyűlésig lehetne halasztanom". A rendelet a vallás és közoktatási minisztertől érkezett, báró Eötvös Józseftől. A miniszter levelében kifejtette, a kormány már hivatalba lépése előtt a szabadságot minden hazafi közös érdekének tekintették. A törvényszegéseknek azonban ők sem tudták útját állni. A probléma okát pedig abba látta, hogy az embereknek sok helyen nincsenek értelmes és jó akaratú felvilágosítói, erre a feladatra pedig a lelkészeket kérte fel. Nem sokkal később Szemere Bertalan belügyminisztertől is megérkezett egy újabb rendelet, melyben kifejtette, hogy a „rögtön büntető hatalom” jogköre ki lett szélesítve. Ennek alapján pedig elítélték azokat, akik az új törvényeket hibásan magyarázták, vagy egymást lázították a kormány ellen. A lelkészeket pedig arra kérte, hogy a haza érdekében segítsenek fenntartani a békét.¹

Októberben érkezett a püspöki felszólítás tolmácsolása az esperes által az egyházmegyéhez. Minden lelkésznek önerején túl kellett elősegítenie a közlekedését a forradalom eszméjének támogatására. Az esperes azonban leszögezte azt is, hogy bár sokak szerint a forradalom a király megdöntésére irányul, számukra a királyi név szent.² Emellett pedig esperesi engedéllyel a lelkészek papi szolgálatot is vállalhattak a hadseregben.³

A magyar nemzet e megrendítő, de egyben sorsfordító korszaka azonban vereséggel ért véget, melyet borzalmas megtorlás követett. A retorzió pedig a református egyházat sem kímélte. Az első intézkedések a vezetőket vették célba. A szabadságharc ügyének támogatása vádjával rengeteg lelkipásztort és tanítót ítéltek halálra, vagy börtönbüntetésre. Így, az egyházközségek nagy része vezető nélkül maradt.

1850. február 10-én Haynau főparancsnok rendeletet adott ki az egyházi ügyek szabályozása végett. Ebben betiltotta az egyházi és világi vezetők működését, hatáskörüket pedig a püspökökre ruházta át. Az egyházi gyűléseket pedig csak előzetes engedély kérésével, kormánybiztos jelenlétében volt szabad tartani. (Bíró, Bucsay, Tóth és Varga, 1949)

Természetesen ezek az intézkedések negatívan hatottak az egyházmegye vallás-erkölcsi életére, amely maga után vonta a pénzügyi problémák megnövekedését is. Mindez azzal magyarázható, hogy a nép sok helyen elfordult az egyháztól, egyre kevesebb lett a templomba járók, valamint az adakozók aránya.

1852. szeptember 16-án kibocsátották az ideiglenes Polgári rendtartást, melynek 3. fejezete rendelkezett az evangélikus hitfelekezetűek házassági ügyében való díjazásról, nevezetesen az „Ágytól

s az asztaltóli külön válás” esetében. A törvény beiktatását a Magyar Királyság számára is kötelezték. A törvénytervezet értelmében:⁴

A házastársaknak kötelességük volt a válásról elhatározásukat lelkészüknek bejelenteni, jelezve annak okait is.

A lelkésznek kötelessége volt három alkalommal figyelmeztetni őket a házassági fogadalom szentségére.

A lelkésznek leginkább abban az esetben kellett békéltetőként fellépnie, ha az egyik fél nem akart bele egyezni a válásba. Azonban, ha a válni akaró személy megmaradt elhatározása mellett, a lelkésznek kötelessége volt benyújtani az okmányokat a törvényszéki hivatalba.

Mindazonáltal a határozat az elvált személyek újbóli házasságkötését is engedélyezte, valamint az esetleges válást is.

A lelkészeknek kötelességük volt ezek mellett a válás feltüntetése is a házassági okmányban.

Mindemellett 1853-tól érvénytelennek nyilvánították a külföldön kötött házasságokat. A külföldi állampolgárt, valamint a közös gyermekeiket is jogfosztottnak nyilvánították. A lelkészeknek megtiltották, hogy a külföldiekkel való házassági ceremóniát lebonyolítsák. A külföldi hatóságok figyelmét pedig felhívták a rendelet betartására. Ennek alapján a szuperintendens a következő határozatot hozta: *„Hogy ha itt honunkban tartózkodó Bajor alattvaló kívanna itten házasságra lépni, semmi esetben és feltétel alatt, ne bocsássák azt házasságra, ... míg a hazájabeli illető polgári hatóságtól, házasságkötési engedélyt ... elő nem mutat”*. Abban az esetben pedig, ha *„Bajor honban tartózkodó magyar honi egyén, ott akarna házasságot kötni”* az engedélyt meg kell adni.⁵ Ebből azonban később nehézségek adódtak. Példának okán megemlíteném azokat az orvostanhallgatókat, akik Bécsben folytatták tanulmányaikat, s majd a szabályok szerint 8 évig kellett szolgálniuk a „Tábor sebészeti osztályánál”. Az ott töltött idő alatt többen megházasodtak, amely folytán a császári udvar megrovásban részesítette a Magyar Királyság Vallásügyi minisztériumát.⁶

A szuperintendensi hivatal különböző követeléseket irányzott elő a lelkészekkel szemben az anyakönyvi kivonatok rendszerezése ügyében. Püspöki határozat alapján az esketési anyakönyveknek a következő fő momentumok alapján kellett elkészülniük: fel kellett jegyezniük a házasulandó felek neveit és születési idejét, valamint annak helyét; a házasulandó felek szüleinek a nevét; emellett le kellett jegyezniük, hogy volt-e már házas a menyasszony; van-e már gyermeke (ha igen törvényes-e), s ha van törvényesítene-e sajátjának a vőlegény.

A „Halottak anyakönyvét illetőleg” is különböző szabályok szerint kellett eljárniuk. Le kellett jegyezniük a halott nevét, halálának idejét, házasságának időtartalmát (ha volt válás azt is) gyermekeinek nevét és foglalkozását, az elhunyt sírjának helyét, valamint az „eltemető nevét” is.⁷ Ugyanakkor minden halálesetről be kellett számolniuk a járási bíróságoknak, ennek esteleges elmulasztása pedig felelősségre vonást hozott maga után.⁸ 1864-től pedig a halotti anyakönyvek másolatát is el kellett küldeniük a Helytartótanács részére.⁹ Később pedig megkövetelték, hogy a halál időpontját napra pontosan jegyezzék föl.¹⁰

A körülményeket negatívan befolyásolta az 1859. évi császári pátens, mely az alkotmánytervezetet rákényszerítette a protestáns egyházakra. (Bíró, Bucsay, Tóth és Varga, 1949)

A pátens eltörölte az egyház régi, több mint 300 éves jogait, megszüntetve önkormányzatát. Az intézkedések az egyház életét szoros ellenőrzés alá vonták. Az egyházi gyűlések nyilvánosságát eltörölték. A püspökök, a lelkészek, a gondnokok és a tanítók beiktatása ugyancsak a kormány beleegyezésével történhetett meg, valamint hűségesküti kellett tenniük a császári ház felé. A pátens megjelenését az egyházi vezetők felkészülten fogadták, s vállalták a harcot az önkormányzat védelméért. A harcban pedig a Tiszántúli Egyházkerület járt az élen. (Szatmári, 1999) A reformátusuknál 25 egyházközség vállalta a pátens szerinti átszervezést. Az evangélikusoknál pedig 226 gyülekezet, többnyire németek és szlovákok. (Bucsay, 1985)

A protestánsok ellenállása az ország közvéleményét erősen megbolygatta. Az új kormányzó, Benedek Lajos, táborszernagy magyar származású és evangélikus vallású volt. Közbenjárására 1860. május 15-én a császár a kormányzóhoz kéziratot intézett, mely lényegében a pátens visszavonását jelentette. (Bíró, Bucsay, Tóth és Varga, 1949)

Az egyházmegye vallás-erkölcsi életére negatívan hatott az is, hogy több esetben a tanárok, valamint a lelkészek erkölcstelenül végezték munkájukat. Például a gulácsi tanító, Dávid Lajos egy gyermek halálát nem jelentette be feljebbvalói számára, hanem elutazott és teendőit arra nem hivatott emberekre hagyta, mely okból kifolyólag megrovásban részesült. Amint már megjegyeztem törvényellenes bűnöket a lelkészek is követtek el, legtöbbször házasságtörést. Az eljárások megszüntetését azonban a lelkészek többször kérvényezték.¹¹

Az egyházi vezetőség érzekelte a nem megfelelő körülményeket. A problémák megoldásának céljából hitmélyítő könyvek kiadására került sor. Szilárd Józseftől jelent meg „A protestáns misszió története”, valamint Tarai Andrástól „Ki az igaz keresztyén?” c. könyv, amelyek vallási, erkölcsi

és hitéleti alapokat fektettek le. Evangéliumi szellemben és a tiszta hit érdekében pedig protestáns naptár készítését is célul tűzték ki, amelynek szerkesztője dr. Ballagi Móricz lett.¹²

A liberalizmus, a 19. század második felének uralkodó világnézete, azonban még inkább negatív mederbe sodorta a vallás-erkölcsi élet alakulását. A vallási élet egyre sivárabb lett. Nagy problémákat okozott a társadalmi, gazdasági jogegyenlőtlenség is, „*az egyház lett az egyik legnagyobb szociális probléma*”. (Bolyki és Ladányi, 1987) Már külföldön is észlelték a magyar protestáns egyházak szomorú helyzetét. Ezért azokat a személyeket, akik kiemelkedően részt vettek az egyházi életben, dicséretben részesítették, ezzel motiválva a többieket is. Gáti Lajos beregszászi és Filo János vári gondnokok is így kaptak elismerést az egyház szellemi és anyagi felvirágzásában nyújtott érdemeikért. Az egyházi vezetőség kinyilvánította elképzelésüket azzal kapcsolatban, hogy reményeik szerint több ember számára szolgálnak példaként ezek az egyének.¹³

1874-ben felmerült a polgári házasság kérdése. Egyre nagyobb tömeg gondolta úgy, hogy szükséges a polgári házasság intézményének megteremtése. Mindazonáltal előbb egy törvénytervezet elkészítését akarták kitérni célul, melynek központi kérdése a házassági jog, valamint a házasságkötés módozata lett volna. A kérdés megvitatása a képviselőház elé június 23-án került. Többek között Irányi Dániel, Zsedényi Ede, Horn Ede, s Tisza Kálmán is nagy szerepet játszott a tanácskozásban. Szavazás alapján – 158 szavazat 108 ellenében – a képviselőház többsége a polgári házasság bevezetését elutasította, amely ekkor a liberalizmus vereségét jelentette a kérdéssel kapcsolatban. (K. Török, 1932)

1875-ben az egyházkerületi rend megtartására vonatkozóan különböző szabályokat fektettek le. Minden református lakos számára biztosítottak: „*Nyilvános vallásgyakorlást, templomok, tornyok, harangok, iskolák, sírkertek és temetők használatával együtt...*”. (K. Török, 1932) Különböző szabályokat hoztak a házasságok, az iskoláztatás, valamint a különböző bűncselekményekkel kapcsolatban is. A presbitériumnak jogában állt békítésre felhívni azokat a házaspárokat, akik válni szerettek volna. Számon tartották a vadházasságban élők, valamint a törvénytelen gyermekek számát is. Megkeresztelni keresztyén szülők gyermekeit lehetett, és ebbe a jogkörbe a törvénytelen gyermekek is beletartoztak. Továbbá a vegyes házasságok közül is csak azokat tekintették hivatalosnak, amelyet református lelkész szentesített. A lopás, fosztogatás, dorbézolás, verekedés, paráználkodás, s más bűnök

kiirtására pedig felszólították a lelkipásztorokat, hogy egyházi beszédek tartása által próbáljanak ez ügyben tenni. (K. Török, 1932)

Az egyházmegye vallás-erkölcsi élete az elkövetkező években általánosságban jó volt, bár a vizsgált időszakban hanyatlás volt észlelhető Benében, Gecsében és Vidon. A vasárnapok s ünnepnapok csaknem mindenütt kellő buzgósággal voltak megünnepeelve. Voltak ugyan egyházak, ahol – különösen a nyári vasárnapokon – kevesebb volt a templomlátogatók száma, mint az év többi részében. A hívek vallásosságára utalt az a körülmény is, miképpen több egyházban hétköznapi reggelenként és esténként is tartottak istentiszteleteket. Bár voltak olyan egyháztagok, akik nem éltek az úrvacsora lehetőségével, ezek a személyek leginkább a benei, gecsei, gáti, dávidházai, haranglábi, hetei, kajdanói, vári és mezőkaszonyi gyülekezetekből kerültek ki. Az 1879. évi februári közgyűlés jegyzőkönyvében a törvénytelen gyermekek, valamint a vegyes-, elvált-, kibékült-, s vad házasságok számával kapcsolatban is találunk adatokat. A jegyzőkönyv 44 egyházat említ meg, melyekben összesen 157 törvénytelen gyermek élt. Vegyes házások száma: 20 (ezek közül Beregszászban volt a legtöbb: 4). A válásokat tekintve, Gáton történt egy eset. Ezzel szemben szerencsésebb kimenetelű volt 1-1 házaspár sorsa Haranglábon és Fornoson, akik a lelkesi közbenjárásra a békülés mellett döntöttek. A vadházasságban élő személyek száma azonban már a huszonkettőt érte el, az egyházmegye 9 egyházában.¹⁴ Ez az arány némileg megváltozott két év alatt, hisz 1881-re a törvénytelenül együtt élők száma már 29 párra rúgott. Válás történt két pár esetében. Sikeres békítésre pedig 5 házaspár esetében került sor.¹⁵ A helyzet pedig még inkább javult 1883-ra; hisz a közgyűlési jegyzőkönyvből kiderül, hogy csökkent a babonakedvelők, a vadházasságban élő személyek, valamint a törvénytelen gyerekek száma is.¹⁶ A közerkölcsösség romlását legtöbbször a „beköltözött cselédek között” észlelték.¹⁷ Mindemellett a másik nagy problémát abban vélték felfedezni, hogy a népiskolákban fennálló rendszer – amely szerint hetenkét 1-2 óra van adva vallásoktatásra – nem volt elég a vallásos érzelmek felébresztésére. Ennek megváltoztatására próbálták az óraszám növelését a kormánynál kieszközölni.¹⁸ Szintén általános vallás-erkölcsi javulást mutattak ki az 1885-ös¹⁹, 1886-os²⁰ években. Az elért eredmények következménye volt többek között az anyagi előrehaladás is, amely a templombajárók és az adakozók arányának növekedésével magyarázható.²¹

A vidi egyházzal kapcsolatban az egyház-látogatóság az istentisztelet gyakorlásának elhanyagolásáról közölt elszomorító tényeket, valamint a

népnevelés ügyének tarthatatlan állapotáról. A problémák megoldása érdekében többször is felszólították az egyház előljáróit, hogy nagyobb elkötelezettséggel viseltessenek feladataik iránt.²²

Hasonló vallási közöny volt jellemző a macsolai egyházra is. A probléma okát az addigi gondnok *„hidegségében és erélytelenségében”* vélték felfedezni.²³

Uralkodó bűnök, babonák ugyan nem voltak, de többször folyamodtak büntetéshez-különböző okokból kifolyólag. Pl. istenkáromlásért büntettek meg egy embert Gáton. Bátyúban pedig polgári büntetés alá esett egy fiatal férfi, Izснытén és Hetyenben egy-egy férfi gyilkosságért, Tarpán egy férfi és egy nő csalás miatt lett elítélve.²⁴ 1880-ban már az elítéltek között 92 református felekezetű volt. Ebből 44 súlyos testi sértést, 29 lopást, 2 sikkasztást, egy pedig gyilkosságot követett el.²⁵ Megjegyzendő, hogy a református vallású elítéltek rendszeres vallás-erkölcsi oktatásban részesültek, valamint úrvacsorával is élhettek.²⁶ Lelki életük növekedésére az egyház mindvégig odafigyelt.

A márokpapi egyház előjárói is nagy nehézségekkel küzdöttek. Az egyháztagek túlzott megterhelése miatt 1880-ra már 20 család kívánt áttérni a római katolikus vallásra. E probléma megoldására küldöttséget menesztettek az egyházhoz.²⁷ Hasonló helyzet alakult ki Váriban is, ahol 3 egyháztage áttérési szándékáról adott hírt a lelkész, melynek okát a tanítói fizetés kapcsán magyarázták.²⁸

Az egyházak beléletére vonatkozóan általánosságban véve jellemző volt: a lelkészek, valamint a tanítók hivataluktól megkövetelt lelkiismeretességgel végezték munkájukat; a hívek buzgóan (néhány kivétellel) részt vettek az istentiszteleteken; a konfirmációt lelkészek által végzett oktatás előzte meg; a törvénytelenül együtt élők számát pedig úgy próbálták lecsökkenteni, hogy az esketést ingyen végezték. A hívek buzgósága a kegyadományozások által tettekben is megnyilvánult. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy egy egyházban a hívek tömegesen tértek át a római katolikus hitre, 1888-ban pedig az egyik gyülekezetben botrányos eset történt, miszerint, egy református egyháztage saját halottját szertartás nélkül önmaga temette el.²⁹

Előfordult, hogy a lelkészek és/vagy tanítók ellen emeltek vádat. Ilyen esetről pl. az 1894-es jegyzőkönyvből olvashatunk, mely szerint két lelkész és két tanító ellen emeltetett panasz, mégpedig botrányos viselkedésük miatt.³⁰ Magát, a botrányos viselkedést a jegyzőkönyv ugyanakkor nem részletezi.

Az egyházmegyében végbement fejlődést mutatja az anya-, leány-, társ- valamint fiókegyházak arányának változása is, amely egyrészt a

lélekszám növekedésével is összefüggésbe hozható. 1876. évben még a Beregi Egyházmegyéhez 63 egyház, 27 leányegyház tartozott, valamint a lelkészeket tekintve: 59 rendes, 1 nyugalmazott, 4 helyettes; 4 pedig segédlelkészi pozícióba volt elhelyezve. A lelkésztanítók száma pedig 7 volt. A lakosság lélekszáma abban az évben 35 628 főt tett ki. (Lehoczky, 1881-82) A következő években pedig általános emelkedés és gyarapodás volt megfigyelhető: 1877-ben már a 63 anyaegyházban, s a 27 leányegyházban, 60 rendes-, valamint 6 segédlelkész munkálkodott. Tanárként dolgozott: 4 rendes, 2 helyettes, s 1 segédlelkész. Rendes tanító volt: 59, ideiglenes és segéd: 3-3. A lakosság lélekszáma 36 855 főre tehető, ebből 18 097 férfi és 18 758 nő. Konfirmáltak száma pedig 791 főt tett ki.³¹ Ez az arány megváltozott 1883-ra. Amikor is 63 anyaegyháza, 2 leányegyháza, 2 társegyháza, 23 fiókinézete (ahol nem volt sem templom, sem iskola) volt az egyházmegyének. A népesség száma azonban alig tért el, az 1878-as 36 855-ről 36 831-re csökkent.³² 1884-ben ez a számadat már 37 821-t tett ki.³³ 1887-ben 785, 1888-ban pedig 518 lélekkel szaporodott az egyházmegye.³⁴ A lélekszám pedig egy év múlva 871 fővel növekedett.³⁵ 1892-re a lelkészek és tanítók száma is megváltozott. 58 rendes, 15 segédlelkész volt, ezek közül 5 helyettes, 2 pedig tanár.³⁶

Az 1905. évre már az egyházmegyéhez 64 anya-, 2 társ-, 1 leányegyház, valamint 2 missziós kör (a bilkei és a munkácsi), és 23 szórvány tartozott.³⁷ Ebből kifolyólag is láthatjuk, hogy javult az egyházmegye helyzete 1876-hoz képest. Az 1907-es statisztika szerint az egyházmegyének 59 rendes, 1 helyettes és 6 segédlelkésze, 55 tanítója, 1 lelkésztanítója és 67 gondnoka volt. A presbiterek és egyházi tisztviselők a feljegyzések tükrében megfelelően látták el feladataikat: *„buzgón jártak el tisztükben”* 40 gyülekezetben, 27-ben pedig kielégítően. Az iskolákat minden helyen szorgalmasan látogatták. A belhivatalnokok között is mindenütt jó viszony uralkodott.³⁸

Az elkövetkező években visszaesés nem volt megfigyelhető. A templomot a hívek az 1913. évben is a szokásos buzgósággal látogatták. Vasárnap délelőtt és ünnepeken minden egyházban prédikációt tartottak; vasárnap délután ugyanakkor 29 egyházban felváltva egyházi beszéd, Biblia és káté magyarázat volt, a többi gyülekezetben pedig Biblia magyarázatra vagy csak könyörgésre került sor, melyről a lelkész saját belátása szerint döntött a hallgatóság számához mérten.

Köznapokon istentiszteletet tartottak reggel és este 4 egyházban, 31 gyülekezetben pedig csupán reggeli istentisztelet volt. Hetenként háromszor 9, hetenként kétszer 6, csak szombaton 2, csupán szombat

délután 6, csak bűnbánati héten pedig 19 egyházban került sor a prédikációra. Ugyanakkor hétköznapi biblia magyarázat csupán 1 egyházban volt gyakorlatban.

A presbiterek száma 711 főt tett ki, a presbitériumok pedig a törvény rendelkezésének megfelelően voltak szervezve.³⁹ Az egyházmegyének 62 rendes-, 11 segéd- és 1 helyettes lelkésze, 53 tanítója és tanítónője, 67 gondnoka és 7 főgondnoka volt.⁴⁰

Összegzésként joggal állapíthatjuk meg, hogy a megtorlás éveiben hozott megszorító intézkedések, valamint a teret hódító liberalizmus mind negatívan hatottak az egyházmegye valláserkölcsei életére. A fokozódó nehéz körülmények közepette azonban az egyházi vezetőség igyekezett helyre állítani az egyház belső rendjét. Az 1868. évben megszavazásra kerülő LIII. tc. azonban pozitív utat nyitott a fejlődésnek, hisz biztosította a vallásszabadságot. A következő évtizedekben – általánosságban véve – pozitív körülmények uralkodtak a Beregi egyházmegye vallás-erkölcsi életében, természetesen kivételek ekkor is adódtak. Ugyanakkor a pozitív irányú változásokat előbb a világháború, majd pedig a trianoni békediktátum következtében létrejött nehéz körülmények rendítették meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Levéltári források

Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban: KRL): Barkaszi Református Egyház Körleveles Jegyzőkönyve

KRL: Macsolai Református Egyház (továbbiakban: MRE) Körleveles Jegyzőkönyve készült Szept. 13 1852-ik évben

KRL: Gecsei Református Egyház (továbbiakban: GRE) Körleveles Jegyzőkönyve

KRL: Macsolai Református Egyház Körleveles Jegyzőkönyve. Kezdődik 1858-ik év Junius 23

KRL: A BERE 1878. évi Mártius 5, 6 és 7. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KRL: A BERE 1879. év február hó 25., 26. és 27. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KRL: A BERE 1879. Deczember 9-10. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KRL: A BERE 1880. év márczius 2-4. és 31-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KRL: A BERE 1880. év november 9-10. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KRL: A BERE 1881. év február hó 22-25. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KRL: A BERE 1883. év február 27-28., márczius 1-2. s folytatólagosan ápril 11-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KRL: A BERE 1884. év február hó 26-29-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KRL: A BERE 1885. évi márczius hó 3-5-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KRL: A BERE 1886. évi márczius hó 9., 10., 11-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KRL: A BERE 1887. évi márczius hó 15-17-ik és június 1-ső napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KRL: A BERE 1888. évi márczius hó 20-22-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KRL: A BERE 1889. évi márczius hó 19-21-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KRL: A BERE 18890. évi márczius hó 18-20-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KRL: A BERE 1892. évi márczius hó 29-30-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KRL: A BERE 1894. évi ápril hó 25. 26. és 27-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KRL: A BERE 1905. évi május hó 2-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KRL: Beregi Református Egyházmegyei rajz 1907. évről. Munkács, Grünstein Mór Könyvnyomdája. 1908.

KRL: A BERE 1914. évi április hó 15-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve

Szakk munkák

Bíró, S. és mások (1949): *A magyar református egyház története*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

Bolyki, J., Ladányi, S. (1987): *A református egyház. In: A magyar protestantizmus 1918-1948.* Kossuth Könyvkiadó

Bucsay, M. (1985): *A protestantizmus története Magyarországon 1521-1945.* Budapest: Gondolat Könyvkiadó.

Haraszty, K. (1931): *Az Ungi református egyházmegye, adalékok az Ungi Református Egyházmegye történetéhez.* Kiadta az Ungi református egyházmegyei (Lelkész és Tanító) egyesület. Heiman Vilmos Nyomása

Lehoczky, T. (1881): *Beregvármegye monográphiája.* Ungvárott. II. k.

Zoványi, J. (1977): *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon.* Budapest: Magyarországi Református egyház zsinati irodájának sajtóosztálya

Internetes források

Szathmári, J. (1999): *A magyarországi protestáns egyházak az önkényuralom éveiben. Az egyházi autonómia megtartásáért vívott harc, 1850-1860.* <http://mek.oszk.hu/02000/02082/html/> (2013. 03. 11.)

K. Török, M. M. (1932): *A magyar egyházpolitikai harc története – Az 1847-48. pozsonyi országgyűléstől 1895-ig.* http://www.ppek.hu/konyvek/Torok_Mihaly_Miklos_A_magyar_egyhazpolitikai_harc_tortenete_1.pdf (2013. 02. 20.)

LEKTORÁLTA:

Dobos Sándor,
tanársegéd,
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai
Magyar Főiskola,
Történelem és Társadalom-
tudományi Tanszék

¹RL: BRE körleveles jegyzőkönyve, július 2-i 12. körlevél

²Uo. 1848 oktob. 2-án 19. körlevél

³Uo. okt. 4-i 20. körlevél

⁴KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, 64. körlevél

⁵Uo. 1. körlevél 1853. évben érkezett január 29-én

⁶Uo. 3. körlevél 1853

⁷Uo. 7. körlevél 53. érkezett Február 19-én

⁸Uo. 32. körelevel 1854. évben érkezett Sept. 6-án

⁹KRL: GRE Körleveles Jegyzőkönyve, első körlevél 1864.

¹⁰Uo. Harminckettedik körlevél 1865ben

¹¹Uo. 21-ik Körlevél

¹²KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, i.m. 20. körlevél

¹³KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve az 1858 évtől kezdődően). 8. körlevél

¹⁴ KRL: A BERE 1879. év február hó 25., 26. és 27. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 2.

¹⁵ KRL: A BERE 1881. év február hó 22-25. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 3.

¹⁶ KRL: A BERE 1883. év február 27-28., márczius 1-2. s folytatólagosan ápril 11-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 9-13.

¹⁷ KRL: A BERE 1884. év február hó 26-29-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 5.

¹⁸ Uo. 11.

¹⁹ KRL: A BERE 1885. évi márczius hó 3-5-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 6-7.

²⁰ KRL: A BERE 1886. évi márczius hó 9., 10., 11-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 7.

²¹ KRL: A BERE 1887. évi márczius hó 15-17-ik és június 1-ső napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 9.

²² KRL: A BERE 1880. év márczius 2-4. és 31-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 4.

²³ KRL: A BERE 1879. Deczember 9-10. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 3.

²⁴ KRL: A BERE 1879. év február hó 25., 26. és 27. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 2.

²⁵ KRL: A BERE 1881. év február hó 22-25. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 3.

²⁶ KRL: A BERE 1883. év február 27-28., márczius 1-2. s folytatólagosan ápril 11-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. i.m 25.

²⁷ KRL: A BERE 1880. év november 9-10. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 9-10.

²⁸ KRL: A BERE 1881. év február hó 22-25. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. im. 9.

²⁹ KRL: A BERE 1888. évi márczius hó 20-22-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 6-7.

³⁰ KRL: A BERE 1894. évi ápril hó 25. 26. és 27-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 12.

³¹ KRL: A BERE 1878. évi Mártius 5, 6 és 7. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1.

³² KRL: A BERE 1883. év február 27-28., márczius 1-2. s folytatólagosan ápril 11-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. i. m. 12.

³³ KRL: A BERE 1885. évi márczius hó 3-5-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 10.

³⁴ KRL: A BERE 1889. évi márczius hó 19-21-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 5.

³⁵ KRL: A BERE 18890. évi márczius hó 18-20-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 8.

³⁶ KRL: A BERE 1892. évi márczius hó 29-30-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 7.

³⁷ KRL: A BERE 1905. évi május hó 2-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 34.

³⁸ KRL: Beregi Református Egyházmegyei rajz 1907. évről. Munkács, Grünstein Mór Könyvnyomdája. 1908. 30-31.

³⁹ KRL: A BERE 1914. évi április hó 15-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve. 19.

⁴⁰ Uo. 21.

*Pécsi Tudományegyetem,
Bölcsészettudományi Kar,
Interdiszciplináris Doktori Iskola,
„Európa és a magyarság a 18–20.
században” doktori program,
I. évfolyam*

OLASZORSZÁG VISZONYA A MAGYAR REVÍZIÓHOZ, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL KÁRPÁTALJA VISSZACSATOLÁSÁRA

Magyarországon általánosan elterjedt az a nézet, hogy a trianoni békeszerződés a döntést hozó négy nagyhatalom – Franciaország, Nagy-Britannia, az Amerikai Egyesült Államok és Olaszország – tökéletes egyetértésével született. A kép azonban jóval árnyaltabb ennél, amit a magyar területi integritáshoz való olasz viszonyulás bemutatásával kísérlek meg bizonyítani. Olaszország egyrészt a többiekénél jóval kedvezőbbre szabta volna Magyarország új határait, másrészt támogatta a két világháború közötti magyar revíziós propagandát, s komoly szerepet játszott abban, hogy a bécsi döntések magyar szempontból kedvezően alakultak.

Tanulmányomban jelenleg is folyó kutatásom egy kis szeletét kívánom bemutatni, vázlatosan ismertetve a Magyarországra vonatkozó olasz határjavaslatokat, a magyar revíziós törekvések melletti olasz propagandát, valamint kiemelten kezelve a Kárpátalja visszacsatolásához való olasz viszonyt.

OLASZORSZÁG, TRIANON ÉS A MAGYAR REVÍZIÓ

1918. november 3-a és 1920. június 4-e között Magyarország nem rendelkezett nemzetközileg elismert határokkal. Felbomlott ugyanis az Osztrák–Magyar Monarchia, melynek Magyarország korábban részét képezte. A háború végére a nagyhatalmak eldöntötték, hogy az ország területi integritása nem maradhat meg (*L. Nagy, 1978. 441.*), mivel – az

amerikai elnök, Woodrow Wilson elvei alapján – a nemzeti önrendelkezés jogát kívánták figyelembe venni, így támogatták az egykori Monarchia önállóságra törekvő nemzetiségeit abban, hogy anyaországukhoz csatlakozzanak, illetve megalakítsák saját államukat. Így a nemzetiségek már a háború alatt felvázolták területi követeléseiket, melyeket a határok kidolgozásával foglalkozó bizottságok és a békekonferencián ülésezők előtt egyaránt ismertettek. Románia Besszarábiára, Bukovinára, a Bánátra, és Erdélyre tartott igényt. Utóbbi határát a Szeged-Debrecen vonalnál, a Tisza mentén jelölte meg. (*Nanu*, 1993. 57.) Jugoszlávia Klagenfurtot, az Alpok egy részét, Triesztet, a Bánát szerbek által lakott vidékét, a Bácskát és Baranyát követelte. (*Lederer*, 1963. 96–103.) Mivel mindkét nép igényt tartott a Bánátra, a két államnak egymással is egyezkednie kellett, így követeléseiket közösen tárgyalta a román–jugoszláv határok kidolgozásával foglalkozó bizottság, mely 1919 februárjában kezdte meg munkáját. Az olaszokat Giacomo de Martino és Luigi Vannutelli Rey diplomaták képviselték, akik Erdély esetében etnikai vizsgálódást követően megállapították, hogy Szatmár és Bihar vármegyék vegyes lakosságúak, de megyeszékhelyük – Nagyvárad és Szatmárnémeti – magyarok, így a két város Magyarországot illeti. Mivel a városok fontos vasúti csomópontot jelentettek, a franciák a románoknak szánták őket.¹ Az olaszok úgy vélték, hogy – az általuk Magyarországnak ítélt – vasútvonal természetes meghosszabbítása az Arad-Temesvár vonal, ami így szintén a magyaroké lett volna.² Márciusban az olaszok – akik Romániával is jó viszonyt kívántak ápolni – megváltoztatták korábbi álláspontjukat, végül a románoknak ítélve a vasútvonalat.³ Csanád és Békés vármegyéket az olaszok színmagyarnak tartották, így Magyarországnak ítélték őket.⁴

Olaszország a Bánát esetében is etnikai elveket szem előtt tartva döntött. Úgy ítélte meg, hogy Torontál vármegye egy Nagybecskerek környékén húzódó vonal mentén két részre osztható. Északi felében a magyarok és a németek, a déliben pedig a szerbek és a románok alkotják a többséget, így Torontál északi részét a magyaroknak kell adni.⁵ Krassó vármegye a románoké lett, Temes vármegye esetében az olasz elképzelés szerinti határ a Teréz-csatorna mentén haladva, Nagybecskerektől délre érte volna el a Tiszát, azonban az angolok elvetették a javaslatot.⁶ A Bácska esetében az olasz képviselők a határvonalat a Dráva mentén húzták volna meg, ám ezt a többi nagyhatalom nem engedélyezte, így az olaszok a határt a Ferenc-csatorna, illetve a Zombor-Bezdán vasútvonal mentén kijelölő angol javaslatához csatlakoztak.⁷

Csehszlovákia igényei alapján az új magyar határ a Duna mentén Vácig, majd a Tiszát követve Miskolcig húzódott volna, és egy csehszlovák–jugoszláv korridor biztosította volna számukra a kijáratot az Adriára. Utóbbi tervet azonban a nagyhatalmak azonnal elvetették. (L. Nagy, 1965. 447–450.) A csehszlovák ügyekkel foglalkozó – és az ekkor még hozzá tartozó Kárpátalja esetét is tárgyaló – bizottság munkájának kiindulópontja az amerikai Dr. Charles Seymour javaslata volt, amely alapján Csehszlovákiának ítélték volna Pozsonyt, viszont a Csallóköz és Komárom Magyarországgé lett volna. Az amerikaiak a határ folytatását a csehszlovák követeléseknek megfelelően jelölték volna meg. Az olasz képviselő, Giuseppe Salvago-Raggi kifejtette, hogy a határvonalat Komárom után az Ipoly mentén kellene folytatni, Losonctól délre csatlakoztatva a ma is ismert határhoz.⁸ Salvago-Raggi Kárpátalját Magyarországhoz csatolta volna, de ez a javaslat épp csak említésre került, a többiek máris elvetették.⁹ Később, május 8-án, a békekonferencián merült fel, hogy – a nagyhatalmak szerint – Csehszlovákia autonómiát kellene, hogy adjon a Kárpátok ruténlakta területeinek. Azonban Eduard Beneš így érvelt: mivel a terület fejlesztését a csehszlovák állam fedezi, teljes autonómiát nem kaphat a térség, de kiemelt helyzetet fog élvezni a csehszlovák államon belül.¹⁰

Az Ausztria és Magyarország között húzódó határvonalat illetően ideiglenesen elfogadták Sidney Sonnino olasz külügyminiszter javaslatát, mely a határt az 1867-es vonalnál állapította meg.¹¹

A határok kidolgozásával foglalkozó bizottságok 1919 áprilisára alakították ki a mainak megfelelő határvonalakat, melyeket 1920. január 16-án ismertettek az Apponyi Albert gróf által vezetett magyar küldöttséggel. Híres beszédében Apponyi igyekezett meggyőzni a jelenlévőket a békefeltételek méltánytalanságáról, hathatós etnikai, földrajzi, gazdasági, kulturális és történelmi érveket is felsorakoztatva. A gróf Olaszország támogatását külön, olasz szavakkal is kérte.¹² A beszéd nem változtatott a már meglévő békefeltételeken, így a trianoni békeszerződés aláírásra került. Az aláíró olasz miniszterelnök Francesco Saverio Nitti volt, aki memoárjában kifejtette, hogy Magyarország a békekonferencián kegyetlen bánásmódban részesült, aminek okát Nitti abban látta, hogy a szomszédos népek a teljes tehetetlenségre kívánták kárhozatni hazánkat. (Nitti, 1923. 128.) Mikor a nyugat-magyarországi Burgenland vitához vezetett Ausztria és Magyarország között, Olaszország kiállt a magyarok mellett, szorgalmazva, hogy Sopront és környékét ne csatolják mindenáron Ausztriához, hanem – az 1921. október 13-án aláírt velencei jegyzőkönyvek értelmében – népszavazás

döntse el a térség hovatartozását. Mint ismeretes, a terület így Magyarországé maradt.

1920–1921 során a csehszlovák–jugoszláv, a csehszlovák–román és a román–jugoszláv szerződések aláírásával megalakult a kisantant, melynek célja az első világháborút követő status quo megőrzése és a Habsburg-restauráció megakadályozása volt. (Ádám, 1981. 5.) Olaszország, aki szintén ellenezte a Habsburg uralom visszaállítását, kezdetben ehhez a szervezethez közeledve kívánt délkelet-európai befolyáshoz jutni, így 1924-ben Jugoszláviával, 1926-ban pedig Romániával kötött szerződéseket. Mivel azonban Jugoszlávia és Olaszország között továbbra is súlyos ellentétek álltak fenn az olaszok adriai uralomra, és a Balkán feletti befolyásra törekvő politikája miatt (Juhász, 1988. 110.), Olaszország visszatért korábbi, Jugoszlávia felbomlasztására irányuló politikájához. Ezt a törekvést Magyarország már az első világháborút követően is pártolta, így kis hazánk újra Mussolini érdeklődésének középpontjába került. Bethlen István magyar miniszterelnök, akinek egyik fő külpolitikai célja a területi revízió megvalósítása volt (Ormos, 1971. 133.), úgy vélte, hogy Olaszország támogathatja ezt a törekvést. Így a két állam érdekei találkoztak, és 1927. április 5-én aláírásra került az olasz–magyar barátsági, békéltető eljárási és választott bírósági szerződés. A nyilvánossá tett öt pont pusztán általánosságokat tartalmazott, az egyezmény titkos záradéka azonban kimondta, hogy a jövőben szorosabb politikai együttműködés fog fennállni a két ország között. (Réti, 1998. 62–63.)

Szinte azonnal az olasz–magyar barátsági szerződés megkötését követően, 1927. június 21-én a legolvasottabb brit napilapként számon tartott Daily Mail közölte Lord Harold Sidney Harmsworth Rothermere „Magyarország helye a nap alatt” című cikkét, mely nyíltan bírálta a trianoni békeszerződésben foglaltakat. A cikk megjelenésének időpontja felveti azt a kérdést, hogy Olaszország szerepet játszott-e Rothermere Magyarország melletti kampányában. A válasz kétségtelenül igen, amit alátámaszt a Lord bevallása is, hogy a szerződés aláírását követően az olasz fővárosban járt, ahol találkozott Mussolinival. A következő évben, 1928 tavaszán Rothermere ismét meglátogatta a Ducét, és beszélgetésüket – melyben Mussolini a magyar revíziót nyíltan pártoló kijelentéseket is tett – a Lord március 8-án tette közzé újságjában. (Rothermere, 1939. 35–37.) 1928. június 5-én pedig Mussolini szenátusi beszédében is nyíltan kiállt Magyarország mellett. Az olasz támogatás különösen Romániában keltett nagy felháborodást, és a románok

kijelentették, hogy a magyar revíziós igények nyílt olasz támogatása esetén az olasz–román barátság nem működhet.¹³

Ezt követően évekig csend volt a revízió olasz támogatását illetően, vélhetően azért, mert Olaszország szembekerült volna gyakorlatilag az összes többi európai állammal a nyílt propaganda folytatása esetén. Ráadásul ez idő tájt mind Olaszország, mind Magyarország közeledett Franciaországhoz is. Figyelemre méltó az is, hogy az olaszok először 1933 tavaszán érdeklődtek a konkrét magyar revíziós célokról, amikor Fulvio Suvich olasz államtitkár Kánya Kálmán magyar külügyminiszterrel tárgyalt erről.¹⁴ Az érdeklődés azért történt, mert Mussolini ekkoriban vetette fel egy négyhatalmi paktum létrehozásának gondolatát Olaszország, Franciaország, Nagy-Britannia és Németország részvételével. Mussolini eredeti paktumtervében felvetette a versailles-i békerendszer revíziójának szükségességét, nagy reményeket keltve Magyarországon. (*Ormos*, 1969. 190–193.) Franciaország azonban leszögezte a status quo elvét, és mivel egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az 1933 januárjában Adolf Hitler irányítása alá került Németország terjeszkedési törekvéseinek sürgősen elejét kell venni – amire a négyhatalmi paktum remek megoldásnak látszott –, Mussolini beleegyezett a módosításba. (*Ormos*, 1969. 209–210.) Így Magyarország reményei nem teljesültek. A magyar revíziós célokat végül Gömbös Gyula magyar miniszterelnök mutatta be Rómában, 1934 novemberében.¹⁵

AZ ELSŐ BÉCSI DÖNTÉSTŐL KÁRPÁLTALJA VISSZACSATOLÁSÁIG

Az olasz külpolitikában fordulópontot jelentett Etiópia 1935. október 4-i lerohanása, melyet Gömbös úgy értékelt, hogy az megalapozhatja a Magyarország által már régóta óhajtott német–olasz megegyezést. (*Juhász*, 1988. 159.) Miután az akciót követően mind az angolok, mind a franciák elfordultak Olaszországtól, Mussolini számára a Németországgal való szövetség maradt az egyetlen út, így Gömbös elgondolása megvalósult, létrejött a Berlin-Róma tengely. Az olasz külpolitika agresszív válna magával hozta a magyar revízió melletti erőteljesebb fellépést is. 1936. november 1-jei milánói beszédében Mussolini kijelentette, hogy az első világháború után Magyarországot érte a legnagyobb igazságtalanság, és Olaszország szeretné a magyarok iránti baráti érzelmeit tettekben is kinyilvánítani.¹⁶ A kisantant-államok felháborodással fogadták a beszédet, és aggodalmukat fejezték ki amiatt, hogy Mussolini szavai esetleg Magyarország felfegyverzését jelenthetik,¹⁷ azonban ekkor még nem került sor erre. A felfegyverzésre irányuló győri

programot Darányi Kálmán kormánya 1938 márciusában hirdette meg, egymilliárd pengőt szánva a hadsereg fejlesztésére. (Ádám, 1968. 190.) A nyílt fegyverkezés meghirdetésére azért került sor, mert Hitler ez idő tájt Csehszlovákia lerohanását készítette elő, és Magyarország részvétele esetén kilátásba helyezte Szlovákia és Kárpátalja visszaadását a magyaroknak. A magyarok számára csábítónak tűnő ajánlat hatására a két fél megállapodott a támadás közös katonai előkészítésében, melyhez szükség volt Magyarország újrafelfegyverzésére. (Ádám, 1968. 171.) Szintén 1938 márciusában következett be az Anschluss, azaz Ausztria beolvasztása Németországba. Ez gyengítette Olaszország közép-európai pozícióit, aki Magyarország mellett Ausztriára támaszkodott a térségben. Az 1938. szeptember 29-én aláírt müncheni egyezményvel a nagyhatalmak lehetővé tették, hogy Németország bekebelezze a Csehszlovákiához tartozó, németlakta Szudéta-vidéket. Ezzel Csehszlovákia felbomlása megindult, ami kedvezett a magyar revíziós törekvéseknek, így a magyar kormány előkészületet tett Szlovákia és Kárpátalja megszerzésére. A magyarok először a csehszlovákokkal való tárgyalás útján próbálkoztak, ám ezek nem vezettek eredményre, így hamarosan megszakadtak, ezért Magyarország a tengelyhatalmakhoz fordult. Október 27-én Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter Rómába utazott, hogy Galeazzo Ciano olasz külügyminiszterrel megbeszélje a magyarok és csehszlovákok közötti döntőbíráskodás részleteit. (Juhász, 1988. 181–182.) Az így, 1938. november 2-án aláírt első bécsi döntés Magyarországnak ítélte Kassa, Munkács és Ungvár városokat, Csehszlovákiának hagyta viszont Pozsonyt és Nyitrát. Dél-Szlovákia java része így is visszakerült az anyaországhoz, és a magyar lakosok többsége is. (Réti, 1998. 145.)

*

Az, hogy az első bécsi döntés Magyarországnak ítélte Munkács és Ungvár városokat, Olaszország közbenjárásának köszönhető, ugyanis a városokat Németország azt követően ítélte a magyaroknak, hogy Mussolini és Ciano felelősséget vállaltak Hermann Göring és Ribbentrop előtt, hogy a magyarok Ruszinszko – a korabeli dokumentumok ezen a néven említik Kárpátalját – többi részét nem fogják követelni, ha megkapják e fontos stratégiai pontokat jelentő városokat.¹⁸ Magyarország azonban Kárpátalja egészére igényt tartott, amit az olaszok már Bécsben is támogattak. Azonban mivel Németország – mint láthattuk – eddigre már voltaképpen kiszorította Olaszországot a közép-európai térségből, az olaszok csak a németek beleegyezésével hozhattak

döntéseket. Ennek megfelelően formálódott a Kárpátalja hovatartozásáról kialakult olasz álláspont is.

Magyarország nemcsak gazdasági, stratégiai okokból, és a kárpátaljai magyarok felszabadításának vágyától vezérelve kívánta visszaszerezni az egész területet, hanem azért is, hogy a lengyel–magyar határ visszaállítással megbontsa a kisantant gyűrűjét. Ennek érdekében a magyarság fegyveres akcióra is kész lett volna, ám ezt Németország nem támogatta, mivel szerinte az maga után vonta volna Jugoszlávia és Románia beavatkozását, ami európai háborúhoz vezetett volna. Ennek ellenére Kozma Miklós, a Magyar Távirati Iroda elnökgazdájának vezérletével 1938 októberében titokban magyarokból és ruszinokból álló csapat szerveződött a fegyveres akcióra, a „rongyos gárda”. (Móricz, 2001. 68–69.) Október 9-én pedig, Bródy András vezetésével, megalakult az autonóm ruszin kormány (Móricz, 2001. 62–63.), mely magyar csapatok bevonulását kérte rendfenntartás céljával a bécsi döntésből kimaradt kárpátaljai területre.¹⁹

Hory András varsói magyar követ igyekezett kipuhatolni, Olaszország milyen véleménnyel van a tervezett magyar intervencióról. Arra jutott, hogy Rómában számolnak azzal, hogy a bécsi döntés végeredményben lengyel–magyar határhoz fog vezetni, azaz Kárpátalja visszakerül Magyarországhoz.²⁰ Ennek ellenére Villani Frigyes római magyar követ úgy döntött, hogy Cianóval a lehető legkésőbb fogja tudatni a tervet. A követ nem kívánta, hogy annak kivitelezése az olaszok tudta nélkül menjen végbe, azonban tartott attól, hogy Olaszország nem tanácsolná az akciót.²¹ Németország – aki már eddigre bebizonyította, hogy vitathatatlanul erősebb hatalom, mint Olaszország – ugyanis terjeszkedni kívánt keleti irányba, amihez saját fennhatóságuk alatt kívánták egyesíteni Kárpátalját, és a Kárpátokon túli ukrán területet. (Móricz, 2001. 71.) Berlin ellenkezése volt az oka annak is, hogy a Ruszinszko visszacsatolásához felajánlott száz olasz vadászpilótát az olaszok végül is nem indították útnak Magyarországra, még annak ellenére sem, hogy Mussolinin elkeserítette, hogy nem válthatja valóra ígéretét. Az olasz kormányfő azonban nem kockáztathatta meg azt, hogy a németek őt gyanúsítsák a magyarok kárpátaljai intervencióra való felbujtásával.²²

Villani végül 1938. november 11-én hozakodott elő Cianónak az intervenció tervével. Az olasz külügyminiszter hevesen tiltakozott ez ellen, mivel a németek – akik Ciano szerint már a bécsi döntés magyaroknak tett engedményeit is soknak tartották – kijelentették, hogy Magyarországnak tiszteletben kell tartania a döntőbírói ítéletet. Az olasz külügyminiszter úgy vélte, hogy pár hónap elteltével talán

lehetőség nyílik majd Kárpátalja visszacsatolására, de 1938 őszén az intervenciótól való visszalépést javasolta Magyarországnak.²³ November 20-án, amikor a Felvidéki Magyar Hírlap közölte, hogy a Ruszin Nemzeti Tanács behívta a magyar csapatokat, a német és az olasz kormány azonos tartalmú jegyzékben szólította fel a magyar kormányt az akció leállítására, ami november 21-én megtörtént. Másnap a csehszlovák parlament elismerte Kárpát-Ukrajna alkotmányát, így megszületett az autonóm ukrán állam. (Móricz, 2001. 77.) Szintén ezekben a napokban a németek számára nemkívánatos személyt jelentő Kánya Kálmánt – aki 1938 nyarán, Münchenben kikerülte az egyenes választ a németeknek arra a kérdésére, hogy Magyarország részt venne-e Csehszlovákia lerohanásában – Csáky István váltotta fel a külügyminiszeri posztjon. Ennek meg is lett az eredménye, ugyanis Ribbentrop kisvártatva tárgyalást ajánlott a magyar félnek az utóbbi időben felmerült nézeteltérések tisztázására. (Juhász, 1988. 189.) Olasz javaslatra Magyarország 1939 januárjában kérvényezte csatlakozását az antikomintern paktumhoz, amihez Németország a hozzájárulását adta. Ezen kívül Magyarország ígéretet tett a Népszövetségből való kilépésre is, ami áprilisban történt meg. Ennyi engedmény után Csáky elérkezettnek látta az időt arra, hogy ismét előhozakodjon a németek előtt Kárpátalja visszacsatolásának kérdésével. (Juhász, 1988. 190–192.) Január 16-án Ribbentrop már úgy nyilatkozott, hogy – a szovjetek várható ellenkezésére való tekintettel – egyelőre legyenek türelemmel a fegyveres akciót illetően. (Móricz, 2001. 86.)

Hitler március közepére tűzte ki Csehszlovákia teljes felosztásának időpontját, és március 11-én közölte Sztójay Döme berlini magyar követével, hogy amikor a német csapatok megszállják Szlovákiát, a magyarok elfoglalhatják Kárpátalját. A magyar csapatok március 15-én kezdték meg bevonulásukat a területre. (Réti, 1998. 157–158.) Mussolini és Ciano örömmel üdvözölték az akciót, és kifejtették, hogy amennyiben Németország mégis akadályt gördítene a magyar csapatok útjába, Olaszország újabb döntőbírósi tárgyalást szorgalmazna Magyarország érdekében.²⁴ Kárpátalja elfoglalása azonban – kisebb ukrán ellenállást leszámítva (Juhász, 1988. 197.) – nyugodt lefolyással végbement, így a területet sikerült visszacsatolni Magyarországhoz. Az eseményről értesülve Villani így számolt be Csákynak: „Kárpátalja megszállásának tartama alatt állandó kontaktusban voltam az olasz külügyminisztériummal, hol a minisztertől az utolsó hivatalszolgáig mindenki szívből örült sikerünknek és csapatainknak kiváló teljesítményét nem győzték eléggé dicsérni. Ciano gróf ma azt mondta

nekem, hogy a Duce a mi /!/ - [aláhúzás és felkiáltójel az eredetiben – H. P.] – gyarapodásunkkal nagyon meg van elégedve.”²⁵

*

Összegzőként elmondható, hogy Olaszország jelentékeny morális támogatást nyújtott Magyarországnak mind a békekonferencián, mind a két világháború közötti esztendőik során. Bár az olasz határjavaslatokat figyelmen kívül hagyták, azok jegyzőkönyvek alapján történő rekonstrukciója rávilágított arra, hogy a javaslatok teljesülése esetén Magyarország határai jóval kedvezőbben alakultak volna. A magyar revíziós propaganda olasz támogatása az 1927-es olasz–magyar barátsági szerződés aláírását követően indult meg. Olaszország jelentős szerepet játszott a Felvidék egy részét és némely kárpátaljai várost Magyarországnak visszajuttató első bécsi döntés nyélbe ütésében is. Mivel 1938-ban az Anschluss és a Szudéta-vidék Németországhoz csatolásával a közép-európai olasz befolyás csökkent, Olaszország nem foglalhatott nyíltan állást Kárpátalja Magyarországhoz csatolása mellett, amit Németország kezdetben hevesen ellenzett. Miután azonban a németek is megadták az engedélyt a magyar csapatoknak arra, hogy bevonuljanak Kárpátaljára, Olaszország örömmel üdvözölte a terület Magyarországhoz való visszakerülését.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

K 63/71. csomó/7. tétel/7/7. XXIV.

K 64/83. csomó/33.a tétel. 1938–1939.

Dokumentumgyűjtemények

FDI = Ádám M.–Ormos M. (1999): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéből, 1918–1919*. Budapest: Akadémiai.

DDI/7./7, 13, 16 = Mosca, R. (1953): *I Documenti Diplomatici Italiani. Settima serie*, Volume 6, 7, 13, 15, 16. Roma: Libreria dello Stato.

DDI/8./5 = Mosca, R. (1953): *I Documenti Diplomatici Italiani. Ottava serie*, Volume 5. Roma: Libreria dello Stato.

PPC/ IV, IX = *Papers relating to the foreign relations of the United States*, 1919. The Paris Peace Conference. Volume IV, IX. Washington: Government Printing Office (1942–1947).

Emlékiratok, életművek, egykorú források

Nitti, F. S. (1923): *Nincs béke Európában*. Budapest: Pallas.

Rothermere, H. S. H. (1939): *My Campaign for Hungary*. London: Eyre and Spottiswoode. Innen: www.hungarianhistory.com/.../rothermere/rothermere.pdf (Letöltés: 2014. 01. 04.)

Szakirodalom

Ádám M. (1981.): *A Kisantant*. Budapest: Kossuth.

Ádám M. (1968): *Magyarország és a kisantant a harmincas években*. Budapest: Akadémiai.

Juhász Gy. (1988): *Magyarország külpolitikája, 1919–1945*. Budapest: Kossuth.

Lederer, I. (1963): *Yugoslavia at the Paris Peace Conference*. London: Yale University.

L. Nagy Zs. (1965): *A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918-1919*. Budapest: Kossuth.

L. Nagy Zs. (1978): Magyar határviták a párizsi békekonferencián 1919-ben. *Történelmi Szemle*. 21. évf. 3–4. sz. 441–457.

Móricz K. (2001): *Kárpátalja sorsfordulói*. Budapest: Hatodik Síp Alapítvány.

Nanu, F. C. (1993): *Politica externă a României: 1919–1933*. Iași: Inst. European.

Ormos M. (1971): Bethlen koncepciója az olasz–magyar szövetségről (1927–1931). *Történelmi Szemle*. 14. évf. 1–2. sz. 133–156.

Ormos M. (1969): *Franciaország és a keleti biztonság, 1931–1936*. Budapest: Akadémiai.

Réti Gy. (1998): *Budapest–Róma Berlin árnyékában*. Budapest: ELTE Eötvös.

LEKTORÁLTA:

Dr. habil. Hornyák Árpád,
egyetemi docens,
Pécsi Tudományegyetem,
BTK Modernkori
Történeti Tanszék

¹ FDI 79. irat, 110–111.

² FDI 81. irat, 124.

³ FDI 90. irat, 161.

⁴ FDI 79. irat, 110–111.

⁵ FDI 81. irat, 120–121.

⁶ FDI 81. irat, 124.

⁷ FDI 90. irat, 159.

⁸ FDI 88. irat, 155. és 91. irat, 166.

⁹ FDI 88. irat, 157–158.

¹⁰ PPC/IV. 758–759.

¹¹ PPC/IV. 505.

¹² PPC/IX. 873–883.

¹³ DDI/7./7. 167. irat. Preziosi (bukaresti olasz követ) Mussolininak, 1929. jan. 12. 189.

¹⁴ DDI/7./13. 227. irat. Suvich és Kánya beszélgetése, 1933- márc. (nap nincs megadva). 243.

¹⁵ DDI/7./16. 111. irat. Mussolini-Gömbös találkozó, 1934. nov. 6. 117–120.

¹⁶ DDI/8./5. 342. irat. Colonna (budapesti olasz követ) Cianónak (olasz külügyminiszter), 1936. nov. 3. 358.

¹⁷ DDI/8./5. 357. irat. De Facendis (prágai olasz követ) Cianónak, 1936. nov. 5. 397–398.

¹⁸ MNL OL K 64/83. csomó/33.a tétel. 1938. 1403/res. pol. Villani (budapesti olasz követ) Apornak (a külügyminiszter állandó helyettese) és Kuhlnek (követségi tanácsos), 1938. nov. 18.

¹⁹ MNL OL K 64/83. csomó/33.a tétel. 1938. 1322/res. pol. Hory, 1938. nov. 8.

²⁰ MNL OL K 64/83. csomó/33.a tétel. 1938. 1330/res. po./ 6824. Hory Apornak és Kuhlnek, 1938. nov. 5.

²¹ MNL OL K 64/83. csomó/33.a tétel. 1938. 1332/res. pol. 6861. Villani Apornak és Kuhlnek, 1938. nov. 10.

²² MNL OL K 64/83. csomó/33.a tétel. 1938. 1398/res. pol. 6948. Villani Apornak és Kuhlnek, 1938. nov. 21.

²³ MNL OL K 64/83. csomó/33.a tétel. 1938. 1340/res. pol. 6871. Villani Apornak és Kuhlnek, 1938. nov. 11.

²⁴ MNL OL K 64/83. csomó/33.a tétel. 1939. 236/res. pol. 5363. Villani Vörlének (a külügyminiszter állandó helyettese) és Kuhlnek, 1939. márc. 15.

²⁵ MNL OL K 63/71. csomó/7. tétel/7/7. XXIV. 51 pol-1939. Villani Csákynek, 1939. márc. 20.

*Ungvári Nemzeti Egyetem,
Magyar Tannyelvű Humán –
és Természettudományi Kar,
Magyar Történelem és Európai
Integráció Tanszék,
IV. évfolyam*

DERCEN KÖZSÉG RÖVID TÖRTÉNETE

Célom Dercen község bemutatása történelmi és demográfiai oldalról, alapításától napjainkig. A kutatás kronológiai határai egy 1067-ben kiállított latin nyelvű oklevéltől napjainkig terjednek. Munkám során a település történetét igyekszem bemutatni, nagy hangsúlyt fordítva a Dercsényi-család szerepére, mely nagyban hozzájárult Dercen fejlődéséhez. Mivel a község történetével eddig csupán *Lehoczky Tivadar* 1881-ben kiadott Beregvármegye monographiájában találkozhattunk, ezért igyekszem nyomain haladva megismertetni a falu múltját, a népesség fejlődését, az egyház kialakulását és fejlődését, továbbá Dercen jelképeit. Ebben segítségemre volt *Botlik József* és *Dupka György* művei mellett a derceni születésű *Fodor Géza* néhány kutatása, és *Dr. Kiss László* Dercsényi Jánosról írt könyve. Az eddigi Dercenről írt munkák csupán felszínesen érintették a község felvirágoztatójának, Dercsényi Jánosnak, a jelentőségét, amire szeretném írásomban felhívni a figyelmet.

Dercen, az egyik legnépesebb kárpátaljai magyar község, Munkácsról délre, a Szernye-mocsár északi részén, a Kerek-hegy lábánál fekszik. Munkács ide 14 km, Beregszász 18 km. A település 2 km hosszú bekötőúttal kapcsolódik az Ungvár-Munkács-Beregszász-Rahó országúthoz. A falutól északra 4 km-re találjuk Alsókerepec ruszin-ukrán falut, keletre, szintén 4 kilométernyi távolságra a magyarok által lakta Fornost. Gát község innét délre, Beregszász irányában található (3 km). (*Botlik-Dupka, 1993a*)

A 2800 lakosú Dercen napjainkban a munkácsi járás legnagyobb magyar faluja. A Szernyehát egészen is csak némileg Gát előzi meg lélekszámát tekintve. Munkácstól délre, az egykori Szörnyű-tó (később Szernye-mocsár) északi partvonalának lankáin terül el. Bevándorolt nemzetiségei együttesen alig érik el a 2 %-ot. Zsidó származású lakosai a 90-es évek elején véglegesen kivándoroltak. Felekezetiileg is egységes: 96%-ban református vallású. A község és környéke régóta lakott. A hatvanas évek közepén, a mai falutól kb. 800 m távolságra levő téglagyár mögött, a Pontyos-patak (ma: Kerepec-, Koropec-patak) bal partján, egy agyagbánya megnyitása közben régi település maradványaira találtak. Az ungvári egyetemről kijött régészecsoporthoz *Mihajlo Potusnyák* vezetésével ennek egy részét feltárva, a leletek kerámiaanyaga alapján e régi települést a tiszapolgári kultúra (i. e. IV–III. évezred) körébe sorolta. „A neolitikum késő, vaskori időszakára datált korabeli helység életviszonyai a matriarchátus jegyeire utalnak” – írta M. Potusnyák cikkében. Maga a jelenkori falu viszont honfoglalás kori eredeteket mutat. (Fodor, 2003)

AZ ALAPÍTÁSTÓL A DERCSÉNYIEKIG

Dercen Árpád-kori település, a krónikák első ízben egy 1321. évi okmányban említik (Dercen néven). Fodor Géza és Fodor-Balogh Jolán kutatásai szerint a faluról, Dersyn alakban már egy 1067-ben kiállított latin nyelvű oklevél XIII. századi másolatában is olvashatunk. Neve a régi magyar Derse személynévből származik, úgy, hogy annak latin Dersynum alakja változott helynévvé. Az ukrán Driszina „Dercen” elszlávosított alakja (a szovjet-érában ez volt a falu hivatalos neve). (Botlik-Dupka, 1993a)

Lehoczky Tivadar Bereg vármegye monográfiájában a következőket írta Dercenről: „Magyar helység a munkácsi járásban, 158 lakházzal, 1466 lélekkel (1880-ban), és Pusztakerepeczczel (a mai Alsókerepec Dercenhez tartozott, ekkoriban elenyésző, 13-15 fős, lakossággal) együtt 7805 holdnyi tértartalommal, fekszik kellemes, lapályos, a Szernye-tó északi szélén, az e felett emelkedő szőlővel beültetett kerek hegy alján. A helység már a 13. században népes volt, egy 1321. évi okmányban akkori lelkészül bizonyos Miklós említettik (aki végrendeleti tanú Bulcsú faluban (Botlik-Dupka, 1993a: 127)), az 1332. évi pápai tized szerint plébánosa 8 garast tartozott adóul fizetni, mi nagy jövedelemre mutatott. (Lehoczky, 1881b: 6) Ez az összeg a legmagasabbnak számított Bereg vármegyén belül, Munkács, Beregrákos és Mezőkaszonny például 5, Tarpa

6, Vásárosnamény 4 garas tizedet fizetett, továbbá érdekesség, hogy Nagydobrony, Beregszász, Szent-Miklós és Nagybereg nem fizetett adót.

A 14. században Dercen királynéi birtok, és ekkor már temploma is volt. A korai időkben fejedelmek birtoka, később a Széni család kapja tulajdonul. 1389-ben Mária királyné Derczeni Széni László fiának, Istvánnak és testvéreinek adományozta. Ezt 1392-ben iktatták be hivatalosan. Széni István a 15. század elején utódok nélkül hunyt el. 1436-ban királyi adomány mellett Dercent a Pálóczi család kapja meg. Pálóczi György esztergomi érsek testvére, Márton nádor, Pálóczi Imre és László, és a nádor fiai Péter, Simon és János lesznek a falu új birtokosai. Az ünnepélyes beiktatást Dávidházi László királyi tisztviselő jóváhagyásával tartották meg. 1450-ben Pálóczi Simon megvádolta Csákolli Jánost, a rác despota tisztét, aki ura parancsára fölégette a községet, a jobbágyok jószágait pedig elhajtotta. Ezért 1453-ban Csákolit fej- és vagyonvesztésre ítélték. 1459-ben Pálóczi János Bégányi Benedek ellen vizsgálatot indított, aki elfogta egyik derceni jobbágyát és bezáratta. Az ügyben Dobronyi Miklós királyi ember járt el. 1552-ben Dercen a Dobó-család birtokában volt. 1571-ben birtokosul említik Dobó Ferenc borsi főispánt, Dobó Jakabot, Kerepeczi Istvánt és Jánost, Pósaázi Zay Mátyást és Pogány Gergelyt. 1582-ben birtokai voltak Dercenben Horváth Simonnak és nejének Bégányi Dorottyanak, Horváth Miklósnak és feleségének. 1588-ban birtokot kapott itt Melit István és Pál, 1612-ben Melit Pál özvegye, Csató Krisztina. Ezen kívül Perényi György, és czoborszentmihályi Czobor Mihály, valamint Földvári Irén és Kakas Pál is rendelkezett telkekkel. (*Lehoczky*, 1881c)

1647-ben a falu birtokosai között említették a következő személyeket: Forgách István, Melit Péter, Perényi Zsigmond és Imre, Eszterházy László, Melit Görgy, Pető István, Barkóczi László, Beniczki György, Nyári Zsigmond, Mezei, Lővei és Eszterházy Miklós gróf. 1754-1764 között Beniczky Péter özvegye, Csató Klára egy nemesi kúriát tartott fenn a településen. A 17. század végén Forgách Andrásnak voltak itt kiterjedt birtokai, amit a Rákóczi szabadságharcban való részvétele miatt 1711 után elkoboztak. Ezt 1727-ben Szuhányi Mártonnak adományozták, akit Viczmándy Károly királyi megbízott iktatott be. Örököse Szuhányi János volt. A 18. században voltak Dercenben birtokai a derceni Munkácsy családnak, melynek egyik tagja, István, elzálogosította itteni földjeit. (*Lehoczky*, 1881c)

Az 1784-1787-es népszámlálás idején a falu fő birtokosa Szuhányi László volt. Ekkor a településen 71 ház található, 76 családdal, a népesség pedig 447 fő, melyből 229 férfi és 218 nő. Egy lelkész szolgált a faluban,

és 12 nemes élt itt. Összehasonlításképp Beregszász népessége ekkor 587 fő volt, 13 nemessel. (*Danyi és Dávid, 1960*)

A TELEPÜLÉS ÉS A DERCSÉNYIEK

I. Ferenc király 1793. november 28-án Bécsben keletkezett okirattal azon érdemekért, amelyet Weisz János a korona és az ausztriai ház iránt tanúsított, és hűséges szolgálatai által szerzett, jutalmul nagy birtokrészt kapott. Mivel Bégányi Lénárd utódok nélkül halt meg, a kincstárra szállt jövedelme, jószágai, valamint bégányi és barabási birtoka, ezek a királyi rendelet szerint a zempléni főorvos, Weisz tulajdonába kerültek. Továbbá a Thököly-féle forradalomban való korábbi részvétele miatt Bay Mihálytól a hűtlensége miatt elkobzott derцени részeket, a hozzá tartozó nemesi jogokkal együtt szintén Weisz János és fiúörökösei kapták meg örökjoggal. A király egyben megengedte, hogy a család derцени Dercsényinek neveztesse. (*Kiss, 2009*)

Dercsényi János jeles orvos és természettudós volt. 1785-ben nősült, felesége a nyelvújító, író Kazinczy Ferenc húga, Julianna lett. Tehát Dercsényi János Kazinczy sógora volt. Orvosi oklevelet szerzett a „láztudományról” írt értekezésével 1780-ban. 1783-ban ezt a disszertációját, ezen kívül „a gyulladáshoz lázakról” addig gyűjtött tapasztalatait is kiadta. Ekkor már Zemplén megye főorvosa és fizikusa volt, 1802-ig főleg a járványos kórok (lépfene) illetve a szegény sorsú lakosság körében dülő skorbut megfékezésében jeleskedett. Elsők között kórboncolt Magyarországon (1783-ban). Mivel orvosi fennhatósága alá tartozott a tokaji borvidék, maga is szőlész-borász lett és e téren szerzett tapasztalatait 1796-ban német nyelven tette közzé. A rövidesen magyarul is kiadott „A Tokaji Bornak termesztéséről, szűréséről és forrásáról” c. munka az új, Lavoisier nevével fémjelzett vegyi ismeretek egyik első magyarországi meghonosítója. Mineralógus is volt, az ő érdeme a szobránci víz gyógyhatásának ismertebbé tétele. Kapcsolatban állt a Magyar Tudós Társasággal (ma a Tudományos Akadémia) is, írásait, tanulmányait kiadta a társaság. Teleki gróffal váltott levelei is jelzik, hogy Dercsényi írásai fogadtatásra találtak a kor magyar folyóirataiban. Fia, Dercsényi Pál, a Pesti Casino tagja volt, egy alkalommal ezer üveg tokaji aszúval támogatott egy pályadíjat. Gödi házában maga Széchenyi István is többször megfordult. Dercsényi János mindezek mellett szemtanúja lehetett az 1825-ös pozsonyi reformországgyűlésnek, melyen Széchenyi egy Tudós Társaság megalapítására felajánlotta éves jövedelmét. Földtani kutatásokat is végzett, 1835-ben megjelent tanulmánya „A földrengésről”

címmel a Társalkodóban. Földtani érdeklődésének köszönhetően Bereg vármegyei birtokán tekintélyes timsótelepet fedezett fel, amely nem csak gazdaggá tette, hanem pályamódosításra ösztönözte. Feladva főorvosi posztját a Schönborn grófi uradalom előljárójaként működött. A beregszászi, muzsalyi, kovászói, benei határoknál fekvő hegyekben timsó lelőhelyre bukkant Dercsényi. Timsógyár építését tervezte, amit gróf Schönborn igyekezett megakadályozni. Dercsényi ennek ellenére nem adta fel, Bécsbe ment szabadalomért, amit meg is kapott 10 évre. A gróf ezután már szívesen társult, hasznot látva a kezdeményezésben. Előbb Podheringen (1800), aztán Kovászón (1809), 1825-ben pedig a Dercenhez tartozó Pusztakerepecen építettek timsógyárat. 1814-ben „császári és királyi tanácsos” címet kapott Dercsényi János Bécsből, mivel 1 millió forintot tartott az országban, amit idegen timsó behozataláért kellett volna fizetnie a Monarchiának. A Róma mellett fekvő tolfai timsó mellett a dercsényi-félt tartották a legjobbnak Európában. Mindezek mellett a muzsalyi aranybánya is a derczeni Dercsényieké volt. (Kiss, 2009)

A Dercsényi család a derceni reformátusok jótevőjének számított. A családfő, János, papi családból származott, édesapja evangélikus lelkész, édesanyja pedig lelkész lánya volt. A derceni egyház illetve iskola javára Dercsényi János 100-100 pengő forintot adományozott, és az úrasztalát is becses tárgyakkal szereltette fel. A Kerek-hegy tetején dóriai oszlopokkal ékesített kupolás sírboltban temették el a nevezetes orvostermészettudóst. Több mint 110 éves fennállása után a gloriétte-tel díszes kriptát, a sok évszázados községi temetővel együtt a szovjet megszállók megsemmisítették, 1951-52-től radarállomásnak használták. Az 1840-ben emelt, műemléknek számító, klasszicista családi sírbolt 20 derczeni Dercsényi holttestét rejtette, közülük több bebalzsamozott testtel, üvegfedelű koporsóban, köztük Kazinczy Julianna (sírfeliratán a következő szöveg állt: „Dercsényi János királyi tanácsos érdemes özvegye, Kazinczy Ferencnek úgy lelki műveltségre, mint honszeretetre igaz testvére, a legjobb anyáknak egyike”). (Kiss, 2009)

Az egyházi élet kiépítése és későbbi megszilárdítása körül tekintélyes szerepet játszottak és jelentős anyagi áldozatokat hoztak a Dercsényi-család tagjai. Nagymértékben fűződik nevükhöz a mai kőtemplom megépítése, számos segínyt osztottak szét a szegények és az iskolás gyerekek között. Mellettük a Dobó, Horváth, Barkóczy, Péchy, Beniczk, Szuchányi, Vécsey családok is értékes áldozatot hoztak az egyházért. A jelenlegi kőtemplom 1835-ben épült, egyszerű magyaros templom-

stílusban, hegyes, sugár toronnyal. Helyén előtte ismeretlen időből eredő fatemplom állt. (ifj. Nagy, 1939)

Dercsényi János 1837-ben hunyt el Munkácson, Dercenben temették el, a már említett családi sírboltban. Birtokait fiai örökölték, akik 1853-ban 136 ezer pengő forintért eladták gróf Schönborn Károlynak, aki később a bégányi és barabási részeket 8 ezer forintért visszaengedte. A derceni és pusztakerepeci birtokot a jól jövedelmező timsógyárral azonban meghagyta uradalma részének.

A DERCENI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETE

A derceni református egyházközség 1560 körül keletkezett és Petrovics Péter munkácsi várkapitány támogatásával, valószínűleg Kálmáncsehi Sánta Márton alapította. Kezdetől a Beregi Egyházmegyéhez tartozott. Az egyházi élet megerősítésében jelentős szerepet játszott a Dercsényi család. 1601-ben a szomszédos Fornos és Alsókerepec már Dercen leányegyháza volt. 1770-1777 között Szathmári Sámuel lelkészége alatt kezdték el az anyakönyvek vezetését. 1884. július 31.-én Bakcsy Gyula lelkész szolgálata alatt járt először püspök a gyülekezetben Révész Imre személyében. Az 1700-as évek elején Tóth Antal nevű gazda szántás közben a falu határában lévő kerekhegyen egy harangot talált, mely kb. a XIII. században készülhetett. Ez a harang ma is a toronyban hirdeti Isten dicsőségét. 1810-1814 között épült a Gyülekezet temploma Fischider Mátyás tervei alapján. Ez egy szép arányú, klasszicista stílusjegyeket hordozó, magyaros, egyhajós templom. A 38 méter magas tornyot 1823-ban építették hozzá. A homlokzatokat vakolatlizének tagolják, a főpárkány és az övpárkány íves díszítésűek. A templom 30 m hosszú, 13 m széles, hátsó része félkör alakú. 160 öl területen fekszik. 1917. március 15-én a hadvezetőség elkobozta az 1896-ban öntetett harangot. 1922-ben kibővítették a templomi padokat, mivel az addigi 59 pad kevésnek bizonyult. 1923-ban bádogra cserélték az addigi zsindelytetőt, a toronyra pedig gombot helyeztek. 1925-ben új harangot készíttettek Egry Ferenc kisgejőci harangöntő mesterrel. 1930-ban a templom hosszában és hátsó oldala felől kibővítették a karzatot, így mára a templom több mint 1000 ülőhellyel rendelkezik. 1932-ben orgonát építtetnek, amit ausztriai mesterek készítettek. (ifj. Nagy, 1939)

1972-ben használhatatlanná vált a nagyharang, mert elrepedt. 1991-ben a templom előtt emlékművet állítottak a sztálini önkény áldozatainak. 1993-ban Voronyezsben két harangot készíttetett a Gyülekezet, melyek ma a régi haranggal együtt hívogatják a híveket az

istentiszteletre. 1997-ben Albert József kolozsvári orgonaépítő mester nagyjavítást végzett a templom orgonáján, aminek köszönhetően ma is gyönyörűen működik és dicséri Istent ez a hangszer. A legutóbbi templom-felújítási munkák 1999-ben voltak, a teljes rekonstrukciója 2006-2009 között volt. A gyülekezet parókiája az 1800-as évek elején épülhetett (egy régi feljegyzés szerint 1835-ben a meglévő tetőzet alá kőfalak húzattak). 1949-ben a szovjetvezetés elkobozta a parókiát és az egyéb egyházi épületeket. Iskolát alakítottak ki benne, ugyanerre a sorsra jutott az egyházi iskola is, melyet később lebontottak és helyére állami iskolát építettek. A Gyülekezet a parókiáját 1990-ben kaphatta vissza teljesen romos, lepusztított állapotban. (*Derceni református templom*, 2011).

A XX. század lelkészeinek névsora: Bakcsy Gyula (1869-1906), Szentimrey József (1907-1930), Vacsi István (1930-1956), Szabó Kálmán (1956-1986), Szabó Béla (1986-1993), Kókai Csaba (1993-1994), Orbán Sándor (1994-1995), Baumann Ferenc (1995-1996). 1996-tól Zsukovszky Miklós a Gyülekezet lelkipásztora. A Derceni Református Egyházközségnek jelenleg 2700 tagja van, ebből 1850 egyháztag választó joggal rendelkezik. (*A Derceni Református Egyházközség*, 2011)

A TŰZVÉSZTŐL NAPJAINKIG

Fényes Elek leírása 1851-ből: „Derczény, Beregh vármegyében, magyar falu, Munkácshoz délre, a szernye mocsár mellett: 4 r. kath., 5 g. kath., 618 ref., 8 zsidó lakja. Református egyház. Földei termékenyek, erdeje igen szép. s ezért lakosai sok faszerszámot, továbbá fehér cseréppipát készítenek. (*Botlik-Dupka*, 1993a: 127) (Az adatok csak a felnőtt lakosságra terjednek ki, a falu népessége ekkor 1450 fő.)

1875. május 2-án tűzvész pusztított a faluban, a házak nagy része leégett. A XIX. században a legnépesebbnek számító családok a következők voltak: a Kállayak, a Gotteszmanok (Gotteszman Adolf), a Demeterek (Demeter Manó), az Abonyiak, a Bakosok, valamint a Dókák, a Fodorok, a Nagy és a Szabó famíliák. Gróf Schönborn Ervin is kiterjedt földbirtokkal rendelkezett. (*Lehoczky*, 1881c)

1912-ben Bartók Béla a mai Kárpátalja magyar lakta települései közül Dercenben gyűjtötte össze a legtöbb népdalt, szám szerint 30-at. (*Botlik-Dupka*, 1991b)

A müncheni egyezmény aláírása után, (1938. szeptember 29.) október 1-jén, a magyar kormány jegyzékben szólította fel a csehszlovák kormányt, hogy az egyezményben előírtak szerint azonnal kezdjen

hazánkkal közvetlen tárgyalásokat, és a felvidéki magyarságnak adjon önrendelkezési jogot. Ez utóbbit igyekezett elősegíteni Kozma Miklós (1884–1941) volt belügyminiszter, aki október 1-jén Imrédy Béla (1891–1946) miniszterelnök megbízásából vállalta a ruténföldi akció politikai vezetését, propagandáját, valamint felügyeletét, és a felkelők irányítását. A legfelsőbb vezetés három nap múlva elfogadta Kozma tervét. A szabadcsapatok – közismert nevükön a „Rongyos Gárdák” – október 5-én kezdtek átszivárogni Csonka-Beregből, elsősorban Tarpa felől az országhatáron, és szabotázsakciókat hajtottak végre. Az egyik legkomolyabb összeütközés a Szernye-mocsár területén, Kisgút, Gát, Dercen és Fornos falvak határában történt, ahol a szabadcsapatok súlyos veszteségeket okoztak a megszállóknak. Dercennél a mocsárban Esze János – Esze Tamás (1666–1708) leszármazottja – vezetésével harminckét társával együtt 240 cseh katona támadásának három órán állt ellen. Estére már csak négyen voltak, aztán már csak hárman, két sebesült társát a cseh katonák a lábba fojtották. A súlyosan sebesült Esze Jánosnak a derceni legények mentették meg az életét. (Botlik, 2001)

Az első világháborúban 44, a másodikban 25 derceni férfi vesztette életét. „Háromnapos munkára” 1944 őszén 402 férfit hajtottak el a községből, közülük 72-en sohasem tértek haza. A világháborúk között a falu híres dalárdája a Derceni Gyöngyösbokréta volt. A település népi építészetének emlékei a 20. század közepén még láthatók voltak, és ekkor még a lakosai közül sokan jártak népviseletben is. A környék temetőinek jellegzetessége a sírverses fejfa. A Kerek-hegyen lévő temetőben sok ilyen fejfa van. Lehoczky Tivadar így ír erről:

„Sajátságos szokás itt, hogy a fejfákra rímes versekben róják fel az elhunytakra vonatkozó emlékiratot ily módon:

Itt nyugszom már megpihenve,
Minden bajtól menekedve,
Dóka Sámuel volt a nevem,
Míg a földön volt életem,
82 esztendőt éltem,
Akkor jött el Jézus értem.”
(Lehoczky, 1881c: 227)

Az első világháborúban elhunytaknak 1989-ben a temetőkertben 4 méter magas obeliszket állítottak, 1991-ben pedig a templomkertben felavatták azt az emlékművet, amely a sztálinizmus és a második világháború áldozatainak állít emléket. (Botlik-Dupka, 1993a)

A Kerek (Temető)-hegyen állt évtizedeken keresztül a Dercsényi-sírbolt. A díszes síremléket a szovjet érában lerombolták. 2010-től I. és II. világháborús katonatemető és emlékpark található itt, melyet egy hatalmas fehér kereszt jelez a hegytetőn.

1902. március 23-án Dercenben született Mohy Sándor erdélyi magyar festőművész, aki Kolozsváron hunyt el 2001-ben. A falu másik híres szülötte Fodor Géza költő, aki 1950. október 6-án látta meg a napvilágot. A Magyar Írószövetség elnökének elismerését kifejező oklevélben részesült 2000-ben, 2002-ben pedig megkapta a Magyar Művészetért-díjat és a Hernádi Porcelángyár Manufaktúra-díjat. 1992-től a Hármas Határ Irodalmi Társaság (HIT) tagja. Az 1988-ban alapított Kovács Vilmos Kör (Gát, Dercen) egyik alapítója, Kovács Vilmos tanítványa és egyben jó barátja volt Fodor Géza, aki a Magyar Köztársaság érdemkeresztjét is megkapta és jelenleg is aktív költő.

A NÉPESSÉG ALAKULÁSA

1784-1787-es első magyarországi népszámlálás adatai szerint 447 fő volt a község népessége. Az 1851-es népszámlálásra ez a szám 1450 főre duzzadt, 1869-ben 1499 fő, 1880-ban 1453 fő (Pusztakerepeccel együtt 1466 fő), 1890-ben 1686 lakosa van Dercennek. A századfordulóra (1900) a népesség már meghaladja a kétezret (2010 fő), 1910-ben pedig már 2025 fő a lakosság. (Magyar Statisztikai Közlemények 1912) 1942-ben Dercen 2048 lakossal rendelkezik, 1944-ben 2017 lakosa van a falunak, 1969-re már 2417 főre nő. 1982-ben 2703 fő, 1991-ben 2780 fő Dercen lakossága. (*Botlik-Dupka*, 1991b)

1910-ben a színmagyar Dercen község lakossága 2025 fő. A trianoni békeszerződésig Bereg vármegye Munkácsi járásához tartozott. A 2001-es népszámlálási adatok szerint 2 793 lakosa van, ebből 2 727 magyar (*Dupka* 2000). 2013-ban 2804 lakosa volt a falunak, 2741 magyar (98 %), 63 ukrán és orosz, cigány kisebbség nincs Dercenben.

DERCEN JELKÉPEI

A község történelmi pecsétje: két ágaskodó oroszlán egy ötágú koronával fedett álló pajzsot tart. 1844-ben keletkezett. (*Lehoczky*, 1881a)

Dercen címere: a község mai címere 1904-től használatos, azóta nem változott. Két támadó oroszlánt ábrázol, akik egyik kezükkel a címerpajzsot, másikkal a koronát tartják, ami a címerpajzs fölött

helyezkedik el. A pajzs bal oldalán szőlő, jobb oldalán pedig búzalkalász helyezkedik el. A vörös címerpajzs Krisztus vérére, a borra és a szenvedésre utal. A szőlő jelentése: 1) jellemző a falura a szőlészet, borászat, 2) a szőlővel való fáradtságos munka, mely meghozza eredményét, 3) a terméke, a bor, mely nem a lerészegedést, hanem Krisztus vérének jelképezi, és egyben az örömet. Bereg vármegye címerében szintén megtalálható a szőlő. A búza termesztése is jellemző a falura, a földművelésre utal, és a kenyérre, ami a legfontosabb táplálék. A kenyér Krisztus testét jelképezi, mely megtöretett a kereszten. A két oroszlán oldalra fordított fejjel: a falu népe oroszlánként védelmezi a Magyar Királyságot. A korona a címerpajzs fölött: a falu a Magyar Királyság része és a Szent Korona védelme alatt áll, tehát a község és a királyság kölcsönösen védelmezi egymást. Az 1904 előtti címer négy részre volt osztva, a szőlőn és búzalkalászon kívül a bereg vármegyei címerben ugyancsak megtalálható makk és hal helyezkedett el benne. A makk a derceni erdőt, a Makkost jelképezte, utalva ezzel a disznótartásra. 1920-ig hatalmas konda volt a faluban, amit a kondások Jánosiig, Beregszászig tereltek. A hal a halászatra utal. mivel a Szernye-mocsár (vagy -tó) szélén fekszik a falu, ezért a mocsárban rengeteg csík volt. A csík volt az alapvető és az egyik legfontosabb eledele a falubelieknek a mocsár lecsapolásáig.

A derceni zászló: fehér zászlómező $\frac{1}{2}$ osztású középtengelyében található a település címere méretarányosan elhelyezve. A címer alatt a falu első említésének időpontja szerepel (1067), mellette baloldalon a település neve magyarul: Dercen, jobb oldalon pedig az ukrán megnevezés: Дерцен. (Fodor I.)

ÖSSZEGZÉS

Dercen Árpád-kori település, már a XIII. században népes falu volt. Alapításának dátumát 1067-re datálják. Az egyházi életről egy 1332. évi dokumentumból tájékozódhatunk. A falu lakói korán áttértek a református hitre, 1560 körül alakult meg itt a református egyház. Zemplén megye főorvosa, egyben Kazinczy sógora, Weisz János Dercenről vette fel nevét Dercsényire, miután I. Ferenc (1792-1835) királytól birtokul nyerte azt nemesi címe mellett. 1840-től 1951-ig állt a Kerek-hegy tetején a Dercsényi-család sírboltja, melyet a szovjetek romboltak le. Dercen már a 18. századtól is Bereg vármegye egyik legnépesebb települése volt, 1900-ra a népesség meghaladta a 2000 főt (ekkor népesebb Csapnál, Gátnál, Mezőkaszonynál). Mai címere 1904-től

van használatban, és utal a helyiek foglalkozására (földművelés, szőlészet). A falu etnikailag és felekezetiileg is egységes napjainkban. 2804 lakosának 98 %-a magyar, 96 %-a református. Dercen pozitív népességi mutatóival és hagyományőrzésével, vallásosságával fontos szerepet játszik a kárpátaljai magyarság megmaradásában.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

A Derceni Református Egyházközség (2011). <http://www.dercenigyuleket.eoldal.hu/cikkek/bemutakozas/> (2014. január 7.).

Botlik, J. (2001): Volt egyszer egy Szernye-mocsár. *Honismeret* 29. évf. 6. sz. 76-85. oldal.

Botlik, J., Dupka, Gy. (1993): *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó.

Botlik, J., Dupka, Gy. (1991): *Ez hát a hon...* Budapest-Szeged: Mandátum-Universum.

Danyi, D., Dávid, Z. (1960): *Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787)*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya.

Derceni református templom (2011). <http://www.karpatinfo.net/latnivalok/dercenireformatus-templom> (2014. január 6.).

dr. Kiss, L. (2009): *Kazinczy sógora, Zemplén főorvosa: Dercsényi János*. Budapest-Dercen: Hódmezővásárhely- Tabáni Református Egyházközség.

Dupka, Gy. (2000): *Kárpátalja magyarsága*. Budapest: A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága.

Fodor G. (2003): Fejezetek Dercen múltjából. Kárpáti Igaz Szó. 110. (16612.) szám. <http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/030726/hv09.html> (2014. január 9.).

Fodor István derceni lakos adatközlése.

ifj. Nagy, K. (1939): *A Tiszántúli Református Egyházkerület története*. Debrecen: II. Egyházközségek adattára.

Lehoczky, T. (1881): *Beregvármegye monographiája, I. általános rész*. Ungvár: Pollacsek Miksa Könyvnyomdája.

Lehoczky T. (1881): *Beregvármegye monographiája, II. kötet*. Ungvár: Pollacsek Miksa Könyvnyomdája.

Lehoczky, T. (1881): *Beregvármegye monographiája, III. kötet*. Ungvár: Pollacsek Miksa Könyvnyomdája.

Magyar Statisztikai Közlemények (1912): A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása, Első rész, A népesség főbb adatai. Budapest: Atheneum.

LEKTORÁLTA:

Zubánics László,
adjunktus,
UNE MTHTK
Magyar Történelem és
Európai Integráció Tanszék

*Ungvári Nemzeti Egyetem,
Humán- és Természet-
tudományi Kar,
Magyar Történelem és
Európai Integráció tanszék,
V. évfolyam*

A NÉMET KONZERVATÍV FORRADALOM ESZMÉI MOELLER VAN DEN BRUCK ÉS SPENGLER MUNKÁSSÁGÁBAN

Az első világháborút követően nemcsak Németország politikai intézményrendszere változott meg, hanem a politikai eszmék terén is új vagy megújult irányzatok jelentek meg, illetve kaptak erőre. Ezen irányzatok egyike a legtöbbször konzervatív forradalom néven említett gondolatiskola, melyet a magyar történetírás eddig mondhatni méltatlanul elhanyagolt, annak ellenére, hogy olyan ismert nevek köthetőek hozzá, mint Werner Sombart, Carl Schmitt, Oswald Spengler, vagy Karl Haushofer, sőt, egy ideig Thomas Mann is.

Az általam vizsgált — a címben említett — két gondolkodó közül a magyar környezetben kétségtávol Oswald Spengler az ismertebb, akinek főbb művei ma már magyarul is olvashatók. Arthur Moeller van den Bruck, csakhogy mint a német konzervatív forradalom általában, Németországon kívül leginkább Oroszországban vált ki érdeklődést a kutatók és a politikatörténet iránt érdeklődők körében, ami talán az irányzat általánosan jellemző orosz-barátságával magyarázható. Így jelen cikk készítése során is jórészt az orosz szakirodalomra támaszkodtam.

A német konzervatív forradalom, mint politikai irányzat viszonylagos „elhanyagoltságának” oka többek között abban rejlik, hogy sohase öltött egységes szervezeti keretet, nem vállalt aktív szerepet a mindennapi politikai küzdelmekben, de még a megnevezés terén sem volt egységes. Az irányzat követői nem, vagy csak részben használták magukra vonatkozóan ezt a kifejezést (találkozhatunk ezen kívül a nemzeti vagy népi forradalom, illetve újkonzervativizmus megnevezésekkel is), és a konzervatív forradalom fogalma csak Armin Mohler 1950-es, Die

Konservative Revolution in Deutschland 1918-1932 című munkája nyomán lett ismert és részben elfogadott. (Karácsony, 2005) Mindazonáltal mai napig szélsőséges véleménykülönbségek vannak azzal kapcsolatban, hogy mennyiben alkalmazható ez a szóösszetétel, és pontosan mit is értünk alatta. Stefan Breuer például egyszerűen kihúzná a XX. századi politikai ideológiák jegyzékéből, Andreas Umland értelmetlennek és semmitmondónak tartja (Умланд, 2006), ellenben Alekszandr Dugin egészen tág értelemben használja, kiterjesztve azt egy sor különböző politikai mozgalomra. (Дугин, 1992).

A kifejezés elleni gyakori érv az alkotóelemei közti látszólagos ellentmondás, azonban tény, hogy számos gondolkodó alkalmazta a konzervatív és a forradalmár fogalmakat együtt. A szóösszetétel megalkotójának az orosz szlovjanofil irányzat egyik képviselőjét, Szamarint tartják. (Алленов, 1997a) A fogalmat témánkkal kapcsolatban hagyományosan Thomas Mannhoz kötik (aki egy 1921-es, Nietzsche és az orosz irodalom kapcsolatát vizsgáló írásában használta (Karácsony, 2005)), viszont azt már 1907-ben megismerhette a német közönség, mikor is Dosztojevszkij Az író naplója című munkájának fordítása napvilágot látott. Dosztojevszkij műveinek fordítója pedig az az Arthur Moeller van den Bruck volt, aki az első világháború után az általunk vizsgált irányzat egyik vezéralakja lett. (Алленов, 1997a)

Arthur Moeller (1876-1925), írói álnevéen Arthur Moeller van den Bruck pályafutása kezdetén műfordító, irodalomkritikus, esszéíró és kulturológus volt, aki egyfajta apolitikus kozmopolitaként lépett fel kora polgári értékrendje ellen, és jó pár évet önkéntes emigrációban töltött Franciaországban és más európai államokban. Az „értékek átértékelését” is az emigrációban kezdte, ekkor még az etika és esztétika területén. Azonban azzal, hogy a kultúrák alapjaként a népi értékeket nevezte meg, és hangsúlyozni kezdte a magasabb értékek nemzeti jellegét, megtette az első lépést a polgári társadalom szellemi alapjai elleni nietzschei lázadás politikai tartalommal való feltöltése felé. A következő lépés ezen az úton a kultúra és a politika összekapcsolására tett felhívása volt. (Алленов, 2001)

Moeller van den Bruck két okból is különös jelentőséggel bír. Egyrészt azért, mert ő volt az irányzat egyetlen olyan jelentős képviselője, akinek a forradalmi konzervatív gondolat felé fordulása már a világháború előtti munkásságában körvonalazódott. (Тепехов, 2011a) Másrészt pedig fő műve, a *Das dritte Reich*, azaz A Harmadik Birodalom című, 1923-es könyve miatt. A könyv, bár programjellegű volt, nem tekinthető tényleges politikai programnak. Moeller van den Bruck könyvének fejezetei a

különböző politikai pozíciókat (szocialista, liberális, demokrata, proletár, reakciós, konzervatív) vette sorba alapvetően kritikai szempontból. Így a marxista szocializmus, a materializmus, az osztályszemlélet, az individualizmus, a császárság korának, a weimari demokráciának az elutasítását fejt ki részletesen. A másik oldalról viszont, a programadás tekintetében csak absztrakt elveket rögzít. A konzervatív pozíciót az „olyan állapotokat kell teremteni, amit érdemes megőrizni” törekvéssel jellemzi, míg a könyv címeként is szereplő „Harmadik Birodalom”-ról csak annyit tudunk meg, hogy alapvető egy harmadik párt igénye, ám a politikai hordozókat, célokat konkrétan nem tárgyalja a szerző. (Karácsony, 2005: 88-89) Moeller van den Bruck azonban leginkább a weimari köztársaság többpártrendszerét kritizálta; úgy vélte, a német politika minden baja a pártoktól származik. Ez az álláspont természetesen együttjárt a liberalizmus kritikájával: azt az emberiség öngyilkosságának tartotta. (Tepexov, 2011a)

Hasonló, a kultúra és a filozófia területéről kiinduló volt Oswald Spengler (1880-1936) korszakkritikája. Spengler 1918-ban, A Nyugat alkonya (*Der Untergang des Abendlandes*) című művével vált ismerté, melyben felelevenítette a kultúra és a civilizáció konzervatív szembeállítását. Spengler szerint a kultúrából a civilizációba való átmenet politikai síkon a hagyományos rendből a jelenlegi tömegtársadalomba, a parlamentáris és többpárti demokráciába való átmenetet jelenti. (Tepexov, 2011b) Míg A Nyugat alkonya történetfilozófiai mű, az 1919-es Poroszország és szocializmus (*Preussentum und Sozialismus*) már egyértelműen politikai jellegű, amelyben a háborús vereség és a forradalom miatti válságot a konzervativizmus és a porosz szocializmus összekapcsolásával kívánja orvosolni. A porosz szocializmus egy marxizmustól megtisztított és a porosz ösztönre épülő életforma, amelynek lényege a közösségiség, a közösségnek való alárendeltség, a hatalom akarásának egy sajátos fajta. Szintén ebben a művében állítja szembe egymással Spengler a porosz és az angol típust. Spengler szerint az angol a kapitalizmus, míg a porosz a szocializmus nemzete, a speciálisan angol gyökerű demokrácia pedig alkalmatlan Németország számára. (Kovács, 1997)

Az angolok és németek szembeállítása általánosan jellemző volt a konzervatív forradalom képviselőire. Az angol szellem hatását látták mind a liberális, mind a szocialista politika német importjában. (Karácsony, 2005: 81) Ez a szembeállítás nem valamiféle teljesen új, egyedül a világháború utáni körülményekből fakadó jelenség volt, hanem már a világháború alatt megjelent. Werner Sombart a háború elején

megjelenő könyvében például a németek és angolok közötti fő különbséget abban jelöli meg, hogy a német nemzet a hősök nemzete, míg az angol a kereskedőké. Friedrich Meinecke és Erich Toeltsch az 1914. év eszméiben pedig a nyugati individualizmus és liberalizmus korrekcióját látják, és az 1789-es francia forradalom általuk absztraktnak minősített egyenlőségeszméjével egy ún. organikus szabadságfogalmat állítanak szembe. (Kovács, 1997: 24)

Az angolellenesség a konzervatív forradalmi irányzatnál általában együtt járt az oroszbarátsággal. Moeller van den Bruckot éppen Dosztojevszkij nézeteinek a megismerése terelte a politika felé. (Алленов, 1997a) Dosztojevszkij azonban már korábban is hatott a német gondolkodókra — elsősorban a konzervatívokra, így többek közt arra a Friedrich Nietzsche-re is (Алленов, 1997b), akinek hatása — többek között — az általunk vizsgált irányzatra tagadhatatlan. Nietzsche maga is felhívta a figyelmet Oroszországra: „[ma az akaratérő a] leghatalmasabb s legcsodásabb abban a rengeteg birodalomban, mellyel Európa mintegy visszatér Ázsiába: Oroszországban. Az akarat soká visszatartott és felgyülemlett ereje — még bizonytalan: a tagadás vagy igenlés akarata-e? — itt fenyegetően várja a pillanatot, melyben „kiváltódik”, hogy a mai fizikusok kedvelt szavával éljek. (...) Oroszország fenyegető hatalmának még jobban kellene növekednie, annyira, hogy Európának hasonlóra kellene magát elszánnia, vagyis egy új, Európában uralkodó kaszt révén *egységes akaratot* kellene teremtenie, egyetlen tartós, szörnyű akaratot, amely évezredekre ki tudná tűzni a maga céljait.” (Nietzsche, 1907)

Oroszország témája hasonló értelmezési keretben, a már említett civilizációkritika kapcsán merült fel gyakran. A német konzervatívok szerint egyedül Oroszország, amelyben megőrződött „Európa gyermekora”, hozhatja vissza azt a kultúrát, amely az újkor eljövételével elveszett. Moeller van den Bruck szerint az orosz titok gyökereit az orosz nép fiatal és primitív voltában, természetközelségében kell keresni. A *Die Tat* című folyóiratban, amely a konzervatív forradalmi irányzat egyik legjelentősebb sajtóterméke volt, hangsúlyozták, hogy Németország sokkal kevésbé tartozik a Nyugathoz annak individualista és kapitalista szellemével, mint az örökké fiatal és szellemileg gazdag Kelethez. (Алленов, 1997b) Az orosz kultúra „fiatal” jellegét Spengler is kihangsúlyozta a Poroszság és szocializmusban: „... [az oroszokban] több jövőbeli nép lehetősége rejlik, csakúgy, mint a germánokban a Karolingok korában. Az orosz szellem egy eljövendő kultúra ígérését jelenti,

miközben a Nyugat fölött az este árnyai egyre hosszabbra és hosszabbra nyúlnak”. (*Шпенглер*, 2002: 147)

Érdekes módon pont a forradalomhoz, mint jelenséghez való viszonyban mutatkoznak a legnagyobb különbségek Spengler és Moeller van den Bruck munkásságában. Spengler szerint a porosz ösztön eleve kizárja a forradalom gondolatát, a porosz szocializmus pedig — autoriter jellege miatt — forradalomellenes. (*Kovács*, 1997) Moeller van den Bruck a háborút követő és a parlamentarizmust kialakítani akaró forradalmat elsősorban azért kritizálta, mert e forradalmat liberális irányultságúnak látta. Viszont Spenglertől eltérően a forradalmat mint olyant nem utasította el, ugyanis Moeller van den Bruck számára a vilmosi időszak egy üres, folytathatatlan korszak volt. Éppen ezért beszélt „hamis” és „felemás” forradalomról. Hamis forradalom: mert a nyugati-parlamentáris minta átvételére törekedett, mintegy utánózva az angol-francia parlamentáris forradalmat. Felemás: mert a nemzet egyesítését nem oldotta meg. Ezt az egységesítést azonban nagyon is szükségesnek gondolta, mert a háborús vereség következtében Németország az elnyomott nemzetek közé került, sőt a legelnyomottabb nemzetté vált. (*Karácsony*, 2005: 84-85)

Mindez természetesen csak rövid foglalata eme két gondolkodó nézeteinek, nem is beszélve arról, hogy az adott irányzatnak rajtuk kívül hány meghatározó alakja volt. Mindamellett jelen munka célja nem is a két gondolkodó munkásságának átfogó bemutatása volt, sokkal inkább a kevésbé ismert Moeller van den Bruck és az általánosan ismert Spengler egyfajta „egymás mellé állítása”, hogy ezzel is hozzájáruljon eme méltatlanul hanyagolt irányzat kutatásához.

Ami pedig Moeller és Spengler további életútját illeti: előbbi 1925-ben öngyilkos lett, míg utóbbi 1936-ban, immáron a nemzetiszocializmus alatt, elszigetelődve halt meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Karácsony, A. (2005): A konzervatív forradalom utópiája a két háború közötti Németországban. *Századvég*. 10. évf. 35. sz. 69-104.

Kovács, G. (1997): „Meg akartunk szabadulni a pártoktól. Maradt egy: a legrosszabb.” Oswald Spengler demokráciakritikája. *Világosság*. XXXVIII. évf. 1. szám. 22-39.

Nietzsche, F. (1907): *Túl az erkölcs világán*. Budapest: Athenaeum.

Алленов, С. Г. (1997a): „Консервативная революция” в Германии (К истории возникновения понятия и его ранних интерпретаций). *Исторические записки. Научные труды исторического факультета ВГУ*. Выпуск 2. 121-127.

Алленов, С. Г. (2001): *Русские истоки немецкой "консервативной революции"*: Артур Мёллер ван ден Брук. Полис. 2001. №3. 123-138.

Алленов, С. Г. (1997b): Русофильство немецких консерваторов начала XX века. Вестник Воронежского государственного университета. Серия 1. Гуманитарные науки. 1997. № 1. Воронеж, Изд-во ВГУ, 1997. С. 36-51.

Дугин, А. (1992): Консервативная революция. Краткая история идеологий третьего пути. Элементы. *Евразийское обозрение*. № 1. <http://arcto.ru/article/21>

Терехов, О. Э. (2011a): А. Мёллер Ван ден Брук как идеолог „консервативной революции” в освещении германской историографии. *Вестник Томского государственного университета. История* 2011. №2 (14). 147-153.

Терехов, О. Э. (2011b): Освальд Шпенглер и „консервативная революция” в историографии ФРГ. *Диалог со временем*. 2011. № 34. 118-136.

Шпенглер, О. (2002): *Пруссачество и социализм*. Москва: Практис

Умланд, А. (2006): „Консервативная революция”: имя собственное или родовое понятие? *Вопросы философии*. 2006. №2. 116-126.

LEKTORÁLTA:

Mihók Richárd, egyetemi adjunktus,
UNE MTHTK, Magyar Történelem és Európai
Integráció Tanszék

*Ungvári Nemzeti Egyetem,
Magyar Tannyelvű Humán-
és Természettudományi Kar,
Magyar Történelem és Európai
Integráció Tanszék,
V. évfolyam*

A XVII. SZÁZADI HOLLAND FESTŐISKOLA TÁRSADALMI-POLITIKAI HÁTTERE

A holland festőiskola egészen a XVII. századig csak igen szerény helyet foglalt el Németalföldön. A XVII. században aztán kimagasló jelentőségre tett szert. (Сененко, 1965) Ezzel kapcsolatban a következő kérdések merülnek fel: Milyen változások vezettek ehhez a fordulathoz? Miben áll a holland festőiskola jelentősége? Mi vetett véget a holland művészet virágzásának?

Azzal kapcsolatban, hogy milyen változások vezettek a holland művészet virágzásához, három tényezőt szeretnék kiemelni. Köztudott, hogy a XVII. századi Európát az abszolutizmus különböző formái uralták. Az akkori társadalmi-politikai helyzetet Bán (1963), a barokk korszakot bemutató munkájában, lényegre törően foglalja össze. Németalföld északi tartományainak sikerült kivívniuk függetlenségüket. 1581-ben a hét északi tartomány egy föderatív köztársaságot alapított, amelyet Egyesült Tartományoknak vagy Hollandiának neveztek. Rövid idő alatt nagyhatalommá vált, amelyet főleg a tengerészek, kereskedők és bankárok által felhalmozott, elsősorban a kelet-indiai fűszerkereskedelemből származó hatalmas vagyonok alapoztak meg. Egymás után épültek a gazdag polgárok, kereskedők házai Amszterdam és a többi holland város csatornáin mentén. A holland társadalom uralkodó ereje tehát nem a királyi udvar vagy a hivalkodó arisztokrácia volt, hanem a sokkal egyszerűbb, gyakorlatiasabb gondolkodású városi kereskedők, polgárok osztálya. Tehát a függetlenség, a szabadság elnyerésével Hollandiában gyökeres társadalmi átalakulás kezdődött. Véleményem szerint ez a két tényező, vagyis a szabadság és a polgári társadalom, befolyásolta leginkább a holland művészet fejlődését. Az előbbivel

kapcsolatban Spinoza a következőket mondta: „Az értelem szabadsága, és a gondolat szabadsága nélkül nem fejlődhetik ki sem a tudomány, sem a művészet, mert ez utóbbiakat csak olyan emberek bontakoztathatják ki sikeresen, akik szabadok és elfogulatlanul tudnak ítélni”. (Спиноза, 1957: 263) Kétségtelen, hogy Hollandia jó úton járt ez ügyben.

A harmadik tényező pedig, amely befolyásolta a holland művészet fejlődését, úgy gondolom a vallás volt. A reformáció Németalföldön gyorsan gyökeret vert. A protestantizmus győzelme után azonban különböző irányzatokra bomlott (kálvinisták, arminiánusok, mennoniták). Alpatov művéből kiderül (Alpatov, 1965: 221), hogy ezzel együtt a papságnak nem volt döntő befolyása az országban, kolostorok egyáltalában nem léteztek. Tehát a hollandoknak a hűbéri elnyomás mellett a katolikus elnyomástól is sikerült megszabadulniuk.

A XVII. században azonban az egyház Európa-szerte azon fáradozott, hogy helyreállítsa a reformációban megingott hatalmát. Ennek a célnak rendelték alá a művészetet is. Ebből a politikából táplálkozva alakult ki a barokk stílusirányzat. A monumentális templomok és az azokat díszítő mennyezetfreskók és oltárképek azt a célt szolgálták, hogy úgymond visszacsábítsák, visszatérítsék az embereket a katolikus vallásra. Hollandiára azonban, a fentiekben vázolt társadalmi-politikai és vallási életben végbemenő változások következtében, kevésbé hatott a barokk, mint Európa többi országára. Itt sikerült kialakítani egy sajátos stílust, a barokk ún. polgári irányzatát.

A művészetek közül a festészet reagált leghamarabb a végbemenő változásokra. (M. Kiss, 1966) A városok polgári életviszonyai és fejlett szellemi élete ugyanis új közízlést teremtettek, és a festészetet a realizmus felé terelték. A XVII. századi holland művészet a polgári társadalom mindennapi életét, és az egyszerű ember életében rejlő szépséget ábrázolta. Alpatov (1965) munkájából kiderül, hogy a protestáns lett templomokban ugyan nem túrték meg a képeket, de a középületek, a lakóházak, sőt a műhelyek és a kocsmák is tele voltak velük. Így megállapítható, hogy a festészetnek megváltoztak a feladatai. A művészek ugyanis már nem festhettek nagyméretű képeket, hiszen már nem a templomok, hanem a polgári házak díszének szánták őket. Ez magyarázza, hogy az oltárképek és freskók helyett a festészetet inkább a táblaképek képviselték.

Képleltárak, árverési katalógusok mutatják a gyűjtés valóságos szenvedéllyé válását, de azt is, hogy a műalkotások egyre inkább áruvá váltak. A művész nem egy főúri mecénástól függött. Az előkelő megbízók

helyébe a polgárság lépett, és a művész a piacon kialakult áron adta el a művét.

A politikai- társadalmi változások befolyásolták a képek témáit is. Az egyszerű embereket nem érdekelték a klasszikus témák, a mítoszok, allegóriák. Magukat akarták megörökíteni. Minden jó megélhetéssel rendelkező polgár megfestette valakivel a portréját, de egész testületek, céhek is rendeltek csoportképeket. Ez magyarázza az életkép, a tájkép, a csendélet nagy népszerűségét. A holland festészet ezekben a műfajokban hozott újat.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a holland festőiskola jelentősége abban állt, hogy nagy stílust tudott kiérlelni anélkül, hogy az egyház segítségére vagy az államhatalom tekintélyére támaszkodott volna. Képviselői hűbéri és katolikus elnyomás nélkül, szabadon festhettek. A szabadabb légkör pedig kedvezett az új műfajok kialakulásának. Ebből a korból ugyanis számos tájkép, zsánerkép és csendélet maradt ránk. A képek témája és stílusa is forradalmat jelentett.

Első nagy eredményeit a holland festészet a portré területén érte el. Legkiválóbb művésze a XVII. század elején, a Haarlemben alkotó Frans Hals volt. Az arcképfestészetet Hals nem különálló műfajnak fogta fel. Nem ismerte a határt a portré és a zsánerkép között. (*Gombrich, 1975*) Hals képeit megfigyelve megállapítható, hogy nem tett különbséget a karaktertípusok között sem. Ugyanúgy megfestette a gazdag kereskedőt, mint az egyszerű polgárokat, az utcai árusokat, vagy éppen a haarlemi csapszékek törzsvendégeit. Hals festményein keresztül tehát megismerhető korának egész társadalmi ranglétrája. (*Alpatov, 1965*) A jókedvű ivó Hals egyik legjobb képe. A leghíresebb portréja viszont kétség kívül René Descartes-ról készült. Hals munkássága során végig keresett portréfestő volt, mégis oly sokáig alkotott, hogy egyszerűen kiment a divatból, és pénzügyi problémái támadtak. (*Сененко, 1965*) A holland festők életének bizonytalanságát jelzi, hogy sok sikere ellenére Hals az élete utolsó éveit kénytelen volt szegényházban tölteni.

Rembrandt Harmenz van Rijn hasonlóan viszontagságos pályát futott be. *M. Kiss (1966)* szerint a Németalföldi barokk s egyben a világ egyik legnagyobb festőművésze, és nem is fér hozzá kétség, hogy ő volt a XVII. századi németalföldi képzőművészet csúcspontja. Úgy gondolom, ezt támasztja alá az is, hogy Rembrandt nevét, és életművének egyes darabjait a festészettel behatóbban nem foglalkozók is jól ismerik. Mindenképpen ide sorolnám, az Éjjeli őrjárat című alkotását. Ezen a képen jól megfigyelhető a művész legfontosabb festői kifejező eszköze, a clair-obscur, vagyis a fény-árnyék hatás. *Alpatov (1965: 235)* erről a

következőket írta: „A fény nála egyáltalában nem a legfontosabb motívumok kiemelésére szolgál; sokszor egészen jelentéktelen dolgokat emel ki a sötétből: arra kényszeríti az embert, hogy olyasmit lásson meg, amit a szem rendszerint nem vesz észre – s éppen ebben rejlik Rembrandt képeinek nagy életereje”. Az említett festményen például egy, a lövészek közé keveredett kislány alakja vonja magára a figyelmet, akit a fénysugarak oldalról világítanak meg.

Rembrandtról köztudott, hogy több, mint száz önarcképet festett. Emellett sok csoportképen is szerepeltette magát. Az alkotásokon keresztül jól nyomon követhető a festő életútja: a törekvő ifjútól a gazdag, tekintélyes férfin át a fáradt, elszegényedett öregig. Vagyis önarcképei alapján megfigyelhetjük a sorsában bekövetkezett fordulatot. Rembrandt élete és művészi munkássága tehát tökéletesen összefonódik. Hals és Rembrandt művészetében a legmeghatározóbb hasonlóság, hogy azt csak évekkel, sőt évszázadokkal később értékelték meg és méltányolták.

Úgy gondolom, a XVII. század holland festészetét a sokoldalúság jellemzi, mivel a holland iskola több irányzatból állt. Minden városnak megvoltak a maga saját festői és a maga külön iskolája. Gombrich (1975) öt olyan várost emel ki, ahol jelentős festőiskola működött: Utrecht, Haarlem Leiden, Delft, Amszterdam. Ez utóbbi Hollandia legnagyobb művészeti centruma volt. Itt dolgozott például Rembrandt is.

A holland festőiskola virágzása végül a XVII. század derekán szakadt meg. Mindez a bekövetkező társadalmi-politikai és gazdasági változásoknak volt köszönhető. Az 1648-as vesztfáliai béke megkötésével ugyanis Hollandia elnyerte teljes függetlenségét. Ezután pedig lassan háttérbe szorította a demokratikus érzelmű polgárságot az a polgári réteg, amely a nemességgel rokonszenvezett. Anglia és Franciaország érzékeny csapást mért az ország gazdasági fejlődésére. Végül is a nemesség támogatását élvező orániai herceg vetette meg a lábát Hollandiában. Ezt követően a flamand és olasz, majd később a francia ízlés befolyásolta a holland művészet fejlődését. (Bán, 1963) Ennek hatására pedig egyre erősebb mértékben hatoltak be a művészetbe a klasszikus témák, mítoszok és allegóriák. Bár ekkor a hagyományok még erősek voltak, de idővel a holland festészet egyre mesterkéltbb lett. Összességében tehát megállapítható, hogy az önálló holland festőiskola fejlődésének a vesztfáliai béke után bekövetkezett változások vetettek véget.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Alpatov, M. V. (1965): *A művészet története. II kötet.* Budapest: Corvina.

Bán, I. (1963, szerk.): *A barokk.* Budapest: Gondolat.

Gombrich, E. H. (1975): *A művészet története.* Budapest: Gondolat.

M. Kiss, P. (1966): *Művészetről mindenkinek.* Budapest: Corvina.

Сененко, М. С. (1965): *Франс Халъс.* Москва: Искусство.

Спиноза, Б. (1957): *Богословско-политический трактат.* In. Спиноза, Б. Избранные произведения. Москва: Государственное издательство политической литературы.

LEKTORÁLTA:

Mihók Richárd,
adjunktus,
UNE MTHTK,
Magyar Történelem és Európai
Integráció Tanszék

*Ungvári Nemzeti Egyetem,
Magyar Tannyelvű Humán- és
Természettudományi Kar,
Magyar Történelem és
Európai Integráció Tanszék
V. évfolyam*

KONRAD ADENAUER ÉS A NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG ELSŐ ÉVTIZEDE

A német kérdés az egyik legbonyolultabb nemzetközi probléma, amely a második világháború befejezése után felmerült. Európa történelmének megértéséhez azonban szükséges átlátnunk a német eseményeket.

Az 1949 utáni német történelmet több mint negyven éven keresztül egy megosztott nemzet írta. Két német állam, két német társadalom született, amelyek rövid időn belül máris viszonylag önálló életet éltek. A nyugati hatalmak irányításával létrejött Német Szövetségi Köztársaság dinamikusabban mozdult el a szabad piacgazdaság felé, ami az egységesülő Nyugat-Európában lehetővé tette a stabil parlamentáris demokrácia kiépítését.

Meglátásom szerint a Német Szövetségi Köztársaság megalakulásának története és fennállásának első 14 éve csak kiindulópontként értelmezhető. Ezen események ismerete azonban elengedhetetlen ahhoz, hogy helyesen tájékozódjunk Németország további jövőjét illetően.

Munkám alapjául olyan források és monográfiák szolgáltak, melyek átfogó képet adnak a Bonni Köztársaság 1949. évi megalapításáról és az ezt követő időszakban lezajlott politikai folyamatokról. A dokumentumgyűjtemények segítségemre voltak abban, hogy hiteles és kor hű képet adjak Konrad Adenauer kormányzásáról.

Mivel 1948-49 folyamán a nyugati-szovjet ellentétek egyre jobban kiéleződtek, az 1949-ben kihirdetett berlini blokád szinte elválaszthatatlanul együtt járt a Németország felosztásáról szóló döntéssel. Központi jelentőségű volt az a tény is, hogy a Német Szövetségi

Köztársaság Alaptörvényének 1949. május 8-án történő elfogadásával megszűnt a blokádnak legfontosabb okainak egyike. Így tehát 1949. szeptember 20-án, a Német Szövetségi Köztársaság megalakulásának napján, végleg beigazolódtott az ország egységének megszűnése. (Görtemaker, 2003) A Kelet és Nyugat közötti konfliktus, amely a negyvenes évek második felében kezdődött, a két német részállam cselekedeteit is meghatározta hosszú éveken át.

Az 1949. szeptember 15-én tartott Bundestag-választásokon Konrad Adenauert választották meg az NSZK első kancellárjává. Bár a választásokon, Adenauer csak egyetlen szavazattal kapott többséget a szükségesnél, mégis attól a naptól fogva, neve elválaszthatatlanul összekapcsolódik a Német Szövetségi Köztársaság történetével. (Görtemaker, 2003) Ezt az időszakot, amely hivatalosan 1963 őszéig tartott, jelentős mértékben meghatározta a háború utáni első német kancellár politikája és személyisége. Adenauer legfőbb célja a belátható időre nézve az volt, hogy az NSZK a lehető leggyorsabban szuverén, a Nyugathoz szilárdan kötődő állam legyen. E cél érdekében a nyugati hatalmakkal szemben egyfajta „teljesítő politikát” folytatott, mellyel az NSZK iránti bizalmat kívánta erősíteni. Adenauer szerint a nyugat–német külpolitika lehetőségei tehát eleve be voltak határolva. (Winkler, 2005)

Az új Szövetségi Köztársaság első lépése a nyugati integráció felé az OEEC-be (Európai Gazdasági Együttműködési Szervezetbe) való belépés volt 1949. október 31-én. Ennek a szervezetnek, amelyet 1948. április 16-án alapítottak Párizsban, az volt a feladata, hogy a Marshall-tervből származó forrásokat a lehető leghatékonyabban ossza szét, koordinálja a közös újjáépítési programot, valamint liberalizálja az áru- és pénzforgalmat a tagállamok között (Kende 1979). 1949. december 15-én létrejött egy német–amerikai egyezmény a gazdasági együttműködésről, amely a Német Szövetségi Köztársaság legelső nemzetközi jogi szerződése volt, és amely megteremtette annak a feltételeit, hogy a Marshall-terv forrásaiból létrehozassanak az Európai Újjáépítési Program (ERP) keretében egy úgynevezett „ERP-különvagyon” az ország részére, amelyből hitelt nyújthatnak a befektetések számára. (Gyarmati, 1990)

Az NSZK megalakulása után a három nyugati külügyminiszter (Acheson, Bevin és Schuman) 1949. november 9. és 10. között Párizsban konferenciát tartott. A kiadott zárónyilatkozat szerint megerősítették politikájukat, hogy a „német ügyek intézésében széles területen szabad elhatározást engedélyeznek” az NSZK-nak, valamint támogatják és bátorítják az európai közösségbe való integrálódását, továbbá e céloknak

megfelelően utasításokat és felhatalmazásokat adnak a főbiztosoknak. (Németh, 1993: 98)

Súlyos következményekkel jártak azonban azok az elkeseredett viták, amelyekben egyrészt az ipari leszerelések kérdéséről, másrészt német képviselőknek, az 1948-ban a szövetségesek által létrehozott Ruhr-hatóságba való delegálásáról volt szó. Ezen kérdések rendezése céljából a három nyugati főbiztos és Adenauer kancellár Petersbergben (Bonn mellett) november 22-én több egyezményt írt alá. A petersbergi egyezmények szövege szerint többek között megállapodtak arról, „hogy a gyárleszereléseket csaknem teljes mértékben haladéktalanul leállítják, fenntartva bizonyos anyagok termelését érintő tilalmakat és korlátozásokat”. (Halmosy, 1966: 184) Ezen kívül Adenauer ígéretet tett arra, hogy az NSZK csatlakozik a Nemzetközi Ruhr Hatósághoz, melynek keretein belül az 1948. decemberi Ruhr-statútum értelmében a három nyugati hatalom és a Benelux-államok a rajnai-vesztfáliai iparterület szén- és acéltermelését, valamint a szén és az acél elosztását ellenőrizték. A legfontosabb célnak azt tartották, hogy „a Szövetségi Köztársaság békeszerető tagként illeszkedjen be az európai közösségbe”. (Мушук és Кузьменко, 2008)

A Szövetségi Köztársaság politikai és gazdasági fellendülése szempontjából rendkívül nagy volt a jelentősége a nyugat-európai államokkal, főleg Franciaországgal való kiegyezése. A franciák idegenkedve fogadták az NSZK megalapítását, amellyel az ártalmatlan kisállamokba való zónás felosztás terve semmivé lett. Emellett a Saar-vidék miatt is konfliktus volt Franciaország és a Szövetségi Köztársaság között, ugyanis ezt a területet politikailag leválasztották a francia megszállási zónáról.

Ezen nézeteltérések rendezése volt az elsődleges célja az 1950. május 9-én megkezdődő Schuman-tervnek. A terv elválaszthatatlan Jean Monnet nevéől, aki kidolgozta a Németország és Franciaország közötti úgynevezett „Montánunió” gondolatát. Robert Schuman francia külügyminiszter szorgalmazta, hogy az NSZK és a Saar-vidék társult tagként lépjen be az Európai Tanácsba: „Az európai nép egyesítése megköveteli, hogy Franciaország és Németország között megszűnjék az évszázados ellentét. A megkezdett munkát elsősorban Franciaországnak és Németországnak kell megragadnia”. (Randé, 1969: 84)

Adenauer is támogatója volt ennek az ötletnek, mivel az Európai Tanács esetleges tagjaként lehetőséget látott arra, hogy az NSZK egy lépéssel közelebb kerüljön a szuverenitáshoz. Az ő akarata érvényesült, az NSZK 1951 májusában lett az Európai Tanács teljes jogú tagja; a Saar-

vidék társult tag maradt. (Németh, 2002) Végül Franciaország és az NSZK mellett Belgium, Hollandia és Luxemburg, valamint Olaszország is részt vett a Schuman-tervről szóló tárgyalásokon, Jean Monnet elnöklete alatt, hogy aztán a terv alapján 1951. április 18-án megszülethessen az Európai Szén- és Acélközösségről (ESZAK) szóló szerződés. Amikor 1952. július 25-én életbe lépett a Montánunióról szóló szerződés, megszűnt a Ruhr-vidékre vonatkozó rendelet, a Ruhr-hatóság, valamint a szövetségesek felügyelete és megszorításai a bányászat és kohászat területén. A szerződés kimondta, hogy „a lehető legkisebb adminisztratív gépezettel és az érdekelt felekkel szoros együttműködésben” kell dolgozni. (Randé, 1969: 102) Ezzel a Szövetségi Köztársaság elindult az Európába vezető úton, amely az ország számára némi egyenjogúságot és önállóságot is hozott.

Amikor 1950-ben az amerikai csapatok megkezdték a háborút Koreában, az Egyesült Államok átértékelte a Németország-politikára vonatkozó álláspontját. Május 2-án javasolta „a nyugat-európai államoknak, hogy szükséges megváltoztatni a Nyugat-Németországgal szemben folytatott leszerelési és demilitarizálási politikát annak érdekében, hogy Nyugat-Németország hatékonyan hozzájárulhasson Nyugat-Európa biztonságához”. (Görtemaker, 2003). Így az 1950. szeptember 12. és 26. között tartott New-York-i konferencián a nyugati nagyhatalmak külügyminiszterei elhatározták az NSZK felfegyverzését és bekapcsolását az atlanti szövetségi rendszerbe: „A Tanács hozzájárult ahhoz, hogy a mihamarabb egy központi parancsnokság alatt álló egységes haderőt állítsanak fel, amely képes megelőzni a támadást és biztosítani Nyugat-Európa védelmét”. (Halmosy, 1966: 198)

A konferenciát követően, 1951. március 6-án, a Szövetséges Főbiztosság engedélyezte önálló nyugatnémet külügyminisztérium felállítását. 1952. május 26-án pedig a három nyugati hatalom és az NSZK aláírta a bonni szerződést, amely helyreállította az NSZK szuverenitását: „A jelen szerződés életbelépésével a Francia Köztársaság, az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága megszünteti a megszállási rendszert a Szövetségi Köztársaságban, hatályon kívül helyezi a megszállási szabályzatot, felosztatja a Szövetséges Főbiztosságot és a Tartományi Bizottságokat a Szövetségi Köztársaságban”. (Randé, 1969: 114). Egy nappal később, május 27-én, Franciaország, Olaszország, az NSZK és a három Benelux-állam aláírta Párizsban az Európai Védelmi Közösség (EVK, európai hadsereg) felállításáról szóló szerződést. (Mezei, 1999)

Konrad Adenauer a belpolitikában is teljességre törekedett. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy 1950-es évek kezdetétől Nyugat-Németországban „gazdasági csodának” is nevezett ipari fellendülés vette kezdetét. Tíz év alatt az ipari termelés mintegy két és félszeresére emelkedett, és különösen gyors növekedést mutatott a gép-, a gépkocsi-, a hajóépítő-ipar, valamint a villamos energia-, a nyersvas- és acéltermelés. Jelentősen fejlődött a nyugatnémet mezőgazdaság is, annak ellenére, hogy a mezőgazdasági szempontból értékesebb területek az NDK-hoz kerültek. Az NSZK-ban a munkanélküliek száma 1950 óta folyamatosan csökkent, míg a foglalkoztatottaké ugyanolyan folyamatosan emelkedett. (*Tokody és Niederhauser*, 370) A szövetségi kancellár ez által nagy tekintélyre tett szert a lakosság körében, így 1953. szeptember 6-án, Adenauer magasan megnyerte a második Bundestag-választásokat. (*Winkler*, 2005)

1954. augusztus 30-án a francia elnök De Gaulle kijelentette, hogy számára az EVK megszavazása „egyedül jelent Franciaország önálló nemzet mivoltának kioltásával”. (*Görtemaker*, 2003) A franciák visszalépésével az Európai Védelmi Közösség nyugatnémet hadosztályok részvételével való megalakítása megghiúsult és következésképpen az 1952. május 26-án elfogadott bonni szerződés hatálybalépése is elmaradt.

Mind ezek után a nyugati hatalmak céljaik megvalósítására további lépéseket tettek, ragaszkodtak Nyugat-Európa integrációjához, az NSZK-t is beleértve. Ezen intézkedések első megnyilvánulásai az 1954. évi londoni és párizsi konferenciák megtartásában, valamint a párizsi szerződések aláírásában mutatkoztak meg. (*Winkler*, 2005)

A londoni konferencián (1954. szeptember 28.–október 3.) kilenc hatalom vett részt: az Egyesült Államok, Kanada, Nagy-Britannia, Franciaország, Belgium, Hollandia, Luxemburg valamint az NSZK és Olaszország. Itt Franciaország lehetőséget kapott nyugati szomszédja bizonyos mértékű ellenőrzésére. Ugyanis az 1948-as brüsszeli szerződést, melynek tagjai Nagy-Britannia, Franciaország és a Benelux-államok voltak, az NSZK és Olaszország felvételével kibővítették, és létrejött a Nyugat-Európai Unió (NYEU). Sokkal fontosabb volt azonban, hogy az NSZK-t felkérték, legyen a NATO tagja (*Winkler*, 2005)

Ezt követően Párizsban több konferenciát tartottak (1954. október 19.–23.), amelyek eredményeként – néhány kivételtől eltekintve – a londoni határozatok alapján készült különböző megállapodásokat írtak alá. Ezek értelmében:

1956. október 27-én az NSZK-hoz csatolták a Saar-vidéket;

a nyugati hatalmak megszüntették a megszállási rendszert az NSZK területén, és helyreállították az ország teljes szuverenitását (azonban a szövetséges csapatok, mint „védelmi erők” Németországban maradtak);

Német Szövetségi Köztársaság elkötelezte magát, hogy nem gyárt területén atom-, biológiai és kémiai fegyvereket;

továbbá megállapodás született arról, hogy az NSZK csatlakozik a NATO-hoz. (Halmosy, 1966: 245-264)

1955. május 5-én a Németország-szerződések hatályba léptek. Május 6-án a Német Szövetségi Köztársaság a Nyugat-Európai Unió és a NATO tagja lett. (Ференбас, 2001) A nyugati szerződések keresztülvitelével Adenauer elérte legfontosabb célját, az NSZK a Nyugattal szövetséges és egyenrangú hatalom lett. Hivatali idejének utolsó nyolc évében azonban a kancellár alig tudott hasonlóan nagy horderejű célokat megvalósítani.

Hasonlóan nagy horderejű eseménynek számított, az 1955. szeptember 9. és 13. között tartott találkozó, ahol a Szovjetunió és az NSZK először tárgyalt egymással közvetlenül és hivatalosan. Itt kinyilvánították, hogy a Szovjetunió és a Német Szövetségi Köztársaság „politikája fontos céljának tekinti a nemzetközi béke megőrzését és a feszültség enyhítését”. (Németh, 1993: 174) A két fél között megállapodás született arról, hogy a Szovjetunió hozzájárul, a túlélő német hadifoglyok hazatéréséhez Németországba. A kancellár cserébe beleegyezett a Szovjetunióval való diplomáciai kapcsolatok felvételébe. Ettől a naptól fogva két német követség volt Moszkvában: az NSZK-é és az NDK-é. Az NSZK ezzel a lépéssel először létesített kapcsolatokat egy olyan országgal, amelynek Kelet-Németországgal is voltak kapcsolatai. (Tokody és Niederhauser, 1979)

Azonban az NSZK-nak feltett szándéka volt megakadályozni, hogy más országok is elismerjék az NDK-t, így a nyugatnémetek már szeptember 22-én megfogalmazták a „Hallstein-doktrínát”. Ezen doktrína lényege, hogy az NSZK kormánya nem veszi fel a diplomáciai kapcsolatokat azokkal a kommunista országokkal, melyek már elismerték az NDK-t. Először 1957. október 18-án mutatkozott meg, hogy mit is jelent a Hallstein-doktrína, amikor az NSZK megszakította a diplomáciai kapcsolatait Jugoszláviával, miután Belgrád négy nappal korábban nemzetközi jogi tekintetben elismerte az NDK-t azzal, hogy követeket küldött Kelet-Berlinbe. Ez volt az első eset, hogy Bonn alkalmazta a doktrínát, amely szerint az NSZK barátságtalan lépésnek tekinti, ha egy harmadik állam elismeri az NDK-t. (Kende, 1979).

A szövetségi kormány legnagyobb sikereit az európai politikában érte el. 1956 októberében a Montánunió hat államának külügyminiszterei megállapodtak az Európai Atomenergia-közösség (EURATOM) és az Európai Gazdasági Közösség (EGK) létrehozásában. 1957. március 25-én ünnepélyes keretek között aláírták a Római szerződéseket. Az EURATOM-szerződés az atomenergia békés felhasználásának és ellenőrzésének alapjait teremtette meg, és a szerződés megállapította, hogy szükség van „egy olyan hatalmas nukleáris ipar kialakítására, amely nagy mennyiségű energiát szolgáltat...”. (Randé, 1969: 162) Az EGK létrehozása pedig egy újfajta európai képződmény felállítását jelenti, a tagok célja „hogy közös akcióval biztosítják az Európát megosztó korlátok eltávolításával, országaik gazdasági és szociális haladását”. (Randé, 1969: 152)

A szerződések szerint a vámok és kereskedelmi korlátozások folyamatos leépítésével 12 éven belül létrejön a Közös Piac és legkésőbb 15 év múlva vámakadályoktól mentes, átjárható gazdasági térség jön létre Európában. Az EGK központi szervének, a Miniszteri Tanácsnak, az volt a feladata, hogy összehangolja a tagállamok általános gazdaságpolitikáját és meghozza a lényegi döntéseket. A Római szerződések 1958. január 1-jén léptek hatályba. (Gyarmati, 1990)

Ez alatt konkrét formát öltött a védelmi hozzájárulás. 1956. január 2-án behívták az első önkénteseket. A fegyveres erőkből, a már létező szövetségi határőrségben vagy egy még létrehozásra váró polgári védelmi szervezetben teljesített szolgálatra a 18. életévüket betöltött férfiakat lehetett kötelezni. A Bundestag a szövetséges véderőt Bundeswehr-nek nevezte el. (Görtemaker, 2003)

Adenauer és kormánya a szociális biztonságról is gondoskodott. 1957. január 21-én a Bundestag elfogadta a munkások és alkalmazottak nyugdíjbiztosításra való jogát újraszabályozó két törvényt. A nyugdíjreform lényege a bruttóalap dinamikus nyugdíj bevezetése volt. Mivel a törvények 1957. január 1-jéig visszamenőleg léptek hatályba, több millió nyugdíjas jövedelme azonnal jelentősen megnövekedett.

Mindezen események hatására, az 1957. szeptember 15-én tartott Bundestag-választások az Kereszténydemokrata Unió (CDU) pártjainak győzelmével és Adenauer személyes diadalával végződtek. (Görtemaker, 2003)

A német kérdésről folytatott viták 1958 végén új szakaszba léptek. A moszkvai Sportpalotában november 10-én tartott beszédében Hruscsov kétségbe vonta Berlin négyhatalmi státuszát. A Szovjetunió ezért úgy döntött, hogy „átruházza a szuverén NDK-ra azokat a berlini feladatokat,

amelyeket eddig a szovjet szervek láttak el”. November 27-én a washingtoni, londoni és párizsi kormányhoz is eljuttatott szovjet jegyzék szerint, amely Hruscsov „Berlin-ultimátumaként” vonult be a történelembe, a nyugati hatalmaknak egy éven belül bele kell egyezniük Nyugat-Berlin demilitarizált „szabad várossá” történő átalakításába. Az ultimátumban az is szerepelt, hogy abban az esetben, ha a nyugati hatalmak nem vonják ki csapataikat és nem vetnek véget a megszálló rendszernek, a Szovjetunió és az NDK egyoldalúan fog eljárni. (Mezei, 1999)

Mivel a nyugati hatalmak nem vették komolyan e követeléseket és semmi előre lépés nem történt az ügyben, Hruscsov 1961 júniusában benyújtotta új, hathónapos határidejű Berlin-ultimátumát. Ebben az szerepelt, hogy ha 1961 decemberéig nem sikerül a szovjet követeléseknek megfelelően megegyezni Berlinről, a Szovjetunió külön békeszerződést köt az NDK-val és átengedi neki a Nyugat-Berlin „szabad városához” vezető közlekedési útvonalak ellenőrzését.

Mindezek után már nem volt visszaút, hiszen Hruscsov minden olyan erőfeszítése kudarcba fulladt, ami arra irányult, hogy a nyugati hatalmakkal közös megállapodást találjon Berlinnel kapcsolatban. A Szovjetunió drasztikus lépésre szánta el magát. 1961. augusztus 13-án Walter Ulbricht, a Német Szocialista Egységpárt első titkára elrendelte, hogy éjjeli egy órakor zárják le Nyugat-Berlint. Az akció kora hajnalban vette kezdetét, Kelet- és Nyugat-Berlin határát először szögesdróttal, majd fallal választották el, így tették lehetetlenné az átkelést. Aki illetéktelenül behatolt a két városrész közötti lezárt övezetbe az életével játszott. Egy 1961. augusztus 23-i szovjet jegyzék még a nyugati hatalmak jogát is kétségbe vonta a berlini légifolyosó használatára. (Winkler, 2005)

Miközben a Németország-politikát éveken át beárnyékolta a Berlin körül kirobbant válság, a belpolitikában nyugalom uralkodott. Adenauer visszavonulásának ideje megkezdődött, bár még évekig elhúzódott, mivel különböző bel- és külpolitikai veszélyekre hivatkozva még sokáig képtelen volt feladni hivatását. Kancellári pályafutása végső szakaszában rendezte az NSZK kapcsolatát Franciaországgal. Az 1963. évi, de Gaulle–Adenauer szerződés történelmi dokumentuma a francia–német megbékülésnek, az évszázados ellenségeskedés felszámolásának. A „francia-nyugatnémet együttműködésről szóló megállapodást” január 22-én a párizsi Elysée-palotában írták alá: „[...] elismerve, hogy a két ország együttműködésének megerősítése elengedhetetlen állomás az egyesült Európához vezető úton, ami mindkét nép célja”. Megállapodtak, hogy ezen túl szorosan együttműködnek az oktatáspolitikai és a diákcseré

területén. A szerződés 1963. július 2-án lépett hatályba. (Halmosy, 1966: 369)

A kancellár hivatalának átadására 1963. október 15-én került sor, a német Bundestagban ünnepélyes keretek között búcsúztatták. A Bundestag elnöke, Eugen Gerstenmaier zárszavában kijelentette: „Konrad Adenauer a haza szolgálatában nagy érdemeket szerzett”. (Németh, 2002)

A Német Szövetségi Köztársaságnak tehát Konrad Adenauer 1949 és 1963 közötti kormányzása alatt sikerült helyreállítania szuverenitását. Az 1950-es években (és utána még hosszú ideig) úgy tűnt, hogy a hatalmi egyensúlyt Európa közepén csak a német egység feláldozásával lehet helyreállítani és fenntartani, így a kancellár elhatárolódott az egyesítési törekvésektől.

A Német Szövetségi Köztársaság legitimitásának kivívására törekedett, melynek következtében sikerült elérnie, hogy a nyugati hatalmak sorra megszüntessék a hadiállapotot és leállítsák a német ipar leszerelését. A Német Szövetségi Köztársaság fennállásának első évtizedében csatlakozott az Európa Tanácshoz, az Európai Szén- és Acélközösséghez, a NATO-hoz.

Meglátásom szerint Konrad Adenauert méltán nevezhetjük a 20. század egyik legkiemelkedőbb politikusának. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy míg 1949-ben egyetlen szavazattöbbséggel választották meg a Német Szövetségi Köztársaság első kancellárjává, addig határozott és sikeres kormányzása eredményeként 1957-ben már meg tudta megszerezni a választópolgárok szavazatainak abszolút többségét.

Véleményem szerint Konrad Adenauer nyugati integrációs politikája azért is volt kiemelkedő jelentőségű a Német Szövetségi Köztársaság jövőjét illetően, mert ez az irányvonal megalapozta az 1990-ben újraegyesült Németország diplomáciai kapcsolatait. Ugyanis az 1950-es években a Német Szövetségi Köztársaságnak sikerült megteremtenie önnön elismerését, amely később az újraegyesítéssel csak tovább nőtt, mivel az újraegyesített Németország az NSZK jogutódja lett. Ebből kifolyólag az egyesített Németország belpolitikájába is sikerült beépítenie alkotmányos és társadalmi rendjének alapelveit, a Nyugathoz való kötődést valamint az európai integrációt, mint külpolitikai alapelveket.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Források

A bonni szerződés alapokmánya (1969). In: Randé Jenő(szerk.). Fultontól Brüsszelig. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 114.

A francia-nyugatnémet együttműködési szerződés (1966). In: Halmosy Dénes(szerk.): Nemzetközi szerződések 1945-1982. Budapest: Közigazgatási és Jogi Gondolat Könyvkiadó.369.

A Montánunió alapokmánya (1969). In: Randé Jenő(szerk.): Fultontól Brüsszelig. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 102.

A New York-i konferencia határozata az NSZK felfegyverzéséről (1966). In: Halmosy Dénes(szerk.): Nemzetközi szerződések 1945-1982. Budapest: Közigazgatási és Jogi Gondolat Könyvkiadó. 198.

A párizsi szerződések (1966). In: Halmosy Dénes(szerk.): Nemzetközi szerződések 1945- 1982. Budapest: Közigazgatási és Jogi Gondolat Könyvkiadó. 245-264.

Egyezmény a Szovjetunió és a Német Szövetségi Köztársaság között (1993). In: Németh István(szerk.): A német kérdés 1945-90.(Dokumentumgyűjtemény). Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 174.

Jegyzőkönyv a Petersburgban kötött egyezményekről (1966). In: Halmosy Dénes(szerk.): Nemzetközi szerződések 1945-1982. Budapest: Közigazgatási és Jogi Gondolat Könyvkiadó.184.

Párizsi külügyminiszeri konferencia (1993). In: Németh István(szerk.): A német kérdés 1945-90.(Dokumentumgyűjtemény). Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 98.

Schuman sajtókonferenciája (1969). In: Randé Jenő. Fultontól Brüsszelig. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 84.

Szerződés az Európai Atomenergia-közösség létrehozásáról (1969). In: Randé Jenő(szerk.): Fultontól Brüsszelig. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 162.

Szerződés az Európai Gazdasági közösség létrehozásáról (1969). In: Randé Jenő(szerk.): Fultontól Brüsszelig. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 152.

Monográfiák, cikkek, segédkiadványok:

Мицик, Кузьменко. (2008): *Новітня історія країн Європа та Америки (1918–2007)*. Київ, Видавництво: «Академвидав».

Фенербах, О. (2001): *Крах и возрождение Германии. Взгляд на европейскую историю 20 века*. Москва: Видавництво «Наука».

Görtemaker, M. (2003): *A Német Szövetségi Köztársaság története az alapítástól napjainkig*. Budapest: Korona Kiadó.

Gyarmati, Gy. (1990): *Európa alkonya. A nemzetközi viszonyok átrendeződése a II. világháború után (1945-1968)*. Székesfehérvár: Comenius Tanulmányi Társaság.

Kende, I. (1979): *Forró béke – hidegháború*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

Mezei, G. (1999): *Németország és a hidegháború. A szövetséges hatalmak és a német kérdés 1945-1961*. Budapest: Új Mandátum.

Németh, I. (2002): *Németország története. Egységtől az egységig (1871-1990)*. Budapest: Aula Kiadó.

Tokody, Niederhauser (1983): *Németország története*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Winkler, H. A. (2005): *Németország története a modern korban*. Budapest: Osiris Kiadó.

LEKTORÁLTA:

Zubánics László,

adjunktus,

UNE MTHTK

Magyar Történelem és

Európai Integráció Tanszék

*II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai
Magyar Főiskola,
Történelem és Társadalom-
tudományi Tanszék,
V.évfolyam*

KÁRPÁTALJA MAGYARORSZÁGHOZ TÖRTÉNŐ VISSZACSATOLÁSA A KORABELI HELYI MAGYAR SAJTÓ TÜKRÉBEN

A hírlap, folyóirat legfontosabb tulajdonságai az aktualitás, a nyilvánosság vagy publicitás, az időszakosság vagy periodicitás és a tartalom sokszínűsége, univerzalitása. Ezek jelentős társadalmat befolyásoló szerepét már korán felismerték, a 19. században vált a sajtótörténet a történelem egyik segédtudományává, majd kinőtt ebből a szerepből. A 20. században önállósodni kezdett, mert a társadalom életében a történelem folyamán betöltött szerepét érdemesnek gondolták önállóan is vizsgálni. (Huber, 1997) A következőkben áttekintjük a korabeli Kárpátaljai magyar sajtó egy részének ide vonatkozó cikkeit. Az első világháború végével új helyzetbe került a magyar publicisztika, jelentősen tagolt sajtóélet alakult ki az utódállamokban, így Kárpátalján is. A sajtó a propaganda eszköze volt, éppen csak az ideológiák változtak meg a 20. század folyamán és jellemzően minden egyes ideológiaváltásnál számon kérték a sajtó munkatársait, miért „támogatta” az előző rendszert.

A tanulmány lényegi részét a helyi sajtóban megjelent cikkek, hirdetések jelentették, amelyek a visszacsatolás és annak körülményeiről szóltak. A Kárpátaljai Állami Levéltár Beregszászi részlegén fellelhető sajtó egy részét dolgoztuk fel az adott korszakra levetítve: Az Őslakó, a Földmunkás, a Kárpáti Magyar Gazda és az Új Közlöny. A Kárpátaljai Magyar Gazda, amely az Egyesült Magyar Párt Kárpátaljai hivatalos lapja volt, minden vasárnap Beregszászban jelent meg. A szerkesztőbizottsági elnöke: Egry Ferenc, a főszerkesztő: Dr. Polchy István, a felelős szerkesztő: Dr. Bodáky István. A Földmunkás című Kárpátaljai sajtóorgánium a Beregszászi Állami Levéltárban hiányos formában van meg, csak az 1938-as anyagok állnak rendelkezésre a kutatók számára.

Az Új Közlöny politikai napilap volt, főszerkesztője: Havas Emil, Ungváron jelent meg. Az Óslakó politikai és társadalmi Kárpátaljai hetilap. Alapította és szerkesztette: R. Vozáry Aladár (laptulajdonos), megjelent a Munkácson. (Kárpátaljai Állami Levéltár)

Az Európában zajló folyamatok előrevetítették a területváltozásokat. 1938 nyarán és őszén a magyar kormány – sőt maga Horthy Miklós kormányzó is – diplomáciai lépéseket tett a nyugati nagyhatalmak felé, hogy egy esetlegesen összehívandó nemzetközi konferencián – a német kisebbség problémája mellett – a felvidéki magyarság ügye is rendezést nyerjen. A nyugati hatalmaktól azonban csak udvarias, de lényegében üres válaszok érkeztek.

A 1938–41 közti időszak hivatalos revíziós és nemzetiségpolitikai irányzatát Teleki Pál neve fémjelezte. Koncepciójának gyökerei a trianoni békekonferenciára való felkészülés munkálataihoz nyúlnak vissza. A „békekonferencián” nem hoztak eredményt az elhangzott gazdasági és etnikai alapú érvelések, de a jelentőségüket nem veszítették el a két világháború között sem: a kibontakozó revíziós propaganda innen merítette legfőbb érveit. A „Szent István-i állameszme” képezte az új nemzetiségpolitikai koncepció alapját. Az a felfogás, mely szerint Magyarország nem szűkülhet le a magyar nép által lakott területekre, hanem magába kell foglalnia a Kárpát-medence valamennyi népét. Mint azt az első magyar király birodalompolitikai testamentumából idézték: *„Az egynyelvű és szokású ország gyöngye és törékeny.”* (Tilkovszky, 1967:323)

Maga a revízió szó jelentése a békeszerződés felülvizsgálata. Ahogyan azt Teleki Pál miniszterelnök is kifejtette: *„Európa rekonstrukciója, mint már fentiekből kiviláglik, csak revisióval oldható meg. De ez a revisió nem a legyőzöttek érdeke és nem restitutio in integrum, azaz a háború előtti állapot visszaállítása.”* Vagyis: a határok megváltoztatását, az utódállamokban élő magyar nemzeti kisebbség egyéni és kollektív jogainak kibővítését és hatékony érvényesítését jelentette volna. Illetve Magyarország fegyverkezési egyenjogúságának a garantálását. Ezzel kapcsolatban többféle elképzelés is született, de a kormány hivatalos álláspontja a békés revízió volt, ami tárgyalások eredményeként (kompromisszumokkal) kell, hogy létrejöjjön, így garantálva a nagyhatalmak elismerését a megszerzendő területekre. (Teleki, 1931:15)

Az 1935-től a Csehszlovák kormányfői tisztséget betöltő Milan Hodža – aki nem mellékesen az első köztársaság egyetlen szlovák származású miniszterelnöke volt – a korszak más csehszlovák politikusainál is jobban érzékelte, hogy a köztársaság stabilitását csupán komplex lépésekkel lehet megteremteni. Ennek jegyében ő egyszerre akarta elérni a Dunai

társég országainak közeledését és rendezni a Csehszlovákián belüli nemzetiségi problémákat. Ezért 1936-tól kezdődően láthatóan megerősödtek azok a kormányzati szándékok, amelyekben a hangsúly egyrészt a szlovákkérdés megnyugtató rendezésére, másrészt a csehszlovák nemzetiségi politika megoldására helyeződött. (Simon, 2010:75)

A magyar külügyminiszter álláspontja a külföldi események kapcsán: *„A népek nem akarnak háborút – mondja Kánya magyar külügyminiszter.”* Magyarország szerint abban a helyzetben van, hogy aktív békepolitikát folytathat: *„Az Európai helyzet még nem kristályosodott ki. ... A népek maguk nem akarnak háborút és remélni lehet, hogy végül is sikerül megteremteni az együttműködést az Európai államok között.”* A Csehszlovákia álláspontja a német agressziót illetően: *„A háború elkerülhető, de fel kell készülnünk – kis nemzet vagyunk mégsem félünk, senkitől és semmitől. ... Csehszlovákia valamennyi kisebbségének szabadságát az alkotmánylevél biztosítja.”*¹ Ezért nem volt indokolt szerintük a Szudéta-vidék leválasztása az ország területéről. Természetesen Prágának valamiképpen szintén reagálnia kellett az Anschlussra és annak következményeire, hiszen Németország most már nem csupán képletesen, hanem a valóságban is körülölelte Csehszlovákiát, és azt a csehszlovák vezetőknek is tudniuk kellett, hogy a német terjeszkedés következő áldozata éppen az ő államuk lehet. Mivel Hodža miniszterelnök azt felismerte, bejelentette a nemzetiségi státútum megalkotásának szándékát. A nemzetiségi státútum azonban már születése pillanatában halálra volt ítéltve. A német politikai erő ugyanis, ekkor már nem volt érdekelt a megegyezésben. (Simon, 2010:83)

A külföldi események hatására Csehszlovákiában a helyi erők is mozgolódni kezdtek. Süllő Géza Szlovenszko és Podkarpatszka Rusz, Tiso a Hlinka-párt nevében jelentette be, hogy követeli Szlovenszko autonómiáját. Kunát német képviselő pedig a Szudéta-vidékért, Wolf a lengyel területekért lépett fel a Prágai parlamentben. A csehszlovák kormány a hírek hallatán beszüntette a szervezeteket, amit a sajtó szalagcímen közölt: *„A mai naptól kezdve tilos minden politikai egyesülés Csehszlovákiában”*² Csehszlovákia külügyminisztere Krofta egyértelműen megállapította, hogy a *„nemzetiségi alaptörvényben minden állampolgárnak egyenlő joga van.”*³ Hodža dr. miniszterelnök kijelentette: *„A csehszlovák egységet és a közös oszthatatlan államiséget nem engedjük veszélyeztetni.”*⁴

Az egész társégben érvényesült Németország nyomasztó hegemoniája, amellyel egyre inkább növekvő politikai befolyás is párosult. Ausztria és a Szudéta-vidék bekebelezése már nem csak

fenyegetés volt, 1938-ban valósággá vált. Hitler változtatásokat hajtott végre a kormányban, a külügyminiszter posztjára Ribbentrop került „s így nem valószínű, hogy Németország külpolitikája a közeljövőben józanabb vágányokra terelődnek.”⁵ „Ha Németország támadna, akkor egy eddig nem látott békefronttal találná szembe magát”, fogalmazza meg álláspontját a három nagyhatalom még a müncheni döntés előtti napokban: „London: szilárdan a támadó ellen, Párizs: félreértetlenül Prága mellett, Washington: ha kell az USA megmutatja, hogy a demokráciák egységesek.” Beneš elnök szerint: „Csehszlovákia elment az értelem határáig, de onnan tovább egy lépést se tesz.”⁶ 1938. szeptember 19-én mégis átadták a Csehszlovák Köztársaságnak az ultimátumot. Az ország kénytelen volt lemondani a Szudéta-vidékről és átadni a németeknek. Andor Hencke, a prágai német követség ügyvivője adta át a müncheni követeléseket Kamil Krofta külügyminiszternek, az utóbbi a következőket mondta: Csehszlovákia számára „ez olyan katasztrófa, amire nem szolgált rá. Nem tudom mi haszna származik ebből a döntéshozóknak, de nem mi vagyunk az utolsók. Utánunk másokra is ugyanez a sors vár.” 1938. szeptember 29-én a döntő négy nagyhatalom (Adolf Hitler, Neville Chamberlain, Édouard Daladier, Benito Mussolini) közzétette a kiegészítő nyilatkozatot, amely a nemzeti kisebbségek rendezését tűzte ki célul magyar, lengyel részre is. (Zeidler, 2005; Vehes és Tokar, 2010:92; Popély, 1992) Európában a csehszlovák események mozgalmakat indítanak el: „Hatalmas tüntetés Csehszlovákia mellett és Chamberlain ellen” — közli a tudósítás.⁷ Sirovy rádióbeszédet intézett a lakossághoz: „Életem legsúlyosabb pillanatát éltém most át, mert a legfájdalmasabb feladatot teljesítettem, olyan feladatot, amelynél a halál könnyebb volna. ... De elhagytak bennünket magunkra maradtunk, valamennyi európai állam, északi és déli szomszédaink is fegyverben állnak.”⁸

Az októberi komáromi tárgyalásokról is megjelennek a tudósítások, hiszen ez az előfutára a területváltozásokat hozó első bécsi döntésnek és ezt a helyiek is érzékelték. „A legközelebbi napokban megkezdődnek a magyar csehszlovák tárgyalások” a csehszlovák kormány megítélése szerint a magyar lakosság csak az állam keretein belül részesülhetnek egyenlő elbírálásban és nem lehetséges a területi megbontás.⁹ Az október 3-i magyar jegyzéket követő napokban mindkét állam élénk diplomáciai aktivitásba kezdett: Csehszlovákia a magyar követelések mérsékléséhez kért európai segítséget, Magyarország pedig a tárgyalások megkezdésének felgyorsításához. Tekintettel a csehszlovák belpolitikai helyzetre (Beneš elnök lemondása; a szlovák autonómia kikiáltása; új kormány hivatalba lépése, melynek során Krofta helyett František

Chvalkovský lett az új külügyminiszter) az október 3-i magyar jegyzékkel kapcsolatban csupán az október 6-i prágai minisztertanácson született érdemi válasz, amelyet a másnapi kormányülésen még pontosítottak. A kormány elfogadta, hogy a kétoldalú magyar–csehszlovák tárgyalások október 9-én az esti órákban, Komáromban kezdődjenek meg. (Simon, 2010:187-188; Vehes és Tokar, 2010; Szegedy-Maszák, 1995; Zubánics, 2011; Győri, 1939) 1938. október 9-én „Vasárnap kezdődnek Komáromban a csehszlovák-magyar tárgyalások” jelentek meg a vezércikkek a Kárpátaljai lapokban. A „szlovenszkói teljhatalmú miniszter” Josef Tiso vezette a csehszlovák kormányt. A magyar kormány részéről: Kánya Kálmán külügyminiszter, Teleki kulturminiszter és *„egy egész sor szakértő vesz részt”*. „A csehszlovák kormány elhatározta, hogy a müncheni egyezmény értelmében közkegyelemben részesíti a német, magyar és lengyel politikai elítélteket, de kegyelmet kapnak azok is, akik enyhébb bűncselekményt követek el.” Sorra jelentek meg a sajtóban az autonómiatörekvéseket közlő cikkek: *„Kárpátalja teljes autonómiáért. A Szlovenszkói autonómiához hasonló széleskörű önkormányzatot követel Kárpátalja népe.”*¹⁰ Jaross Andor az Egyesült Magyar Párt ügyvezető alelnöke beszédében több követelést állított fel, és igyekezett eljuttatni a legtöbb — a kérdésben érintett — helyre: a müncheni egyezmény aláíróihoz és a csehszlovák és a lengyel kormányhoz. Szerinte Kárpátalja autonómiája nem tűr további halogatást a csehszlovák kormány részéről. A politikusok megvalósulni látták az autonómiát, mintahogyan az a sajtóban is megjelent publikációk tükrözik: *„Megvalósul a kárpátaljai autonómia: Hinni reméljük, hogy a kárpátoroszok az autonómia megvalósítását valamennyi itt lakó és élő lakosra ki akarják terjeszteni, mert véleményünk szerint a Kárpátaljának nyújtandó autonómia nem csak a kárpátoroszoknak, hanem valamennyi Kárpátalján élő különféle nemzetiséghez és valláshoz tartozó részére szól.”*¹¹

Mivel a magyar és csehszlovák kormány nem tudott megegyezni, ezért négyhatalmi konferenciára bízták a kérdés eldöntését. *„A négyhatalmi értekezlet napokon belül összeül. Csehszlovákia egyet ért azzal, hogy négyhatalmi konferencia tárgyalja tovább az ügyet, mert nem tudnak megegyezni.”*¹² A magyar kormány október 14-én Csáky István gróf külügyminiszteri kabinetfőnököt Rómába, Darányi Kálmánt pedig Berlinbe küldette. Követein keresztül a magyar kormány Londonnal és Párizssal is felvette a kapcsolatot. Mussolini és Ciano szívesen fogadta a magyar szándékot és mielőbb össze akarta hívni a konferenciát valamelyik olasz nagyvárosban. Kánya úgy vélte: *„Nekünk a négyhatalmi bázist elhagyni nem lehet”,* mert Kárpátalja hovatartozása német részről eltérő megítélésű lehet (Zeidler 2005, Csanádi 2004). Hitler viszont

leszögezte, hogy nem vihetik a kérdést négyhatalmi konferencia elé, mert ebben az ügyben kizárólag a Berlin-Róma tengelynek van joga dönten. Ezáltal a brit és francia diplomácia helyzete is könnyebbé vált, mert nem kellett tevőlegesen feldarabolni szövetségesüket. Ezen kívül a Führer tudomására adta mindkét félnek, hogy csak Németország jó szándékában bízhatnak. Anglia és Franciaország ugyan hivatalosan nem ismerte el a területek elfoglalását, de nem is lépett fel ellene. (Zeidler, 2005; Dupka, 2000)

„Döntő stádiumba jutott a csehszlovák-magyar kérdés” — írja 1938. október 22-én az Új Közlöny. A meginduló tárgyalásokon a következőket kell figyelembe venni Mussolini és Hitler szerint:

1910. évi népszámlálási adatok, és

az etnográfiai határok figyelembe vétele

népszavazás rendezése a problémás területeken.¹³

„Berlin és Róma dönt” írja az Új Közlöny, ennek eredményeként született meg az első bécsi döntés, „Németország Ribbentropot, Olaszország Ciano-t küldi a döntőbírósgba”¹⁴ — tudósít a napilap. Pénteken délelőtt 10 órakor Ribbentrop a Chigi palotában két órás megbeszélést folytatott Ciano gróf olasz külügyminiszterrel. A tárgyalások után Ciano még aznap elment a Palazzo Veneziába Mussolinihoz és beszámolt neki a fejleményekről. Ezután Ciano, visszatért a külügyminisztériumba, ahol már várta Villáni Frigyes báró magyar követ, a megbeszélésük 20 percig tartott. Az olasz sajtó szerint a „tengely hatalmak” között rendben zajlottak a tárgyalások.¹⁵ A Belvedere-kastélyban tartották meg a végső tanácskozást. Kánya Kálmán külügyminiszter, gróf Teleki Pál vallás- és közoktatásügyi miniszter, gróf Csáky István rendkívüli követ és meghatalmazott követ, Pataky Tibor államtitkár, Wettstein János prágai, Sztójay Döme berlini, Villáni Frigyes báró olasz követek, gróf Vinci, Olaszország és von Erdmansdorff, Németország Budapesti nagykövete érkezett a tárgyalásokra. A magyar delegáció rendkívül felkészülten jelent meg. A csehszlovák küldöttség élén Chwalkovský cseh külügyminiszter haladt, majd a többi tag Tiso és Tuka vezetésével. Külön szobába kísérték a két delegációt, majd külön tanácskozássra vonultak vissza. Ezután megnyitották az ülést a magyar és a csehszlovák delegációval. A magyar álláspontot Kánya Kálmán és Teleki Pál ismertette. A térképet ott helyben rajzolták meg, de nem sikerült a mai Kárpátalja egész területét megszerezni. (Vitéz Kollányi, 2005; Győri, 1939)

A bécsi események hírért a miniszterelnök közölte a rádióbeszédében: *„Magyar Testvéreim! A döntés megtörtént. Sok százezernyi magyar és velük együtt derék szlovákok, ruszinok és németek, akik annyi időn át osztották meg velünk az ezeréves haza gondjait és örömeit, térnek vissza hozzánk. Komárom, Galánta, Érsekújvár, Léva, Losonc, Kassa, Fülek, Rimaszombat, Ilosva, Rozsnyó, Beregszász, Munkács, Ungvár ismét a miénk.”* A visszacsatolt terület nagysága az első bécsi döntés (1938. november 2.) értelmében: 11927 km², lakossága: 1041101 fő. (Vitéz Kollányi, 2005:306-307)

A terület visszatérését követően a helyi politikai és társadalmi lapok az 1939-es számaikban megjelent cikkeik a cseh érát teljes mértékben negatív hangvétellel illették: *„A köpönyegforgatás rekordja úgy a cseh hála és becsület, ... húsz évig éreztük a nyakunkon és a szívünkön a csehek hideg, fojtogató kezét. ... Ugy gondolkoztunk fejükbe szállt a hatalom: de majd kijózanodnak. Ujoncok az országlásban, azért olyan mohók ... hibáik mellett jódtulajdonságaikat is észrevettük és méltányoltuk. Ugy például, hogy takarékosak, rendszeretők, érzékük van a városfejlesztés iránt. „Ma már” viszont írja a lap, nem lehet tisztelni, mert „Berlin elragadtatva kiált feljűk: te vagy az én barnainges fiam, akiben gyönyörűségem telik. ... Tegnap még Csehországban volt a világszerte irigyelt zsidó eldorádó, és ma a csehek olyan antiszemiták, hogy legény legyen a talpán az a nemzet, aki túltesz rajtuk.”*¹⁶

A *„Felvidék visszatért”* hangos volt tőle a sajtó egész Európában.¹⁷ A magyar kormány tagjai ellátogattak a visszatért területek nagyobb városaiba. Ezeket a jeles eseményeket rendre leközülték az újságok: *„A miniszterelnök Munkácson a leghűbb és legbarátabb városban”*. Január 22-én Imrédy Béla miniszterelnök felesége, Nelky Irén a *„Magyar a magyarért”* mozgalom országos irányítója kíséretével látogatást tett Munkácson. Megnézték a demarkációs vonal által kijelölt határokat, köszönetet mondott a népnek, hogy Munkács (a cseh és ukrán január 6-i betörés miatt) kiállta a próbát. Megközelítőleg 10 ezer fő gyűlt össze a fogadására küldöttségnek: *„Ilyen tömeget csak a felszabadító csapatok bevonulásakor látott Munkács.”*¹⁸

Az egyik legfontosabb változások közé tartozott a magyar nyelv szabad használata. A *„Magyar köszöntés!...”* cikkben pontosan erre helyezik a hangsúlyt: *„Volt „nazdar”, „poklaná” és volt „na utca”. Amikor hallottuk nem csak a fülünknek, de a lelkünknek is fájt. ... Végre elműltak a munkásidők. ... Harsogtuk szabadon: Isten hozott! Adjon Isten testvérek! Jó érzéssel tölti el a magyarságot, hogy a közhivatalokban is szabadon használhatja nyelvét. ... Hogy is szól a magyar cserkész köszöntése? „Szebb jövőt!” — „Adjon Isten!”*¹⁹

A Kárpátaljai események fordulatot vesznek, amikor Avgusztin Volosin létrehozta Huszton a kormányát és kikiáltja Kárpát-Ukrajnát. Erről a kezdeményezésről is rengeteg cikk jelent meg, a magyar sajtó „Volosin csúf komédiája”-ról beszél, amelynek „árát a szerencsétlen ruszin nép fizeti meg”. A cikk a továbbiakban Volosint úgy állítja be, mint köpönyegforgató személyt: „Volosin a cseh megszállás alatt ruszinnak vallja magát, de a népe kiutálta, ezért „titkos szavazáson” nyerhet csak”. A szerző szerint a ruszin nép nem szeretett volna elszakadni Magyarországtól, több okból sem: a gazdasági és történelmi hagyományokra alapozva. Mint gens fidelissima a 20. század elején is ehhez tartotta magát: nincs még egy nép, amely „... szívét annyira homlokán hordta volna, mint a kárpátaljai ruszinság, amely szeme minden tekintetével, szíve minden dobbanásával Magyarország után vágyik. ... Ha a múltban nem érdemelte volna ki a gens fidelissima nevet, most, mai magatartásával tenné magát erre valóban méltóvá. ...Márpedig Kárpátalját a teremtés reggelén csapták a mai Magyarországhoz.”²⁰

Nemzeti ünnepeink egyik legszebb napja március 15-e, amelyet Az Őslakóban megjelent cikkek is kiemelnek, mint a magyar szabadság egyik legjelesebb napját, „Az első március 15-énk ünnepe a felszabadult magyar földön” címmel a következők jelentek meg az újság hasábjain: „Március 15-ike a magyar szabadságra, a minden vonatkozásban teljes magyar nemzeti életrevaló vágyakozásnak ellenállhatatlan erővel történt kirobbanása.”²¹

1939 márciusában már új honfoglalásról beszéltek a lapok: „Uj honfoglalás előtt állunk, mégpedig mind a magyar földet, mind a magyar lelket illetőleg.”²² Ez a külpolitikai eseményekre adott reakció volt, mert egyre elérhetőbbé vált Németország megerősödésével az ország egységének visszaállítása. Márciusban a területek teljes visszafoglalása is megjelent a sajtóban.: „Igazságot Magyarországnak!” A magyar királyi honvédség vezérkari főnöksége 1939. március 18-án, szombaton kiadott hivatalos közleményében bejelentette, hogy „1939. március 18-án Kárpátalja egész területének felszabadítása befejezést nyert.” Ismét létrejött a közös magyar-lengyel határ, „ott van, ahol lennie kell.”²³ Az egyik legjelesebb esemény a Kárpátaljai magyarság életében amikor a Szent Jobb Munkácsra érkezett májusban: „1939. máj. 14-én Munkácsra érkezik a Szent Jobb.” Ez az egyik szimbóluma a magyar nép összetartozásának, ezért fontos hogy Kárpátalján is megfordult országljáró körútja során.

Miután a Csehszlovák állam eltűnt Európa térképéről a közvélemény is úgy gondolta, hogy ez örökre így fog maradni, bízva a náci Németország győzelmében a második világháború végén: „Csehországot

örökre a Német Birodalomhoz csatolták. Benes arról álmodozik, hogy diadalmasan bevonul Prágába.”²⁴ A lapok az 1940-es évben „Magyar tavasz”-ról beszéltek: „Hirdetjük magyar tavasz van! Hiszünk a magyar feltámadásban! ... Mi a trianoni pokolból is megtaláltuk a kivezető utat.”²⁵ A második világháború után az 1939 előtti határok már nem maradhattak fenn.

A helyi sajtóban megjelent közlemények végigkísérték a visszacsatolás menetét, az előszeleit is bemutatták: a müncheni egyezmény, Kárpátalja autonómiájának kérdése a csehszlovák parlament előtt, a komáromi tárgyalások, diplomáciai látogatások. A visszacsatolást követő napokban, években megjelenő cikkek, melyek a magyar sajtóban jelentek meg egyértelműen pozitív hangvételűek. Ami nem is lehet más a magyarság részéről, hiszen a Trianon által elszakított terület egy része tért vissza ismét Magyarország kötelékébe az 1938. november 2-i első bécsi döntést követően.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Levéltári források

Kárpátaljai Állami Levéltár (a továbbiakban: KÁL), Az Óslakó, 1938-40

KÁL, Földmunkás, 1938

KÁL, Kárpáti Magyar Gazda, 1938-40

KÁL, Új Közlöny, 1938-40

Szakt munkák

Csanádi, Gy. (2004): *Sorsfordító évek sodrában*. Ungvár: Poli Print

Dupka, Gy. (2000): *Kárpátalja magyarsága. Honismereti kézikönyv*. Budapest: Makro és Kiss Nyomda Kft.

Györi, A. (1939, szerk.): *Felvidékünk-honvédségünk (Trianontól-Kassáig). Történelmi eseménysorozat képekkel*. Budapest: Stádium Sajtóvállalat Rt.

Huber, A. (1997): *Százarcú nagyhatalom*. Csíkszereda. Pallas-Akadémia Kiadó

Simon, A. (2010): *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet

Szegedy-Maszák, M. (1995): Ködképek a diplomáciában Szegedy-Maszák Aladár visszaemlékezései. In: Romsics Ignác (szerk.): *Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században*. Budapest: Teleki László Alapítvány

Vehes, M., Tokar, M. (2010): Komáromi tárgyalások. In: Fedinec Csilla, Vehes Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919-2009 történelem, politika, kultúra*. Ungvár: Argumentum Kiadó

Vitéz Kollányi, K. (2005): *Kárpáti trilógia*. Pomáz: Kiadja a Kráter Műhely Egyesület

Teleki, P. (1931): *Időszerű nemzetközi politikai kérdések a politikai földrajz megvilágításában*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

Tilkovszky, L. (1967): *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938-1941)*. Budapest: Akadémiai Kiadó

Zeidler, M. (2005): Mozgástér a kényszerpályán. A magyar külpolitika „választásai” a két világháború között. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Budapest: Osiris Kiadó

Zubánics, L. (2011, szerk.): *A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”*. Спільне українсько-угорське минуле і сьогодення: „білі плями”, що віддаляють та об’єднують”. Beregszász-Ungvár: Intermix Kiadó

Internetes forrás

Popély, Gy. (1992). 1938. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/92-08/ch05.html> (2013. január 20.)

LEKTORÁLTA:

Molnár D. Erzsébet, történész

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar

Főiskola, Történelem és

Társadalomtudományi Tanszék

Lehocky Tivadar Intézet

-
- 1 KÁL, Új Közlöny, 51. szám, 1938. március 3., 1.
 - 2 KÁL, Új Közlöny, 77. szám, 1938. április 2., 1.
 - 3 KÁL, Új Közlöny, 114. szám, 1938. május 13., 1.
 - 4 KÁL, Új Közlöny, 131. szám, 1938. június 29., 1.
 - 5 KÁL, Földmunkás, 2. szám, 1938. február 15., 1.
 - 6 KÁL, Új Közlöny, 204. szám, 1938. szeptember 8., 1.
 - 7 KÁL, Új Közlöny, 218. szám, 1938. szeptember 14., 1.
 - 8 KÁL, Új Közlöny, 224. szám, 1938. október 2., 1.
 - 9 KÁL, Új Közlöny, 225. szám, 1938. október 4., 1.
 - 10 KÁL, Új Közlöny, 230. szám, 1938. október 30., 1.
 - 11 KÁL, Új Közlöny, 231. szám, 1938. október 11., 1.
 - 12 KÁL, Új Közlöny, 236. szám, 1938. október 16., 1.
 - 13 KÁL, Új Közlöny, 241. szám, 1938. október 22., 2.
 - 14 KÁL, Új Közlöny, 247. szám, 1938. október 29., 1.
 - 15 KÁL, Új Közlöny, 248. szám, 1938. október 30., 2.
 - 16 KÁL, Az Őslakó, 2. szám, 1939. január 8., 1-2.

- 17 KÁL, Az Őslakó, 3. szám, 1939. január 15., 1.
18 KÁL, Az Őslakó, 5. szám, 1939. január 29., 1.
19 KÁL, Az Őslakó, 5. szám, 1939. január 29., 4.
20 KÁL, Az Őslakó, 8. szám, 1939. február 19., 1.
21 KÁL, Az Őslakó, 11. szám, 1939. március 12., 1.
22 KÁL, Az Őslakó, 12. szám, 1939. március 19., 1.
23 KÁL, Az Őslakó, 13. szám, 1939. március 26., 1.
24 KÁL, Kárpáti Magyar Gazda, 4. szám, 1940. február 4., 2.
25 KÁL, Kárpáti Magyar Gazda, 7. szám, 1940. március 31., 2.

*Debreceni Egyetem,
BTK, Történelmi és Néprajzi
Doktori Iskola,
Történelem-PhD,
I. évfolyam.*

MAGYARORSZÁGI NŐI SPORTOLÓK RÉSZVÉTELE AZ 1968-AS NYÁRI OLIMPIÁN

BEVEZETÉS

Az olimpiai játékok egy nemzetközi, több sportágat magába foglaló eseménysorozat. A tanulmány az 1968. évi mexikói nyári olimpiai játékokat egy sajátos szemszögből vizsgálja. Munkám nemcsak bemutatja a női sport megjelenését az olimpiai versenyeken, hanem a magyar női sportolók részvételét és elért eredményeit is taglalja a különböző sportágakban. Külön hangsúlyt fektetve néhány kiváló magyar sportolónőre, így a gerelyhajító Németh Angéla, a vívó Rejtő Ildikó, a kajak-kenu kettős Pfeiffer Anna és Rozsnyói Katalin életére. A tanulmány azért pont ezen nagyszerű teljesítményű sportolónőkre koncentrál, mert egyrészt mindannyian érmet szereztek a mexikói olimpián, másrészt viszont teljesen különböző életúttal rendelkeznek. Az általam választott nőkben nincs semmi közös, sem a múltjukban, sem a jövőjük alakulásában nincs egyezés. A sportpályafutást befejezően ki visszavonultan családanyaként, ki edzőként folytatta tovább életét, karrierét. Pont ezért különlegesek, mert teljesen átlagos nők, akik kitartásukkal, akaratukkal és elért eredményeikkel példát állítottak a hétköznapi asszonyok elé. Bebizonyították, hogy nőként is megállhatják a helyüket az élet bármely területén, ha elég kitartóak. Ezenkívül nem sok olyan tanulmány áll a rendelkezésünkre, mely kevésbé ismert nők élettörténetét próbálja bemutatni.

A társadalomtörténet új irányzatai közé tartozik a nőtörténetírás. A nőtörténetírással foglalkozó kutatóknak szembesülniük kellett azzal a

problémával, hogy a nők nagyon ritkán szerepeltek történeti munkákban. A nőtörténet kutatásban a nyugati történetírás már több évtizedes hagyományokkal rendelkezik. Magyarországon az elmúlt két évtizedben jelent meg a társadalomtörténet ezen ágának kutatása, módszertani formáinak kialakítása. A téma fontossága abban rejlik, hogy kevés a magyar nyelven megjelent szakirodalom, alig van monografikus feldolgozás, leginkább csak kisebb egy-egy részletkérdést tárgyaló tanulmányok jelennek meg. A téma aktuális is, hiszen a modern idők egyik legtöbb tagot számláló mozgalma a feminizmus, valamint napjainkban egyre több nyugat-európai országban jelennek meg társadalmi nemek tudománya (gender studies) tanszékek és kutatóközpontok.

Az olimpiák történetéről megfelelő mennyiségű szakirodalom áll a történészek rendelkezésére. A legtöbb nőikkel kapcsolatos leírás a korabeli lapok hasábjain található meg, ebből kifolyólag nagy jelentőséggel bíró források a sajtó anyagai. A tanulmány megírása során elsősorban a Képes Sport című újság olimpiai számat, azon belül pedig a női sportolókra vonatkozó cikkeit használtam fel. Az újság, melynek főszerkesztője *Kutas István*, számtalan képet, riportot, beszámolót tartalmaz. Áttanulmányoztam *Bajnai Teréz* tudósításait, sportolókkal készített riportjait. Fontos adatokat közöltek a mexikói olimpiáról a női magazinok is, mint például a *Lányok Évkönyve*. A szakirodalom tekintetében fontos kiemelni *Lukács László–Szepesi György* szerzőpáros 100+1: A magyar olimpiai aranyérmek története 1896–1972 c. könyvét, mely a magyar olimpiai aranyérmek történetét eleveníti fel. A mű megismertet az olimpiák magyar bajnokaival, pályafutásukkal és győzelmükkel, így például kitér *Rejtő Ildikó* és *Német Angéla* munkásságára is. A könyv számtalan fényképet, táblázatot, névsorokat és adatokat tartalmaz.

Az 1968-as nyári olimpiai játékokat Mexikóvárosban rendezték meg. Különleges helyszínnek számított, ugyanis Mexikóváros 2240 méterrel fekszik a tengerszint felett, ami komoly hatást gyakorolt a versenyek kimenetelére. (*Kahlich, Papp és Subert, 1968*) A sportolók kb. 25 % kevesebb oxigént szívhattak be a tengerszinti körülményekhez képest. A ritkább levegő a kisebb légellenállás miatt kedvezett a rövid távú atlétikai számokban, de hátrányt jelentett a hosszabb távokon. (*A Csúcsok csúcsai, 1968*) Éppen ezen külső körülmények érdekessége miatt esett a választásom az 1968-as nyári olimpiai játékokra.

Az olimpiai játékok megkezdése előtt véres zavargások törtek ki Mexikóvárosban. Alig tíz nappal a megnyitó előtt a rendőrség belelőtt egy

tízezres tüntető tömegbe, több mint kétszázan meghaltak, a sebesültek száma pedig meghaladta az ezret. (A „Miguel Hidalgo” olimpiai falu hétköznapijai, 1968) A fiatalok a játékok ellen azért tiltakoztak, mert a kormány mintegy 150 millió dollárt áldozott a pazar létesítmények felépítésére, korszerűsítésére, miközben az ország lakóinak döntő többsége egyre rosszabb körülmények között élt. A gyilkos sortűz megfélemlítette a fiatalokat, az olimpia idején részükről már nem történt több rendbontás, így azt sikeresen megtartották. (Ipper, 1967).

Az 1968. október 12–27.-e között megrendezett olimpián 112 ország 5516 versenyzője vett részt, ebből 4735 férfi és 781 nő volt. A női sportolók olimpián való megjelenése a kezdetekben nem ment túl könnyen. A lehetőségük ugyan a női sportolóknak is meg volt, hogy benevezzenek az olimpiai versenyekre, de részben ők húzódoztak, részben pedig néhány tehetséges sportvezér úgy gondolta, jobb, ha a nők nem vesznek részt a sporteseményeken. (Boskovics, 1968)

A sporttörténelemben először a párizsi olimpián, 1900-ban jelentek meg a női teniszezők, később újabb és újabb sportágakban kapcsolódtak be a nők a világot átfogó versenyekbe. Így például 1908-ban következett az íjászat, 1912-ben az úszás, 1924-ben a vívás, 1928-ban az atlétika, 1936-ban a torna, 1948-ban az evezés, 1952-ban a korcsolyázás, stb. A nők az évek folyamán egyre több sportágat hódítottak meg, az 1968-as nyári olimpián pedig már több mint negyven kizárólagosan női versenyszám szerepelt. A női olimpikonoknak eleinte nemcsak ellenfeleikkel kellett megküzdeniük. Az 1924. évi párizsi olimpiáról tudósító Sporthírlap érdekes címet adott egyik tudósításának: „A nők is képesek csodás világrekordokra”. (Boskovics, 1968:315) Amikor 1928-ban először női atléták is indulhattak az olimpián, a nemzetközi sajtó szervezett kirohanást rendezett. 1932. évi téli olimpián pedig a „miniszoknya” miatt érte a nőket támadás. Az Amerikai Háziasszonyok Szövetsége írásban követelte az „erkölcstelen európai lányok” azonnali hazaküldését. (Boskovics, 1968:315) Mindez már a múlt. Napjainkban, a sportban teljes az egyenjogúság, s a nők versenyei is rengeteg izgalmat, sok világcscúcsot, váratlan meglepetést és kiváló színvonalat nyújtanak a közönségnek.

A mexikói olimpiai játékok egyik részt vevő nemzete volt Magyarország, a magyar csapat tagjaként 167 sportoló vett részt a versenyeken, közülük 135 férfi és 32 nő. Az olimpia hivatalos műsorán szereplő húsz sportág közül tizenötben indult magyarországi versenyző. A magyar sport képviselői kiváló szerepléssel őrizték helyüket az élvonalban. Magyarországi sportolók tíz sportágban összesen 32 érmet

szereztek, 10 arany-, 10 ezüst- és 12 bronzérem elosztásban, ezzel az igen előkelő negyedik helyen végeztek az éremtáblázaton az Egyesült Államok, Szovjetunió és Japán mögött. (Kahlich, Papp és Subert, 1968) A magyar csapat tizenöt sportágban, illetve szakágban összesen 196 olimpiai pontot szerzett. Amint az 1. számú táblázatból is kitűnik, éremszerzés tekintetében kiválóan szerepeltek a magyar nők, 6 érmet szereztek, ebből 1 arany-, 2 ezüst- és 3 bronzérem. (Arany, ezüst, bronz (éremtáblázat), 1968)

1. táblázat. Az 1968. évi nyári mexikói olimpia éremszerző magyar női résztvevői

	Sportoló	Sportág, szakág	Versenyszám	Helyezés, elért eredmény
1	Németh Angéla	atlétika	női gerelyhajítás	1., Aranyérem
2	Rejtő Ildikó	vívás	tőr, csapat tőr, egyéni	2., Ezüstérem 3., Bronzérem
3	Pfeffer Anna	kajak-kenu	kajak kettes, 500 m	2., Ezüstérem
4	Rozsnyói Katalin	kajak-kenu	kajak kettes, 500 m	2., Ezüstérem
5	Bóbis Ildikó	vívás	tőr, csapat	2., Ezüstérem
6	Dömölky Lidia	vívás	tőr, csapat	2., Ezüstérem
7	Gulácsy Mária	vívás	tőr, csapat	2., Ezüstérem
8	Marosi Paula	vívás	tőr, csapat	2., Ezüstérem
9	Kovács Annamária	atlétika	ötpróba	2., Bronzérem
10	Kontsek Jolán	atlétika	női diszkoszvetés	2., Bronzérem

Magyarország első aranyérmét a gerelyhajító Németh Angéla, frissen diplomázott testnevelő tanárnő nyerte, aki akkor kosárlabdában is az élvonalban szerepelt. Ez volt az az arany, amelyet senki sem várt, de a szíve mélyén mindenki remélt. Az akkor még csak 22 éves Német Angéla a világranglista éléről, s mégis alig ismerten indult a sport legkiemelkedőbb versenyén. 1958-ban magasugróként hívták be a Vörös Meteorba, gerelyt csak később fogott, de az első találkozás után néhány hónappal már versenyt nyert. „A gerelyhajítás nekem álomszerű volt, könnyű szer, ami hozzám a legjobban illett” - mesélt a kezdetekről a kiváló sportoló. (Bajnai, 1968a:11) Az atlétika mellett gimnázium

második osztályába jött a kosárlabda. Németh Angéla 1965-ben került a Testnevelési Főiskolára, ahova a bejutását megkönnyítette, hogy mindkét sportágában válogatott volt. Edzője, Koltai Jenő győzte meg arról, hogy a dobásra kell elsősorban koncentrálnia. Koltai Jenő bácsi, azt mondta: „ezt a szenvedélyemet a józanész határain belül hagyni kell. Az atlétika... állandóbb jellegű mozgás, kemény, sokszor monoton munka. A kosárlabda: játék! Lehet apró trükköket alkalmazni, s aztán nagyokat örülni egy-egy győzelemnek. Az egyéni sikernek ritkán van ilyen jó íze...”. (*Bajnai*, 1968b:28)

A mainzi nemzetközi atlétika verseny volt a döntő érv a dobás mellett, ahol Németh Angéla 60,20 m-rel, a világ akkori legjobb eredményével megnyerte a gerelyhajítást. Ezután megkezdődött az 1968. évi nyári olimpiára való közvetlen felkészülés. Az ún. nőies hátrahajlós technikáról átkellett váltani a férfiak által alkalmazott elfordulásra. A kemény edzéseknek, a sok erőnléti munkának meglett az eredménye. Az olimpián a magyar lány 60,36 méteres dobással új országos csúcst ért el, a világ azon évi legjobb eredménye volt, mellyel biztosította vezető helyét, sőt olimpiai aranyérmét is. (*Lukács, Szepesi*, 1976) Németh Angéla a nyilatkozó szobában meghatottan válaszolt a kérdésekre. Egy amerikai újságíró azt kérdezte: „Melyik pillanat volt a legnehezebb?” A sportolónő a következő választ adta: „Amikor dönteni kellett, hogy atléta, vagy kosárlabdázó legyek”. (*Az első magyar arany*, 1968:22) A döntés most már nem nehéz. A továbbiakban Németh Angéla így nyilatkozott: „S már tudom, hogy ha elfáradok, ez az aranyérem mindig erőt ad majd a további munkához...”. (*Bajnai*, 1968a:12) Egy biztos, sokoldalú kemény munka nélkül nem lehet nagy eredményt elérni.

Az olimpiai aranyat követően egy évvel az Európai bajnokságon sem talált legyőzőre, majd 1970-ben megszületett első gyermeke, ami sok mindent megváltoztatott, két évvel később pedig visszavonult. (*Lukács, Szepesi*, 1976) Bár fiatalon vonult vissza, de sohasem bánta meg. A család, a munka, a gyereknevelés, sok energiát lekötött, de a legfontosabb ok az volt, hogy már nem volt mit elérnie. Abban az időben még nem volt világbajnokság, az olimpiát és az Európa-bajnokságot már sikerült megnyernie, ezért nem volt, ami motiválja, így abbahagyta. A kétgyermekes családjában, a kosárlabdát ugyanakkor még évekig folytatta, még hozzá továbbra is első osztályú szinten. Németh Angélát, 1968-ban az év magyar atlétájának és az év magyar sportolónőjének választották. 2002-ben pedig átvehette a Magyar Olimpia Bizottság Nők a Sportban bizottsága által alapított „Nők Sportjáért” elnevezésű életműdíjat.

Aki egyszer nagy világversenyen győztesként hagyta el a dobogót, sokáig viseli az esélyes egyszerre kellemes és nyomasztó terhét. Rejtő Ildikó, a magyar női vívás történetében páratlanul eredményes pályafutása alatt összesen hét olimpiai (2 arany-, 3 ezüst-, 2 bronzérem) és tizenöt világ bajnoki (5 arany-, 7 ezüst-, 3 bronzérem) érmet nyert. (Lukács, Szepesi, 1976) Rejtő Ildikó többszörösen hátrányos helyzetből indult el sportpályafutásán, nagyfokú halláskárosodással született, s ha a balkezességet nem számoljuk ide, marad még a hirtelen növésből származó gerincferdülése. Tulajdonképpen ennek a betegségnek köszönhetően került a vívás közelébe. Mivel semmiféle gyógytorna nem segített, a szülők a 15 éves kislány általános iskolai testnevelő tanárához fordultak segítségért. A tanárnő, Nyári Magda válogatott törvívó volt, aki a betegség ellen a vívást ajánlotta gyógyszerként. Egy vívótanfolyam elvégzése után, 1951-től Rejtő Ildikó a Budapesti Petőfi, illetve a Budapesti Bátya vívója lett. 1956-tól az Elektromos szakosztály tanulója, ahol Hátszegi József figyelt fel a tehetséges fiatal lányra, aki mesterével együtt később az Újpesti Dózsába igazolt, ott bontakozott ki a tudása. (Peregi, 2012) Rendkívül finom technikával, nyugodtan, határozottan vívott, és rácsófolta azoknak a véleményére, akik hallászavarai miatt annak idején nem jósoltak számára sikeres jövőt.

Az 1968-as nyári mexikói olimpiára Rejtő Ildikó eredménylistáját két ifjúsági világ bajnokság, egy felnőtt egyéni és három csapat világ bajnokság, Tokió egyéni és csapatversenyek aranya fémjelezte, nem számítva az egyéb helyezéseket. (Bajnai, 1968c) Az 1964-es tokiói olimpia volt a csúcspont, ahol kétszer állt fel az olimpiai dobogó legmagasabb fokára. Utána kicsit pihent. Telítve volt a ragyogó siker örömeivel, hangulatával, úgy érezte megérdemel egy kis lazítást, a hosszú évek idegfeszültsége, fizikai terhelése után. 1965 szürke esztendő volt – munkában és eredményekben is. A világ bajnokságokon csapatban 1965-ben negyedik, 1966-ban második, 1967-ben első helyezett volt. (Bajnai, 1968c) Az 1967-es évet pedig már az olimpiára való készülődés hangulata hatotta át. Sportolónőknak elege lett a szürke hétköznapiakból, ismét vágyott az egyéni sikerre. Minden sportoló legfőbb vágya az olimpián való győzelem. De kétszeres vágyat érez az, aki egyszer már a legnagyobb világversenyen megismerte a siker mámorát. Rejtő Ildikó ismét a régi akarással és becsvágygal készült a mexikói olimpiára. „A győzelemre senkinek sincs előjoga. De a győzelem értékesebb, a vereség pedig elviselhetőbb, ha az ember tudja, hogy semmit nem mulasztott el a sikeres szereplés érdekében” – így mesélt vívónő a győzelemről. (Bajnai, 1968c:1)

Mexikóban Rejtő Ildikó a döntőbejutásért a szintén olimpiai bajnok NSZK-beli Schmidt-el állt szemben, legyőzte és bejutott a női törvívás döntőjébe. (*Meglepetések a Magdaléna Mixhuca csarnokban*, 1968) A kivételes képességű magyar sportoló Mexikóban is megtette a magáét, ha nem is sikerült megdupláznia aranyérmeinek számát, de egyénileg bronzérmet, csapatban pedig ezüstérmet sikerült szereznie. (*Megtette a magáét*, 1968) Közhelyként hangzik, de a bajnok dolga a legnehezebb az olimpián. Ellene győzni rangot ad, kikapni bajnoktól viszont nem szégyen. Az ellenfél veszteni való nélkül küzd kettőzött akarással. Amennyi pluszt jelent ez az ellenfélnél, annyi mínuszt a bajnoknál. (*Ezüst lányok*, 1968) Rejtő Ildikó mindenképpen nagyszerű teljesítményről tett tanúbizonyságot Mexikóban is.

1969-ben világbajnoki csapat bronzérmet és egyéni ötödik helyezést ért el. A következő évben csapatban lett negyedik, 1971-ben csapatban és egyéniben is ezüstérmes volt a világbajnokságon. 1973-ban csapatban világbajnok, egyéniben bronzérmes volt. Az 1974-es és 1975-ös a világbajnokságokon ezüstérmes lett csapatban. 1977-ben pedig negyedik helyezett lett csapatban. (*Havas*, 1982) Az olimpiákon is kiválóan szerepelt, így 1972-ben csapatban második lett, a montreali olimpián pedig bronzérmes lett csapatban. Az 1978-as hamburgi világbajnokságon nem ért el helyezést. Ezt követően már nem szerepelt a válogatottban. (*Havas*, 1982) 1980-ban az aktív sportolást egyesületénél is befejezte.

1963-ban és 1964-ben az év legjobb magyar női sportolójává választották. Visszavonulása után egy ideig az Újpesti Dózsa egyesület, majd a Budapesti Honvéd szakosztályaiban dolgozott. A kilencvenes évek elején visszatért a pástra, 1995-ben veterán Európa-bajnok, 1999-ben veterán világbajnok lett. 2000-ben Olimpiai Érdeméremmel tüntették ki. 2008-ban Rejtő Ildikó megkapta a Nemzet Sportolója címet, ami pályafutásának a megkoronázása volt. (*Peregi*, 2012)

Mexikó magyar női érmesei közül kiemelkedő teljesítményt nyújtott a kajak-kenuban ezüstérmet szerző Pfeffer Anna–Rozsnyói Katalin kettes. Pfeffer Anna olimpiai ezüstérmes, világbajnok kajakozó. 1962-től a Ganz Mávag szakosztály kajakozója volt. 1964-ben vett először részt nemzetközi versenyen. 1966-tól szerepelt a magyar válogatottban. Az 1968. évi mexikóvárosi olimpián a magyar válogatott csapat tagja volt, ahol Rozsnyói Katalinnal kajak-kenu kettesben, 500 méteren ezüstérmet sikerült nyerniük. (*Xochimilcói érmeseink*, 1968) Sikereinek többségét kajak kettesben érte el. 1971-ben Belgrádban Hollósy Katalinnal világbajnoki címet nyertek. Ezenkívül világbajnoki 2. helyezett, valamint kétszeres világbajnoki 3. helyezett. Legjobb egyéni eredményét az 1972.

évi müncheni olimpián sikerült elérnie, ahol bronzérmét nyert. Az 1976. évi montreali nyári olimpiai játékokon, ismételten Hollósy Katalinnal 2 helyezést értek el. (Havas, 1982)

A montreali olimpia után visszavonult a válogatottságtól, egy évig még edzőként dolgozott. „Igazából akkor ültem utoljára kajakban. Azóta nagyon eltávolodtam a sportágtól. De nem azért, mert csalódtam valamiben, csak egyszerűen így hozta az élet” – emlékezett vissza Preffer Anna. (*Kajak-kenu sport*, 2011:1) 1974-ben a Testnevelési Főiskolán tanári, majd 1978-ban kajak-kenu szakedzői oklevelet szerzett. Az aktív sportolást 1979-ben fejezte be. Visszavonulása után a budapesti Menyecske utcai általános iskola testnevelő tanára lett.

Rozsnyói Katalin neve, mai napig ismert lehet a kajak-kenu sportág kedvelői számára, elvégre a magyar kajakozásban ő az első, az egyetlen és egyben az ország legeredményesebb női edzője. Budapesten született 1942-ben, elvált szülők gyermekeként nagyon vágyott olyan társaságra, ahol érzelmi hiányait kompenzálhatja a befogadás és az összetartozás tudata. Édesanyja féltő gondoskodása miatt titokban kezdett el kajakozni az Újpesti Dózsában, ahol nagyon hamar technikás versenyző lett. Tudott küzdeni, lemondani, jó csapathajós volt és kitűnő társasági ember. Több nemzetközi versenyen, így az 1967-es Európa bajnokságon is képviselte Magyarországot. 1968-ban Pfeffer Annával olimpiai ezüstérmét nyert Mexikóban. (*Xochimilcói érmeseink*, 1968) 1977-ig versenyzett, utána viszont egy sajnálatos sérülés miatt az aktív sportolást fel kellett adnia, de a kajak iránti „szerelmét” nem. Belügyminisztériumi dolgozóként nem vették fel a Rendőrtiszti Főiskolára, így elvégezte mondhatni kényszerből a Testnevelési Főiskolát, s utána kisgyerekekkel foglalkozott az Újpestben. (*Borsod-Abaúj-Zempléni Almanach*, 2003) Az edzőnő elmondása szerint, eleinte nem szerette a munkát, mert a gyerekek túl lassúak voltak, de később nagyon fontosnak ítélte meg ezt a korszakot, ugyanis hasznos tapasztalatokkal gazdagodott, amelyeket a későbbi edzői pályafutása során tovább kamatoztatott.

Rozsnyói Katalin rengeteg női- és férfisportoló tanítványát jutatta olimpiai- és világbajnoki címhez, munkájának eredményeit sokáig nem felejtí el a világ. 2001-ben és 2002-ben az Év edzőjének választották. 2013-ban több évtizedes, eredményes munkásságának elismeréseként pedig átvehette a „Nők Sportjáért” elnevezésű életműdíjat. (*Kajak-kenu sport*, 2013)

ÖSSZEGZÉS

Végezetül elmondható, hogy bár a női sportolók olimpián való megjelenése nem ment zökkenőmentesen, de kitűnő teljesítményeikkel, eredményeikkel megállták a helyüket. A férfiakhoz hasonlóan nagyszerű példát állítottak a társadalom és a többi nő számára. A tanulmány egy szűkebb kutatási területet dolgozott fel, a nők társadalmi szerepvállalásának egy konkrét esetét, az olimpia versenyeken való részvételüket. Ezáltal kíván némileg hozzájárulni a nőtörténet kutatásához.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

A „Miguel Hidalgo” olimpiai falu hétköznapijai. *Képes Sport*, 1968. szeptember 17., 15. évf. 38. sz. 17-18.

A Csúcsok csúcsai. *Képes Sport*, 1968. október 1., 15. évf. 40. sz. 4.

Arany, ezüst, bronz (éremtáblázat). *Képes Sport*, 1968. október 29., 15. évf. 44. sz. 26.

Az első magyar arany. *Képes Sport*, 1968. október 22., 15. évf. 43. sz. 22. o.

Bajnai, T. (1968a): Az olimpia – belülről. *Képes Sport*, 1968. december 10., 15. évf. 50. sz. 11-12.

Bajnai, T. (1968b): Így készül Mexikóra Németh Angéla. *Képes Sport*, 1968. március 5., 15. évf. 25. sz. 28.

Bajnai, T. (1968c): Így készül Mexikóra Rejtő Ildikó. *Képes Sport*, 1968. március 5., 15. évf. 10. sz. 1.

Boskovics, J. (1968): Egyenlő rangban a férfiakkal. In: D. Nagy Éva (szerk.): *Lányok Évkönyve 1969*. Budapest: Móra Könyvkiadó.

Borsod-Abaúj-Zempléni Almanach 4. kötet. (2003): Fábíánné Rozsnyói Katalin. Nyíregyháza: In-Forma Kiadó. http://napkeletnepe.blog.hu-/2012/08/10/fabianne_rozsnyoi_katalin (2013. szeptember 18.)

Ezüst lányok. *Képes Sport*, 1968. október 29., 15. évf. 44. sz. 4.

Havas, L. (1982): *A magyar sport aranykönyve*. Budapest: Sport Lap- és Könyvkiadó.

Ipper, P. (1967): Ciudad México. In: D. Nagy Éva (szerk.): *Lányok Évkönyve 1968*. Budapest: Móra Könyvkiadó.

Kahlich, E., Gy. Papp, L., Subert, Z. (1968): *Olimpiai játékok 1896–1968*. Budapest: Sport Kiadó.

Kajak-kenu sport (2011): Pfeffer Anna számára a vb-cím a legkedvesebb. http://www.kajakkenusport.hu/hir/2011/05/30/pfeffer_anna_szamara_a_vb-cim_a_legkedvesebb.html (2013. szeptember 17.)

Kajak-kenu sport (2013): Életműdíjat kapott Fábiánné Rozsnyói Katalin. http://www.kajakkenusport.hu/hir/2013/09/23/eletmudijat_kapott_fabianne_rozsnyoi_katalin.html (2013. szeptember 18.)

Lukács, L., Szepesi, Gy. (1976): *100+1: A magyar olimpiai aranyérmek története 1896–1972*. Budapest: Sport Kiadó.

Meglepetések a Magdaléna Mixhuca csarnokban. *Képes Sport*, 1968. október 22., 15. évf. 43. sz. 11-12.

Megtette a magáét! *Képes Sport*, 1968. október 29., 15. évf. 44. sz. 3.

Peregi, T. (2012): *Hátrányos Helyzetből lett olimpikon: Rejtő Ildikó*. http://mandarchiv.hu/cikk/450/Hatranyos_helyzetbol lett_olimpikon_Rejto_Ildiko (2013. szeptember 15.)

Xochimilcói érmeseink. *Képes Sport*, 1968. október 29., 15. évf. 44. sz. 6.

LEKTORÁLTA:

Dr. Pallai László,
egyetemi adjunktus,
Debreceni Egyetem,
BTK, Történelmi Intézet,
intézet-igazgató helyettes

*Végzett:
Pázmány Péter Katolikus
Egyetem,
Történelemtudományi
Doktori Iskola*

NÉPMOZGÁSOK KÁRPÁTALJÁN, A RÉGIÓ CSEHSZLOVÁK ÁLLAMHOZ VALÓ CSATOLÁSA UTÁN (1918-1930)

Az első világegyetemet követően Európában politikai térképe jelentős változásokon ment át. A mai Kárpátalja kialakulásában jelentős szerepet játszottak a korabeli politikai és etnikai viszonyok, emellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül a diplomáciai játékokat, különböző érdekcsoportok hatását sem. A régió hovatartozásának kérdése már a háború záró szakaszában felmerült. Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása jelentős politikai aktivizálódáshoz vezetett. A mai Kárpátalját alkotó négy észak-keleti vármegyében (Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros) több ruszin tanács alakult, amelyek több irányzatot képviseltek a régió hovatartozását illetően.

1918 májusában az USA-ban élő ruszinság vezetői felvették a kapcsolatot az akkor ott tartózkodó Tomas G. Masarykkal. Ezzel elkezdett kiformálni a régió az újonnan megalakuló csehszlovák államhoz való csatolásának gondolata. A kérdésben később népszavazást is tartanak az USA-ban élő ruszinok körében¹.

Magyarország integritása megtartása érdekében a magyar kormány, Károlyi Mihállyal az élén 1918. december 4-ei felhívásában közigazgatási és kulturális autonómiát kínál a nemzetiségeknek. December 21-én pedig megjelent a X. néptörvény amely Ruszka Krajna néven területi

¹ Vidnyánszky István: *Önrendelkezési elvek és Kárpátalja állami hovatartozásának kérdése (1918-1919)*. In: Fedinec Csillak, Vehes Mikola (szerk.) *Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra*. Budapest, 2010. 39-44.

autonómiát biztosít a magyarországi ruszinoknak².

A törvény 1918. december 25-én lépett életbe, és kimondta: „Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyék ruszin lakta részeiből Ruszka Krajna néven autonóm jogterület alakíttatik”³

Bár az autonóm területet létre is hozták, 1919 január 12-én cseh-olasz csapatok érkeztek Ungvárra Amadeo Ciaffi olasz ezredes vezetése alatt akik „nem elfoglalni akarják a várost, hanem megszállni, nyugalmat teremteni”⁴. Emellett ukrán, majd román csapatok is érkeznek a régió területére. A cseh diplomáciai ügyeskedéseknek köszönhetően, Ruszka Krajna, valamint a mai Kárpátalját alkotó területek jogi értelemben 1919. szeptember 10-ei saint-germaini szerződés értelmében Csehszlovákia kötelékébe kerülnek⁵.

Az első csehszlovák népszámláláskor, amelyet 1921. február 15-én tartottak meg, nem Ungvár (20 601 lélek), hanem Munkács volt Kárpátalja legnépesebb városa 20 865 fővel, ahol eltűntették az évtizeddel korábbi magyar többséget – 1910-ben 17 275 lakosából 12 686 volt magyar (73,43 %), 3 078 német, 1 374 rutén – a zsidóság külön nemzetiséggé való nyilvánításával. A város lakossága 1921-ben: 20 865 lakos, ebből 4 936 rutén, 4 864 magyar, 8 394 zsidó, 1 493 csehszlovák, 720 idegen (külföldi, illetve hontalan) és 512 egyéb.⁶ Még szemléletesebb a vallási megoszlás: 10 012 fő zsidó, 4 735 görög-, 4 346 római katolikus, 1 355 evangélikus, 111 pravoszláv, 316 hitetlen. Munkácson 1921-ben a magyarság aránya 23,37 %, Ungváron ekkor 7 712 magyart írtak össze, amely a kormányzósági székhely lakosságának 37,43 %-át adta. Mindkét városban a magyarság ekkor még használhatta az anyanyelvét a hivatalokban és a közéletben.⁷

A népszámlálás adatai alapján a régió 604 745 lakosának többsége ruszin volt, 372 844 fő. A magyarok száma ekkor 102 144 fő (17,03%

² Vidnyánszky István: *Önrendelkezési elvek és Kárpátalja állami hovatartozásának kérdése (1918-1919)*. In: Fedinec Csillak, Vehes Mikola (szerk.) *Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra*. Budapest, 2010. 39-44.

³ 1918. évi X. néptörvény – teljes szöveg. In: *1918 évi törvénycikkek, és néptörvények*. Budapest, Franklin – Társulat, 1919. 214-215.

⁴ Botlik József: *Egestas subcarpathica Adalékok az Északkeleti – Felvidék és Kárpátalja XIX – XX. századi történetéhez*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000. 146. old.

⁵ Vidnyánszky István: *Önrendelkezési elvek és Kárpátalja állami hovatartozásának kérdése (1918-1919)*. In: Fedinec Csillak, Vehes Mikola (szerk.) *Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra*. Budapest, 2010. 39-44.

⁶ *Statistický lexicon obcí v Podkarpatské Rusi*. V Praze, 1928. Nákladem Statního Úradu Statistického. 25.

⁷ *Kárpátalja településeinek vallási adatai 1880-1941*. Kepecs József (Szerk.) Központi Statisztikai Hivatal Bp. 2000.

amely arány az 1910-es adatok alapján 21,96% volt). A zsidók száma 80 059 fő (13,35%), a csehszlovákoké 19 737 fő (3,29%), a románoké 13 610 fő (2,27%), a németek száma pedig 10 460 fő (1,74%) volt.⁸

A magyar lakosság számbeli csökkenése szembetűnő. A demarkációs vonallal elhatárolt Kárpátalján 1910-ben 185 000 magyar élt. Ez a szám a csehszlovák nemzetiségi statisztikában 111 000 főre csökkent. A jelentős mértékű csökkenést magyarázhatjuk egyrészt az impériumváltást követő elköltözési hullámmal, amely következtében 18 600 magyar hagyta el a régiót, másrészt – a magyar anyanyelvű zsidóság és cigányság külön etnikai kategóriába való sorolásával. Emellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül a görög katolikus vallású magyarok ruszinná való átminősítését sem.⁹

Erre kiváló példa az 1930. évi népszámláláskor megtörtént eset, amikor a munkácsi főjegyzői hivatal számos helyi zsidó vallású személyt sújtott pénzbírsággal, háromszáztól ezer cseh koronáig –, mert az összeíráskor magyarnak vallották magukat. Az egyik szegényházi ápolat 30 napi elzárásra ítélték, mert egyik társnőjét rábeszélte, hogy magyarnak vallja magát.¹⁰

Bár a békediktátum még nem került aláírásra, 1919 nyarán már érzékelhető volt, hogy a cseh katonai egységeket követő állami hatóságok végleges jelenlétre rendezkednek be a régióban. A magyar tisztviselők még helyükön voltak, a hivatali szokások is gyakorlatban voltak, de megfigyelhető volt, hogy az új uralom ezt csak átmenetnek tekinti a cseh impérium bevezetéséig. Ung, Bereg Máramaros és Ugocsa vármegyék Hennoque francia tábornok katonai igazgatása alá került. A kárpátaljai vármegyék területén statáriumot valamint sajtócenzúrát vezettek be.¹¹

Beregszászban a gimnázium karának és a város tisztviselőinek a csehszlovák katonai városparancsnok ellőtt kellett letenniük a hűségesküt. Akik erre nem voltak hajlandók, azokat elbocsátották állásukból, és később hiába érték el a megfelelő életkort, a csehszlovák állam nem folyósított számukra nyugdíjat. Sokan közülük emiatt Magyarországra menekültek.¹² A szülőföldjüket elhagyni kénytelenek Magyarországon segélyért folyamodni, megélhetést, lakást kérni. Különösen az utóbbinak volt híján a megcsonkult ország, emiatt

⁸ Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I.* Nyíregyháza, 2005.

⁹ Kocsis Károly-Kocsisné Hodosi Eszter: *Magyarok határainkon túl a Kárpát-medencében.* Budapest 1991.

¹⁰ Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I.* Nyíregyháza, 2005.

¹¹ Botlik József: *Egestas subcarpathica Adalékok az Északkeleti – Felvidék és Kárpátalja XIX – XX. századi történetéhez.* Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000.

¹² Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I.* Nyíregyháza, 2005.

menekült családok ezrei a fővárosban és környékén évekig vasúti vagonokban laktak. A MÁV 1922. július 6-i jelentése – melyet a kereskedelemügyi miniszternek küldött – szerint „a kislakásépítő állami akciónak budapesti építkezéseivel és a waggonok felszabadításával megbízott miniszteri bizottság működésével kapcsolatban a lefoglalt kocsik száma 1921. szeptember havától 4601-ről 2545-re leapadt ugyan... (de) a közel jövőben igen lényeges emelkedéssel fenyeget”. A trianoni békediktátum értelmében az optáltaknak – azaz olyan kisebbségi sorba került magyaroknak, akiknek joguk volt két állampolgárság között választani –, 1922. július 26-ától számítva egy éven belül kellett az elcsatolt területekről kiköltözniük. Ezek számát akkor nem tudták előre pontosan megbecsülni, de a menekültügyi hivatal több tízezer családra számított. 1918. és 1924. között 106 841 magyar menekült el, illetve a hatóságok elűldözték Csehszlovákiából, ebből mintegy 88 000 fő Szlovákiából, 18 000 Kárpátaljáról.¹³ Az 1921. évi csehszlovák népszámlálás szerint Podkarpatska Ruszon 6 862 külföldit, illetve hontalant írtak össze, 1930-ban 16 228 főt. Az emelkedés azért feltűnő, mert – különösen 1926. és 1930. között – évente, a Kárpátaljára beköltözött galíciai ukránok, illetve oroszok ezreinek adományoztak csehszlovák állampolgárságot, és rögtön állást is kaptak. A hontalanoknak csaknem egészét olyan magyarok alkották, akikről a hatóságok megtagadták a csehszlovák illetőséget.

Ezreket nyilvánítottak külföldinek, akik azonban útlevelet nem tudtak váltani, mert az ahhoz szükséges községi illetőségi bizonyítványt nem adták ki számukra. Eközben pedig a közigazgatásági hatóságok, a csendőrség zaklatásainak voltak kitéve. A békeszerződések végrehajtása után az 1920-as évek közepére Csehszlovákia „kitenyészte magyar nemzetiségű állampolgáraiból egy új típust: az állampolgárság nélküli polgárt”. Az 1930. évi népszámláláskor több mint 16 ezer külföldit vagy hontalan írtak össze Kárpátalján – a magyarok száma ekkor hivatalosan 109 472 fő volt –, amely azt jelentette: az ott élő magyarok mintegy 14 %-ának még mindig nem volt állampolgársága. Az elnemzetietlenítő csehszlovák nemzetiségi politikát az is jelzi, hogy egy évtized alatt – az 1921. évi népszámláláshoz (103 690 fő) viszonyítva – mindössze 5 782 fővel nőtt a magyarok száma Kárpátalján.¹⁴

A fent említettek mellett a lakosság számának változását, annak mozgását más tényezők is befolyásolták. A cseh kormányzat

¹³ Petrichevich-Horváth Emil: *Jelentés az Országos Menekült ügyi hivatal négy éves működéséről*. Budapest, 1924.

¹⁴ Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I.* Nyíregyháza, 2005.

gazdaságpolitikája, a magyar és ruszin népet sújtó földreform, a különösen magas és sokféle adók, a hátrányos szociális helyzet, a nehéz életkörülmények és krónikus munkanélküliség mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy az emberek egy része már az impériumváltozást követő első években külföldön keresse boldogulását. „A ruszinok kivándorlása az éhség és nyomor miatt olyan hihetetlen méreteket öltött, hogy annak következményei egyelőre beláthatatlanok. A gazdasági krízis, amelynek javulását remélték tavasszal, a reményeket nem váltotta be s így egyelőre a kivándorlás valószínűleg még magasabb méreteket fog ölteni” – írta az ungvári Keleti Újság 1923. tavaszán. A jelenség már 1922-ben figyelemre méltó volt, a csehszlovák statisztikai hivatal negyedévenként közzétett adatai szerint az előbbi év első kilenc hónapjában 1 453-an vándoroltak ki Kárpátaljáról, túlnyomó részben a 15-39 év közötti korosztály – az összes csehszlovákiai kivándorló 9,92 %-a. Közülük az első negyedévben mindössze 42, a harmadikban már 198 volt magyar nemzetiségű, akiknek jelentős része a megmaradt, csonka anyaországba költözött át.¹⁵ Az országot ekkor elhagyók kétharmada szlovák volt.

A csehszlovák–román határ mentén, Técső közelében, a Tisza mellett fekvő Szentmihálykörtvélyes népe – miután hasztalan kérelmek, sőt véres összetűzések után sem akarták a jogukat elismerni a helység körül elterülő földekre, – küldöttséget menesztettek az ungvári kormányzósághoz. A földművelésügyi referensnél bejelentették: Szentmihálykörtvélyesről egy egész falu ki akar vándorolni Oroszországba, ahol földet adnak nekik, amelyet megművelhetnek.¹⁶

A következő években folyamatosan emelkedett a Kárpátaljáról kivándorlók száma: 1925-ben 930, 1927-ben 1 873, 1929-ben már 3 822 fő. Az utóbbi esztendőben a csehországihoz képest a Szlovákiából és Kárpátaljáról kivándoroltak száma 17 és félszer volt nagyobb. Ha a kivándorlás aránya a szociális nyomás arányát is kifejezi, akkor a szlovákiai és kárpátaljai szegény rétegekre háruló szociális terhek 17-szeresei a csehországiaknak.¹⁷ A szülőföldjüket elhagyók nemzetisége a következőképpen alakult Kárpátalján az 1923. és 1933. közötti évtizedben: a kivándorlók közül 2 736 magyar, 390 német, 1 978 zsidó, a legtöbb, 11 249 fő rutén, a többi egyéb. Az 1937. évi csehszlovák statisztikai évkönyv egy meglepő adatot is közölt: az előbbieket között 184 csehszlovák is kivándorolt Ruszinszkból.

A kivándorlók elsősorban az Amerikai Egyesült Államokba akartak

¹⁵ Magyar Országos Levéltár. K 28., 363. tét., 1923–446. szám, 200–201. p.

¹⁶ Kassai Napló, 1923. március 30.

¹⁷Jócsik Lajos: *A Duna medence gazdasága*. Budapest, 1944.

költözni, de ha az adott esztendő második felére betelt az éves szám, akkor Argentínába és Brazíliába utaztak tovább. Kárpátalján is jó néhány kivándorlási ügynök, illetve csoport működött. Leleplezésük többek között azért szenvedett késedelmet, mert az ungvári rendőr-igazgatóság után csak 1922. október 14-én állították fel Munkácson, Beregszászban és Huszton a rendőr-biztosságokat¹⁸.

A csehszlovák uralom Kárpátalján, elsősorban a Tiszahát sík vidékén, több mint 2000 km², gyakorlatilag színmagyar területhez jutott az Ungvár – Munkács – Nagyszőlős vonal és a román–csehszlovák, illetve a magyar–csehszlovák országhatár, Ungvár–Csap vasútvonal közötti tájon. A prágai kormányzat állandó irredenta veszélyforrásnak tekintette a trianoni Magyarország magyar nyelvterületével összefüggő, határ menti magyar lakta vidéket, amelyet számos intézkedéssel igyekezett fellazítani, illetve szétdarabolni. Erre az egyik legalkalmasabb eszköznek a földbirtokreformot tartotta. Ez a magyarság esetében azt jelentette, hogy az állam szociális szempontok hangoztatásával egyszerűen kisajátította a magyar nagy- és középirtokokat, amelyeket feldarabolva, az uralkodó nemzet tagjainak juttatott. A kisebbségi magyarság szegényebb, vagy földnélküli tagjai lényegében nem részesültek azokból. Az első jelentősebb, földbirtokokkal kapcsolatos politikai rendelkezés az 1918. november 9-i törvény volt, amely zár alá helyezte a nagyirtokokat. Lényege, hogy megtiltották az ilyen tulajdonok hatósági hozzájárulás nélküli eladását, megterhelését és elzálogosítását. A nagyirtokok lefoglalása az 1919. április 16-i törvény alapján történt, amely a 150 hektárnál nagyobb mezőgazdasági területeket (szántó, rét, kert, szőlő vagy komló) érintette, illetve a 250 hektárnál nagyobb összterületeket.

A rendelet kimondott célja: a túlságosan nagy birtokok csökkentése, és annak lehetővé tétele, hogy a kis- és törpebirtokosok olyan nagyságúra egészíthessék ki földjeiket, amelyen már ésszerű gazdálkodást folytathatnak, illetve a mezőgazdasági munkásság önálló megélhetést teremthessen. A valóságban nem ez volt a törvény lényege, hiszen akkor egyszerűen csak kötelezni kellett volna a birtokosokat, hogy záros határidőn belül adják el a meghatározott részen felüli birtokukat az állami földhivatal által megállapított méltányos áron és törlesztési módon. Így az igénylők gyorsan juthattak volna földhöz. A 3000–8000 (csehszlovák) korona forgalmi értékű földeket holdanként mindössze 500–800 koronáért – „váltásdíjért” sajátította ki az állam, amelyet a

¹⁸ Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I.* Nyíregyháza, 2005.

kárpátaljai nagybirtokosok a sajtóban is sérelmezték.¹⁹ „A földbirtokreform folyamatban lévő végrehajtása minden kétséget kizáróan igazolja, hogy annak magyarlakta területeken nem a birtokmegosztásnak gazdasági és szociális szempontból való megváltoztatása, hanem a magyar kezekben levő földeknek csehszlovák kezekre való juttatása s ezzel a ma magyar területeknek vegyesekké tétele, majd teljes elnemzetlenítése a célja”. Ennek bizonyítékai a hivatalos földbirtokreform gyorsírói jegyzőkönyvében is megtalálhatók. Duras: „Nemzeti szempontból a birtokreform által el kell érünk, hogy a német és magyar kezekben levő földet cseh tulajdonba vigyük át”. A České Slovo, Edvard Beneš lapja a földreform célját abban jelölte meg, hogy a nemzetiségi területekre szlovákokat kell telepíteni, és ott is erős szlovák paraszti középosztályt kell teremteni²⁰.

Kárpátalján a földreform végrehajtására 440 ezer katasztrális hold földet jelöltek ki, ezek között szerepelt Schönborn-uradalomból 223 ezer, a Teleki-latifundium 40 ezer és az Odeschalchy-birtok ötezer katasztrális holdja. A tervezett földmennyiségből 1923 elejére 111 ezer holdat már felosztottak, döntő részüket az ungvári és a munkácsi járásban – számolt be jelentésében Frankenberger miniszteri tanácsos, akit a prágai kormány „Ruszinszkóba” küldött a birtokviszonyok tanulmányozására és a földművelés megszervezésére.²¹ A lefoglalt mezőgazdasági területnek csak a 24 %-a maradt meg a régi tulajdonosok kezén, az egyéb területekből mindössze 4,16 %. A magyar parasztok Szlovákiában 18 496, Kárpátalján mindössze 970 hektár földet kaptak, amit összesen 11 036 magyar igénylő között osztottak ki. Így egy személyre még két hektár sem jutott. A kárpátaljai magyar parasztok a magyar birtokosoktól elvett földeknek még az 1 %-át sem kapták meg. A magyarlakta területek felbomlasztására telepes, ún. légionárius birtokokat létesítettek. Ezek száma Szlovákiában 2 054, Kárpátalján 222 volt; 22 473, illetve 3 013 hektár területtel. A földet ingyen, illetve igen olcsó áron bocsátották a cseh telepesek rendelkezésére, akik ezen kívül tenyészállatokat és pénzügyi segítyt is kaptak. Például Bányában, mindössze négy csehszlovák telepesnek 417 katasztrális hold földet adtak Lónyay Gábor birtokából. A Csap melletti Tiszasalamon községben Odeschalchy Zoárdné birtokából 875 kat. holdat (egy másik, alábbi adat szerint ennél kevesebbet, 787-et) kaptak a kolonisták, a 744 lakosú – ebből 737

¹⁹ Botlik József: *Egestas subcarpathica Adalékok az Északkeleti – Felvidék és Kárpátalja XIX – XX. századi történetéhez*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000.

²⁰ u.o.

²¹ Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I*. Nyíregyháza, 2005.

magyar – falunak a földhivatal csak 135 katasztrális holdat juttatott²².

A földreform keretében a csehszlovák hatóságok már az 1920-as évek elején megindított akcióval a két világháború között tizenegy kolonista telepet (községet) létesítettek a Tiszaháton a színmagyar etnikai terület megbontására. 1927-ig nyolc kolónia, azaz „gyarmatbirtok” valósult meg.

A cseh kolóniákon kívül a hegyvidékről lehívott ruszinoknak – akiket szintén előszeretettel használt fel a csehszlovák hatalom a magyar etnikai terület megbontására, az asszimilációs folyamatok elindítására –, is létesítettek kolóniákat, és a leköltözőknek különféle kedvezményeket adtak. 1925-ben Munkács környékén öt község területéből vált ki új, kolonizált település.²³ A Beregszász melletti uradalmi Tasnád-tanyára az 1920-as években hoztak ruszinokat, ahol a cseh hatalom ruszin tanodát is létesített számukra. Az 1938. november 2-i bécsi döntés után a cseh telepesek visszaköltöztek Csehországba. (Az 1944. végéig tartó újbóli magyar korszak után, 1945-től a szovjet hatóságok hegyvidéki ruszinokat hoztak a helyükre, sőt újabb magyarlakta falvakban folytatták a csehszlovák gyakorlatot a magyar települések etnikai megbontására.)

A csehszlovák hatalom a földreform mellett, a magyarság anyanyelvi iskoláinak, illetve oktatásának a korlátozását tartotta a leghatékonyabb módszernek az asszimilációs folyamatok beindítására. Ezért a cseh iskolák mellett számos, döntően magyarlakta településen nyitottak ruszin tannyelvű iskolákat. A Kárpátaljára vezényelt 40 000 fős cseh közigazgatási és közrendészeti személyzetnek, valamint a telepeseknek 1920-ban 4 óvodát, 22 elemi és 1 polgári iskolát állítottak fel, az 1931. évre ezek száma már 45-re, 158-re, illetve 14-re növekedett. Ezen kívül 3 cseh tannyelvű gimnázium és 1 tanítóképző tagozat működött. Ez azt jelentette, hogy Podkarpatska Rus-on 212 cseh lakosra jutott egy cseh tannyelvű elemi iskola, a magyarok esetében négy és félszer annyira, 945-re; a ruszinoknál 998-ra. Az 1930-as évek elején már 365 cseh tannyelvű elemi-, 23 cseh középfokú iskola, 3 cseh gimnázium és egy cseh tanítóképző működött Kárpátalján.

A prágai kormányzat kárpátaljai szociális intézményrendszere is elsősorban az országrészt irányító, az 1930-as évek közepére a már mintegy 40 000 főre növekvő cseh tisztviselői-közalkalmazotti kar jó közérzetét szolgálták. Az 1921. évi népszámlálás folyamán 19 775 fő, egy évtized múlva, 1930-ban már 33 961 csehszlovák nemzetiségű lakost jegyeztek fel Kárpátalján. A folytonos eredményekről szóló hírverés

²² Jócsik Lajos: *A Duna medence gazdasága*. Budapest, 1944.

²³ *Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai*. Kepecs József (Szerk). Központi Statisztikai Hivatal 1996.

azonban továbbra is olajozottan működött, Ruszinszkrét hivatalosan a polgári demokratikus Csehszlovákia egyik sikeres területének tekintették. Az előbb felsoroltak azonban nem ezt bizonyították.²⁴

Mint látjuk az általunk vizsgált időszakban a régió lakosságának jelentős a mozgása. A szakirodalom feldolgozása során kiderült, hogy a leírt folyamatokat több tényező is befolyásolta. Elsősorban a határ megállapítás utáni időszakban az állampolgársági kérdések tisztázatlansága, valamint az önkéntes kitelepülések gyakoroltak hatást a mutatókra. A későbbiekben a helyi lakosság életkörülményeinek tudatos nehezítése következtében is látunk migrációs hullámokat, amelyek a tengerentúlra irányultak, emellett - bár kutatásomban részletesen nem térek ki rá - említésre érdemes a galíciai ukrán lakosok betelepítése. A csehszlovák kormányzat bürokratikus intézkedései, lásd magyar nemzetiségű tisztviselők, tanárok stb. nyugdíjának megvonása, a magyar lakosság állampolgársági kérdésének megoldatlansága, a földreform következtében kialakuló előnytelen gazdálkodási és földbirtoklási körülmények mind hozzájárultak a lakosság intenzív migrációjához amely jelentős mértékben csökkentette a magyar ajkú lakosság arányát a régióban, ami a statisztikai kimutatásokban is megfigyelhető. A fent említett jelenségek mellett találoztunk a belső migráció jelenségével is, ami a hegyvidéki ruszin lakosság intenzív áttelepülésében, valamint a régióba vezényelt nagy mennyiségű cseh hivatalnok áttelepítésében nyilvánult meg a korábban tárgyalt földreform és más intézkedések keretein belül. A felsorolt tényezők mellett a magyar ajkú lakosság egy részét az intenzív asszimilációs folyamatok, az anyanyelvű oktatás körülményeinek nehezítése, különböző megszorítások is a Kárpátalja elhagyására kéztették.

LEKTORÁLTA:

Ferkó Okszana, docens
Történettudományok kandidátusa,
UNE, Történelmi Kar,
Ukrajna Története Tanszék

²⁴ Botlik József: *Egestas subcarpathica Adalékok az Északkeleti – Felvidék és Kárpátalja XIX – XX. századi történetéhez*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000.

*Debreceni Egyetem,
Történelmi és Néprajzi
Doktori Iskola,
I. évfolyam*

KÁRPÁTALJAI REFORMÁTUS EGYHÁZ – AZ ÚJRAKEZDÉS ÉVEI, NAGYTISZTELETŰ HÉDER JÁNOS FŐJEGYZŐVEL FOLYTATOTT MÉLYINTERJÚ ALAPJÁN

„Ha a múltunkat nem ismerjük, hogyan akarjuk
megérteni a jelenünket?”

Radvánszky Ferenc, lelkipásztor

A történetkutatás még mindig adós a rendszerváltással kapcsolatos események mélyreható vizsgálatával a társadalomnak. Az említett időszak feltárása számos problémát von maga után. A közismerten szigorú cenzúrával ellátott hivatalos dokumentumok, rendeletek, nem tudnak hiteles alapot teremteni a tárgyalt időszak megismeréséhez. Számos esetben, a rendszer bukását követő időszakban előkerült titkos dokumentumoknak is kétes a valóságtartalma. Ebben a tekintetben nagyon körültekintően kell viszonyulnunk az ilyen jellegű forrásokhoz. Ennek ellenére a témával kapcsolatos tudományos munka mennyiségét és minőségét tekintve, felfelé ívelő tendenciát mutat az elmúlt évtizedben. Azonban még mozaikszerű a kialakult kép. Ugyanez a helyzet a rendszerváltást követően újjá formálódott Kárpátaljai Református Egyház történetével. Mindeddig nem születtek átfogó tanulmányok. A visszaemlékezések összehasonlítása során többször ellentmondásba ütközünk. A kutatások bázisaként azonban az oral history a legkézenfekvőbb forrás. Több olyan meghatározó személyiség van az élők sorában, aki a rendszerváltás és az „ébredés” vallásos hovatartozás felvállalásának, fontos szereplője volt Kárpátalján.

Jelen munkámat főtiszteletű Héder János főjegyzővel folytatott interjúra építettem, azonban a különböző, egyszerű egyháztagokkal

folytatott beszélgetésből is több olyan információt tudhattam meg, amelyek segítik a rendszerváltás előtti, és azt követő évtized megértését. A tanulmány elkészítésében meghatározó volt *Gulácsy Lajos* és *Horkay Barna* visszaemlékezése. Horkay Barna írásából a rendszerváltás előtti időszakról, *Gulácsy Lajos* püspöki beszámolóiból összeállított könyvből a kilencvenes évek eseményeiről nyerhetünk ismereteket. Kutatásom során a helyi sajtóanyagokat is vizsgáltam. A Kárpátalja havilap, Kárpátaljai Református Egyházzal (KRE) kötött megállapodása alapján, biztosítottak az egyházi cikkek megjelenésének két oldalnyi felületet. A havilapon kívül a Kárpátaljai szemle, illetve a Kárpáti Igaz szó korabeli számai is tartalmaznak az egyházzal kapcsolatos cikkeket.

Kutatásomban az újrászerveződés kezdetét szeretném bemutatni. Munkám alapkoncepciója, Radvánszky Ferenc szavaival élve: „Ha a múltunkat nem ismerjük, hogyan akarjuk megérteni a jelenünket?”. Ismertetni kívánom azokat az első mozzanatokat, melyek a KRE átalakulásához, és a kommunista hatalom által a református egyházi vezetésében kieszközölt csőkevények eltörléséhez vezettek.

A szovjet vallásellenes politika korszakát kutatva, a visszaemlékezések sokrétűek, de mégis ugyanarra a tényre mutatnak rá, a hatalmat gyakorló pártvezetők számára a társadalom totális irányítása volt a cél, és ebben ellenségnek tekintették az Istenhitet, ezzel egyetemben az egyházat.

Héder János a következőképpen vélekedik a kialakult helyzetről: „A szovjet rendszer kölcsönként és megpróbálta megejtetni az embereket. ...a templom helyett a klubok rendszere jött létre és az egyházi ünnepek helyett az állami ünnepek, amelyek valahol az aratás, vetés az újesztendő környékén voltak. Megpróbálták helyettesíteni az egyházi ünnepeket, a karácsonyt például a fenyőfa ünnepével... Az ateista propaganda lényege a teljes irányítás. Az egész gyerekkorom ebben az ateista propagandában, totális megszágyenyítésben, ellehetetlenítésben, az egyház gyűlölésében folyt.”

Hadarné Izsák Emma visszaemlékezéséből, pedig a következőket tudhatjuk meg: „Ha elmentem a templomba, másnap a munkahelyemen felrajzoltak rólam a táblára egy gúnyrajzot, ahogy cipelek egy hatalmas zsoltáros könyvet. De engem nem érdekelt, elmentem legközelebb is.”

A törvény szigora legjobban az ifjúság vallási oktatását, „rendszer ellen nevelését” büntette, melyre *iffi Szabó Ernő* így tekint vissza: „Titokban konfirmáltam, mint a kortársaim legtöbbször. Másnap az iskolában, ki kellett állnom diáktársaimmal szemben, és tanáraink

szitokszavait végighallgatni. Már nem haragszom rájuk, és tudom, hogy ők is csak a megfelelni akarás, és feletteseik nyomására tették mindezt.”

Az egyház teljesen leépült, a lelkészek többsége elmenekült. A hitoktatást és a lelkészképzést nem engedélyezték. A templomokat, egyházi ingatlanokat és földterületeket, az iskolákat államosították. Az egyházi élet a vasárnapi igehirdetésekre és a temetésekre koncentrált, amely alkalmakon szinte mindenütt besúgók vettek részt. Ebből az állapotból kellett helyreállnia a Kárpátaljai Református Egyháznak, és közösségnek a vallásszabadság engedélyezése után.

Amint Horkay Barna (*Horkay*, 1998) beszámolójából kiderül, 1973-ban újra elindult a lelkészképzés Kárpátalján. Mindez azzal vette kezdetét, hogy Gencsi Béla néhai püspök kijutott Prágába a Keresztyén Béke Konferenciára (KBK). A konferenciának dr. Tóth Károly budapesti református püspök volt a főtitkára, Nyikodim leningrádi metropolita pedig az elnöke. Megegyezős született arról, hogy három kárpátaljai fiatal mehet ki teológiára Budapestre vagy Debrecenbe. Folytak az előkészületek a jelöltek tanulmányainak megkezdése kapcsán, ám az indulás előtt a kormányzatszervek mégis inkább a helyi képzést javasolták Gencsi Bélának. Így indult meg a kárpátaljai lelkészek oktatása. A foglalkozásokat a helyi református templom ma irodahelyiségként használt termében tartották.

Első diákok között volt Oroszi Pál, aki már korábban végzett segédlelkészi szolgálatot. Szülőfalujában bibliakört vezetett, közben hat gyermek édesapja, és egy építőmunkás csoport vezetője volt. Feladta állását a lelkészi szolgálatért. Oroszi Pál volt az akliai ökumenikus templom egyik templomépítő lelkésze is. (*Kárpátaljai szemle*, 2. évf. 6. sz. 3. oldal)

Szintén ezt az utat választotta Sütő László, aki gépkocsivezetőből lett az Isten szolgája. (*Bagu*, 2004)

Az oktatást Gencsi Béla püspök úr, és Petneházi Gyula nagytiszteletű úr vezette. Oktatott még Horkay Barna nagytiszteletű úr, Bán Zoltán lelkész úr. Valamint Forgon Pál, akkori püspök helyettes, és Vas József. (*Gulácsy*, 2009)

Sütő László így emlékszik vissza tanulmányaira: „Az első lelkészképesítő vizsga Ungváron volt 1973. november 13-án. A vizsgabizottság elnöke Gencsi Béla püspök, tagjai: Mitró István (tanácsos), Vass József (esperes), Horkay Barna (esperes), Stefán Miklós (esperes, püspöki titkár). Sikeresen levizsgáztunk Oroszi Pál és én. Az állam nem képviseltette magát, még az egyházügyi hivatal se.” (*Bagu*, 2004)

Az elsők között tanult Horkay László is, aki zenei karrierjét hagyta ott a lelkészi hivatásért. (*Horkay*, 1998)

Az adatközlők elmondása és a visszaemlékezések alapján megtudhatjuk, hogy már a hetvenes - nyolcvanas években megkezdődött a lelkészképzés Kárpátalján, ám az első nagy létszámban magyarországi teológiára kijutott évfolyam 1990-ben kezdte meg tanulmányait.

A Kárpátalja havilap (*Kárpátalja*, 1. évf. 7. sz. 6. oldal) hasábjain a következőket olvashatjuk a lelkészutánpótlás helyzetéről:

„Örömmel tudatjuk, hogy ez évben (1990, szerk. megj.) is megadatott, hogy nyolc fiatalot küldhetünk ki a budapesti és debreceni teológiákra, lelkészképzésre öt évre. Név szerint a következőket:

Fényes Endre született 1972 Técső

Körösi Sándor született 1973 Técső

Bocskor Viktor született 1971 Akli

Zán Sándor született 1978 (1973 szerk. megj.) Dolina

Szilágyi Károly született 1968 Péterfalva

Zsukovszki Miklós született 1970 Fertőszalmás

Oroszi Ákos született 1971 Tiszaújlak

Kádár Jenő született 1961 Feketepatak

Isten áldását kérjük tanulásukra. A Református Egyházkerület vezetősége.”

Ebben az időszakban kezdődött el az a gyakorlat, hogy a református teológiai pályára készülő fiatalok, előkészítő képzésen vettek részt. Héder János elmondása szerint, nagy szükség volt ilyen jellegű oktatásra. Az a generáció, amely az ateista rendszerben nőtt fel, nem tanult bibliaismeretet, egyháztörténelmet, az alapvető dolgokat sem tudták, amire szükségük volt ahhoz, hogy elkezdjék tanulmányaikat. Ugyancsak a főjegyző közlése alapján tudhatjuk, hogy nagy volt a képzésen belüli lemorzsolódás, már az előkészítő folyamán, majd pedig az egyetemi évek alatt. Valamint a tanulmányaikat befejezett lelkészek közül többen maradtak Magyarországon, mint lelkész vagy egyetemi tanár.

Gulácsy Lajos (*Gulácsy*, 2009) könyvében megnevezi azokat a személyeket, akik a lelkész előkészítő oktatást végezték: A hitvallásismeretet Forgon Pál püspök oktatta, a bibliaismeretet Oroszi Pál, akkori tanácsos, az egyháztörténelmet Gulácsy Lajos, a magyar nyelvet és irodalmat pedig Bagu Balázs a bátyúi középiskola néhai tanára.

Szintén Gulácsy Lajos (*Gulácsy*, 2009) beszámolójából tudhatjuk, hogy 1990-ben megkezdődött a katekéták (hitoktatók) képzése. Első évben

negyvenhárman folytatták tanulmányaikat a képzésen, nagyrészüket már a következő évben segítette a lelkészeket hitoktatói szolgálattal. Kéthetente került sor a foglalkozásokra, és minden hónap végén a Debreceni Református Hittudományi Egyetem előadói tartottak órát. Ezek közül a diákok közül került ki a kilencvenes évek első hitoktató gárdája.

A keresztyén irodalom terjedéséről Kárpátalján Gulácsy Lajos önéletírásában (Gulácsy, 2009) szolgál néhány adattal. Biblia nagyobb példányszámban és hivatalos engedéllyel, 1977-1983 között érkezett Magyarországról. Héder János beszámolójából megtudhatjuk, hogy később további szállítmányok érkeztek külföldi segítséggel. Kezdett megjelenni újra a vallásos gyermekirodalom, hollandiai segítséggel énekeskönyvek, hittankönyvek. Egyházi újságok és folyóiratok is külföldről érkeztek.

Jelentős segítség volt, hogy a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség lapja a Kárpátalja rendszeresen teret biztosított az egyházi élet eseményeinek. Erről a megegyezésről találunk egy hirdetményt a Kárpátalja 1990. augusztusi (1. évf. 7. sz. 2.) számának hasábjain, „Szerződés a KMKSZ és a református egyház között” címmel. A szerződésben foglaltak szerint a megállapodás alapját, a KMKSZ és a KRE közötti szoros kapcsolat fontossága a magyarság jövőjének szempontjából, képezi. A szerződés öt pontja a következőket foglalja magában: a KMKSZ a Kárpátalja havilapban az egyházi rovat számára két oldalt biztosít. A KRE megszervezi és biztosítja a lap terjesztését egyházközségek szerint. A lap szerkesztősége a rovat anyagát az egyház által meghatározott személy jóváhagyásával végzi. Ugyanakkor fenntartja a jogot bárminemű hivatalos az egyházitól eltérő vélemény közlésére. A KMKSZ a 7%-os terjesztői jutalékot tiszteletpéldányok formájában biztosítja a KRE részére. A református egyház terjesztői a lap ellenértékéért befolyt összeget a Kárpátalja havilap számlájára átutalják. A szerződés a KRE püspöke, Forgón Pál, és a KMKSZ elnöke, Fodó Sándor között kötött 1990. júliusában.

A lelkészutánpótlás helyzete megoldódni látszott, a vallásos irodalom is terjedt, és az egyházi események is publikussá váltak. Azonban nagyon sok más probléma is felmerült. Az egyháznak új törvényekre volt szüksége, nem volt elég átvenni az anyaegyház (Magyarországi Református Egyház) szabályait, át kellett alakítani azokat, hogy megfeleljen az ukrainai törvénykezésnek. Valamint az egyházi tisztségekben is változásra volt szükség, hiszen voltak, akik államhatalmi nyomásra kerültek vezető pozícióba.

Gulácsy Lajos beszámolója (Gulácsy, 2006) alapján a helyzet 1991. március 23-án érvénybe lépő oktatási törvény után változott meg. Amely engedélyezte az egyház által alapított intézményekben folyó vallásos oktatást. Erről szintén találunk utalást a Kárpátaljai Szemle 1995. decemberi számában. (*Kárpátaljai szemle*, 3. évf. 10-11. sz. 13. oldal) Elkezdődött az egyház belső reformja. Ennek előfutára az 1990. augusztus 2.-án kiadott határozat, melyet a Kárpátalja havilap 1990. szeptemberi (I. évfolyam 8. sz. 6.) számában tettek közzé. A határozat megállapította a presbitérium létszámát. A lelkipásztorok újbóli megerősítését tisztségükben, a megválasztott gyülekezeti vezetők részéről. Az egyházi tisztségviselők újbóli megválasztását. Az egyházmegyei felosztást (ungi-, beregi-, és máramaros- ugoc sai egyházmegyék). Az egyházmegyei vezetőség tagjainak meghatározását: esperes valamint egy lelkészi és két nem lelkészi tanácsbíró. Az egyházkerület pedig a három megye egyesítésével választja az Egyházkerületi- Zsinati Tanácsot, hat évre, újraválasztásuk kétharmados többséggel volt lehetséges.

Héder János elmondása szerint a KRE új törvényeinek megalkotására feltétlen szükség volt. ...Magyarországon is újra kellett alkotni a törvényeket... az új törvényeknek (A KRE törvényei) a létrehozásában már az én generációm vett részt...

A főjegyzőtől megtudhattuk, hogy az ukrainai törvények (Ukrajna lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvénye) alapján minden egyházközség külön jogi személy, míg Magyarországon egy jogi személy van, a Magyarországi Református Egyház, amely delegálja jogait a gyülekezetek felé. (Magyarország törvényei a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról...). Nem lehet még egy református egyházat bejegyezni, míg Ukrajnában egy betű megváltoztatásával, már új néven szerepelhet egy másik református egyház. Más a vagyoni jog. Magyarországon a nem visszaadott egyházi vagyonért az állam egy fix összeget kárpótol, az állam és az egyház közötti szerződés alapján, Ukrajnában nincs ilyen jellegű határozat.

A taglalt korszakban elkezdenek megalakulni az egyházi intézmények, fellendül az ifjúsági munka, és a szeretetszolgálat. A különböző diakóniai és más bázisok folytatják azt a munkát, amit az egyházellenes politika megrekesztett.

Héder János közlése nyomán a következőket tudhatjuk meg a református egyház intézményéről: „Nagy fejlődésen ment keresztül az egyház. Bázisában, épületekben, iskolákban, nyomdában, szeretetintézményekben, családi típusú árvaházakban, konyhák,

kialakításában, irodalom terjesztésében, a fiatalság támogatásában, idősek otthonában, a presbiteri szövetség létrehozásában, lelkészek továbbképzésében.”

Azon túl, hogy a KRE megpróbálta visszaállítani a régi egyházi rendet, melyet még az őskereszténység idején alkottak meg az akkori egyház vezető személyiségei, több területen fejlődött. Meghatározó volt a kilencvenes évek templomépítései, ami lelassult ütemben, de még napjainkban is tart. Erősödött és kiterjedt a missziói munka, a fiatal generáció számára évente több református alkalmat is szerveznek, amelyen részt vehetnek. Első ifjúsági táborok között említhetjük az Aklin és Kaszonyban tartottakat, amelyen egy nyári időszak alatt összesen 3000-3500 fiatal is részt vett. (*Kárpátaljai szemle*, 2. évf. 6. sz. 6.)

Mindezen események nem alakult volna ilyen módon, ha a vallásgyakorlás tiltásának éveit nem marad meg az a bizonyos mag, azok a munkatáborba elhurcolt lelkészek, akik Sztálinnak (Horkay 1998) írt levelükben vallást tettek hitükről. Azok a szolgálattevők, akik a politikai megtorlás ellenére lekonfirmáltatták titokban, a fiatal egyháztagokat. A külföldi adományozók, akik meglátták hol van szükség az ő segítségükre, és azok az egyszerű emberek, akik a tiltás ellenére is tanították gyermekeiket az Istenhitre.

Korántsem lehet meglepődnünk azonban a Kárpátaljai Református Egyház jelenlegi helyzetével, hiszen ma is szüksége van, a helyes működéshez, a nagy reformátor (Luther Márton) tanácsának betartására: „Ecclesia semper reformanda” (Az egyháznak folyamatos megújulásra van szüksége).

Héder János meglátása alapján a következőképpen összegezhetjük a kárpátaljai reformátusság megmaradásának zálogát: „Ha mindig az élet pulzusán fogja tartani a kezét a Kárpátaljai Református Egyház, ha nem vonul vissza, ha nem hallgat arra a szóra, hogy üljetek a templomban és ki ne nyissátok a szátokat... Ha felvállalja a prófétai szerepet, akkor túl fogja élni.”

MELLÉKLET:

Héder János önéletrajza

1971. január 22-én született Viskén. A viski 1. számú ukrán iskola 8-ik osztályának elvégzése után, felvételizett 1986-ban az Ungvári népművelő szakközépiskolába, amit 1989-ben vörös diplomával fejezett be.

1989- 1991 között sorkatonai szolgálatot végzett. 1992-ben elvégezte a beregszászi teológiai előkészítőt. 1993-tól a Debreceni Református Hittudományi Egyetem hallgatója. 1996-tól párhuzamosan a Szegedi Juhász Gyula Főiskola vallástanári szakán is végezte tanulmányait.

2002-ben szentelték lelkésszé Ungváron. A gyülekezet ez után megválasztotta lelkészévé. Ugyan ebben az esztendőben választották meg a zsinat tagjává. 2006-tól a KRE főjegyzője.

2003 júniusa óta az Ungtarnóci református gyülekezetben is szolgál.

1999-től a kárpátaljai református egyház keretében működő katekéta képző előadója volt. 2004-től a Kárpátaljai református lévitaképzőben tanított.

Feleségével Igyártó Katalinnal 1994-ben kötött házasságot. Isten két gyermekkel ajándékozta meg házasságukat.

ADATKÖZLŐK:

Héder János, a KRE főjegyzője, református lelkipásztor

Hadarné Izsák Emma, a Bányai Református Egyházközség tagja

ifj. Szabó Ernő, a Bányai Református Egyházközség presbitere

FELHASZNÁLT IRODALOM:

A KRE törvényei <http://www.reformatus.com.ua/index.php?mutat =akretor> venyei (2014.01.03.)

Bagu, B. (2004): *Istennél semmi sem lehetetlen...* (kézirat)

Gulácsy, L. (2009): *Mélységből a magasba. Bizonyágtételek az elmúlt időkről.* Munkács: Kárpátaljai Református Egyház sajtóosztálya.

Horkay, B. (1998): *A Keleti Baráti Kör. Képek a kárpátaljai ébredésből.* Kom Over En Help Alapítvány.

Kárpátalja havilap 1. évf. 7. sz. 2, 6.

Kárpátalja havilap 1. évf. 8. sz. 6.

Kárpátaljai szemle 2. évf. 6. sz. 3.

Kárpátaljai szemle 2. évf. 6. sz. 6.

Kárpátaljai szemle 3. évf. 10-11. sz. 13.

Magyarország törvényei 2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási

közösségek jogállásáról. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100206.TV (2014. 02. 19.)

Peyer – Müller, F. (1994): *A Kárpátaljai Református Egyház Története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre*. Budapest: Református Zsinati iroda tanulmányi osztálya.

Ukrajna lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvénye. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (2014.02.06.)

LEKTORÁLTA:

Dr. Bartha Elek,
tanszékvezető,
Debreceni Egyetem,
Néprajzi Tanszék

*Végzett:
Ungvári Nemzeti Egyetem,
Társadalomtudományi Kar,
Politológia szak,
2013*

SZOCIOLÓGIAI HELYZETKÉP A KÁRPÁTALJAI MAGYAR KISEBBSÉG POLITIKAI NÉZETEIRŐL

Kárpátalja többnemzetiségű lakossági összetétele meghatározó tényező a régióban végzett szociológiai kutatások során. Egyrészt eleve a több nemzetiség jelenléte generál olyan társadalompolitikai szituációkat, amelyek gyakran önmagukban egy-egy kutatás tárgyává válhatnak (nemzetiségek közötti konfliktusok, xenofóbia, vagy épp a tolerancia, együttműködés); másrészt viszont: bármilyen társadalmi jelentőségű kérdés boncolgatásánál a szakembereknek figyelembe kell venniük a térségben élő nemzetiségi kisebbségek jellegzetességeit, mentalitását, habitusát. Ennek megfelelően a szociológiai kutatásoknál a minták meghatározásánál Kárpátalja nemzetiségi összetétele az egyik legfontosabb faktor.

Jelen írásomban az általam végzett kutatás eredményeit mutatom be. Igyekszem felvázolni a kutatás előtörténetét, illetve a számok tükrében következtetéseket levonni a kárpátaljai magyarok politikai gondolkodásáról. Az általam begyűjtött adatok statisztikai elemzése lehetővé tette a közösség politikai érdeklődésének, tájékozottságának és preferenciáinak felmérését.

Annak ellenére, hogy Kárpátalján számos kutatást végeztek és végeznek ma is a magyar kisebbséggel kapcsolatosan, gyakorlatilag hiányoznak a konkrétan politológiai témájú feltáró írások. A vizsgálódások túlnyomó része (kérdőívezés, interjúztatás) a közösség nyelvi, kulturális, illetve vallási sajátosságait veszi górcső alá, némelyek pedig a kisebbség társadalmi-gazdasági helyzetét hívatottak feltérképezni. Meg kell említeni, hogy ezen kutatások gyakran tartalmaznak politikával kapcsolatos információkat is. Ennek ellenére

egyértelmű problémát jelent a politológiai témájú empirikus kutatások és eredményeik hiánya.

1993-ban közvélemény-kutatás keretein belül a megye lakosságának vallási hagyományait vizsgálták. A kutatás során 1036 alanyt kérdeztek meg, akik között a nemzetiségi arányoknak megfelelően magyarok is voltak. Az eredmények szerint a magyar ajkú lakosság túlnyomó többsége a reformáció kálvinista irányzatának híve. Politológiai szempontból fontos mutatónak számíthat, hogy ezen kárpátjai magyarok között nagyobb volt azok aránya, akik Kárpátalja autonómiáját támogatták volna, a többi vallás követőinek körében ez az arány nem volt releváns. Ezt az elképzelést a megkérdezett magyarok 50 %-a támogatta. (Migovitch, 1998)

Kárpátalja Szociológiai Intézetének a Kárpát Régió Szociális Problémáival foglalkozó Osztálya 1992—1996 között több etapból álló, a Kárpátalján jellemző nemzetiségek közötti viszonyt vizsgáló kutatást végzett.

1992-ben szintén közvélemény-kutatás keretein belül Kárpátalja lakosságának szociális sajátosságait vizsgálták. A lekérdezésben 156 magyar nemzetiségű fő vett részt. Az eredmények azt mutatták, hogy a megkérdezett magyar ajkúak 32,9%-ánál jelentősen romlott az életszínvonal, 20,1%-ánál enyhén csökkent, 32,2%-ánál változatlan maradt a helyzet, 13,4%-ánál valamivel javult az életszínvonal és csak a megkérdezett magyarok 1,3%-a számolt be jelentős életszínvonal növekedésről a rendszerváltás óta [Migovitch, 1995].

1995-ben a kárpátaljai lakosság nemzetiségi igényeit és közérzetét próbálták felmérni a szakemberek. Az eredmények szerint a magyarok számára az igény a nemzetiségi azonosulásra akkoriban csak a 24. helyen szerepelt a fontossági sorrendben (első helyeken a család, lakás, ökológiai biztonság, anyagi háttér, barátok szerepeltek). A szociológiai kutatás eredményei nagy eltérést mutattak Kárpátalja nemzetiségi kisebbségeinek soraiban, ami az etnikai közérzetüket illeti: a legnagyobb szociális diszkomfortot akkoriban a kárpátaljai oroszok és magyarok körében regisztrálták. A lekérdezés során vizsgálták azon tényezőket is, amelyek a legnagyobb mértékben befolyásolják egy-egy nemzetiségi kisebbség etnikai közérzetét. A magyarok körében a legbefolyásosabb pozitív faktorokként a következők lettek megjelölve: a barátokkal való viszony, család, a szomszédokkal való viszony, negatívabb hatást pedig az ukrán állampolgárság és a politikai instabilitás fejtettek ki. A legnegatívabban Kárpátalja Ukrajnához való tartozásának ténye, a lakóhelyen való munkavállalás és az egészség kérdése befolyásolták a

magyarok közérzetét. Mindeközben csakis a magyarok jelölték meg negatív befolyásoló tényezőként Kárpátalja jövőbeli kilátásait. (*Migovitch*, 1998)

A megye területén élő nemzetiségi kisebbségek között uralkodó viszonyok felmérése kapcsán próbáltak információt gyűjteni a nemzeti közérzet alakulásáról is. A kérdőívben különböző nemzetiségi szükségletek voltak feltüntetve (mint pl.: nemzeti nyelv, történelem, zászló és himnusz, konyha, irodalom, dalok stb.). A nemzetiségi szükségletek aktualitása kapcsán lényeges különbséget mutattak ki az egyes kárpátalján élő kisebbségeknél. Így a saját nemzetükhöz való tartozás a kárpátaljai magyarok és németek számára volt a legfontosabb tényező. A magyarok azon csoportba is bekerültek, amely tagjainak a nemzeti érdek kiemelkedően fontos szerepet játszott az életében. A kárpátaljai magyarok ilyen magas fokú nemzetiségi öntudata ebben a periódusban azzal magyarázható, hogy az újonnan megalakult Ukrajna területén viszonylag több jogot és lehetőséget kaptak nemzetiségi létük megélésére, mint a szomszédos országok magyar közösségei. (*Kolibaba*, 1997) Hozzátenném: talán pont az újonnan megalakult állam határainak, területének képlékenységeire számított a közösség, talán látták az esélyt egy esetleges Kárpátaljai autonóm körzet létrehozására a Krím Autonóm Köztársasághoz hasonló mintára. 1991 decemberében, amikor összukrajnai népszavazást tartottak Ukrajna függetlenségének kikiáltásáról, Kárpátalján a lakosság az autonómia iránti igényét is kifejezhette. A szavazólapon a *Kívánja-e Ön, hogy Kárpátalja különleges önkormányzati terület státuszát kapja a független Ukrajna kötelékében és ne tartozzon semmilyen más területi egységhez?* kérdésre a szavazók 78,6 %-a igennel válaszolt (a legtöbb támogató szavazat az Ungvári (89,7%) és a Beregszászi járásokból (88,9%)). Az eredményeknek megfelelően Kárpátalja Megyei Tanácsa kérvényben folyamodott Ukrajna Legfelsőbb Tanácsához, hogy ez utóbbi fogadja el Ukrajna Alkotmányának megfelelő cikkelyeinek módosítását, amelyekben a Krími Autonóm Köztársaság mellett Kárpátalja mint különleges önkormányzati területet tüntesse fel. A Legfelsőbb Tanács azonban végül nem szavazta meg a változtatásokat. (*Krajilo*, 1992) A továbbiakban elhivatott és határozott érdekérvényesítésre volt szükség. A kutatássorozat fényt derített többek között arra a fontos tényre is, hogy Kárpátalja egyes nemzetiségi kisebbségeinek társadalom-politikai életében nagymértékű klánosodás, konformizmus ment végbe és az államolgári köteleességekkel szembeni érdektelenség alakult ki. Ebben nagy szerepük volt a nem formális vezéregyéniségeknek is, akik az 1980-as évek végén, az 1990-es

évek elején egyre gyakrabban és meggyőzőbben tevékenykedtek a nemzetiségi-kulturális szövetségek megalapításának érdekében. (Kolibaba, 1997) Abban az időszakban is a magyarok tanúsították a legnagyobb aktivitást e téren.

A 2012-es ukrajnai parlamenti választásokat megelőzően Darcsi Karolina és Molnár Gergely, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola berkein belül működő Lehoczky Tivadar Intézet munkatársai, a főiskola diákjainak segítségével elvégeztek egy közvélemény-kutatást a 73-as sz. szavazókörizet (a teljes Nagyszőlősi járás, a Beregszászi és az Ilosvai járás egy része) magyar lakosságának körében a szavazók párt-preferenciáit és választói viselkedését feltérképezendő. A kutatás során 550 alanyt kérdeztek meg. A legtöbben a kárpátaljai magyarok helyzete miatt aggódtak és a megye mindennapi életéért, Kárpátalja politikája a harmadik helyre került, ezt követte Magyarország, a világ és majd csak ezt követően érdekelte őket Ukrajna politikai helyzete. A válaszadók 52,2%-a saját bevallása szerint rendszeresen leadta voksát a szavazásokon. A 2010-es ukrajnai helyi önkormányzati választásokon a megkérdezettek 78,7%-a szavazott, 52,9%-uk pedig úgy nyilatkozott, hogy az esedékes 2012-es parlamenti választásokon is élni kíván szavazati jogával. Az alanyok 36,7%-a a megkérdezés idején már tudta, mire fog szavazni, 42 %-uk pedig a szavazás napjára hagyta a döntést. Ami a párt-preferenciákat illeti: 52,4% a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség(KMKSZ)¹, 13,6% az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) híve volt, a válaszadók 20,5 %-a egyik szervezettel sem szimpatizált. Az alanyok 33,6%-a KMKSZ tag volt, 0,8%-uk pedig valamely ukrán párt tagja. A kárpátaljai magyar nemzeti-kulturális szervezetek vezetői közül Orosz Ildikó, a Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség elnökszónya érte el a legnagyobb népszerűséget. Kovács Miklós, a KMKSZ elnöke a válaszadók 54,9%-nak, Brenzovics László, szintén a KMKSZ képviselőjében a megkérdezettek 50%-ának míg Gajdos István, az UMSZ elnöke, az alanyok 40,8%-ának volt szimpatikus. (Darcsi és Molnár, 2012)

A kárpátaljai magyarok aktuális politikai irányvonalainak, attitűdjeinek, motivációinak feltérképezése céljából a kisebbség képviselőinek körében 2012 és 2013 február–április folyamán elvégeztem egy két etapból álló közvélemény-kutatást. A projekt első szakaszában a tömbben élő kárpátaljai magyarok között vizsgáltam (1-es csoport), a második szakaszban pedig a szórványban élő magyarság helyzetét mértem fel (2-es csoport).

A kutatás alapvető problematikája — feltevéseim szerint a kárpátaljai magyarok nem remélnék pozitív változást az ukrainai belpolitikai helyzet alakulásának függvényében, a kisebbségben bizonyos fokú érdektelenség tapasztalható, ami a politikai helyzethez való hozzáállást illeti, sőt: a magyarok többsége bizalmatlan az ukrán politikai szervezetekkel, pártokkal szemben. Jellemző a megye magyar ajkú lakosságára, hogy inkább a magyarországi politikai eseményeket követik figyelemmel és a helyzetük javulását ennek fényében tekintik lehetőnek. A kárpátaljai magyarok számos támogatást kaptak és kapnak az anyaország részéről mind szellemi, mind anyagi értelemben, amelyek mértéke kormányzatfüggő. Kárpátalján kulturális-politikai tekintetben a magyarok elkülönülnek a megye többi nemzetiségi kisebbségeitől. A kárpátaljai magyar közösség élő, szoros kapcsolatot ápol az anyaországgal, ennek megfelelően a megye magyarjai számára fontos szerepet játszik Ukrajna és az Európai Unió kedvező viszonya, hiszen egy esetleges tagság révén megszűnnének a Magyarországtól elválasztó határok.

Mivel a kárpátaljai magyar kisebbség a régió politikailag egyik legaktívabb közössége, szükséges lenne felmérni, milyen eszmék motiválják politikai szerepvállalásukat. Vajon döntéseik a liberalizmus-konzervatizmus síkján születnek, esetleg tudatos nacionalizmussal próbálják érvényesíteni érdekeiket?

A kutatás célja – információt kapni a kárpátaljai magyarok politikai érdekeltségeiről, alapvető ideológiai irányultságairól és pártpreferenciáiról.

A KUTATÁS HIPOTÉZISEI:

- ▶ a kárpátaljai magyarok túlnyomó többsége konkrét politikai eszmerendszerrel rendelkezik és nem jellemző az ukrán politikai közeggel való azonosulás;
- ▶ a Beregszászi, Nagyszőlősi, Ungvári és Munkácsi járások magyarjainak nagy többsége a magyarlakta területek autonóm státusza mellett foglal állást;
- ▶ a Huszti, Técsői, illetve a Rahói járásban élő magyarok nem érdekeltek Kárpátalja státuszának megváltoztatásában;
- ▶ a kárpátaljai magyar fiatalok körében egyre erősödő nemzeti radikalizmust lehet megfigyelni;

- ▶ a kárpátaljai magyar kisebbség körében erős Ukrajna Európai integrációjának támogatottsága.

A közvélemény-kutatás során egy zártkérdéses, szelektív válaszrendszeres kérdőívet állítottam össze. A begyűjtött adatokat az SPSS program 14-es verziójának segítségével elemeztem, többnyire leíró és kereszttáblás statisztikát alkalmazva.

Az első lekérdezésben, amelyet 2012 február–márciusa folyamán végeztem el, a mintát kvótás-körzeti szempontokat figyelembe véve alakítottam ki. Jelen kutatás esetén a minta 300 fő (1-es csoport). A közvélemény-kutatást Kárpátalja azon járásaiban végeztem el, ahol a magyarok tömbben élnek. A minta nagyságának meghatározásánál a 2001-es, legutóbbi ukrainai népszámlálási adatokat vettem figyelembe, amelyben a magyarok járások szerinti megoszlása is fel van tüntetve. (*Vehes és Fedinec*, 2010) Ennek megfelelően a Beregszászi járásból 112 fő (a minta 37,3%-a), a Nagyszőlősi járásból – 86 fő (28,7%), az Ungvári járásból – 68 fő (22,7%) a Munkácsi járásból pedig 34 magyar válaszadótól (11,3%) gyűjtöttem be adatokat. Az adatgyűjtésben diáktársaim segítettek, igyekeztem a 4 járás magyarlakta falvainak többségébe eljuttatni 10-10 kérdőívet. A kérdezőket előzetesen instrukciókkal láttam el: megkértem őket, hogy egy családból maximum egy főt kérdezzenek, lehetőleg a település különböző részeiről gyűjtsék az adatokat. Továbbá a kérdőívek mellé mindegyik segítők kapott egy kvótát, amelyben meg volt határozva az alanyok kor és nem szerinti megoszlása.

A lekérdezés során 145 férfi (azaz a válaszadók 48,3%-a), valamint 155 nő (a válaszadók 51,7%-a) válaszait sikerült megvizsgálnom.

Kor szerinti megoszlás: az alanyok 36,3%-a 18–30 év közötti (tovább: fiatalok), 37,7%-a 30–55 év közötti, 26%-a pedig 56, vagy annál idősebb korú volt.

A megkérdezettek 28,7%-a felsőfokú, 13,7%-a nem befejezett felsőfokú, 26%-a szakközépiskolai, 31,7%-a pedig középiskolai végzettséggel rendelkezett.

AZ 1-ES CSOPORTBAN ELVÉGZETT KÖZVÉLEMÉNY-KUTATÁS EREDMÉNYEI

1. A politikai tájékozottsággal kapcsolatos kérdésre adott válaszok szerint az alanyok 27,7%-a mindig figyelemmel kíséri a hazai és külföldi politikai eseményeket, 36,7 %-a alkalomadtán érdeklődik a nagyobb

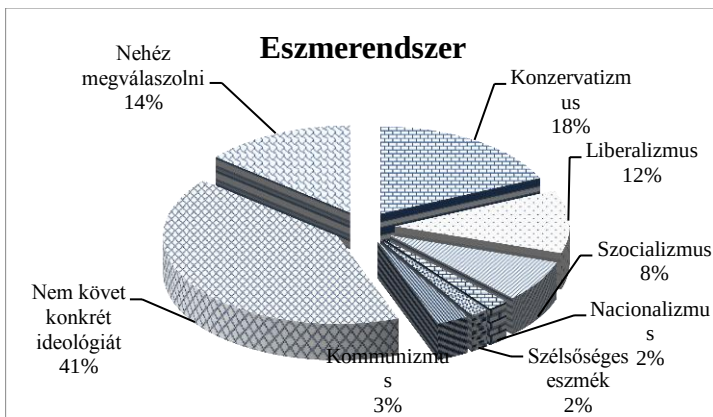
politikai események iránt, 24,4%-a nem érdeklődik különösebben, 11,7%-a pedig egyáltalán nem érdeklődik a politika iránt.

2. A politikai információk forrásait vizsgáló kérdéskörben a következő eredmények születtek: a válaszadók 34%-a naponta nézi a híradásokat, 29,3%-a elolvassa a heti sajtót, 14,3%-a rendszeresen látogatja az internetes hírportálokat, 32,7%-a gyakran nézi a híradásokat és olvassa a sajtót. Eközben az alanyok mindössze 1,3%-a tájékozódik mindhárom forrásból.

3. A lekérdezés eredményei szerint a megkérdezett magyarok 80%-a szavazott a 2010-es ukrajnai helyi önkormányzati választásokon (Kárpátalja egész szavazóképes lakosságának 55,1%-a adta le voksát a választásokon (Kushtan, 2010))

4. Nem várt eredményeket hoztak a politikai eszmerendszereket firtató kérdésre adott válaszok (lásd: 1. sz. diagramm). A megkérdezett magyarok 18,3%-a konzervatív, 11,7%-a liberális beállítottságú, 7,7%-uk a szocializmus, 2%-uk a nacionalizmus, 1,7%-uk szélsőséges eszmék, 3%-uk a kommunizmus híve, a válaszadók 41,7%-a nem vallja magát konkrét politikai eszmerendszer követőjének, míg 14%-uk számára nehéz volt megválaszolni ezt a kérdést.

5. A párt/szervezeti tagsággal kapcsolatban a következő mutatókat könyvelhettük el: a válaszadók 46%-a KMKSZ, 14,3%-a UMSZS-tag, 30%-a nem tagja semmilyen politikai pártnak, 2-2 válaszadó a Régiók Pártjának és a Jedinij Centr pártnak, az alanyok 2%-a valamely más párt tagja, 4,7%-a pedig nem akart válaszolni erre a kérdésre.

1. sz. diagramm. A kutatás során megkérdezettek által követett politikai eszmerendszerek közötti megoszlás (%-ban kifejezve) — 1-es csoport

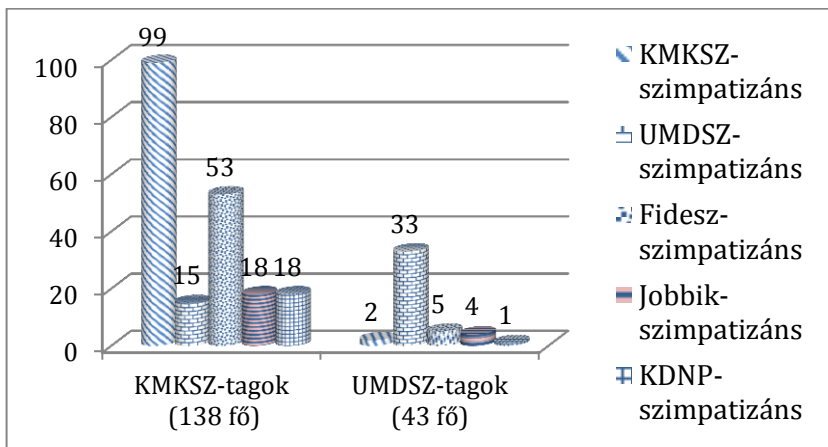
6. A *Miért lett tagja az adott pártnak/szervezetnek?* kérdésre adott válaszok alapján 34,3% — meggyőződésből, 15,3% — vízumszerzés céljából¹¹² 3,7% — választási érdekből választotta az adott pártot/szervezetet, 15% számára pedig nehéz volt megválaszolni ezt a kérdést. A KMKSZ-tagok 52,8%-a meggyőződésből, 30%-a pedig vízumszerzés céljából, 4%-a pedig választási érdekből lett a szövetség tagja. Az UMDSZ-tagok között következő a helyzet: 46,5% meggyőződésből, 30,2% vízumszerzés céljából, 9% százalék pedig választási érdekből lett tag.

7. Ami a politikai pártok/szervezetek tevékenységével való szimpatizálást, illetve annak támogatását illeti, a mutatók a következőképp alakultak: az alanyok 40%-a a KMKSZ, 23,7%-a az UMDSZ, 3,3%-a a Régiók Pártjának, 1,7%-a a Jedinij Centr, 0,7%-a a Szvoboda párt, 11,7%-a a Jobbik Magyarországért Mozgalom (továbbiakban: Jobbik), 26,7%-a a Fidesz, 8,3%-a a Kereszténydemokrata Néppárt (továbbiakban: KDNP), 4%-a pedig valamely más párt/szervezet tevékenységét támogatja. Az alanyok 23,3%-ának volt nehéz megválaszolni a kérdést. Érdekes volt összehasonlítani a tagságot a tényleges támogatottsággal. Így a KMKSZ 39 (28,3%) tagja valójában nem szimpatizál a szervezet tevékenységével, 15 (11%) tagja pedig az UMDSZ-t is támogatja, 18 (13%) tagja ért egyet a Jobbik tevékenységével, 53 (20,4%) a Fidesszel, 18 (13%) tagja pedig a KDNP-vel szimpatizál. Az UMDSZ tagjai közül: 10-en (23,3%) nem támogatják a szervezet tevékenységét, és csak 2 alany ért egyet a KMKSZ-szel, 4 a Régiók Pártját támogatja (a KMKSZ-tagok közül csak egy fő támogatta ezt a politikai erőt); mindössze 4 UMDSZ-tag szimpatizál a Jobbikkal, 5 a Fidesszel, és csak 1 fő a KDNP-vel.

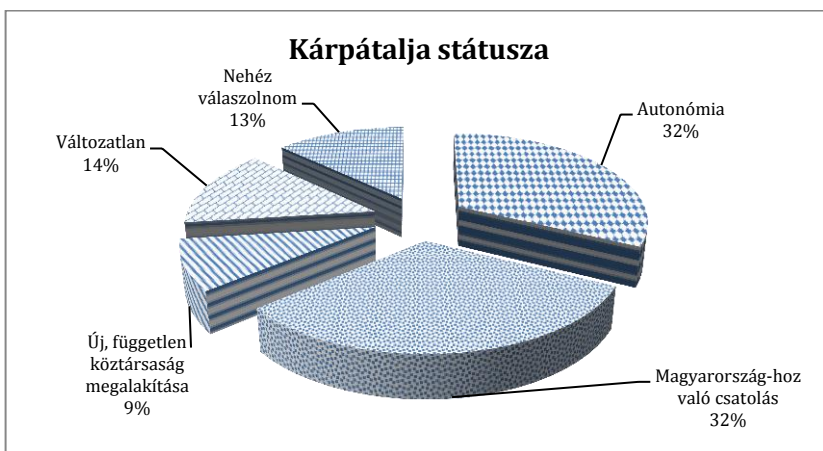
13 (4,3%) válaszadó ért egyet egyidejűleg a KMKSZ és az UMDSZ tevékenységével is, 17 (5,7%) a KMKSZ-szel és a Jobbikkal, 45-en (15%) a KMKSZ-szel és a Fidesszel, 20-an (6,7%) pedig a KMKSZ-t és a KDNP-t támogatják egyidejűleg.

8. A Kárpátalja státuszával foglalkozó kérdést illetően határozott álláspontokra derült fény (lásd: 3-as sz. diagramm). A válaszok alapján kiderült, hogy a megkérdezettek 32,3%-a autonóm státuszt szeretne a megye számára, 31,7%-a a terület Magyarországhoz való visszacsatolását kívánná, 9%-a egy új, független köztársaságot alakítana ki ezen a területen, 14%-a nem kíván változást, az alanyok 13%-a számára nehéz volt eldönteni ezt a kérdést. Érdekesnek tűnt az az eredmény, hogy a járássok közötti megoszlásban az Ungvári járás magyarjai között a legjelentősebb az autonóm státusz támogatottsága (50%), a

Magyarországhoz való visszacsatolásának ötlete pedig a Munkácsi járás magyar ajkú lakossága körében a legnépszerűbb (44%).

2. sz. diagramm. A kutatás során megkérdezettek politikai pártok/szervezetek tevékenységével való egyetértése (főben kifejezve) — 1-es csoport

3-as sz. diagramm. Kárpátalja magyarlakta vidékeinek státuszával kapcsolatos elképzelések (%-ban kifejezve) — 1-es csoport

9. A kárpátaljai magyarok érdekvégyesítésének leghatásosabb együttműködési stratégiáit illetően a következő eredmények születtek: a

válaszadók 46,3%-a úgy vélte, hogy a kárpátaljai magyarok érdekeinek érvényesítéséért hosszú távon az ukránokkal, 46,7%-a szerint az anyaroszági magyarokkal szükséges együttműködni, 5%-a célszerűnek tartja az ukrán nemzettől való elhatárolódást, 18,7%-a pedig úgy gondolta, a kárpátaljai magyaroknak önállósodniuk kell. Eközben az alanyok 23%-a látja eredményesebbnek az ukránokkal és az anyaroszági magyarokkal való egyidejű együttműködést.

10. A kutatás során fontosnak tartottam megvizsgálni a „kettős állampolgárság” intézményéről kialakult közvéleményt is. Nem lett volna célszerű egyenesen rákérdezni a magyar állampolgárság meglétére az ukrán mellett, hiszen sokan az esetleges szankcióktól tartva nem beszélnek erről, igyekeznek titkolni státuszukat. Azonban a kettős állampolgárság intézményéhez való hozzáállás, mint olyan, már jelzésértékű lehet ebből a szempontból. Így a *Ha Ön felvenné a magyar állampolgárságot, mennyire érezné magát Magyarországon teljes jogú állampolgárnak?* kérdésre adott válaszok összegzése alapján: az alanyok 10%-a teljes mértékben, 18,7%-a nagymértékben érezné magát teljes jogú állampolgárnak, 43%-a számára pedig ez inkább elvi jelentőségű lenne, 19,7%-a semmilyen mértékben nem érezné magát teljes jogú állampolgárnak, 6%-a számára nehéz volt eldönteni ezt a kérdést.

11. Ukrajna külpolitikai vektorait illetően a megkérdezett kárpátaljai magyarok 15,3%-a úgy vélte, hogy Ukrajnának meg kell erősítenie az Európai Unióval való együttműködést, 9%-a javasolta az Oroszországtól való függetlenedést, 14%-a Ukrajna Európai Unióba való belépését szorgalmazta, 12,3%-a Oroszországgal erősítette volna az együttműködést, 31,3%-a pedig Ukrajna számára az Európai Unióval és Oroszországgal egyidejűleg való szoros együttműködést látta célszerűnek.

Kutatásom során külön aspektusként foglalkoztam a kárpátaljai fiatalság, mint a jövő potenciális politikai szereplőinek politikai nézeteivel, viselkedésével. A közvéleménykutatás révén kiderült, hogy a kárpátaljai magyar ajkú fiatalok 24,7%-a folyamatosan érdeklődik a politikai események iránt, 40,4%-a a nagyobb politikai események felől tájékozódik, 24%-át nem foglalkoztatja különösebben a politika, 11%-a pedig egyáltalán nem érdeklődik a politika iránt. A válaszadó fiatalok 73,3%-a szavazott a 2010-es ukrain helyi önkormányzati választásokon. Ami a kárpátaljai magyar ifjúság ideológiai nézeteit illeti: 46%-a nem követ semmilyen konkrét ideológiát, 15%-a konzervatívnak, 16%-a pedig liberálisnak vallja magát, 2-2%-a pedig a szocializmus, a nacionalizmus, illetve valamely szélsőséges eszme híve. A válaszadó

fiatalok 43%-a KMKSZ-tag, 17,4%-a pedig az UMDSZ tagja. A fiatalok 28,4%-a lépett be meggyőződésből az adott szervezetbe, 19,3%-a pedig vízumszerzés céljából. A kárpátaljai magyarok lakta területek státuszával kapcsolatos kérdésben a megkérdezett magyar ifjúság 34,8%-a autonómiát szeretne, 33%-a a Magyarországhoz való csatlós mellett voksolt, 11,9%-a egy új köztársaság megalakítása lenne szimpatikus, 11%-a pedig nem változtatna a helyzeten. A megkérdezett magyar fiatalok 19,3%-a Ukrajna számára az EU-val való együttműködést, 11%-a az Oroszországtól való függetlenedést, 13,8%-a az EU-ba való belépést, 31,2%-a pedig egyidejűleg az EU-val és az Oroszországgal való együttműködést szorgalmazná. A fiatalok körében a KMKSZ a legnépszerűbb (39,4%), 24% az UMDSZ-szel szimpatizált, 13,8% a Jobbikkal, 28,4% pedig a Fidesszel.

A 2013-as év február–áprilisa folyamán elvégzett közvélemény-kutatásomban Kárpátalja szörvényben élő magyar ajkú lakosságának politikai nézeteit vizsgáltam. A kutatás során a minta 62 fős volt (2-es csoport), amelybe a Técsői, Huszti, illetve Rahói járás tartozik. Meg kell említenem, hogy a kutatás ezen szakaszában már jóval nehezebb dolgom volt a kérdőívek kitöltetésével, nem tudtam teljesen betartani a tervezett kvótát. Ennek elsősorban az az oka, hogy ezekben a járásokban jóval nehezebb magyar ajkúakat találni, főleg a városokban. Ennél a mintavételnél szintén diáktársaim segítettek az adatgyűjtésben. A kérdőívek egy részét a Facebook közösségi hálón is szétküldtem, azonban nem mindenki jelzett vissza. Véletlenszerűen választottam ki az alanyokat, az adatlapjukon megadott lakóhelyet vettem figyelembe. A Huszti járásból 21 fő (33,9%), a Técsői járásból 33 (53,22%), a Rahói járásból pedig 8 fő (12,9%) válaszait sikerült begyűjtenem.

A válaszadók 58,1%-a nő (36) és 41,9%-a férfi (26). Az alanyok 58,1%-a 18–30 év közötti, 32,3%-a 31–55 év közötti, 9,7%-a pedig 56, vagy annál idősebb korú. Végzettség szerint a megkérdezettek 46,8%-a felsőfokú, 17,7%-a nem befejezett felsőfokú, 9,7%-a szakközépiskolai, 25,8%-a középiskolai végzettséggel rendelkezett.

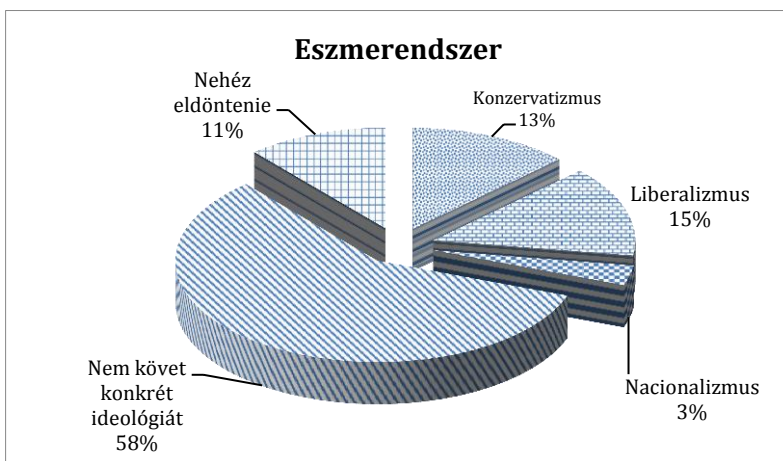
A 2-ES CSOPORTBAN ELVÉGZETT KÖZVÉLEMÉNY-KUTATÁS EREDMÉNYEI

1. Ebben a csoportban a magyarok 33,9%-a érdeklődik folyamatosan a politikai események iránt, 40,3%-a a nagyobb politikai eseményeket követi figyelemmel, 22,6%-a nem érdeklődik különösebben, 3,2%-a pedig egyáltalán nem érdeklődik a politika iránt.

2. A politikát illető tájékozódási forrásokkal kapcsolatban kiderült, hogy ezen csoportban a megkérdezettek 46,8%-a minden nap nézi a híradásokat, 38,7%-a elolvassa a heti sajtót, 40,3%-a látogatja az információs hírportálokat, 27,4%-a gyakran nézi a médiát és olvassa a sajtót. Az alanyok 5%-a informálódik egyszerre mindhárom forrásból.

3. A 2-es csoport 71%-a szavazott a legutóbbi, 2012-es ukrajnai parlamenti választásokon. (Kárpátalja szavazatra jogosult lakosságának 51,61%-a szavazott a választásokon (Zn Ua, 2012).

4. A politikai ideológiát firtató kérdésben a szórványban élő kárpátaljai magyarok esetében a következő eredmények születtek (lásd: 4-es sz. diagramm): a megkérdezettek 12,9%-a a konzervatizmus, 14,5%-a a liberalizmus híve; senki sem választotta a „szocializmus”, „szélsőséges eszmék”, illetve a „kommunizmus” opciókat. A válaszadók 58,1%-a nem követ semmilyen konkrét politikai eszmerendszert, 11,3%-a számára pedig nehezen eldöntendő ez a kérdés.

4-es sz. diagramm. A kutatás során megkérdezettek által követett politikai eszmerendszerek közötti megoszlás (%-ban kifejezve) – 2-es csoport

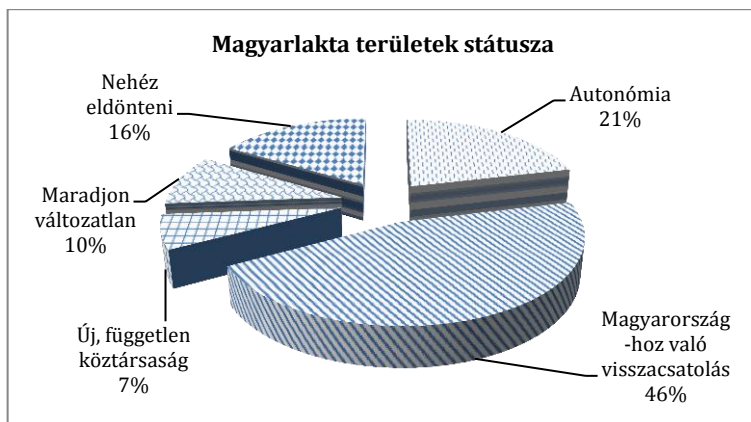
5. A párt/szervezeti tagságot illetően a megkérdezett szórványban élő magyarok 66%-a KMKSZ, 3,2%-a UMDSZ-tag, 22,6%-a nem tagja semmilyen pártnak/szervezetnek, 8,1%-a nem akart válaszolni erre a kérdésre.

6. A párttagság okát magyarázandó a következő a megoszlás: a megkérdezett szórványban élő kárpátaljai magyarok 50%-a meggyőződésből, 4,8%-a vízumszerzés céljából, 1,6%-a választási

érdekből lépett be az adott pártba/szervezetbe, 14,5%-ának pedig nehéz volt eldöntenie a kérdést. Mindeközben a KMKSZ-tagok 75,6%-a meggyőződésből, 4,9%-a vízumszerzés céljából, 1 fő pedig választási érdekből lett tag. Az UMDSZ két tagja közül az egyik vízumszerzés céljából lépett be a szervezetbe, a másik alany pedig nem tudta eldönteni a kérdést.

7. A pártokkal, szervezetekkel való szimpatizálás kapcsán 41,9% a KMKSZ, 1,6% az UMDSZ, 3,2% a Régiók Pártjának, 8,1% a Jobbik, 33,9% a Fidesz, 4,8% a KDNP, 6,5% pedig valamely más párt/szervezet tevékenységét támogatta. 38,7%-nak volt nehéz eldöntenie ezt a kérdést. 18 (41%) KMKSZ-tag nem támogatja a szervezet tevékenységét, 4 (9%) tagja a Jobbikkal is szimpatizál, 18 (41%) pedig a Fidesszel.

8. Kárpátalja magyarlakta területeinek stáuszával kapcsolatban a 2-es csoportban a megkérdezettek 21%-az autonómiát, 45,2%-a a Magyarországhoz való visszacsatolást választaná, 6,5%-a új köztársaság megalakítását szorgalmazná, 9,7%-a nem kívánt változást, 16,1%-a számára nehéz volt eldönteni ezt a kérdést.

5-ös sz. diagramm. Kárpátalja magyarlakta vidékeinek stáuszával kapcsolatos elképzelések (%-ban kifejezve) – 2-es csoport

9. A kárpátaljai magyarok érdekérvényesítésének leghatékonyabb módszereivel kapcsolatban a 2-es csoport 50%-a az ukránokkal, 59,7%-a az anyaországi magyarokkal való együttműködésben látja a perspektívát, 3,2%-a az ukránoktól való elhatárolódást, 27,4%-a pedig a kárpátaljai magyarok önállósodását ajánlja. Az alanyok 46,8%-a látja célszerűnek az

ukránokkal és az anyarszági magyarokkal történő egyidejű együttműködést.

10. A magyar állampolgárság felvételét illetően: a 2-es csoport 11,3%-a teljes mértékben, 22,6%-a nagymértékben érezné magát teljes jogú állampolgárnak, 43,5%-a számára inkább elvi jelentőségű lenne, 17,7%-a semmilyen mértékben nem érezné magát teljes jogú állampolgárnak, 1,6%-a pedig nem tudta eldönteni ezt a kérdést.

11. Ukrajna külpolitikai stratégiájával kapcsolatosan a 2-es csoport 25,8%-a az EU-val való szorosabb együttműködés, 11,3%-a az Országszágtól való teljes függetlenedés, 14,5%-a az EU-ba való belépés, 1,6%-a az Oroszországgal való együttműködés, 40,3%-a pedig az EU-val és az Oroszországgal való egyidejű együttműködés híve.

A 2-es csoport fiataljainak válaszai alapján kitűnt, hogy 25%-uk folyamatosan érdeklődik a politika iránt, 44,4%-uk a nagyobb eseményeket követi figyelemmel, 27,8%-uk nem érdeklődik különösebben, és mindössze 2,8%-uk nem érdeklődik egyáltalán a politika iránt. 61,1%-uk szavazott a 2012-es parlamenti választásokon. Ideológiai nézeteik szerint a megkérdezett magyar fiatalok 58,3%-a nem követ konkrét ideológiát, 13,9% a konzervatizmus, 16,7%-a liberalizmus szimpatizál. A válaszadó fiatalok 55,6%-a KMSZ-tag, 5,5%-a pedig UMSZ-tag. 33,3%-uk meggyőződésből lépett be a szervezetbe, 8,3%-uk vízumszerzés céljából. A magyarok területek státuszával kapcsolatban a fiatalok 11,1%-a az autonómiát, 50%-a a Magyarországhoz való visszacsatolást választotta, 11,1%-a új, független köztársaságot alakítana ki ezen területekből, 5,6%-a pedig nem változtatna a helyzeten. A 2-es csoport fiataljainak 25%-a úgy véli, Ukrajnának az EU-val kell szorosabban együttműködnie, 16,7% az Országszágtól való teljes függetlenedést szeretné, 11,1%-a Ukrajna jövőbeli EU-tagságát szorgalmazza, 36,1%-a javasolja az Oroszországgal és az EU-val való egyidejű együttműködés erősítését. A politikai pártokkal/szervezetekkel való szimpatizálás szempontjából a 2-es csoport fiataljainak 44,4%-a KMSZ-el szimpatizál, 2,8%-a az UMSZ-el, 8,3%-a a Jobbikkal, 30,6%-a a Fidesszel. A 2-es csoport fiataljainál is megmutatkozik a csoport egészére jellemző tendencia: az UMSZ támogatottságának szinte teljes hiánya.

Az általam elvégzett közvélemény-kutatás eredményei alapján az alábbi következtetéseket vontam le:

1. Az első felvetésem részben beigazolódott, hiszen a kárpátaljai magyar ajkú lakosság körében ugyan nem mutatható ki egyértelmű politikai irányultság, illetve eszmerendszer követése, azonban az ukrán politikum támogatottsága valóban igen alacsony. Meg lehet állapítani, hogy a párt/szervezet kiválasztása többnyire nem eszmei alapon történik, vagy a szervezetekbe való belépést követően romlott meg a tagok általi megítélése.

2. A második hipotézisem beigazolódott: a kárpátaljai magyarok többsége autonóm státuszt szeretne a magyarlakta területek számára, de számottevő a Kárpátalját Magyarországhoz visszacsatolni kívánók köre is. Nagy jelentőséggel bír ebből a szempontból, hogy ezen tendecnia nem a Beregszászi járásban a legmagasabb, ahol a legtöbb kárpátaljai magyar él.

3. Nem igazolódott be azon felvetésem, hogy a szórványban élő kárpátaljai magyarok számára nem bír akkora jelentőséggel a magyarlakta vidékek önállósodása. Sőt, ebben a csoportban még erőteljesebben jelenik meg a Magyarországhoz való visszacsatolás igénye.

4. Nem igazolódott be a fiatalok körében erősödő nacionalizmusról és radikalizmusról alkotott felvetésem sem, hiszen, amint kiderült, a fiatalok többsége semmilyen konkrét politikai eszmerendszert sem követ.

5. Az eredmények bizonyították a feltételezést, hogy a kárpátaljai magyarok széles köré támogatja Ukrajna Európai Unióba való belépési törekvéseit, vagy legalább is az Unióval való együttműködési szándékát. Ezt a kedvezőbb gazdasági helyzet kialakulásának, illetve az anyaországi magyarokkal való könnyebb kapcsolattartás lehetőségének reményével magyarázhatjuk.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Darcsi, K. és Molnár, G. (2012): *Pártpreferenciák, választói magatartás, politikai attitűdök a 73. számú választási körzet magyar szavazóinak körében*. Lehoczky Tivadar Intézet. http://www.lehoczkyintezet.uz.ua/kutatasok/pol_felmeres/politikai_felmeres_2012_kutatasi_beszamolo.pdf (2013. április 28.)

Kolibaba, A. V. (1997): Соціальне та етнічне самопочуття етнонаціональних спільнот Закарпаття. *Карпатський край*. 1. sz. 8-11.

Krajilo, M. I. (1992): Рішення дев'ятої сесії обласної Ради народних депутатів від 24 січня 1992 року про звернення до Верховної Ради України «Про внесення змін до Конституції України». *Новини Закарпаття*. 12 (260) sz. 1-2.

Kushtan, V. V. (2010): Офіційні результати виборів до Закарпатської обласної ради. *Закарпаття онлайн*. <http://zakarpattia.net.ua/News/75356-Ofitsiini-rezultaty-vyboriv-do-Zakarpatskoi-oblasnoi-rady-DOKUMENTY> (2013. február 14).

Migovitch, I. (1995) Під боком у праматері (Як живуть сьогодні угорці Закарпаття?) *Карпатський край*. 5-8. sz. 28-29.

Migovitch, I. (1998): Особливості соціалізації і соціальної адаптації населення в поліетнічному Закарпатті. *Соціальна політика в Україні та сучасні стратегії адаптації населення*. Студцентр. 70-81.

Vehes, M., Fedinec, Cs. és mtsaik (2010, szerk.): *Закарпаття 1919–2009 років : історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання*. Поліграфцентр «Ліра», Ужгород.

Zn Ua, (2012 október 29): Явка на парламентських виборах в Україні 28 жовтня склала 57,99%. *Закарпаття онлайн*. <http://zakarpattia.net.ua/Special/102658-IAvka-na-parlamentskykh-vyborakh-v-Ukraini-28-zhovtnia-sklala-5799> (2014. február 14.)

LEKTORÁLTA:

Fábián Zoltán, PhD,
TÁRKI Társadalomkutatási
Intézet

¹ Kárpátalján a magyarok két érdekérvényesítő szervezete a KMKSZ, amely 1989-ben alakult, megyei szinten. 1991-ben a közelgő ukrainai elnökválasztások előtt a KMKSZ területi választmány úgy döntött, hogy megalakítja az UMDSZ-t (tagjai: KMKSZ, Lembergi Magyarok Kulturális Szövetsége, Kijevi Magyar Kulturális Egyesület). Azonban a folyamatos nézeteltérések miatt a KMKSZ 1997-ben felfüggesztette tevékenységét az UMDSZ-ben. Azóta külön képviselik a magyarok érdekeit Ukrajnában. 2005-ben mindkét szervezetnek sikerült megalakítania saját pártját, amelyek a parlamenti, ill. önkormányzati választásokon általában valamelyik ukrán politikai erővel közösen képviseltették magukat. Jellemző viszont, hogy az UMDSZ készségesebben nyit az ukrán politikum felé, mint a KMKSZ. Magyarország politikumával mindkét szervezetnek szoros kapcsolatai vannak: az UMDSZ a Magyar Szocialista Párttal, a KMKSZ pedig a Fidesszel működik együtt.

² A kárpátaljai magyarok egyszerűsített eljárásban kaphatnak schenegni vízumot, de ehhez be kell mutatniuk egy támogatói nyilatkozatot vagy valamely képviseleti szervezet, vagy valamelyik helyi, magyar egyházi képviselő részéről. 2010-ig az UMDSZ-től lehetett ilyen támogatói nyilatkozatot kapni, 2010-től azonban a KMKSZ rendelkezik ezzel a joggal.

*Ungvári Nemzeti Egyetem,
Magyar Tannyelvű Humán-
és Természettudományi Kar,
Magyar Történelem és
Európai integráció Tanszék,
IV. évfolyam*

A MAGYAR SZENT KORONA, MINT MŰVÉSZETTÖRTÉNETI EMLÉK

Magyarország Szent Koronája az ország, a nemzet becses értéke, nagy múltú szimbóluma. Egyike azon jelképeinknek, mely évezredes múltra tekint vissza, története népünk sorsának elválaszthatatlan részét képezi. Ugyanakkor keletkezése, összeillesztése, szimbolikája, Magyarországra való kerülése a mai napig rengeteg kérdést vet fel, állandó vita tárgyát képezi. Az írás ezekre a megválaszolatlan kérdésekre épül, nemzeti jelképünk külső jellegzetességeit feltárva igyekszik a történelemtudomány legújabb, a téma kapcsán elért eredményeit összegezni, a hiteltelen állításokat megcáfolni. Újszerűsége abban rejlik, hogy mivel a Szent Korona már számos tanulmány tárgyát képezte, vele kapcsolatban a köztudatban egyaránt elterjedtek a forrásokra támaszkodó, s azokat nagy mértékben nélkülöző adatok, melyeket ezúton szeretnék elkülöníteni egymástól. Éppen ezért munkám során többek között olyan elismert kutatók tanulmányaira támaszkodom, mint Csomor Lajos, Ipolyi Arnold, Németh Zsolt, Tóth Endre, Moravcsik Gyula, akiknek szakértelme a téma kapcsán vitathatatlan, továbbá Révay Péternek, Turóc vármegye főispánjának, a Szent Korona öréke emlékiratait is egyikének tekinthetjük a koronatanulmányozás legfontosabb rendelkezésünkre álló forrásainak.

A korona királyi jelkép, mint az uralkodás, a hatalom szimbóluma, nagyon régen használatos. Az ókorban a sumérok vezetői egyszerű, tarkón összekötött szalagot használtak maguk megkülönböztetésére. A korona ugyanakkor ismert volt Egyiptomban, Asszíriában és Perziában is. A fáraó hatalmát a kettős korona szimbolizálta, mely két ősi korona összeillesztésével jött létre. A déli országrész jelképe a fehér korona, az

északié a vörös. Az előbbi ezüsből készült, legömbölyített csúcsú hegyes sisak volt, az utóbbiból hátul nyúlvány indult ki, elől fémszál díszítette, valószínűleg vörös vászonnal volt bevonva. A perzsák fehér, gyapjúból készített, drágaköves szalaggal jelölték meg vezetőjüket. E típust vette át, s használta Nagy Sándor is.

Rómában többféle korona is létezett. Kezdetben a győztes hadvezérek homlokát díszítette az ilyen ékszer. A császárok korában az uralkodó, a legfőbb hatalom, a császár, a dicsőség szimbóluma lett.

Nagy Konstantin uralkodása alatt (306–337) alakult ki a sisakkorona, amit a birodalom bukását követően a germán törzsek is használatba vettek. A sisakkorona lehetett zárt és nyitott. Az első esetben a két keresztpánt által alkotott boltozatról beszélünk a korona tetején, a másodikban egy sima abroncsról. A X. századig kialakult egy felfogás, miszerint aki zárt koronát visel, afölött nem áll földi hatalom. A vazallus alárendeltséget elfogadó királyok jelképe a nyitott ékszer lett. (*Herber és mtsai*, 2005)

A koronákat használatuk szerint is csoportosíthatjuk. Megkülönböztetünk olyan jelképet, a melyet kizárólag egy alkalomra készítettek, s ezzel véget ért történelmi szerepe, valamint évszázadokon át öröklődő szimbolumokat. Egy másik csoportosítást figyelembe véve a koronákat ún. házi (minden megkötés nélkül viselhető), országgló (a király hivatalos alkalmakkor visel) és beavató (csakis a beavatás idején használható) koronákra oszthatjuk.

Mindezek ismeretében leszögezhetjük, hogy nemzeti kincsünk sisakkorona. Zárt jelkép, amely a legfelső földi hatalmat volt hivatott szimbolizálni az alárendelt vazallussal szemben, évszázadok során királyok között öröklődő, beavató korona.

Magyarország koronája két alkotóelemből tevődik össze: a latin feliratú apostollemezekkel díszített felső keresztpántokból és az alsó abroncsból, a görög koronából. E két rész különböző minőségű aranyból készült: a felső finomabb, sárgább, az abroncs nagyobb ezüsttartalmú, világosabb aranyból jött létre. Az alsó rész ellentétben a felsővel önmagában is korona volt, melyet bizánci császárnők viseltek. Mind stílusban mind ötvösmunka terén különböznek egymástól. A latin koronát filigrán díszíti, gyöngy és almadin váltakozva, foglatban helyezkednek el, a foglalókereteket a zománclemezekre hajtogatták, a lemezeket zománc borítja, latin nyelvű felirattal vannak ellátva. Az abroncsra nincs filigrán, a gyöngysort dróttal rögzítették, a képeket nem borítja teljes zománc. Az oldalán négy-négy, hátul egy, a végén ékköves lánc függ. (*Tóth és Szelényi*, 2000) Ezen különbségek sora bizonyítékul

szolgál arról, hogy a Szent Korona a megnevezett két fő részből állt össze a ma ismert egységes jelvénné. Mind keletkezésük, mind összeillesztésük idejét és körülményeit homály fedi, a máig elért eredmények csak részleges választ adnak a feltett kérdésekre.

Az abroncs, vagy más néven görög korona (corona graeca) egyetlen aranylemez meghajlításából jött létre. Egy másfél milliméteres aranylemezből formált, a hátsó oldalán középen összeforrasztott körpánt, melynek belső kerülete 63, 6 centiméteres, a külső 68, 5 centiméter. Ez jóval nagyobb, mint a normális emberi fej mérete. Alsó átmérője 20,9 a felső 19,8 cm. Az aljára kétoldalt két-két, hátul egy karikát forrasztottak, melyeknek a függőláncok tartása volt a feladatuk. Alsó és felső szélét egy sor igazgyöngy, a közöttük levő felületet ékkövek és zománcképek borítják. (Kardos, 1992)

Az abroncs homlok felőli részén a trónon ülő Krisztus zománcképe, vele átellenben Dukasz Mihály bizánci császár képe látható. A császári kép kisebb a krisztusinál, mindkettő félkör formában záródik. Krisztus egy jellegzetes bizánci trónuson, piros párnán ül, világoskék, azon sötétkék, díszesen szegélyezett ruhát visel. Baljával könyvet tart, jobbát áldásra emeli. A trón két oldalán ciprusfa, Krisztus válla mellett két körben nevének monogramja látható. A császár díszruhában, baljában karddal, jobbában a császári zászlóval, a labarummal jelenik meg. A zománcklemezen görög nyelvű felirat olvasható, mely annyit tesz: „*Mihály, a rómaiak Krisztusban hívő császára, a Dukasz*”. (Csomor, 1988) A szimmetrikus elhelyezkedés végett az abroncsra párossával előforduló szentek kerültek, mint ún. paradicsomi udvartartás. Ezek az alakok ékkövekkel váltakozva helyezkednek el. A tarka szárnyú, dísztunikás, hírnökpálcás arkangyalok az isteni hírnökök. Moravcsik Gyula szerint az uralkodói hatalom égi eredetére utalnak. Mihály és Gábor arkangyal oldalra, Krisztus felé fordulnak (hajukban szalag, kezükben hírnökbót). Mihály gyakran szerepel a fejedelmi jelvények égi közvetítőjeként, vagy égi hadvezérként tűnik fel. (Kovács és Lovag, 1980) Szent György és Szaloniki Demeter katonaszentek, a görög egyház vértanúi, a bizánci birodalom védői a barbárok, hitetlenek és pogányok támadásai ellen (páncélt viselnek, pajzsot, lándzsát tartanak). Kozma és Damján –orvos vértanúk, akik az uralkodó testi épségén őrködnek. A két ingyen gyógyító orvos alakja Moravcsik értelmezésében az önzetlen égi tudomány képviselői. A hátoldalon a császár képmása alá Konsztantinosz Porfürogennetosz és I. Géza magyar király képét helyezték. Konstantint Mihály császárral egyező koronával, jobbában labarummal, baljában piros szalaggal átkötött oklevéllel ábrázolják, feje fölött zöld színű

dicsfény. Göndör, sötét hajú, kerek arcú típusok. Mihály császár kis körszakállt, bajuszt visel. Konstantin jobbában laborumot, a császári hadi zászlót tartja. A zománckép felirata a következő: „*Konsztantinosz, a rómaiak császára, bíborbanszületett*”. Nem egyértelmű, hogy a kép kit ábrázol: feltételezik, hogy Bíborban született Konstantint, vagy a császár öccsét, esetleg a fiát. Hármuk egybeeső uralkodásának idejéből következően a képek 1074-1077 között készülhettek. Gézát köpenyben, baljában kardot, jobbában jellegzetes bizánci, keresztes jogart tart. Feje fölül hiányzik a dicsfény, a császár felé tekint. Felirata: „*Geobitzasz, Turkia hívó királya*”. (Moravcsik, 1935) A Konsztantinosz és Géza közötti ábrázolás különbséget a bizánci császári udvar hierarchikus rendszerének tudhatjuk be, mely a császárt a föld legmagasabb, egyetlen igazi uralkodójának tekinti. Mindenki más csak utána következhet rangban.

A felsorolt zománcképek a rekeszzománc eljárással készültek. A szentek mellképei élénk, csillogó képekkel vannak ábrázolva. Aranylemezbe mélyítették külső körvonalaikat, a belsőket vékony aranylemezekkel jelölték, a rekeszeket üveggel töltötték ki, majd a lemezeket kiégették. Az alakok mellé az aranyba felíratot mélyítették, a mélyedésekbe zománccal helyeztek. Az így létrejött képek kék, zöld, piros, fehér, fekete, sárga színekben pompáznak.

Az abroncs előoldalán a félkör és háromszög alakú oromdíszek fokozatosan kisebbednek, az ókori templomok oltárain, mozaikpadlóján használt félköríves pikkelyminta díszíti őket. Csúcsukon ametisztkövek láthatóak. Az abroncsra ábrázolt Dukasz Mihály (1071–1078) és I. Géza (1074–1077) közötti uralkodásának dátuma következtetni enged a Magyarországra kerülésének dátumára.

A koronán történő vizsgálatok egyik legfontosabb eredménye lehet az a megállapítás, mely szerint a Mihály császárt ábrázoló kép rendellenes módon került a helyére. A lemez nagyobb, mint a foglalat, ezért annak keretét kihajtották, éleire ráhelyezték a zománcképet, majd szögekkel rögzítették azt. Emellett a lemez hátlapjára egy 3 mm vastag aranyszalag van ráforrasztva, mely lehetetlenné tette, hogy az a kihajtogatás nélkül rásimuljon a foglatra. (Kopári, 2009) Ez arra enged következtetnünk, hogy a koronán eredetileg nem Mihály császár képe szerepelt. Ez viszont felveti az eredeti zománcképen szereplő személy kilétének, s eltávolításának okára vonatkozó kérdéseket.

Egy elképzelés szerint eredetileg egy Szűz Máriát ábrázoló kép helyezkedett Mihály császáré helyén, s rajta kívül egy másik képet is lecseréltek. Abban az esetben, ha a cserét Szent István korára datáljuk, a

felvetés teljesen hiteltelennek tűnik. Valószínűtlen ugyanis, hogy államalapító királyunk, aki Szűz Máriának ajánlja fel országát, lecseréli annak képét egy nagynak nem nevezhető császárára. Az elmélet csak úgy lehet logikus, ha a zománcképeket Bizáncban cserélték volna fel. A változtatásra valószínű, hogy I. Géza trónra lépésekor kerülhetett sor, amikor is az uralkodó, Mihály császár ajándékot akart küldeni az új magyar királynak. Új koronát viszont nem készíttetett, hanem elővett a kincstárból egy női koronát, átalakíttatta, s a zománcképek némelyikét kicseréltette a saját, s Gézát ábrázoló képekre. (Németh, 2010)

Az ajándékozás dátumát nem áll módunkban meghatározni. Nem tudjuk, hogy Géza valószínűleg 1075-ben történő megkoronázásakor érkezett vagy később. Minden valószínűség szerint az ékszerszert nem is a király, inkább a királyné számára küldték, ugyanis az effajta koronák évszázadok óta csak császárnék fejét díszítették. Sokáig elterjedt volt Magyarországon az az elmélet, mely úgy tartotta, hogy Géza király alakíttatta át az ajándékot felesége számára. Ez azonban azért tűnik lehetetlennek, mert az abroncsot és az azon elhelyezkedő ormot egy aranydarabból készítették, és nem később illesztették össze, ráadásul azzal, ha Géza viselte volna e koronát, az állameszme értelmében, ha névlegesen is, de elismerte volna Bizánc fennhatóságát. Mindezek ismeretében a legvalószínűbbnek az a lehetőség tűnik, hogy Mihály császár Géza bizánci származású feleségének küldte az ékszerszert.

Az abroncs alsó pereméről kilenc lánc lóg le. Mindegyikre rádrótoztak egy-egy csüngőt. Ezek három-három közfoglalatból és a bennük levő kövekből állnak. Két oldalt négy-négy, hátul pedig egy függő helyezkedik el. Nem egyformák, sőt a felhelyezésük módja is különbözik. Az abroncs alján öt kemény forrasztóval felforrasztott aranykarika van, melyek aranya megegyezik az abroncséval. Ezek hivatottak tartani a csüngők közül a szélsőket és a hátsót. Az utóbbi az abroncs összeforrasztási helyére van erősítve. A két-két csüngő között még kettő van, melyek közvetlenül az abroncsra vannak helyezve, az e célra kialakított lyukakba. (Révay, 1613) A csüngők eltérő felhelyezését figyelembe véve feltételezhetjük, hogy azok nem egy időben kerültek a koronára. Valószínűleg a lyukasztással felkerülő négyet később csatolhatták fel, s ekkor már a képek és igazgyöngysorok megóvása érdekében választották ezt az eljárást. Csomor Lajos ezt utólagos beavatkozásnak tartja, s ezzel magyarázza, hogy jobb oldalt nem egyenlően vannak a csüngők felhelyezve, ugyanis, ha pontosan tették volna fel, azáltal megsértették volna a gyöngysortartó karikát.

A csüngők közfoglalatai három félek. Az első esetében a foglalat

hátoldalára egy bordás huzalból álló keresztet forrasztottak, figyelve, hogy a fénytörés jó megvalósulására. Ebből öt darab található a koronán. Ezek régiek, megállapítható, hogy a bennük levő köveket az idők során kicserélték. A második csoport abban különbözik az elsőtől, hogy a keresztet két huzalból illesztették össze. Ebből négy darab van. (Kardos, 1992)

A láncok is öt a négyhez arányban oszlanak meg. Az előzőeket összegezve kiderül, hogy öt egyforma lánc, öt egyforma csüngő és öt egyforma függesztési mód szerepel az ékszeren, mely minden kétséget kizáróan arra enged következtetni, hogy az eredeti tervekben öt ilyen jelkép szerepelt.

A harmadik típusú foglalattal a hátsó csüngő esetében találkozhatunk. A benne levő kő fehér, kisméretű, ovális. A koronát megvizsgálva a kutatók rájöttek, hogy nem minden csüngő található a régi helyén, sőt az öt eredeti lánc sem kapcsolódik minden esetben a hozzá illő csüngőhöz. A változtatásokra nem tudjuk biztosan, hogy mikor került sor, valószínűleg arra az időre tehető, mikor a bennük levő köveket kicserélték. Révay Péter koronaőr információi is igazolják, azt az elméletet, miszerint eredetileg öt függőt terveztek az abroncshoz, továbbá említést tesz ezek fehér voltáról, de a csere dátumát nem tudja meghatározni. Annyi biztos, hogy 1613 előtt kellett azt megejteni. (Csomor, 1987)

A koronarészlet legtetetjén kereszt található, amelynek jellegzetessége annak ferdesége. Ez sérülés következtében vált ilyenné. Felülről hatalmas erejű nyomás érte, mely mind a négy pántot megrongálta, a boltozat beszakadt, s a kereszt felső végén levő kis gömb is benyomódott. A sérülés keletkezéséről sok felvetés ismert, de a mai napra egyik sem vált bizonyítottá.

Nemzeti jelképünk másik, felső része a latin korona (corona latina). Ez egy kereszt alakú pánt, amelyen a pántok találkozási helyén négyzet formájú, máshol téglalaphoz hasonlító zománcképek helyezkednek el. A négy aranylemez, melyek a pántokat alkotják, a közepén található, négyzet alakú lemezhez forrasztották, az alját pedig, amivel a görög korona részhez kapcsolódik, szegecsekkel illesztették össze. A zománcképeket ékkövek sora választja el: igaz gyöngyök és vörös, csepp alakú almandin kövek váltakoznak egymással. A pántokba nyolc apostol teljes alakos képét helyezték, az Apostolok cselekedeteiben említett sorrend szerint: Péter, Pál, Jakab, János, András, Fülöp, Bertalan, Tamás. Az idők során ez annyiban módosult, hogy felcserélődött Bertalan és Tamás lemez helye az előbbi megrongálódása miatt. A Bertalan-kép a Jézus-kép alá került úgy, hogy annak szinte csak a két sarka látszik. A kép

el van csúszva a foglatban. Rajta az Artholo felirat látható, mely a Bartolomeo rövidítése. A többi apostol képtől eltérően ez esetben nem szerepel a SCS(szent) jelző, pedig a kimunkáláskor hely hiány nem állt fenn. Az apostol képe és Jézusé roppant közel van egymáshoz, hogy ezáltal az utóbbi elfedje az első sérüléseit. (Kéri és mtsai, 2004)

Hogy a pántokon csak nyolc apostol képe található, azt a feltételezést indította el, hogy a két koronarészlet egyesítésekor eltávolították a másik négy apostolt ábrázoló lemezeket. Ez azonban nem helytálló, ugyanis a vizsgálatok során kiderült, hogy a pántok alján elhelyezkedő drágaköves keretezés le van zárva, a minta nem folytatódik.

A korona közepén elhelyezkedő, négyzet alakú lemez Krisztus képét formálja meg. Feje mellett a világuralmat jelentő nap és hold, a trón két oldalán ciprusfa helyezkedik el. A lemez mind stílusban, mind technika terén eltér az apostoli lemezektől, ezért a kutatók arra következtetnek, hogy nem egy műhelyben készültek, vagy legalábbis más mester kezének alkotásai. Az apostolok alakjait és feliratait aransáv választja el díszítéstől, a teljes lemezt zománc fedi.

A Krisztus-kép sülyesztett zománctechnikával készült. Az alaplemez közepét sülyesztették le, s csak részben fedi zománc. (Tóth és Szelényi, 2000)

Az apostol képek párban ugyanolyan díszítést kaptak: lépcsős minta Péternél és Jakabnál, indadísz Andrásnál és Pálnál, körsor motívum Tamásnál és Fülöpnél. (Ipolyi, 1886) Hogy a János és Bertalan kép is mutat be hasonlóságot, azt nem lehet megállapítani az utóbbi sérüléséből adódóan. Alkotásuknak stílusa nyugat-európai román kori művészetet mutat be, de a Kelet-római (Bizánci) Császárság művészetének hatásai is fellelhetőek az apostolokat elválasztó vékony aranszalagokban, a díszítésekben. Ez csak úgy lehetséges, ha az apostollemezek olyan területen készültek, ahol a bizánci művészetnek nagy hatása volt. Ilyen terület volt Itália, melynek déli fele Bizánchoz tartozott, s az egyházszakadás ellenére is élénk kapcsolatban maradt a császársággal. Bizánci munkát mutat az apostolok ún. kapitális írásformát követő névfeliratai. Sőt bizánci érmék tipikus betűivel is találkozhatunk mind Tamás, mind Pál nevének írásában. Ezekről a betűkről tudjuk, hogy a XI. század közepén eltűntek a használatból, így a koronán szereplő zománcképek sem készülhettek ennél később.

A keresztpánt elkészülésének idejéről semmit sem tudunk éppúgy ahogy a két koronarészlet összeállításának dátumát is homály fedi. Következtetni csak két jellegzetesség alapján tudunk: felső része széles keresztpántokkal kereszt alakban van lezárva és képek díszítik. Ha az

utóbbi vesszük alapul, el kell mondani, hogy egyetlen képes korona maradt ránk Nyugat-Európában: a német császári korona. A bizánci női koronákat tekintve szintén számos hasonló ékszer maradt meg, melyek képeket tartalmaznak. Úgy látszik, a képes koronák főként a bizánci birodalomban voltak elterjedve. A nyugati birodalomban viszont a XII. században elterjedté váltak a zárt koronák, de ezeket csak ábrázolásokból ismerjük. (Szilágyi, 1975) Vizsgálatok híján nem tudjuk, hogy ez hatott-e a magyar korona zárttá tételére is. Ezekből az információkból kiindulva az sem tisztázott, hogy nemzeti jelképünk keleti vagy nyugati mintát vett alapul. Ha a bizáncit tekintjük annak, akkor a legvalószínűbb, hogy az egyesített kialakítására III. Béla idején kerülhetett sor, az abroncs és keresztpántok összeszegecseklésével. Az azonban máig sem tisztázott, hogy a kereszt pántokat alkotó aranylemez mikor jött létre.

Létezik viszont olyan elképzelés is, mely egy évszázaddal későbbre teszi az összeillesztés dátumát, míg olyan is akad, amelyik szerint Mátyás koronázásakor egyesítették a két részletet.

A koronával kapcsolatban az egyik leggyakrabban előforduló kérdés a trónoló Krisztus fölé elhelyezett kereszt kérdése. A keresztet úgy rögzítették, hogy a Krisztus képet a hasrészénél áttörték. Valószínűtlen, hogy a jelkép Árpád-korban nem tartalmazta volna ezt a szimbólumot, ugyanakkor tudjuk azt, hogy mikor Izabella királynő kiadta a koronát 1551-ben I. Ferdinándnak, levett róla egy kereszt vagy lilium alakú részt. (Tóth és Széleányi, 2000) A két információ úgy hozható összefüggésbe, ha a második esemény szükségessé tette a ma ismert kereszt elhelyezését a koronán. Ezt viszont jelenlegi ismereteink szerint források alapján sem megcáfolni, sem megerősíteni nem áll módunkban.

A korona első hiteles bemutatása a Fugger-krónikában jelent meg, melyben már az új kereszt szerepel. Szükséges még megemlíteni Jeszenszky János 1609-ben megjelent korona ábrázolását, Lukas és Wolfgang Kilian ismert rézmetszeteit (1610, 1613); egy eddig ismeretlen ábrázolást 1618-ból, amely a Magyar Országos Levéltárból került elő; a Révay Péter koronaőr (1608–1622) titkárához köthető festményeket 1621-ből; végül III. Ferdinándnak egy flamand festő által készített koronázási portréját 1626-ból, melyek mindegyike a ma ismert formában tárja elénk nemzeti jelképünket (Bodor, 1980) Ezen ábrázolásokból kiindulva a legvalószínűbbnek az tűnik, hogy a kereszt az Árpád-kor után került a koronára.

A fentiek ismeretében elmondhatjuk, hogy Magyarország Szent Koronájának eredetére vonatkozó némely kérdést a mai napig, s

valószínűleg még nagyon hosszú ideig nem tudunk majd minden kétséget kizáróan megválaszolni. Ilyen kérdésnek számít például az abroncon végbement zománcképek cseréje. A válaszban nem lehetünk teljes mértékben biztosak, ugyanakkor megítélésem szerint a változtatás gyökereit Bizáncban kell keresnünk, ugyanis ha ez Magyarországon történt volna, nem Szűz Mária képe került volna kicserélésre, s ha mégis, nem pont Mihály császáréra. Ugyanakkor ezt a feltevést látszik igazolni az az elgondolás, miszerint a koronát a fent említett uralkodó küldte I. Géza magyar királyunk feleségének, trónra lépését követően. Ez a magyarázat helytálló lehet egyrészt azért, mert az effajta ékszer Bizáncban kizárólag női viseletnek számított, másrészt a klenódium királyi jelképként való elfogadása minden valószínűség szerint a császárság és a Magyar Királyság közti kapcsolat szorosabbá válását kellett volna, hogy eredményezze, melynek bekövetkeztéről nem tudunk. Ez az állítás viszont nyíltan kétségbe vonja nemzeti kincsünk a Szent Istváni koronával való azonos voltát.

Mint tudjuk, a korona felső részét egy keresztpánt alkotja, mely Krisztus és nyolc apostolának képét tartalmazza. A pánt alján található megbontatlan keretezés bizonyítottan kizárja azt, hogy a hiányzó apostolok képeit levágták volna. A keresztpánt tetején lévő kereszt beillesztése durván megsértette az alatta elhelyezkedő Krisztus képet, ami annak később történő felhelyezését bizonyítja. Hogy mikortól is beszélhetünk a Szent Korona tetején levő keresztről, azt pontosan nem tudjuk, de a felhelyezésnek mindenképp a XVII. század előtt kellett megtörténnie, ugyanis a korból ránk maradt képi források már ilyen ábrázolásban mutatják be a jelképet.

A két korona részlet összeillesztésének helyére és idejére vonatkozóan sem maradtak fenn információk, abban viszont biztosak lehetünk, hogy ha a koronán történő változtatások bizánci mintát követtek, az általunk ma ismert jelkép kialakulása minden bizonnyal III. Béla korára tehető.

A téma kapcsán mindenképpen szükséges elmondani, hogy a kutatás mai állása szerint nincs a birtokunkban sok feltevést igazoló, vagy éppen megcáfoló dokumentum. Ezek előkerülése jelentene valódi fordulatot a kutatási eredmények terén. Ennek hiányában viszont csak közvetett adatok segítségével következtethetünk a múlt eseménytörténetére.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Bodor, I. (1980): A magyar korona legkorábbi ábrázolásai. *Ars Hungarica* 1. sz. 17-21.
- Csomor, L. (1987): *Szent István koronája nyomában*. Kner nyomda.
- Csomor, L. (1988): *Magyarország Szent Koronája*. Vaja.
- Herber, A. és mtsai (2005): *Történelem I. kötet*. Reáltanoda alapítvány
- Ipolyi, A.(1886): *A Magyar Szent Korona és a koronázási jelvények története és műleírása*. –Budapest: Anno kiadó MTA.
- Kardos, J. (1992): *A Szent Korona, a Szent Korona eszme története*. Budapest: Ikva.
- Kéri, Á., Kiss, G., Kóczy, T., I., Várlaky, P. (2004): A Szent Korona zománcképeinek vizsgálata. *Országépítő*. 15. évf. 3. sz. 24-25
- Kopári D. (2009). *Az ismeretlen Szent Korona*. Budapest: Püski
- Kovács, É., Lovag, Zs. (1980): *Magyar koronázási jelvények*. Corvina kiadó
- Moravcsik, Gy. (1935): *A magyar Szent Korona görög feliratai*. Budapest: MTA
- Németh, Zs. (2010): *A Szent Korona sérüléseinek és átalakításának krónikája*. Budapest: Püski
- Révay, P. (1979): *Révay Péter, Turóc vármegyei főispán rövid emlékirata Magyarországon több mint 600 éve tündöklő Szent Koronájának eredetéről, jeles és győzelmes voltáról, sorsáról*.In:*A korona kilenc évszázada*. Budapest: Európa Könyvkiadó. 195-232
- Szilágyi, S.(1987): *Révay Péter és a Szent Korona (1619-1622)*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala
- Tóth, E., Szelényi, K.(2000): *A Magyar Szent Korona*. Budapest: Kossuth Kiadó

LEKTORÁLTA:

Zubánics László,
adjunktus,
UNE MTHTK,
Magyar Történelem és Európai
Integráció Tanszék

REÁLTUDOMÁNYOK

*Ukrán Nemzeti Tudományos
Akadémia Elektronfizikai
Kutatóintézete, PhD
I. évfolyam*

A METÁN ÉS A KÉN-HEXAFLUORID MOLEKULÁK FRAGMENTSEINEK ENERGETIKAI TANULMÁNYOZÁSA ELSŐDLEGES MÓDSZEREKKEL

BEVEZETÉS

A sokatomos rendszerek tanulmányozása elsődleges vagy nem empirikus módszerekkel aktuális tudományos alap kutatásnak minősül. Ezen belül is talán a legfontosabb feladat – a kevésatomos, molekuláris rendszerektől a nanostruktúrák és szilárdtestek létrejöttéig végbemenő folyamatok sajátosságainak leírása. Az ilyen kutatásoknak kiemelkedő jelentősége van a modern tudomány különböző szegmenseiben valamint a természetben végbemenő jelenségek megértésében. Az elméleti atomfizikában a sokelektronos atomi rendszerek tanulmányozására kifejlesztett módszerek, modellek illetve algoritmusok képezik a sokatomos molekuláris rendszerek – molekulák, klaszterek – tanulmányozásának elméleti alapjait. A modern tudományos számítógépes szoftvercsomagok – GAMESS, GAUSSIAN, MOLPRO, NWCHEM, ABINIT, stb. – lehetővé teszik a molekulák energetikai struktúrájának a vizsgálatát is.

A molekulák energetikai jellemzőinek lehető legpontosabb meghatározása feltétlenül szükséges az olyan kísérleti adatok sajátosságainak kielemezéséhez és interpretálásához, amelyek az asszociációs és disszociációs, ionizációs és rekombinációs valamint a részecskék csatolódnási illetve leválási folyamatait határozzák meg. Szükség van olyan mennyiségek meghatározására és elemzésére, mint az ionizációs potenciál, ionizált illetve semleges molekulák keletkezési energiái (disszociáció), elektronaffinitás, protonaffinitás vagy pozitronaffinitás. Megjegyzendő, hogy az ilyen folyamatok elméleti kutatása nagyon bonyolult feladat még a tudomány mai szintjén is.

Fontos és még ennél is bonyolultabb feladat viszont a parametrizálatlan optikai potenciálok meghatározása, amelyek a molekulák elektronnal, pozitronnal valamint atomokkal való kölcsönhatását jellemzi a szórási folyamatokban. Az optikai potenciál statikus, spin-orbitális, cserélődési, polarizációs illetve elnyelődési potenciálokból tevődik össze, és lehetőséget nyújt meghatározni a szórások jellemzőit – az integrált, differenciális és parciális hatáskeresztmetszeteket valamint a polarizációs paramétereket.

Tudományos kutatói tevékenységem magába foglalja a semleges és ionizált fragmensek keletkezési energiáinak elméleti kutatását, amelyek a sokatomos molekulák elektronbombázásra történő disszociációja és disszociatív ionizációja során keletkeznek. Ezeket a folyamatokat kísérletileg is tanulmányozzák kutatóintéze-tünkben. Ebben a munkámban demonstrálva lesznek azok az elméleti módszerek és eredmények, amelyek a metán (CH_4) illetve a kén-hexafluorid (SF_6) molekulák disszociációja során keletkező molekuláris és atomi fragmensek energetikai jellemzőit mutatják be, névlegesen azok ionizációs potenciáljait, elektronaffinitásait illetve disszociációs energiáit.

A SZÁMÍTÁSOK SAJÁTOSSÁGAI

Számításaimat kvantumkémiai módszerekkel végeztem a GAMESS (*Schmidt et al.*, 1993) nevű tudományos programcsomag segítségével, az Elektronfizikai Kutatóintézet nagy teljesítményű Linux-klaszterén, magas paralelizációs szinten futtatva. Az ionizációs potenciál és az elektronaffinitás értékeinek meghatározása bonyolultságában különböző.

A nem megszorításos Hartree-Fock (*Unrestricted Hartree-Fock*, UHF) módszer a legszélesebb körben alkalmazott elsődleges (elterjedtebb nevén *ab initio*) módszer a kvantumkémiaiában. A módszer nagy hátránya az, hogy nem veszi számításba az elektron-korrelációt. (*Cramer Christopher*, 2004) Az ilyen hibából következtethető energia-különbség a vizsgált rendszer teljes elektron-energiájához viszonyítva elhanyagolható, mindössze annak 0.1-0.2 %-át teszi ki. Azonban olyan paraméterek meghatározásánál, mint az elektronaffinitás vagy az ionizációs potenciál, ezek a hibák nagyban befolyásolják az eredmények pontosságát. Sőt, az elektronaffinitás értékei nagyon sokszor kisebb energiaintervallumba esnek, mint magának a módszernek hibái. Ez arra engedted következtetni, hogy az UHF módszer nem alkalmas ilyenemű számítások elvégzésére. Ezekre a problémákra viszont manapság már

sikerült megoldást találniuk az elméleti fizikusoknak, mégpedig a korrelációs kölcsönhatást kompenzáló korrekciós algoritmusok kidolgozásával, mint amilyen például a perturbációs elmélet, a csatolt klaszter (*coupled cluster*, CC), a multikonfigurációs Hartree-Fock (*multiconfigurational self-consistent field*, MCSCF) valamint a konfigurációs kölcsönhatás (*configuration interaction*, CI) módszerei.

A következő nagy probléma az efféle nagy pontosságot megkövetelő kvantumszintű számítások elvégzésénél a bázis minél jobb megválasztása, amelyet az összes lehetséges atompálya kombinációjával határozunk meg. A kvantumkémia elvei szerint ugyanis a molekuláris elektronpályák az atomi elektronpályák lineáris kombinációi (*Linear Combination of Atomic Orbitals*, LCAO). A GAMESS kizárólag az úgynevezett Gauss-féle bázisfüggvényekkel képes számításokat végezni. Rengeteg típusú kész bázis-készlet áll rendelkezésünkre szinte az összes atomra nézve manapság, viszont a helyes készlet megválasztása és parametrizálása így is nagyon nehézkes és bonyolult feladat. A Gauss-féle bázisok többváltozós, többdimenziós függvények, amelyekhez nehezen meghatározható leképzési együtthatókat is alkalmaznunk kell. A legtöbb esetben csak egy sor elvégzett próbaszámítás eredménye vezethet el bennünket a helyes választáshoz.

A számítások elvégzéséhez minden esetben szükséges következő lépés a vizsgált rendszer geometriájának meghatározása, amely teljes értékűen magába foglalja a rendszer összes atomjának elhelyezkedését a Descartes-féle koordináta-rendszerben leírva. Ehhez a legtöbb esetben az irodalomban fellelhető szimmetriát és atomközi távolságokat veszik alapul, majd az így kapott kezdeti struktúrán geometriai optimalizálást végrehajtva határozzák meg az úgynevezett egyensúlyi térbeli paramétereket. Ezt a feladatot én is a fent leírt elv alapján hajtottam végre, miközben a geometriai optimalizáláshoz a négyzetes megközelítést alkalmaztam, (*Helgaker*, 1991) és nem vettem figyelembe a számításoknál az egyes esetekben fennálló szimmetria meglétét. Ez utóbbi tapasztalataim szerint csak a számítások lefutásánál ad kisebb-nagyobb időnyereséget, viszont alkalmazása nagyon problematikus néhány esetben, az ionizált rendszerekre pedig szinte alkalmazhatatlan.

A KÉN-HEXAFLUORID (SF₆) MOLEKULA DISSZOCIÁCIÓJA SORÁN KELETKEZŐ SEMLEGES FRAGMENTEK ENERGETIKAI JELLEMZŐI

Az SF₆ molekulát valamint annak ionizált és semleges fragmenteit az UHF módszerrel vizsgáltam. A korrelációs kölcsönhatás

meghatározásához a kén-fluorid fragmensek szerkezetének és teljes energiáinak elemzése esetében a második szintű Møller–Plesset-féle (MP2) perturbációs elméletet használtam (Aikens et al. 1993). A szisztematikus próbaszámítások során azt tapasztaltam, hogy a kén-fluoridok elméleti tanulmányozására a legjobban használható bázis a Dunning-Hay típusú „dupla-zeta” báziskészlet, amely a fluorra nézve (9s,5p)/[3s,2p] függvényeket, míg a kénre nézve (11s,7p)/[6s,4p] függvényeket tartalmaz. (Dunning és Hay, 1977) Az alapbázist (1d,1f)-típusú polarizációs illetve L-típusú diffúziós függvényekkel toldottam ki a pontosabb számítások érdekében.

Kutatásaim és számításaim fő célja az SF_k^+ és SF_k^- ionfragmensek (ahol $k=1\div 6$) olyan ionizációs paramétereinek meghatározása volt, mint az adiabatikus ionizációs potenciál valamint adiabatikus elektronnaffinitás. Az „adiabatikus” jelző a vizsgált paramétereknél arra utal, hogy azoknak értéke az ionizálatlan és ionizált állapot közti különbségeként értelmezendők, mégpedig olyan esetben, amikor mindkét rendszer relaxált állapotban van. Ennél a megfontolásnál maradv a ionizációs potenciált úgy értelmezhetjük, mint a meghatározott kémiai összetételű molekula (atom) semleges és pozitívan ionizált állapota közötti teljes elektron-energia különbséget. Ennek megfelelően az adiabatikus elektronnaffinitás a negatívan ionizált és a semleges molekula (atom) teljes energiája közti különbséget jelenti.

A teljes energiára vonatkozó számításokat mind a semleges mind az ionizált molekulák és atomok esetében két multipllett állapotban végeztem el. A különböző multipllett állapotokat az $M=2S+1$ képlettel határozhatjuk meg, ahol az M – multiplitás, S – a molekula teljes spinje, amely a teljes mágneses momentum felével egyenlő: $S=\mu/2$. Ez egyszerűen megfogalmazva azt jelenti, hogy amikor a molekula páros számú elektronnal rendelkezik, akkor az a következő multipllett állapotokban vizsgálható: $M=1,3,5,\dots$; abban az esetben pedig, amikor páratlan számú elektronnal rendelkezik, a következő állapotokban: $M=2,4,6,\dots$. Az összes ionizált és semleges molekulát a rá jellemző két legkisebb multipllett állapotban vizsgáltam, majd a meghatározni kívánt paraméterek számításánál minden esetben a kisebb energiájú multipllett állapotokat vettem figyelembe, amelyek energetikai szempontból stabilabbak.

Összegességében tehát elmondható hogy sikerült meghatározni különböző molekuláris rendszerek adiabatikus energetikai jellemzőit relaxált, egyensúlyi állapotban. Az 1. táblázat tartalmazza a kén-hexafluorid disszociációja során képződő fragmensek ionizációs

potenciáljainak valamint elektronaffinitásainak számított értékeit, összevetve azokat a kísérleti eredményekkel.

1. táblázat. Az UHF/MP2 módszerrel meghatározott adiabatikus ionizációs potenciál illetve elektronaffinitás értékei az SF_k molekuláris fragmensek (k=1÷6), az F₂ molekula valamint az F és S atomo esetében, összehasonlítva azok kísérleti értékeivel

Vizsgált molekula	Ionizációs potenciál, IP (eV)		Elektronaffinitás, EA (eV)	
	Számított értéke	Kísérleti értéke	Számított értéke	Kísérleti értéke
SF ₆	18.6	15.7 (Christophorou–Olthoff 2000)	1.12	1.06 (Christophorou–Olthoff 2000)
SF ₅	9.8	9.6 (Lias–Liebman 2014)	4.14	3.85 (Bartmess 2014)
SF ₄	11.89	11.69 (Lias–Liebman 2014)	1.51	1.5 (Bartmess 2014)
SF ₃	9.32	8.18 (Lias–Liebman 2014)	6.12	3.07 (Bartmess 2014)
SF ₂	9.97	10.08 (Lias et al. 1988)	0.43	0.9 (Lias 2014)
SF	9.85	10.09 (Lias et al. 1988)	1.99	2.285 (Bartmess 2014)
F ₂	15.213	15.686 (Bartmess 2014)	2.80	2.96 (Радциг–Смирнов 1980)
S	9.77	10.36 (Радциг–Смирнов 1980)	1.548	2.077 (Радциг–Смирнов 1980)
F	17.149	17.423 (Радциг–Смирнов 1980)	3.4	3.4 (Радциг–Смирнов 1980)

Az F₂ molekula disszociációs energiája számításaim szerint D(2F/F₂)=1.69 eV-ot tesz ki, amely közel megegyezik annak kísérletileg meghatározott értékével, amely 1.63 eV-tal egyenlő (Cottrell 1970). Az 1. táblázatból látható, hogy az SF₆ molekulán kívül az összes SF_k-fragmens esetében jó egyezést mutatnak a számítások eredményei a kísérletekkel az ionizációs potenciál esetében. Az SF₆ molekula esetében meg kell jegyeznünk, hogy annak pozitív ionja (SF₆⁺) metastabil, (Christophorou és Olthoff, 2000) ami miatt nehéz megválasztani a számítások legjobb feltételeit (mivel nincs úgynevezett potenciálgödre, nehéz meghatározni az egyensúlyi kötőhosszúságokat, amelyben a teljes energiát meghatározhatjuk). Teljes energiája nagyobb, mint az SF₅⁺ ion energiája, ezért az SF₆⁺→SF₅⁺ + F bomlásfolyamat elősegíti az SF₅⁺ kiválását az e +

$\text{SF}_6 \rightarrow \text{SF}_5^+ + \text{F} + 2\text{e}$ típusú elektronütközés által kiváltott disszociatív ionizációs folyamatban.

A METÁN-MOLEKULA (CH_4) DISSZOCIÁCIÓJA SORÁN KELETKEZŐ SEMLEGES FRAGMENSEK ENERGETIKAI JELLEMZŐI

A metán esetében más kvantumkémiail módszert illetve más korrelációs algoritmust alkalmaztam a vizsgált objektumok specifikussága miatt. A hidrogénatomok megléte eléggé megnehezíti a számítások pontos elvégzését, mivel kevés elektronjuk miatt az olyan általánosított, sokelektronos feladatok megoldására hivatott módszer, mint a Hartree-Fock, jelentős hibákat eredményezhet egyes esetekben. A legszembetűnőbbek ezek a hibák a különböző CH_k fragmensek elektronnaffinitásának meghatározásánál, vagyis a negatív ionok esetében. Mivel ez esetben az elektronkorreláció nagyon fontos szerepet játszik, ezért nagyon nagy figyelmet kell fordítani a korrelációt kompenzáló korrekciós algoritmusok minél jobb megválasztására. De még az általam használt legpontosabb és legösszetettebb módszerek sem hoznak minden esetben kielégítő eredményt a számítások végeredményében.

A metán (CH_4) molekulát illetve annak semleges és pozitív fragmenseit a megszorításos nyílt elektronhéjú Hartree-Fock (*Restricted Open-shell Hartree-Fock*, ROHF) módszerrel elemeztem, amelyhez a csatolt klaszter (*coupled cluster*, CC) módszert alkalmaztam az elektronkorreláció meghatározásához. (Purvis és Bartlett, 1982) Az ROHF és UHF módszer között esetünkben nem nagy a különbség, viszont a CC-módszer alkalmazása csak RHF/ROHF-alapú számítások elvégzésével lehetséges. A csatolt klaszter módszer segítségével sokkal nagyobb pontossággal lehet meghatározni az elektron-korrelációs energia-összetevőket az MP2-módszerhez képest, viszont használata annál sokkal bonyolultabb. Az elérhető módszerek közül a CCSD-módszert (*Coupled Cluster Single end Double excitations*) alkalmaztam számításaim elvégzéséhez.

A CH_k -molekulákat és azok negatív ion-fragmenseit a nem megszorításos Hartree-Fock (UHF) módszerrel vizsgáltam, a sűrűség-funkcionál elv (*Density Functional Theory*, DFT) segítségével meghatározva az elektronkorreláció nagyságát. Erre azért volt szükség, mivel a próbaszámítások tanulsága szerint a csatolt klaszter módszerrel számított korrelációs korrekció nem elégséges az adiabatikus elektronnaffinitás pontos meghatározásához a szénhidrátok esetében. A DFT módszernél alkalmaznunk kell úgynevezett cserélődési-korrelációs

funkciókat, amelyek a számítási algoritmust pontosítják különböző eljárásokkal. Számításaim során az M06-HF (*Minnesota exchange-correlation functional 2006 with 100% HF exchange*) típusú cserélődési-korrelációs funkcionált alkalmaztam. (Zhao és Truhlar, 2006)

A geometriai optimalizálást mindkét esetben a négyzetes megközelítéssel végeztem, valamint ugyanúgy, ahogy a kén-hexafluorid esetében, itt sem vettem figyelembe a számításoknál a fennálló molekuláris szimmetria meglétét.

A teljes energiára vonatkozó számításokat mind a semleges mind az ionizált rendszerek esetében ugyanúgy két multipllett állapotban végeztem el. Összegességében tehát sikerült meghatároznom a CH₄-molekula disszociációja során keletkező fragmensek adiabatikus energetikai jellemzőit, amelyeket a 2. táblázat tartalmaz. A hidrogénmolekula disszociációs energiája számításaim szerint D(2H/H₂)=4.578 eV-tal egyenlő, ami nagyon jó egyezést mutat a kísérletileg meghatározott értékkel, amely 4.519 eV-ot tesz ki. (Cottrell, 1970)

2. táblázat. Az ROHF/CCSD módszerrel meghatározott adiabatikus ionizációs potenciál illetve az UHF/DFT módszerrel meghatározott elektronaffinitás értékei a CH_k molekuláris fragmensek (k=1÷4), a H₂ molekula valamint a H és C atomok esetében, összevetve azok kísérleti értékeivel.

A vizsgált molekula	Ionizációs potenciál, IP (eV)		Elektronaffinitás, EA (eV)	
	Általunk meghatározott értéke	Kísérleti értéke (Lias 2014)	Általunk meghatározott értéke	Kísérleti értéke (Bartmess 2014)
CH ₄	12.64	12.61	–	–
CH ₃	9.62	9.84	2.28	1.13
CH ₂	9.995	10.396	1.38	0.63
CH	10.5	10.64	0.47	0.74
H ₂	15.504	15.426	–	–
C	11.18	11.26	1.067	1.263
H	13.573	13.598	0.38	0.755

A 2. táblázatban olvasható eredmények bizonyítják, hogy a fragmensek általam meghatározott ionizációs potenciáljai elég nagy egyezést mutatnak a kísérleti értékekkel. Az elektronaffinitások viszont épp ellenkezőleg – egyes esetekben nagyobbak (kétszer a CH₃ és a CH₂

esetében), míg más esetekben kisebbek (majdnem kétszer a CH esetében) a kísérleti értékekhez viszonyítva. Ugyanígy kétszer kisebb a hidrogénatom által meghatározott elektronegativitása. A 2. táblázatból azt is láthatjuk, hogy elméletileg a CH_4 és H_2 molekuláknak nem létezik stabil negatív ionja, vagyis azok energiája nagyobb a semleges molekulák teljes energiájánál. Ezáltal az ilyen molekulákra alkalmazva nem aktuális az elektronkorreláció meghatározása.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az elvégzett számítások elemzése után elmondható, hogy az egyszerű térszerkezetű, szimmetrikus molekulák ion-energetikai vizsgálatára kielégítő lehetőségeket nyújt a GAMESS programcsomag.

Az ab initio Hartree-Fock módszerek és az elektron-korrelációt meghatározó bármelyik algoritmus tökéletesen elégséges az olyan ion-energetikai jellemző meghatározásához, mint az ionizációs potenciál. A különböző molekulák esetében ennél a tulajdonságnál legtöbbször csak igen csekély eltérés mutatkozott számításaink és a kísérletek eredményei között. A kétatomos molekulák (F_2 , H_2) disszociációs energiáit is sikerült nagy pontossággal meghatározni.

Nagyobb problémát jelentett viszont az adiabatikus elektronegativitás meghatározása. Ez főképp annak tudható be, hogy az elektronkorreláció pontos meghatározásának a negatív ionok vizsgálata esetében nagy jelentősége van. A többletelektron bonyolult kölcsönhatásokat eredményez a külső elektronegativitáson, így érthető, hogy bármelyik korreláció-kompenzáló algoritmust is próbáljuk alkalmazni, az elektronegativitás pontos meghatározása szinte lehetetlen feladatnak tűnik a rendelkezésünkre álló módszerekkel. Ennek ellenére eredményeink viszonylag pontos képet tudnak nyújtani a negatív ionok energetikai jellemzőiről, és legalább nagyságrendileg meg tudják adni a rájuk jellemző elektronegativitás értékét.

A kevés atomból és kisszámú elektronegativitából álló molekularendszerek számítása átlagosan nem vesz sok időt igénybe. A bonyolultabb objektumok vizsgálatához azonban egyértelműen nagyteljesítményű számítógépes erőforrásokra van szükségünk.

További kutatásaim során az eddigiekhez hasonló számításokat szeretnék elvégezni más molekulákon és fragmenseken is, főképpen olyanokon, amelyeket kutatóintézetünkben kísérletileg is tanulmányoznak, mint például a kén- és szelén-molekulák valamint néhány aminosav-típus. Emellett számításba szeretném venni az izotóp-

hatásokat is a molekuláris fragmensek energetikai jellemzőire. Távolabbi céljaim között pedig szerepel az elektron-molekuláris ütköztetés és elektronszórás dinamikai tanulmányozása.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Aikens, C. M., Webb, S. P., Bell, R. L., Fletcher, G. D., Schmidt, M. W., Gordon, M. S. (2003): *Theory and Applications of Computational Chemistry. Theoret. Chem. Acc.* Vol. 110. 233-253.

Bartmess, J. E. (2014): *Negative Ion Energetics Data" in NIST Chemistry WebBook, NIST Standard Reference Database Number 69*, Eds. P.J. Linstrom and W.G. Mallard. Gaithersburg MD: National Institute of Standards and Technology. <http://webbook.nist.gov>.

Christophorou, L.G., Olthoff, J.K. (2000): Electron Interactions With SF₆. *J. Phys. Chem. Ref. Data*, Vol. 29, No. 3. 267-331.

Cottrell, T. L. (1970): *The Strengths of Chemical Bonds*, 2d ed., Butterworth, London, 1958; B. deB. Darwent, National Standard Reference Data Series, *National Bureau of Standards*, no. 31. Washington.

Cramer, C. J. (2014): *Essentials of Computational Chemistry: Theories and Models*, 2nd Edition. Minnesota, USA.

Dunning T.H. Jr., Hay, P.J. (1977): *Methods of Electronic Structure Theory*. New York: Plenum Press.

Helgaker, T. (1991): Transition-state optimizations by trust-region image minimization. *Chem. Phys. Lett.* Vol. 182. 503-510.

Lias, S.G. (2014): Ionization Energy Evaluation in NIST Chemistry WebBook, *NIST Standard Reference Database Number 69*, Eds. P.J. Linstrom and W.G. Mallard. Gaithersburg MD: National Institute of Standards and Technology. <http://webbook.nist.gov>.

Lias, S. G., Bartmess J. E., Liebman, J. F., Holmes, J. L., Levin, R. D., Mallard, W. G. (1988): Gas-phase ion and neutral thermochemistry. *J. Phys. Chem. Ref. Data*. Vol. 17. Suppl. 1. 1-861.

Lias, S.G., Liebman, J.F. (2014): Ion Energetics Data in NIST Chemistry WebBook, *NIST Standard Reference Database Number 69*, Eds. P.J. Linstrom and W.G. Mallard. Gaithersburg MD: National Institute of Standards and Technology. <http://webbook.nist.gov>.

Purvis, G. D., Bartlett, R. J. (1982): A full coupled-cluster singles and doubles model: The inclusion of disconnected triples. *J. Chem. Phys.* Vol. 76. 1910-1919.

Schmidt, M. W., Baldridge, K. K., Boatz, J. A., Elbert, S. T., Gordon, M. S., Jensen, J. J., Koseki, S., Matsunaga, N., Nguyen, K. A., Su, S., Windus, T. L., Dupuis, M.,

Montgomery Jr., J. A. (1993): General atomic and molecular electronic structure system. *J. Comput. Chem.* Vol. 14. 1347-1363

Zhao, Y., Truhlar, D. G. (2006): Density Functional for Spectroscopy: No Long-Range Self-Interaction Error, Good Performance for Rydberg and Charge-Transfer States, and Better Performance on Average than B3LYP for Ground States. *J. Phys. Chem. A*. Vol. 110. 13126-13130.

Радциг, А. А., Смирнов, Б. М. (1980): *Справочник по атомной и молекулярной физике*. Москва: Атомиздат.

LEKTORÁLTA:

Remeta J. F.,
Matematika doktora,
Tudományos munkatárs
UNTA Elektronfizikai
Kutatóintézete

*Ungvári Nemzeti Egyetem,
Magyar Tannyelvű Humán-
és Természettudományi Kar,
V. évfolyam*

A DINAMIKUS KÉSZLETGAZDÁLKODÁSI MODELLEK

Az üzleti életben fontos feladat az áruknak a beszerzéstől az értékesítésig való tárolása. A kis- és nagykereskedések, ill. gyártóüzemek általában rendelkeznek valamilyen raktárkészlettel. A készletgazdálkodás feladata, hogy meghatározza milyen "készletezési politikát" folytasson egy üzem, azaz mikor és mennyit kell termelni (vagy rendelni) egy bizonyos áruból, hogy az ezzel kapcsolatos összes költség a lehető legkisebb legyen. (Ferenczi, 2006)

Napjainkban a legtöbb cég már különböző szoftvereket használ az optimális tervezéshez és a készletek nyilvántartásához. Kutatásom célja a készletgazdálkodási modellek tanulmányozása mellett az volt, hogy írjak egy programot, amely képes különböző készletgazdálkodási feladatok megoldására.

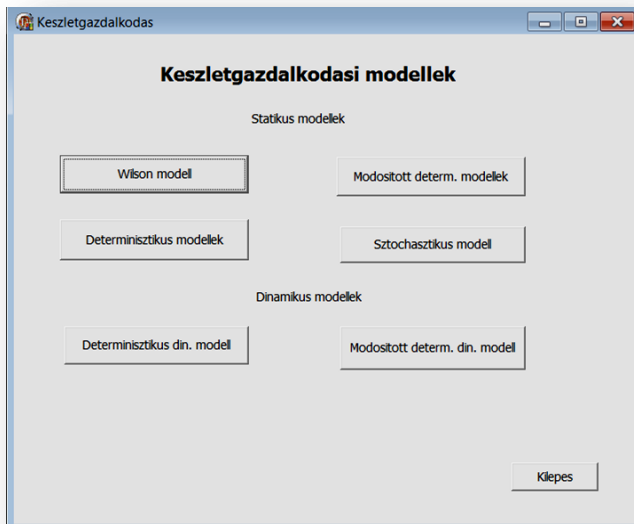
A kutatás során többféle szakirodalmat is felhasználtam. Igyekeztem minél újabb írásokat választani. A munkám döntő részében az *Ospishchev* és társai által megírt műre támaszkodtam, az ebben vizsgált feladatok alapján szerkesztettem meg a program dinamikus modellekkel foglalkozó részét.

A készletezési modelleknek sok fajtája és típusa alakult ki, már csak a fellépő véletlen törvényszerűségek sokféleségét tekintve is, nem beszélve a gyakorlati élet bonyolult szituációiról. A modellek osztályozási szempontjai igen különbözőek. Az egyik alapvető osztályozási elv szerint megkülönböztetünk determinisztikus és sztochasztikus modelleket. Ha a beáramlással, a kiáramlással, valamint a költségekkel kapcsolatos minden információ előre megadható teljes bizonyossággal, akkor determinisztikus modellekről beszélünk. Ha ezen adatok között szerepelnek olyanok is, amelyekre csupán statisztikai törvényszerűségek állnak fenn, akkor sztochasztikus modellekkel van dolgunk. (Sztrik, 2004)

Egyszerűbb esetben, amikor a termék iránti igény előre meghatározott — determinisztikus —, és alkalmasan megválasztott periódusokban (pl. minden héten, hónapban, évben stb.) konstansnak tekinthető, akkor ún. statikus modelleket használunk. Ez azt jelenti, hogy egyetlen periódus segítségével modellezzük a többit. Így elegendő erre az egy periódusra meghatározni az optimális megoldást, és amíg a modell paramétereiben valami változás nem következik be (pl. fel- vagy lemegy a termék ára), addig a kiszámított paraméterek szerint működtetjük a rendszerünket.

Szintén gyakori eset, hogy a tervezési rendszerünk véges sok periódusból áll, melyekben csak egyszer adhatunk fel rendelést (pl. minden héten, pénteken rendelünk a következő hétre). Ebben az esetben nem az egyes periódusok optimális paramétereit határozzuk meg, mert ezekre úgysem lesz többé szükség, hanem, az egész tervezési időszak összes periódusára egyszerre határozzuk meg a rendelendő mennyiséget (pl. minden héten rendelünk a következő hétre, és egyszerre egy hónapot vagy negyedévet vizsgálunk). Erre a problémára adnak megoldást a dinamikus készletezési modellek.

Az általam megírt program főablaka a következőképpen néz ki (1. ábra):

1. ábra. A program főablaka

A program megíráshoz a Delphi nyelvet használtam. Mint látható a felhasználónak lehetősége van különböző modellek kiválasztására. Mivel a valós életben általában dinamikus készletgazdálkodási feladatokkal van dolgunk, ezért a következőkben egy dinamikus modell részletesebb leírását mutatom be.

A dinamikus készletgazdálkodási feladatok megoldása során leggyakrabban a dinamikus programozás módszerét használják, melynek megalapozója az amerikai matematikus, Richard Bellman volt. Az általa kifejlesztett módszer alapja egy bizonyos optimalizálási tétel, melyet általános elvként így fogalmazott meg: „Valamely politika akkor optimális, ha egy adott időben — akármilyenek voltak az előző döntések — a hátralevő döntések optimális politikát alkotnak, figyelembe véve az előző döntések eredményét”. (Kaufmann, 1968)

Az optimalizálási feladatok dinamikus programozással történő megoldásának menete általános esetben a következő: először az utolsó periódustól kiindulva az elsőig minden lépésben megkeressük a lehetséges optimális értékeket, majd ezek közül kiválasztjuk a valós optimális megoldásokat az első periódustól haladva az utolsóig.

Attól függően, hogy a kereslet és a költségekkel kapcsolatos információk hogyan vannak megadva, megkülönböztetünk determinisztikus és sztochasztikus dinamikus modelleket. A determinisztikus dinamikus modellek nagy előnye a sztochasztikus modellekkel szemben, hogy nem használnak valószínűségi változókat.

Az egy termékre vonatkozó n periódusra kiterjedő determinisztikus dinamikus modelleknél a termék iránti kereslet, a beszerzési és a raktározási költség periódusonként változó. A következőkben azt az esetet vizsgáljuk, amikor a hiány nem engedélyezett. A készletek mennyiségét a periódus elején ellenőrizzük. (Ospishchev et al., 2008)

Bevezetjük a következő változókat:

X_i — az i -dik periódus végén meglévő készlet;

Q_i — az i -dik periódusban megrendelendő készlet;

r_i — a termék iránti kereslet (vásárlói igény) az i -dik periódusban;

h_i — raktározási költség az i -dik periódusban;

k_i — beszerzési költség az i -dik periódusban;

S — egy egységnyi termék ára;

$C_i(Q_i)$ — a termék megrendelésének összköltségét meghatározó függvény az i -dik periódusban. Ezt a függvényt a beszerzési költség és a termék ára alapján írhatjuk fel.

$$C_i(Q_i) = k_i + S \cdot Q_i$$

A termékek raktározási költsége az i -dik periódusban arányos az X_i mennyiséggel és felírható, mint $h_i X_i$

Az X_i mennyiséget a következő képlettel számolhatjuk ki:

$$X_i = X_{i-1} + Q_i - r_i$$

Vagyis az i -dik periódus végén meglévő készlet mennyiségét úgy kapjuk meg, hogy összeadjuk az adott periódus elején már meglévő készlet (azaz az előző periódusból fennmaradt készlet) és a megrendelt készletek mennyiségét, majd ebből az értékből kivonjuk a termék iránti keresletet. (Ospishchev et al., 2008)

Az Bellman-egyenletek a következő alakban írhatóak fel:

$$F_i(X_i) = \min_{Q_i \in G} \{F_{i-1}(X_{i-1}) + h_i X_i + C_i(Q_i)\}, \quad F_0 = 0.$$

A G halmaz tartalmazza az összes lehetséges Q_i értéket.

A Q_i értékek olyan egész szám, amelyre teljesül a következő egyenlet:

$$r_i - X_0 \leq Q_i \leq \left[\sum_{i=1}^n r_i \right] - X_0,$$

vagyis az első periódusban megrendelt készlet mennyisége ki kell, hogy elégítse legalább az erre a periódusra vonatkozó keresleti igényt, figyelembe véve a kezdeti készleteket (X_0). Valamint a Q_i értékek nem lehet több az össz keresleti igénynél, figyelembe véve a kezdeti készleteket. (Ospishchev et al., 2008)

A második periódustól kezdve a Q_i értéknek a következő egyenletet kell kielégíteni:

$$0 \leq Q_i \leq \sum_{k=1}^n r_k, \quad i = 2, 3, \dots, n.$$

Tehát, a Q_i értéke mindig a nulla és az összkereslet értéke között van (ha az i -dik periódus elején meglévő készlet elegendő a vásárlói igény kielégítésére, akkor az adott periódusban nem rendelünk újabb mennyiséget, $Q_i = 0$). (Ospishchev et al., 2008)

Az egy termékre vonatkozó n periódusra kiterjedő dinamikus modellek egyik gyakran vizsgált esete, amikor a raktározási költség és termék ára állandó vagy csökkenő függvényekkel van megadva. Ezen feltételekre matematikailag bizonyítottak a következők:

1. Ha $X_i = 0$, akkor az n periódusra kiterjedő dinamikus modell bármelyik lépésében az optimális döntés az, ha megrendelünk az adott termékből egy bizonyos Q_i mennyiséget $X_{i-1} = 0$ esetén vagy a keresletet kielégítjük az előző periódusból maradt X_{i-1} raktárkészletből és nem rendelünk ($U_i = 0$). Ez matematikailag a következőképpen írhatjuk fel:

$$\begin{cases} X_{i-1}Q_i = 0; \\ X_{i-1}^2 + Q_i^2 \neq 0 \end{cases}$$

2. A rendelés mennyisége, Q_i , bármelyik periódusban akkor és csak akkor optimális, ha az vagy egyenlő nullával vagy pedig pontosan megfelel a következő periódus(ok)ban várható vásárlói igénynek.

Ezek a tulajdonságok jelentősen csökkentik a Q_i és X_i mennyiségek lehetséges értékeit, ezáltal jóval kevesebb számítást kell elvégezni az optimális készletezési terv felépítéséhez. (Ospishchev et al., 2008)

Példa. Határozzák meg az optimális készletgazdálkodási tervet a fenti modell valamint az 1. számú táblázatban szereplő adatok alapján.

1. táblázat

Periódusok	Kereslet (r_i)	Beszerezési költség (k_i)
1	76	98
2	26	114
3	90	185
4	67	70

Egy egységnyi termék raktározási költsége periódusonként állandó, egy periódus alatt 1 pénzegységgel egyenlő. A termék ára a vizsgált

időszak alatt nem változik, egy egység ára 2 pénzegységgel egyenlő. A kezdeti készletek mennyisége 15 egység, vagyis $X_0 = 15$, a vizsgált időszak után nincs szükség további készletekre ($X_5 = 0$).

Megoldás:

Első lépés

Először meg kell határozni az első periódusban megrendelendő készletmennyiség lehetséges értékeit. A Q_1 értéknek olyannak kell lennie, hogy a következő periódus(ok)ban kielégítse a vásárlói igényt, figyelembe véve az X_0 értéket. Tehát a Q_1 mennyiség lehetséges értékei a következők.

$$61 = 75 - 15;$$

$$87 = 76 + 26 - 15;$$

$$177 = 76 + 26 + 90 - 15;$$

$$244 = 76 + 26 + 90 + 67 - 15.$$

Az első periódusban meghatározott értékeket a 2. táblázat tartalmazza.

2. táblázat

Q_1	X_1	$F_1(X_1)$
61	0	220
87	26	298
177	116	568
244	183	769

Második lépés

A következő táblázatok fő celláiban két szám szerepel. Az alsó szám mutatja az X_i mennyiség lehetséges értékeit, a felső pedig az $F_i(X_i)$ értékeit. Először mindig az X_i értéket határozzuk meg, ha az nem tartozik a G halmazhoz, akkor az $F_i(X_i)$ értéket nem számoljuk ki és az adott cellát keresztülhúzzuk.

3. táblázat

$F_1(X_1)$ $Q_2 \backslash X_1$	220 0	298 26	568 116	769 183
0		298 0	658 90	926 157
26	386 0			
116	656 90			
183	857 157			

Mint látható, a 3. táblázatnak csak a második oszlopa (tehát az az eset, amikor $X_1 = 0$) és második sora (amikor $Q_2 = 0$) van kitöltve. Kizártuk azt az esetet is, amikor X_1 és Q_2 egyidejűleg nulla. (Ha ezt nem tenénk, akkor a vásárlói igényt nem lehetne kielégíteni az adott periódusban, vagyis hiány lépne fel, ami ennél a modellnél nem engedélyezett.)

Harmadik lépés

Az előző periódushoz hasonlóan járunk el, a számítások eredményeit a 4. táblázat tartalmazza.

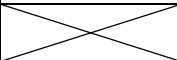
4. táblázat

$F_2(X_2)$ $Q_3 \backslash X_2$	298 0	656 90	857 157
0		656 0	924 67
90	663 0		
157	864 67		

Negyedik lépés

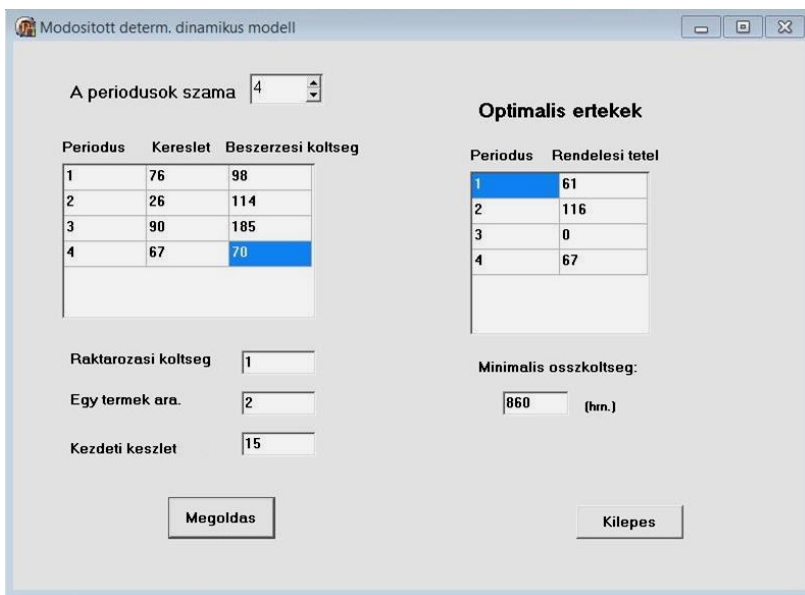
A számítások eredményeit az 5. táblázat foglalja össze.

5. táblázat

$Q_3 \backslash \begin{matrix} F_3(X_3) \\ X_3 \end{matrix}$	656 0	864 90
0		864 0
67	860 0	

A minimális összköltség 860 egység, ennek megfelelően visszakkeressük a megfelelő Q_i értékeket: $Q_4 = 67, Q_3 = 0, Q_2 = 116, Q_1 = 61$. Vagyis az első periódusban 61 egységnyi terméket érdemes rendelni, a másodikban 116 egységet, a harmadikban nem kell rendelni, a negyedik periódusban pedig 67 egységet.

Mint látható egy egyszerűnek tűnő dinamikus készletgazdálkodási feladat megoldásához is elég sok számítást kell elvégezni. Ez a munka a program segítségével egyszerűen, gyorsan és pontosan elvégezhető (2. ábra).

Modosított determ. dinamikus modell

A periódusok száma: 4

Periodus	Kereslet	Beszerzési költség
1	76	98
2	26	114
3	90	185
4	67	70

Raktározási költség: 1

Egy termék ára.: 2

Kezdeti készlet: 15

Optimalis értékek

Periodus	Rendelési tétel
1	61
2	116
3	0
4	67

Minimalis összköltség: 860 (hrn.)

Megoldás Kilepes

2. ábra. A dinamikus feladat megoldása a program segítségével

A program ezen részének megszerkesztéséhez a fentiekben leírt elméletet vettem alapul. Ez az algoritmus egyenes irányban oldja meg az optimalizálási feladatot. Vagyis először az első periódustól haladva az utolsóig minden lépésben megkeresi a lehetséges optimális értékeket, az utolsó periódusban kiválasztja a minimális összköltséget, majd ennek megfelelően visszakeresi az optimális rendelési mennyiségeket (az utolsó periódustól haladva az elsőig). Ezt az algoritmust akkor használhatjuk, amikor a vizsgált időszak után nincs szükség további készletekre ($X_{n+1} = 0$). A felhasználónak lehetőség van más modellek kiválasztására is, egy-egy modellen belül különböző alternatívákat is vizsgálhat. A program megalkotásnak fő célja az volt, hogy megkönnyítse és gyorsabbá tegye a készletgazdálkodási feladatok megoldását. Ezt a célt már sikerült elérni, de egyes részek még fejlesztés alatt állnak. Ez a program egy valós mai vállalat készletgazdálkodási feladatainak megoldására még nem alkalmas, a modellek többsége csak egy termékre vonatkozik. Ezért a továbbiakban szeretném kibővíteni a programot egy több termékre vonatkozó dinamikus modellel.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Ferenci, Z. (2006): *Operációkutatás*. Győr: Széchenyi István Egyetem.

Kaufmann, A. (1968): *Az operációkutatás módszerei és modelljei*. Budapest: Műszaki könyvkiadó.

Ospishchev, V. et al. (2008): *Doslidzhennya operatsiy*. Harkiv: HNAME.

Sztrik, J. (2004): *Raktározási és kiszolgálási problémák matematikai modellezése*. Debrecen: Debreceni Egyetem Informatika Kar.

LEKTORÁLTA:

Spenik Sándor,
egyetemi docens,
az UNE MTHTK Matematika és
Fizika Tanszékének vezetője

*Ungvári Nemzeti Egyetem,
Magyar Tannyelvű Humán-
és Természettudományi Kar,
Fizika és Matematika Tanszék,
IV. évfolyam*

IMPROPRIUS INTEGRÁL ÉS FELHASZNÁLÁSA

A latin "improprius" szó jelentése 'nem illő, nem illeszkedő'. Az „improprius integrál” a matematikai analízis fogalma. Segítségével nyílt intervallumokra is kiterjeszthető az integrálfogalom. Akkor van erre szükség, ha az integrálás alsó (felső) határánál a függvény jobb oldali (bal oldali)határértéke végtelen. Szintén értelmezhető vele, hogy mit jelentsen az, ha az integrálás alsó határa a negatív végtelen, illetve az, ha a felső határa pozitív végtelen.

Sajnos kevés olyan ténylegesen használható irodalmat találhatunk, ami elegendő és érthető információt nyújt erre a témára, pedig az integrálszámítás egy igen elterjedt és érdekes fajtája. Az általam használt könyvek elolvasása és áttanulmányozása után viszont könnyen meg lehet érteni és gyakorlati példákban alkalmazni az improprius integrálokról szóló fejezeteket.

IMPROPRIUS INTEGRÁL

Legyen értelmezve az f függvény az $[a, b)$ jobbról nyílt intervallumon, ahol a valós szám, b pedig lehet valós szám, de pozitív végtelen is. Ha f szakaszonként folytonos minden $[a, \omega]$ $\omega < b$ zárt intervallumon, akkor az $[a, b)$ jobbról nyílt intervallumon vett improprius integrálja a következőt jelenti:

$$\int_a^b f(x)dx = \lim_{\omega \rightarrow b-} \int_a^{\omega} f(x)dx. \quad (\text{Vancsó, 2010})$$

Ha az f függvény értelmezve van az $[a, b]$ balról nyílt intervallumon, ahol a valós szám vagy negatív végtelen, b pedig valós szám. Legyen továbbá f szakaszonként folytonos minden $[\omega, b]$ $a < \omega$ zárt intervallumon. Ekkor f függvény $[a, b]$ balról nyílt intervallumon vett improprius integrálja a következőt jelenti:

$$\int_a^b f(x) dx = \lim_{\omega \rightarrow a} \int_{\omega}^b f(x) dx. \quad (\text{Vancsó, 2010})$$

Ha a definícióban szereplő határérték létezik és véges, akkor az az improprius integrált konvergensnek, ellenkező esetben divergensnek nevezzük.

A fentiek segítségével mindkét oldalon nyílt (a, b) intervallumra is definiálható az integrál (ahol a valós vagy negatív végtelen, b valós vagy pozitív végtelen). Ehhez választanunk kell egy $c \in (a, b)$ számot. Az ilyen integrál definíciója:

$$\begin{aligned} \int_a^b f(x) dx &= \int_a^c f(x) dx + \int_c^b f(x) dx = \lim_{\omega \rightarrow a+} \int_{\omega}^c f(x) dx \\ &+ \lim_{\omega \rightarrow b-} \int_c^{\omega} f(x) dx. \quad (\text{Vancsó, 2010}) \end{aligned}$$

Az ilyen improprius integrált csak akkor nevezzük konvergensnek, ha a fenti összeg mindkét tagja konvergens. Ilyenkor c megválasztásától független az eredmény.

A fenti definíciókból és az integrálfüggvény folytonosságából következik, hogy ha egy függvény zárt intervallumon integrálható, akkor a nyílt intervallumokon vett improprius integrálok megegyeznek a szokványos (nem improprius) integrállal.

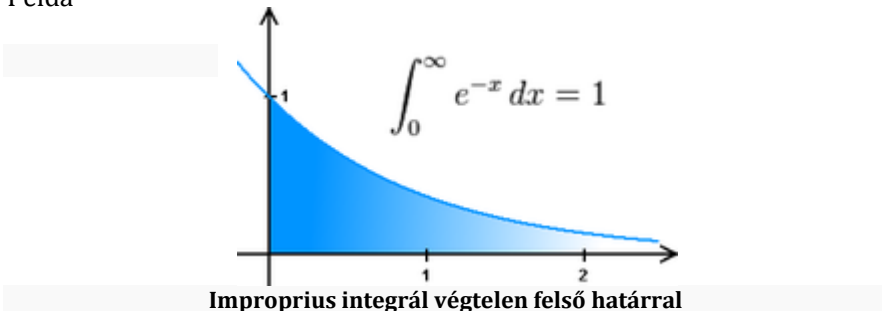
Ez a definíció azonban új fajta integrálásokat is lehetővé tesz:

Ha az integrálási határnál a függvény határértéke a belső (azaz felső határnál bal, alsó határnál jobb) oldalon véve pozitív vagy negatív végtelen. Azaz ha az integrálási határ belső oldali környezetében nem korlátos a függvény.

Ha az integrálás alsó határa negatív végtelen, illetve ha a felső határa pozitív végtelen.

Ha a függvény az integrálás alsó vagy felső határán nincs értelmezve.

Példa

Az e^{-x} függvény integrálja nullától végtelenig az impropius integrál definíciójának használatával:

$$\begin{aligned} \int_0^{\infty} e^{-x} dx &= \lim_{a \rightarrow \infty} \int_0^a e^{-x} dx = \lim_{a \rightarrow \infty} [-e^{-x}]_0^a = \lim_{a \rightarrow \infty} [(-e^{-a}) - (-e^0)] = \\ &= \lim_{a \rightarrow \infty} \left[-\frac{1}{e^a} + 1 \right] = 0 + 1 = 1. \quad (\text{Bárczy, 1971}) \end{aligned}$$

VÉGTELEN INTEGRÁLÁSI INTERVALLUM

Az integrálfogalom egyfajta kiterjesztését teszik lehetővé az impropius integrálok; egyik esetben nem véges intervallumra, másik esetben pedig nem korlátos f és g vényekre.

Tegyük fel, hogy az $f(x)$ folytonos függvény értelmezve van minden $x \geq a$ -ra. Tekintsük a

$$T(b) = \int_a^b f(x) dx$$

határozott integrált. Ha a T függvénynek van véges határértéke a végtelenben, akkor azt mondjuk, hogy f -nek az $[a, \infty)$ intervallumon létezik az improprius integrálja. Jelölése:

$$\int_a^{\infty} f(x) dx = \lim_{b \rightarrow \infty} \int_a^b f(x) dx. \quad (\text{Reiman, 2011})$$

Most, mint látjuk, ezt az integrált nem közelítő összegek segítségével definiáltuk, hanem korlátos intervallumon vett határozott integrálok határértékeként.

Egy balról végtelen $(-\infty, a]$ intervallumon folytonos f függvény improprius integrálja az előbbihez hasonlóan értelmezhető:

$$\int_{-\infty}^a f(x) dx = \lim_{b \rightarrow -\infty} \int_b^a f(x) dx. \quad (\text{Reiman, 2011})$$

Legyen most f az egész számegyenesen folytonos függvény. Ekkor ha valamilyen $a \in \mathbb{R}$ mellett létezik az

$$\int_{-\infty}^a f(x) dx \quad \text{és az} \quad \int_a^{\infty} f(x) dx$$

improprius integrál, akkor az f függvény egész számegyenesen vett improprius integrálja:

$$\int_{-\infty}^{\infty} f(x) dx = \int_{-\infty}^a f(x) dx + \int_a^{\infty} f(x) dx. \quad (\text{Reiman, 2011})$$

Könnyen látható, hogy az így értelmezett integrál nem függ az a szám megválasztásától.

Példa.

Számítsuk ki a következő improprius integrál értékét!

$$\int_{-\infty}^{\infty} \frac{1}{1+x^2} dx. \quad (\text{Bárczy, 1971})$$

$a = 0$ -nál bontjuk

$$\int_0^{\infty} \frac{1}{1+x^2} dx = \lim_{b \rightarrow \infty} [\arctan x]_0^b = \frac{\pi}{2}$$

A szimmetriából adódóan a baloldali rész is ugyanannyi, így

$$\int_{-\infty}^{\infty} \frac{1}{1+x^2} dx = \frac{\pi}{2} + \frac{\pi}{2} = \pi$$

Legyen az $f(x)$ függvény minden $B > a$ - ra az $[a, B]$ intervallumban integrálható. Ha a

$$\lim_{B \rightarrow +\infty} \int_a^B f(x) dx$$

határérték létezik és véges, amit úgy is mondunk, hogy az integrál konvergens, akkor az $[a, B]$ intervallumbeli improprius integral definíció szerint ezzel a határértékkal egyenlő:

$$\int_a^{\infty} f(x) dx = \lim_{B \rightarrow +\infty} \int_a^B f(x) dx$$

Hasonlóképpen

$$\int_{-\infty}^a f(x) dx = \lim_{A \rightarrow -\infty} \int_A^a f(x) dx$$

és

$$\int_{-\infty}^{\infty} f(x) dx = \lim_{\substack{A \rightarrow -\infty \\ B \rightarrow +\infty}} \int_A^B f(x) dx$$

Ha a megfelelő integrálok és határértékek léteznek.

Kiszámítjuk az alábbi integrál értékét:

$$\int_{-\infty}^{-2} \frac{1}{(x+1)(x-3)} dx !$$

A $(-\infty; -2]$ intervallumon belül az integrandusnak nincs szakadása. Az integrandust parciális törtekre bontjuk:

$$\frac{1}{(x+1)(x-3)} \equiv \frac{A}{x+1} + \frac{B}{x-3}$$

$$1 \equiv A(x-3) + B(x+1)$$

Legyen $x = -1$, akkor $1 = -4A$, és $A = -\frac{1}{4}$.

Legyen $x = 3$, akkor $1 = 4B$, és $B = \frac{1}{4}$.

Tehát:

$$\begin{aligned} & \int_{-\infty}^{-2} \frac{1}{(x+1)(x-3)} dx = \\ &= \int_{-\infty}^{-2} \left(-\frac{1}{4} \times \frac{1}{x+1} + \frac{1}{4} \times \frac{1}{x-3} \right) dx = \lim_{A \rightarrow -\infty} \frac{1}{4} \int_A^{-2} \left(\frac{1}{x-3} - \frac{1}{x+1} \right) dx = \\ &= \lim_{A \rightarrow -\infty} \frac{1}{4} [\ln(x-3) - \ln(x+1)]_A^{-2} = \lim_{A \rightarrow -\infty} \frac{1}{4} \left[\ln \frac{x-3}{x+1} \right]_A^{-2} = \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
&= \lim_{A \rightarrow -\infty} \frac{1}{4} \left(\frac{-2-3}{-2+1} - \ln \frac{A-3}{A+1} \right) = \lim_{A \rightarrow -\infty} \frac{1}{4} \left(\ln 5 - \ln \frac{1-\frac{3}{A}}{1+\frac{1}{A}} \right) = \\
&= \frac{1}{4} \ln 5 \approx 0,25 * 1,6 = 0,405
\end{aligned}$$

NEM KORLÁTOS FÜGGVÉNYEK IMPROPIUS INTEGRÁLJA

A függvény, melynek integrálját akarjuk értelmezni, legyen most olyan, hogy csupán $(a, b]$ -n értelmezett (és folytonos), de nem feltétlenül korlátos. Ilyenkor az

$$\int_a^b f(x) dx$$

impropius integrálon a következő határértéket értjük, ha létezik:

$$\lim_{y \rightarrow a+0} \int_y^b f(x) dx. \quad (\text{Reiman, 2011})$$

Hasonlóan értelmezendő az impropius integrál, ha az f függvény b -ben nincs értelmezve.

Példa.

Számítsuk ki az alábbi impropius integrál értékét!

$$\int_0^1 \frac{1}{\sqrt{x}} dx. \quad (\text{Bárczy, 1971})$$

$$\int_0^1 \frac{1}{\sqrt{x}} dx = \lim_{y \rightarrow 0} \int_y^1 \frac{1}{\sqrt{x}} dx = \lim_{y \rightarrow 0} [2\sqrt{x}]_y^1 = \lim_{y \rightarrow 0} (2 - 2\sqrt{y}) = 2$$

Nem létezik viszont például a következő impropius integrál:

$$\int_1^0 \frac{1}{x} dx = \lim_{y \rightarrow 0} \int_y^1 \frac{1}{x} dx = \lim_{y \rightarrow 0} [\ln x]_y^1 = \lim_{y \rightarrow 0} (-\ln y) = \infty$$

Ilyenkor azt is mondjuk, hogy ez az integrál nem konvergens.

Legyen az $f(x)$ függvény minden $[a, b - \varepsilon]$ intervallumban (ahol $\varepsilon > 0$ és $b - \varepsilon > a$) integrálható, és legyen $f(x)$ a b pontban nem korlátos (vagyis $f(b) = +\infty$ vagy $-\infty$).

Ha létezik és véges a

$$\lim_{\varepsilon \rightarrow 0} \int_a^{b-\varepsilon} f(x) dx$$

határérték, akkor az $[a, b]$ intervallumbeli (improprius) integrál definíció szerint ezzel a határértékkel egyenlő:

$$\int_a^b f(x) dx = \lim_{\varepsilon \rightarrow 0} \int_a^{b-\varepsilon} f(x) dx.$$

Ha $f(x)$ az a pontban nem korlátos és minden $[a + \varepsilon, b]$ intervallumban integrálható, akkor hasonlóképpen

$$\int_a^b f(x) dx = \lim_{\varepsilon \rightarrow 0} \int_{a+\varepsilon}^b f(x) dx$$

Ha $f(x)$ sem a -ban, sem b -ben nem korlátos és minden $[a + \varepsilon_1, b - \varepsilon_2]$ intervallumban integrálható, akkor

$$\int_a^b f(x) dx = \lim_{\substack{\varepsilon_1 \rightarrow 0 \\ \varepsilon_2 \rightarrow 0}} \int_{a+\varepsilon_1}^{b-\varepsilon_2} f(x) dx$$

Ha pedig $f(x)$ egy belső c pontban ($a < c < b$) nem korlátos, akkor az integrál két improprius integrál összegeként határozható meg:

$$\int_a^b f(x) dx = \int_a^c f(x) dx + \int_c^b f(x) dx$$

Számítsuk ki a következő integrál értékét!

$$\int_3^6 \frac{x}{\sqrt{(x+1)(x-3)}} dx$$

Az integrandus az $x = 3$ helyen nem korlátos, másrészt $f^n(x)f'(x) + \frac{1}{\sqrt{t^2-1}}$ alakra hozható

$$\int_3^6 \frac{x}{\sqrt{x^2-2x-3}} dx =$$

$$= \lim_{\varepsilon \rightarrow 0} \left[\frac{1}{2} \int_{3+\varepsilon}^6 (2x-2)(x^2-2x-3)^{-\frac{1}{2}} dx + \int_{3+\varepsilon}^6 \frac{1}{\sqrt{(x-1)^2-4}} dx \right]$$

A két integrált külön határozzuk meg

$$\lim_{\varepsilon \rightarrow 0} \frac{1}{2} \int_{3+\varepsilon}^6 (2x-2)(x^2-2x-3)^{-\frac{1}{2}} dx = \lim_{\varepsilon \rightarrow 0} \frac{1}{2} \left[2\sqrt{x^2-2x-3} \right]_{3+\varepsilon}^6 =$$

$$= \sqrt{36-12-3} - \sqrt{9-6-3} = \sqrt{21} \approx 4,583$$

$$\int_{3+\varepsilon}^6 \frac{1}{\sqrt{(x-1)^2-4}} dx = \frac{1}{2} \int_{3+\varepsilon}^6 \frac{1}{\sqrt{\left(\frac{x-1}{2}\right)^2-1}} dx$$

Az integrandust helyettesítéssel alakítjuk át.

$$\text{Legyen } t = \frac{x-1}{2}$$

Kiszámítjuk az új határokat:

$$t = 1 \text{ és ha } x = 6, \text{ akkor } t = \frac{5}{2}$$

A $t = 1$ helyen az integrandus nem korlátos. Tehát a második integrál helyettesítés után

$$\begin{aligned} \lim_{\varepsilon \rightarrow 0} \frac{1}{2} \int_{1+\varepsilon}^{\frac{5}{2}} \frac{2 dt}{\sqrt{t^2 - 1}} &= \lim_{\varepsilon \rightarrow 0} [\operatorname{ar ch} t]_{1+\varepsilon}^{\frac{5}{2}} = \lim_{\varepsilon \rightarrow 0} \left[t + \sqrt{t^2 - 1} \right]_{1+\varepsilon}^{\frac{5}{2}} = \\ &= \ln \left(\frac{5}{2} + \sqrt{\frac{25}{4} - 1} \right) - \ln 1 = \ln \frac{5 + \sqrt{21}}{2} \end{aligned}$$

A feladat megoldása

$$\begin{aligned} \int_3^6 \frac{x}{\sqrt{(x+1)(x-3)}} dx &= \\ &= \sqrt{21} + \ln \frac{5 + \sqrt{21}}{2} \approx 4,6 + \ln \frac{9,6}{2} = 4,6 + \ln 4,8 \approx 4,6 + 1,57 = 6,17 \end{aligned}$$

Munkám célja az volt, hogy áttekinthetően bemutassam az improprius integrál jelentőségét. Ezen okból kifolyólag a munkámban arra törekedtem, hogy olyan olvasók számára is érthetővé és érdekessé tegyem az improprius integrál alkalmazását és számítását, akiknek ez a munka az első ismerkedést jelenti a nem valódi integrálokkal. Az improprius integrál létezése nem csak szemléletes, de be is bizonyítható olyan esetekben, amikor az intervallum végtelen, vagy az integrandus az adott intervallumon nem korlátos.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Bárczy, B. (1971): *Integrálszámítás*. Műszaki könyvkiadó, Budapest.

Dr.Vancsó, Ö. (2010): *Matematika*. Akadémia Kiadó, Budapest.

Reiman, I. (2011): *Matematika*. Typotex Kiadó, Budapest.

LEKTORÁLTA:

Spenik Sándor,
egyetemi docens,
az UNE MTHTK Matematika és
Fizika Tanszékének vezetője

*Ungvári Nemzeti Egyetem
Magyar Tannyelvű Humán- és
Természettudományi Kar,
Fizika és Matematika Tanszék
IV. évfolyam*

FOURIER-FÉLE INTEGRÁL ÉS FELHASZNÁLÁSA

A Fourier-féle integrálok fontos szerepet töltenek be a matematikai analízisben. Publikációm szerkezetét próbáltam úgy felépíteni, hogy mindenki számára érthető legyen a végeredményben megkapott Fourier-féle integrál. Mivel *Szász Pál* A differenciál- és integrálszámítás elemei I. című könyvében van legjobban megfogalmazva a Fourier-féle sor, ezért ez alapján próbáltam eljutni *Walter* A matematikai analízis alapjai című könyvében szereplő koeficiensek értékéhez. Ezután *Cebe* Szinusz könyv I. című könyvéből vettem néhány új jelölést, melynek segítségével eljutottam a fő képlethez, majd néhány átalakítással megkaptam *Komornik* Valós analízis előadások I-II. című könyvében szereplő Fourier-féle integrált. Azért választottam ezeket a könyveket, mert itt találtam meg az adott képleteket, átalakításokat olyan formában, amely mindenki számára egyértelmű és könnyen használható.

Mint ismeretes, bármely szakaszonként monoton függvényt, amely értelmezve van egy véges számhalmazon, meg lehet adni Fourier-féle sor alakban:

$$f(x) = \frac{a_0}{2} + \sum_{n=1}^{\infty} (a_n \cos nx + b_n \sin nx). \text{ (Szász, 2000)}$$

Legyen az $f(x)$ alakú függvény nem periodikus és legyen értelmezve egy valamely végtelen intervallumon és bármely véges $[-l, l]$ intervallumon legyen feltétlenül integrálható, azaz

$$\int_{-l}^l |f(x)| dx < +\infty.$$

Ebben az esetben az $[-l, l]$ intervallumon a következőképpen adhatjuk meg Fourier-féle sor alakban:

$$f(x) = \frac{a_0}{2} + \sum_{n=1}^{\infty} \left(a_n \cos \frac{\pi n x}{l} + b_n \sin \frac{\pi n x}{l} \right). \text{ (Szász, 2000)}$$

Behelyettesítve az $f(x)$ -nek ezen alakjába a benne szereplő koefficiensek értékét, azaz

$$a_0 = \frac{1}{l} \int_{-l}^l f(x) dx,$$

$$a_n = \frac{1}{l} \int_{-l}^l f(x) \cos \frac{\pi n x}{l} dx,$$

$$b_n = \frac{1}{l} \int_{-l}^l f(x) \sin \frac{\pi n x}{l} dx. \text{ (Walter, 1978)}$$

Legyen

$$\frac{\pi n}{l} = \omega_n,$$

akkor

$$\begin{aligned} f(x) &= \frac{1}{2l} \int_{-l}^l f(t) dt + \\ &+ \frac{1}{l} \sum_{n=1}^{\infty} \left(\left(\int_{-l}^l f(t) \cos \omega_n t dt \right) \cos \omega_n x + \left(\int_{-l}^l f(t) \sin \omega_n t dt \right) \sin \omega_n x \right) = \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 &= \frac{1}{2l} \int_{-l}^l f(t) dt + \frac{1}{l} \sum_{n=1}^{\infty} \left(\cos \omega_n x \int_{-l}^l f(t) \cos \omega_n t dt + \sin \omega_n x \int_{-l}^l f(t) \sin \omega_n t dt \right) = \\
 &= \frac{1}{2l} \int_{-l}^l f(t) dt + \frac{1}{l} \sum_{n=1}^{\infty} \left(\int_{-l}^l f(t) \cos \omega_n x \cos \omega_n t dt + \int_{-l}^l f(t) \sin \omega_n x \sin \omega_n t dt \right) = \\
 &= \frac{1}{2l} \int_{-l}^l f(t) dt + \frac{1}{l} \sum_{n=1}^{\infty} \int_{-l}^l (f(t) \cos \omega_n x \cos \omega_n t + f(t) \sin \omega_n x \sin \omega_n t) dt = \\
 &= \frac{1}{2l} \int_{-l}^l f(t) dt + \frac{1}{l} \sum_{n=1}^{\infty} \int_{-l}^l f(t) (\cos \omega_n x \cos \omega_n t + \sin \omega_n x \sin \omega_n t) dt = \\
 &= \frac{1}{2l} \int_{-l}^l f(t) dt + \frac{1}{l} \sum_{n=1}^{\infty} \int_{-l}^l f(t) \cos(\omega_n t - \omega_n x) dt = \\
 &= \frac{1}{2l} \int_{-l}^l f(t) dt + \frac{1}{l} \sum_{n=1}^{\infty} \int_{-l}^l f(t) \cos(\omega_n(t - x)) dt. \\
 f(x) &= \frac{1}{2l} \int_{-l}^l f(t) dt + \frac{1}{l} \sum_{n=1}^{\infty} \int_{-l}^l f(t) \cos(\omega_n(t - x)) dt \quad (1). \text{ (Walter 1978)}
 \end{aligned}$$

Alkalmazzuk a következő jelölést:

$$\omega_{n+1} - \omega_n = \Delta \omega_n,$$

ahol $\Delta \omega_n$ a függvényhullám számának a növekménye.

$$\frac{\pi(n+1)}{l} - \frac{\pi n}{l} = \frac{\pi n}{l} + \frac{\pi}{l} - \frac{\pi n}{l} = \frac{\pi}{l}$$

Tehát

$$\Delta\omega_n = \frac{\pi}{l}, \quad n = 1, 2, \dots$$

Az (1) képletet átírhatjuk a következőképpen:

$$f(x) = \frac{1}{2l} \int_{-l}^l f(t) dt + \frac{1}{\pi} \sum_{n=1}^{\infty} \int_{-l}^l f(t) \cos(\omega_n(t-x)) dt \cdot \frac{\pi}{l},$$

azaz a függvényt a következőképpen adható meg:

$$f(x) = \frac{1}{2l} \int_{-l}^l f(t) dt + \frac{1}{\pi} \sum_{n=1}^{\infty} \int_{-l}^l f(t) \cos(\omega_n(t-x)) dt \cdot \Delta\omega_n \quad (2). \text{ (Cebe, 2001)}$$

Meghatározzuk az $f(x)$ határértékét abban az esetben, ha $l \rightarrow +\infty$. Szemmel látható, hogy a jobboldalon lévő első integrál határértéke 0-val egyenlő. A második összeadandó határértékének meghatározásához $l \rightarrow +\infty$ esetén elvégezzük a következő jelölést:

$$\int_{-l}^l f(t) \cos(\omega_n(t-x)) dt = \varphi(\omega_n),$$

ezért a (2) függvényt megadhatjuk a következőképpen:

$$f(x) = \frac{1}{\pi} \lim_{l \rightarrow +\infty} \sum_{n=1}^{\infty} \varphi(\omega_n) \cdot \Delta\omega_n \quad (3).$$

Ha megvizsgáljuk a kapott függvény jobb oldalát, akkor látjuk, hogy az nem más, mint a $\varphi(\omega_n)$ integrálközelítő összege, azaz, ha $l \rightarrow +\infty$ és $\Delta\omega_n \rightarrow 0$, akkor az ω_n függvényhullámszámok csakis a $(0, +\infty)$ intervallumból vehetnek fel értékeket, vagyis a (3) függvényt megadhatjuk a következőképpen:

$$f(x) = \frac{1}{\pi} \int_0^{+\infty} \varphi(\omega) d\omega$$

vagy más alakban

$$\int_{-\infty}^{+\infty} f(t) \cos(\omega(t-x)) dt.$$

Innen következik, hogy

$$f(x) = \frac{1}{\pi} \int_0^{+\infty} \left(\int_{-\infty}^{+\infty} f(t) \cos(\omega(t-x)) dt \right) d\omega \quad (4).$$

A kapott képletet Fourier egyik fő képletének nevezzük, a képlet jobb oldalán lévő integrált pedig Fourier-féle integrálnak nevezzük. Ez a képlet az $f(x)$ függvény bármely olyan x pontjában felírható, amelyben az f függvény folytonos.

Átalakítjuk a (4)-t a következőképpen:

$$\begin{aligned} f(x) &= \frac{1}{\pi} \int_0^{+\infty} \left(\int_{-\infty}^{+\infty} f(t) \cos(\omega t - \omega x) dt \right) d\omega = \\ &= \frac{1}{\pi} \int_0^{+\infty} \left(\int_{-\infty}^{+\infty} f(t) (\cos \omega t \cos \omega x + \sin \omega t \sin \omega x) dt \right) d\omega = \\ &= \frac{1}{\pi} \int_0^{+\infty} \left(\int_{-\infty}^{+\infty} f(t) \cos \omega t \cos \omega x dt + \int_{-\infty}^{+\infty} f(t) \sin \omega t \sin \omega x dt \right) d\omega = \end{aligned}$$

$$= \frac{1}{\pi} \int_0^{+\infty} \left(\int_{-\infty}^{+\infty} f(t) \cos \omega t \cos \omega x dt \right) d\omega + \frac{1}{\pi} \int_0^{+\infty} \left(\int_{-\infty}^{+\infty} f(t) \sin \omega t \sin \omega x dt \right) d\omega.$$

Bevezetjük a következő jelölést:

$$\frac{1}{\pi} \int_{-\infty}^{+\infty} f(t) \cos \omega t dt = a(\omega),$$

$$\frac{1}{\pi} \int_{-\infty}^{+\infty} f(t) \sin \omega t dt = b(\omega),$$

azaz a (4) függvény felírható a következő alakban:

$$f(x) = \int_0^{+\infty} (a(\omega) \cos \omega x + b(\omega) \sin \omega x) d\omega \quad (5).$$

Ha $f(x)$ páros, akkor $f(t) \cos \omega t$ páros, $f(t) \sin \omega t$ páratlan. Ha $f(x)$ páratlan, akkor $f(t) \cos \omega t$ páratlan, $f(t) \sin \omega t$ páros. Ezekben az esetekben bármely függvény Fourier-interálját konkrét alakokban adhatjuk meg, melyekből látszani fog, hogy páros függvény Fourier-féle integrálja csakis $\cos$ -os tagot tartalmaz, páratlan függvény Fourier-féle integrálja pedig csakis $\sin$ -os tagot. (Komornik, 2003)

Példa:

Határozzuk meg az

$$f(x) = \begin{cases} |x - 2|, & \text{ha } |x| < 2 \\ 0, & \text{ha } |x| \geq 2 \end{cases}$$

függvény Fourier-féle integrálját!

Felépítjük a fenti függvény Fourier-féle integrálját a következő képlet segítségével:

$$f(x) = \int_0^{+\infty} (a(\omega)\cos\omega x + b(\omega)\sin\omega x) d\omega.$$

Felhasználva az

$$a(\omega) = \frac{2}{\pi} \int_0^{+\infty} f(t)\cos\omega t dt$$

és a

$$b(\omega) = \frac{2}{\pi} \int_0^{+\infty} f(t)\sin\omega t dt$$

képleteket meghatározzuk a Fourier-féle integrálba szereplő koefficienseket.

$$\begin{aligned} a(\omega) &= \frac{2}{\pi} \int_0^{+\infty} f(t)\cos\omega t dt = \frac{2}{\pi} \int_0^{+\infty} f(x)\cos\omega x dx = \frac{2}{\pi} \int_0^2 (x-2)\cos\omega x dx = \\ &= \frac{2}{\pi} \int_0^2 (x\cos\omega x - 2\cos\omega x) dx = \frac{2}{\pi} \int_0^2 x\cos\omega x dx - \frac{4}{\pi} \int_0^2 \cos\omega x dx. \end{aligned}$$

Az első integrál meghatározásához felhasználjuk a szorzatintegrálást. Legyen

$$u = x, dv = \cos\omega x dx,$$

akkor

$$du = dx, v = \frac{1}{\omega} \sin \omega x.$$

$$\begin{aligned} & \frac{2}{\pi} \cdot \frac{x}{\omega} \sin \omega x \Big|_0^2 - \frac{2}{\pi \omega} \int_0^2 \sin \omega x dx - \frac{4}{\pi} \int_0^2 \cos \omega x dx = \frac{2x}{\pi \omega} \sin \omega x \Big|_0^2 + \\ & + \frac{2}{\pi \omega^2} \cos \omega x \Big|_0^2 - \frac{4}{\pi \omega} \sin \omega x \Big|_0^2 = \\ & = \frac{4}{\pi \omega} \sin 2\omega + \frac{2}{\pi \omega^2} \cos 2\omega - \frac{2}{\pi \omega^2} \cos 0 - \frac{4}{\pi \omega} \sin 2\omega + \frac{4}{\pi \omega} \sin 0 = \\ & = \frac{2}{\pi \omega^2} \cos 2\omega - \frac{2}{\pi \omega^2} = -\frac{2}{\pi \omega^2} (1 - \cos 2\omega) = -\frac{2}{\pi \omega^2} 2 \sin^2 \omega = -\frac{4}{\pi \omega^2} \sin^2 \omega. \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} b(\omega) &= \frac{2}{\pi} \int_0^{+\infty} f(t) \sin \omega t dt = \frac{2}{\pi} \int_0^{+\infty} f(x) \sin \omega x dx = \frac{2}{\pi} \int_0^2 (x-2) \sin \omega x dx = \\ &= \frac{2}{\pi} \int_0^2 (x \sin \omega x - 2 \sin \omega x) dx = \frac{2}{\pi} \int_0^2 x \sin \omega x dx - \frac{4}{\pi} \int_0^2 \sin \omega x dx. \end{aligned}$$

Az első integrál meghatározásához felhasználjuk a szorzatintegrálást.
Legyen

$$u = x, dv = \sin \omega x dx,$$

akkor

$$du = dx, v = -\frac{1}{\omega} \cos \omega x.$$

$$\frac{2}{\pi} \cdot \left(-\frac{x}{\omega} \cos \omega x \right) \Big|_0^2 - \frac{2}{\pi \omega} \int_0^2 \cos \omega x dx - \frac{4}{\pi} \int_0^2 \sin \omega x dx =$$

$$\begin{aligned}
 &= -\frac{2x}{\pi\omega} \cos\omega x \Big|_0^2 + \frac{2}{\pi\omega^2} \sin\omega x \Big|_0^2 + \frac{4}{\pi\omega} \cos\omega x \Big|_0^2 = \\
 &= -\frac{4}{\pi\omega} \cos 2\omega + \frac{2}{\pi\omega^2} \sin 2\omega + \frac{2}{\pi\omega^2} \sin 0 + \frac{4}{\pi\omega} \cos 2\omega + \frac{4}{\pi\omega} = \\
 &= \frac{2}{\pi\omega} \left(\frac{1}{\omega} \sin 2\omega - 2 \right).
 \end{aligned}$$

Tehát

$$\begin{aligned}
 f(x) &= \int_0^{+\infty} (a(\omega) \cos\omega x + b(\omega) \sin\omega x) d\omega = \\
 &= \int_0^{+\infty} \left(\frac{2}{\pi\omega} \left(\frac{1}{\omega} \sin 2\omega - 2 \right) \cdot \sin\omega x - \frac{4}{\pi\omega^2} \sin^2 \omega \cdot \cos\omega x \right) d\omega.
 \end{aligned}$$

Publikációm témájaként azért választottam a Fourier-féle integrálokat, mert nekem nagyon tetszik ez a téma, nagyon szeretek dolgozni rajta. Tanulmányaim során sokat foglalkoztam ezekkel az integrálokkal, illetve különböző függvényeknek meghatároztam a Fourier-féle integrálját. A publikációm végén be is mutatok egy példát, hogy hogyan is kell részletesen meghatározni egy függvény Fourier integrálját. Úgy gondolom, hogy ezzel a példával segítséget nyújtok olyan embereknek, akik még nem foglalkoztak ilyen integrálással, de szívesen elsajátítanák a módszereit. Ezen kívül még az volt a célom, hogy egy olyan cikket készítssek, amelyben mindenki számára egyértelművé válik a Fourier-féle sor és integrál kapcsolata.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Szász P. (2000): *A differenciál- és integrálszámítás elemei I.* Typotex Kiadó, Budapest.

Walter R. (1978): *A matematikai analízis alapjai.* Műszaki Tankönyv-kiadó, Budapest.

Cebe L. (2001): *Színusz könyv I.* Aula Kiadó Kft., Budapest.

Komornik V. (2003): *Valós analízis előadások I-II.* Typotex Kiadó, Budapest.

LEKTORÁLTA:

Spenik Sándor,
egyetemi docens,
az UNE MTHTK Matematika és
Fizika Tanszékének vezetője

*Ungvári Nemzeti Egyetem,
Magyar Tannyelvű Humán- és
Természettudományi Kar,
Fizikai Intézet*

FINOM ÉS HIPERFINOM HASADÁS KISZÁMÍTÁSA A KÉTKVARKOS RENDSZEREK ENERGETIKUS SPEKTRUMÁBAN A KÖLCSÖNHATÁ- SOK ÁRNYÉKOLT POTENCIÁLJÁVAL

BEVEZETÉS

A nehéz kvarkóniumok között sajátos helyet foglal el a $\bar{b}c$ rendszer a kvarkok nyitott aromáival. Ellentétben a kísérletek során részletesen tanulmányozott [1] és elméletileg elég pontosan leírt [2,3] $c\bar{c}$ charmónium és $b\bar{b}$ botton családokkal rejtett aromákkal, a B_c mezonok családja sajátos képződési, hasadási mechanizmusokkal és spektroszkópiával rendelkezik, ezért nincs eléggé kivizsgálva. Köztes helyet foglal el a tömegspektrumban a nehéz kvarkónium a charmónium és a botton között. Azokat a módszereket, amelyeket a charmónium és a botton tanulmányozására alkalmaztak, ki lehet terjeszteni a B_c -mezonok tulajdonságának leírására is, a B_c -mezonok kísérleti megfigyelése pedig felhasználható tesztként ezen módszerekhez és a nehéz kvarkok képződési, hadronizációs és bomlási mechanizmusai részletes mennyiségi tanulmányozásához.

A munkám célja:

- 1) az energiaszintek finom és hiperfinom hasadásának leírása a B_c mezonok családja tömegspektrumában az árnyékolt potenciálú Breit-Fermi kvázi-relativisztikus közelítés keretében;
- 2) a kvarkok kölcsönhatási potenciálja színbezárási része Lorentz természetének vizsgálata.

A KVARKOK KÖLCSÖNHATÁSI POTENCIÁLJÁNAK KIVÁLASZTÁSA

A $\bar{b}c$ kvarkónium 3S_1 és 1S_0 valamint a 3P_0 , 2P_0 , 1P_0 és 1P_1 szintjei közötti finom hasadás kiszámítására a kölcsönhatások árnyékolt potenciálját használjuk:

$$V(r) = -\frac{\xi}{r} + \lambda \left(\frac{g^2(1-e^{-\sigma r})}{6\pi\sigma} + V_0 \right) \quad (1)$$

$$S(r) = (1 - \lambda) \left(\frac{g^2(1-e^{-\sigma r})}{6\pi\sigma} + V_0 \right), 0 \leq \lambda \leq 1. \quad (2)$$

ahol

$$\frac{g^2}{6\pi} = 0,3GV^2, \sigma = 0,054 \text{ GV}$$

Az energiaszintek finom és hiperfinom hasadásának leírására a $\bar{b}c$ rendszerben az árnyékolt potenciál egyszerű formáját alkalmaztam: az (1) és (2) képleteket. $V(r)$ – Lopentz vektorpotenciál, $S(r)$ – Lorentz skaláris potenciál. A potenciál árnyékolása a kvark - antikvark pár vákuumból való megszületése révén jön létre, mivel a kvarkok közötti távolság a színhúr elszakadásához vezet [4]. Ezt a húrszakadást igazolta a kvantum színdinamikai rács számításai, körülbelül 1,25 Fm (Fermi) távolságon történik meg [5].

Az árnyékolt potenciált sikeresen alkalmaztam a nehéz mezonok és barionok spin-átlagolt tömegspektrumának leírásához [6-8]. A nukleon-nukleon kölcsönhatás részletes leírását sikerült megkapnom az árnyékolt potenciál révén [9].

A potenciális modellekben a kvakóniumok szintjeinek spektroszkópiai jelöléseit szokták alkalmazni

$$n^{2S+1}L_J,$$

ahol n – főkvantumszám, L – a kvarkok közötti pályamomentum (jele S , P , D stb.), $S = 0, 1$ – a kvarkok spin összege és J – a kvarkónium teljes momentuma ($|L - S| \leq J \leq L + S$).

P – térbeli párok, C – töltés párok

$$P = (-1)^{L+1}, C = (-1)^{L+S} \quad (3)$$

Az S-hullámokra az $S = 0$ adódik az $^1S_0(J^{PC} = 0^{+-})$ állapot, $S = 1$ mellett azt kaptam, hogy $^3S_1(J^{PC} = 1^{--})$

$L = 1, S = 0$ mellett 1P_1 szinglett állapotot kaptam $J = 1$ ($J^{PC} = 1^{+-}$) teljes momentummal

$L = 1, S = 1$ mellett $^3P_0, ^3P_1, ^3P_2$ triplett állapotot kaptam $J = 0, 1, 2$ ($J^{PC} = 0^{++}, 1^{++}, 2^{++}$) teljes momentummal.

A $\bar{b}$ kvarkónium S- és P szintjei spin hasadásának kiszámítása a konfigurációk egymásra helyezésével.

A spin-spin, spin-orbitális és tenzoros kölcsönhatás a Breita-Fermi Hamilton-operátorát a különböző tömegű kvark-antikvark rendszerekre nézve:

$$\widehat{H} = \widehat{H}_0 + \widehat{W}, (4)$$

ahol

$$\widehat{H}_0 = -\frac{1}{2\mu}\Delta + \left(-\frac{4\alpha_s}{3r} + \frac{g^2(1-e^{-\sigma r})}{6\pi\sigma}\right), (5)$$

$$\widehat{W} = \widehat{H}_{SS} + \widehat{H}_{LS} + \widehat{H}_T, (6)$$

$$\widehat{H}_{SS} = \frac{2}{3m_q m_{\bar{q}}} \left[\frac{16}{3} \pi \alpha_s \delta(\vec{r}) + \lambda \frac{g^2}{6\pi} \left(\frac{2}{r} - \sigma \right) e^{-\sigma r} \right] \vec{S}_q \vec{S}_{\bar{q}}, (7)$$

$$\begin{aligned} \widehat{H}_{LS} = & \frac{1}{4m_q^2 m_{\bar{q}}^2 r} \left\{ \left[\left((m_q + m_{\bar{q}})^2 + 2m_q m_{\bar{q}} \right) \vec{L} \vec{S}_+ + (m_{\bar{q}}^2 - m_q^2) \vec{L} \vec{S}_- \right] \left(\frac{4\alpha_s}{3r^2} + \right. \right. \\ & \left. \left. \lambda \frac{g^2}{6\pi} e^{-\sigma r} \right) - \left[(m_q^2 + m_{\bar{q}}^2) \vec{L} \vec{S}_+ + (m_{\bar{q}}^2 - m_q^2) \vec{L} \vec{S}_- \right] (1 - \lambda) \frac{g^2}{6\pi} e^{-\sigma r} \right\}, (8) \end{aligned}$$

$$\widehat{H}_T = \frac{1}{12m_q m_{\bar{q}}} \left[\frac{3\alpha_s}{r^3} + \lambda \left(\frac{1}{r} + \sigma \right) \frac{g^2}{6\pi} e^{-\sigma r} \right] S_{12}. (9)$$

1. táblázat. Az operátorok átlag értékei

	3P_2	3P_1	3P_0	1P_1	3S_1	1S_0
$\langle \vec{S}_q \vec{S}_{\bar{q}} \rangle$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$-\frac{3}{4}$	$\frac{1}{4}$	$-\frac{3}{4}$
$\langle \vec{L} \vec{S}_+ \rangle$	1	-1	-2	0		

$\langle \vec{L} \vec{S}_- \rangle$	0	0	0	$\frac{3}{2}$		
$\langle S_{12} \rangle$	$-\frac{2}{5}$	2	-4	0		

Az általam a Bc-mezonok S és P szintjei finom és hiperfinom hasadása nagyságának kiszámítására használt Breita-Fermi Hamilton operátor az (1) és (2) potenciálokkal (4)-(6) alakú. A spin-spin kölcsönhatás operátorának alakja (7), a spin-orbitális kölcsönhatásé (8) és a tenzoré (9).

A számításokban alkalmazott modellek paraméterei:

$$\alpha_S = 0,343, \quad V_0 = -0,770 \text{ GV}, \quad \lambda = 0,3$$

$$m_b = 5,05 \text{ GV}, \quad m_c = 1,675 \text{ GV}$$

Ugyancsak számításba vettem az elektromágneses tömegkülönbséget:

$$\xi = \frac{4}{3} \alpha_S + \frac{1}{137} Q_{\bar{b}} Q_c$$

2. táblázat. A szintek tömegének és a hasadás mennyiségének a számításba vett konfigurációkkal való összefüggése

Állapotok	1	2	3	4	5	6
1^1S_0	6,21425	6,20856	6,20548	6,20333	6,20169	6,20034
1^3S_1	6,32992	6,32924	6,32894	6,32875	6,32861	6,3285
1^3P_0	6,72699	6,72148	6,71855	6,71656	6,71507	6,7131
1^3P_2	6,81596	6,81514	6,81482	6,81463	6,81451	6,81443
$1^3S_1-1^1S_0$	0,11567	0,12058	0,12346	0,12542	0,12692	0,12816
$1^3P_2-1^3P_0$	0,08897	0,09366	0,09627	0,09807	0,9944	0,10133

A finomhatások kiszámítására a konfigurációk egymásra helyezésének módszerét alkalmaztam. Bázisként a nulla Hamilton-operátor függvényeit használtam (4), amelyeket előzetesen számbelileg meghatároztam. A 2. táblázat a kvarkrendszer tömegének a számításba vett konfigurációktól való függését mutatja be. Az első megközelítés a perturbáció elmélet módszerének felel meg.

3. táblázat. A Bc-mezonok családja S és P szintjei tömegeinek előrejelzése (GV)

Állapotok		[39]	[38]
1^1S_0	6.200	6.271	6.280 ± 190
1^3S_1	6.329	6.338	6.321 ± 20
2^1S_0	6.918	6.855	6.960 ± 80
2^3S_1	6.989	6.887	6.990 ± 80
3^1S_0	7.389	7.250	
3^3S_1	7.444	7.272	
1^3P_0	6.713	6.706	6.727 ± 30
1^3P_1	6.775	6.741	6.743 ± 30
1^3P_2	6.814	6.768	6.783 ± 30
1^1P_1	6.793	6.750	6.765 ± 30
2^3P_0	7.216	7.122	
2^3P_1	7.265	7.145	
2^3P_2	7.299	7.164	
2^1P_1	7.282	7.150	
3^3P_0	7.612		
3^3P_1	7.655		
3^3P_2	7.686		
3^1P_1	7.607		

4. táblázat. A Bc- mezonok családja S és P szintjei hasadásának nagysága (GV).

$nL_j - L_j$	ΔE	ΔE [38]	$nL_j - L_j$	ΔE	ΔE [38]
$1^3S_1 - 1^1S_0$	0,128	0,041	$1^3P_2 - 1^3P_1$	0,040	0,040
$2^3S_1 - 2^1S_0$	0,071	0,030	$1^3P_2 - 1^3P_0$	0,101	0,056
$3^3S_1 - 3^1S_0$	0,055		$1^3P_1 - 1^3P_0$	0,061	0,016
			$1^3P_1 - 1^3P_1$	0,019	0,022
$nL_j - L_j$		ΔE	$nL_j - L_j$		ΔE
$2^3P_2 - 2^3P_1$		0,034	$3^3P_2 - 3^3P_3$		0,031
$2^3P_2 - 2^3P_0$		0,083	$3^3P_2 - 3^3P_0$		0,074
$2^3P_1 - 2^3P_0$		0,049	$3^3P_1 - 3^3P_0$		0,042
$2^1P_1 - 2^3P_1$		0,018	$3^1P_1 - 3^3P_1$		0,017

A szintek tömegei kiszámításának eredményei és a finom és hiperfinom hasadás nagysága a 3,4 táblázatokban látható.

Mivel jelenleg kísérletileg csupán a $\bar{b}c$ -rendszer fő állapota tömege van megállapítva [10], $M(Bc^+) = 6.286 \pm 0.005$ GV, ezért a kapott

eredmények összehasonlítása a rácson végzett számításokkal és más szerzők eredményeivel lett összevetve [11]. Ezért főként előrejelző jellegűek, ezzel együtt jó összhangban vannak más megközelítés szerint elvégzett munkák rendelkezésre álló eredményeivel.

A 3P_J multiplett és a 1P_1 szint tagjai közötti spin-spin hasadásba csupán a kvarkok közötti kölcsönhatási potenciál színbezárási része, ezért az előrejelzéseink összehasonlítása a jövőbeli gyakorlati adatokkal lehetőséget ad a színbezárási potenciál alakjának tisztázására.

BEFEJEZÉS

Egy modell keretei között elvégeztem a Bc-mezonok családja hasadásának kiszámítását mind az S, mind pedig a P szintekre nézve, amelyet az árnyékolt potenciálú spin-spin, spin-orbitális és tenzoros kölcsönhatásnak köszönhető a kvázi relativisztikus Breita-Fermi-féle megközelítésben.

Megállapítást nyert, hogy tömegszintek és a hasadások finom és hiperfinom nagyságai jelentősen függenek a távol ható potenciálok λ skaláris és vektoros elmozdulási paramétere értékétől.

A kapott eredmények előrejelző jellegűek, de jó összhangban állnak mind a megfelelő jellemzők rácson való kiszámításának eredményeivel, mind pedig az egyéb megközelítés révén megszerzettekkel.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. Hikasa, Ket al. (1992): Particle Data Group. *Phys. Rev. V.* 46. P. 5210.
2. Novikov, V. A., Okun, L. B., Shifman, M. A., Vainshtein, A. I., Voloshin, M. B., Zakharov, M. B. (1978): Charmonium and gluons. *Phys. Rep. C. V.* 41. P. 1–133.
3. Быков, А.А., Дремин, И.М., Леонидов, А.В. (1984): Потенциальные модели квар- кония. *Успехи физ. наук.* Т. 143, вып. 1. С. 1–32.
4. Bali, G.S. (2001): QCD forces and heavy quark bound states. *Phys. Rep. V.* 343. P. 1–136.
5. Bali, G.S., Neff, H., Duessel, T., Lippert, T., Schilling, K. (SESAM Collab.) (2005): Observation of string breaking in QCD. *Phys. Rev. D. V.* 71. P. 114513 (26 p.).
6. Haysak, I., Lengyel, V., Spenik, A. (1996): Fine splitting in a potential model incorporating relativistic kinematics. *Journ. of Phys. Stud. V.* 1, No. 1. P. 42–45.

7. Chikovani, Z., Jenkovsky, L., Paccanoni, F. (1991): Dipole gluon propagator and quarkonium spectroscopy. *Mod. Phys. Lett. V. 6A.* P. 1409–1414.
8. Yubing, D., Youwen, Yu. (1993): Effects of different kinds of confinement potentials and configuration space on N and Delta spectra. *High Energy Phys. Nucl. Phys. V. 17.* P. 191–198.
9. Valcarce, A., Buchmann, A., Fernandez, F., Faessler, A. (1995): Spin-orbit force in a quark model based nucleon-nucleon potential. *Phys. Rev. C. V. 51.* P. 1480–1487.
10. Nakamura, K. et al. (2010): Particle Data Group. *J. Phys. G: Nucl. Part. Phys. V. 37.* P. 075021.
11. Davies C., Hornbostel, K. et al. (1996): Bc spectroscopy from lattice QCD. *Phys. Lett. B. V. 382.* 131–137.

LEKTORÁLTA:

Rubish Vasyľ,
docens,
UNE Fizika Kar,
Elméleti Fizika Tanszék

*Ungvári Nemzeti Egyetem,
Magyar Tannyelvű Humán- és
Természettudományi Kar,
Fizika és Matematika Tanszék
IV. évfolyam*

A RÉSZECESKEAZONOSSÁG KVANTUMMECHANIKAI ÉRTELMEZÉSE. FERMIONOK ÉS BOZONOK

A 20. század elejétől kezdve napjainkig a kvantummechanika nagy áttörésen ment keresztül. Már nemcsak bizonyosak vagyunk afelől, hogy léteznek különféle részecskék, hanem már meg is tudjuk vizsgálni, elemezni és különféle csoportokba osztani őket.

Munkámban külön hangsúlyt fektetek kétfajta részecske vizsgálatára, a fermionokra és bozonokra. Ezeknek a részecskéknél a tanulmányozására legfőbb segítségem volt az orosz Vakarczuk fizikus által kibocsájtott Kvantummechanika könyve. Részletesen leírja az elemi részecskék viselkedését különféle vonatkoztatási rendszerekben, és bemutatja miként hatnak egymásra.

A RÉSZECESKEAZONOSSÁG KVANTUMMECHANIKAI ÉRTELMEZÉSE

A részecskék azonossága a kvantummechanika szerint azt jelenti, hogy az azonos részecskéket semmilyen fizikai módszerrel nem lehet megkülönböztetni egymástól. A részecskék azonosságának ez az értelmezése sokkal szigorúbb, mint a klasszikus fizikában a részecskék azonosságának fogalma. Ott az egyes részecskéket meg lehet jelölni, és külön-külön nyomon lehet követni a mozgásukat. Mindegyiknek jól definiált pályája van. Ugyanezt nem lehet a kvantummechanikában elmondani. Ha egy fizikai rendszer azonos részecskékből áll, akkor semmilyen fizikai módszerrel nem lehet megjelölni vagy beazonosítani ezeket, hogy melyik az 1-es, a 2-es, stb. részecske. Csak annyit lehet tudni, hogy hány darab azonos részecske van a rendszerben, de nem lehet őket „címkével”, „sorszámmal”, stb. ellátni.

AZONOS RÉSZECSEKÉK RENDSZERÉNEK HULLÁMFÜGGVÉNYE

Ha N darab azonos részecskéből áll a fizikai rendszer, akkor annak a hullámfüggvénye tetszőleges két részecske felcserélésével szemben vagy szimmetrikus, vagy antiszimmetrikus.

Ezt a következőképpen láthatjuk be. Jelölje X_i ($i = 1; 2; \dots; N$) az i - edik részecske összes szabadsági fokait, azaz legyen $X_i = (\vec{r}_i, \sigma_i, \dots)$ az i - edik részecske helyzetvektorának, spin vetületének, egyéb szabadsági fokainak összessége. Tetszőleges két részecske (mondjuk a j - edik és a k - adik) felcserélése esetén a rendszer minden mérhető tulajdonságának változatlanak kell maradnia. Többek között annak a valószínűsége sem változhat meg, hogy egy részecskét X_j egy másikat X_k adatokkal találunk a rendszerben, ezért teljesülnie kell a:

$$|\Psi(\dots, x_j, \dots, x_k, \dots)|^2 = |\Psi(\dots, x_k, \dots, x_j, \dots)|^2 \quad (1)$$

egyenlőségnek a rendszer $\Psi(x_1, \dots, x_N)$ hullámfüggvényére. (Juhnovszkij, 2002) Ez azonban azt jelenti, hogy tetszőleges két részecske felcserélése esetén a hullámfüggvény legfeljebb egy egységnyi abszolút értékű komplex számmal szorozódhat:

$$\Psi(\dots, x_k, \dots, x_j, \dots) = e^{i\alpha} \Psi(\dots, x_j, \dots, x_k, \dots) \quad (2)$$

ahol $\alpha \in [0, 2\pi]$ valós szám. (Juhnovszkij, 2002) Ha most még egyszer felcserélem a két részecskét, akkor vissza kell kapnom az eredeti hullámfüggvényt. Ugyanazon két részecske újabb felcserélése azt jelenti, hogy a hullámfüggvény újabb $e^{i\alpha}$ fázisfaktorról szorozódik,

$$\Psi(\dots, x_j, \dots, x_k, \dots) = e^{i\alpha} \Psi(\dots, x_k, \dots, x_j, \dots) = e^{2i\alpha} \Psi(\dots, x_j, \dots, x_k, \dots) \quad (3)$$

ahonnan

$$e^{2i\alpha} = 1 \Rightarrow e^{i\alpha} = \pm 1$$

adódik. Ez pontosan azt jelenti, hogy a hullámfüggvény tetszőleges két részecske felcserélésével szemben vagy szimmetrikus, vagy antiszimmetrikus lehet. (Geszti, 2007) Lehet másképpen is érvelni. Veszek egy egyszerűség kedvéért a 2 darab, azonos részecskéből álló rendszer példáját. Legyen a rendszer Hamilton-operátora $\hat{H}$ és hullámfüggvénye $\Psi(1,2)$. Megjelölöm $\hat{P}_{1,2}$ a két részecske egymással

történő felcserélésének operátorát. Akkor a 2 részecske felcserélésével kapott rendszer hullámfüggvénye:

$$\Psi'(1,2) = \hat{P}_{1,2}\Psi(1,2) = \Psi(2,1) \quad (4)$$

A 2 részecske ismételt felcserélésével visszaáll az eredeti állapot, azaz

$$\Psi(1,2) = \hat{P}_{1,2}\Psi(2,1) = \hat{P}_{1,2}\Psi'(1,2) = \hat{P}_{1,2}^2\Psi(1,2) \quad (5)$$

Ebből

$$\hat{P}_{1,2}^2 = \hat{1}$$

az egység-operátor. (Geszti, 2007) Mi lesz az 2 részecske felcserélésével kapott rendszer $\hat{H}'$ Hamilton-operátora? Nyilván az eredeti rendszerre és a 2 részecske felcserélésével kapott rendszerre is érvényes a Schrödinger egyenlet:

$$i\hbar\partial_t\Psi = \hat{H}\Psi(1,2;t),$$

$$i\hbar\partial_t\Psi' = \hat{H}'\Psi'(1,2;t).$$

Így az utóbbi egyenletet az alábbi alakba írom:

$$i\hbar\partial_t[\hat{P}_{1,2}\Psi(1,2;t)] = [\hat{P}_{1,2}]^2\hat{H}'[\hat{P}_{1,2}\Psi(1,2;t)]$$

$$\hat{P}_{1,2}[i\hbar\partial_t\Psi(1,2;t)] = \hat{P}_{1,2}[(\hat{P}_{1,2}\hat{H}'\hat{P}_{1,2})\Psi(1,2;t)]$$

Most hatok az egyenlet minkét oldalára $\hat{P}_{1,2}$ operátorral

$$i\hbar\partial_t\Psi(1,2;t) = (\hat{P}_{1,2}\hat{H}'\hat{P}_{1,2})\Psi(1,2;t),$$

majd a kapott egyenletet hasonlítsuk össze a részecskék felcserélése előtti rendszerre vonatkozó Schrödinger-egyenlettel, és akkor leolvashatom, hogy

$$\hat{H} = \hat{P}_{1,2}\hat{H}'\hat{P}_{1,2}, \quad \hat{H}' = \hat{P}_{1,2}\hat{H}\hat{P}_{1,2}$$

Ha a 2 részecske nem lenne azonos, akkor a részecskék felcserélésével kapott rendszerek fizikailag is különbözhetnének. (Davidoff, 1973) Azonos részecskék esetében azonban a részecskék felcserélése ugyanazt a fizikai rendszert eredményezi és ugyanazt a fizikai állapotot:

$$\hat{H} = \hat{P}_{1,2} \hat{H}' \hat{P}_{1,2} = \hat{H}$$

azaz

$$[\hat{H}, \hat{P}_{1,2}] = 0,$$

vagyis az azonos részecskékből álló két-részecskés fizikai rendszer Hamilton-operátora kommutál a részecskék felcserélésének operátorával. Ez azt jelenti, hogy az energia-sajátállapotok egyúttal a $\hat{P}_{1,2}$ operátor saját állapotainak választhatók. (Davidoff, 1973)

Keressük meg a részecske-felcserélés $\hat{P}_{1,2}$ operátorának saját értékeit, saját függvényeit! Legyen $\Psi(1,2)$ sajátfüggvény, akkor fennáll a

$$\hat{P}_{1,2} \Psi(1,2) = \lambda \Psi(1,2)$$

sajátérték - egyenlet. Ha ennek mindkét oldalára hatunk a $\hat{P}_{1,2}$ operátorral, akkor

$$\Psi(1,2) = \hat{P}_{1,2}^2 \Psi(1,2) \lambda \hat{P}_{1,2} \Psi(1,2) \lambda^2 \Psi(1,2)$$

egyenlőség adódik, ahonnan azt kapjuk, hogy $\lambda^2 = 1$, azaz a lehetséges sajátértékek:

$$\lambda = +1, \quad \lambda = -1$$

A $\lambda = +1$ sajátértékhez tartozó saját állapotokra a

$$\Psi(2,1) = \hat{P}_{1,2} \Psi(1,2) = +\Psi(1,2)$$

tulajdonság teljesül, azaz ezek az állapotok szimmetrikusak a két részecske felcserélésével szemben. A $\lambda = -1$ sajátértékhez tartozó saját állapotokra a

$$\Psi(2,1) = \hat{P}_{1,2}\Psi(1,2) = -\Psi(1,2)$$

tulajdonság teljesül, azaz ezek az állapotok antiszimmetrikusak a két részecske felcserélésével szemben. A fentiek azt kellene, hogy jelentsék, hogy két azonos részecskéből álló fizikai rendszer minden energia-szintje kétszeresen elfajult a részecskék felcserélésével szemben mutatott tulajdonság tekintetében, azaz tartozik hozzá egy szimmetrikus és egy antiszimmetrikus állapot. A természet azonban nem valósítja meg ezt a fajta kettősséget. A két azonos részecskéből álló rendszerek csak szimmetrikus állapotai vannak, ha a részecskék bozonok, és csak anti szimmetrikus állapotai vannak, ha a részecskék fermionok.

BOZONOK ÉS FERMIONOK

A természetben a részecskéket két osztályba lehet sorolni aszerint, hogy milyen a spinjük. Az egész spinű, azaz az $s = 0, \hbar, 2\hbar, \dots$ spinű részecskéket bozonoknak, a feles spinű, azaz az $s = \frac{1}{2}\hbar, \frac{3}{2}\hbar, \dots$ spinű részecskéket fermionoknak nevezzük. A kvantummechanika akkor ad az azonos részecskéből álló rendszerekre vonatkozóan a tapasztalattal egyező eredményeket, ha a lineáris szuperpozíció elve és a Heisenberg-féle határozatlansági elv mellett további alapelvként elfogadjuk a részecskeazonosság elvét. Ez azt jelenti, hogy az azonos bozonok rendszerének hullámfüggvénye tetszőlegesen választott két részecske felcserélésével szemben szimmetrikus, az azonos fermionok rendszerének hullámfüggvénye pedig tetszőlegesen választott két részecske felcserélésével szemben antiszimmetrikus. Az azonos fermionokra vonatkozó utóbbi állítás a Pauli-elv legáltalánosabb megfogalmazása. (Vakarczuk 1998)

A PAULI-ELV MEGFOGALMAZÁSA

Vizsgáljuk meg az azonos fermionok rendszerét. Tegyük fel, hogy az egy-részecskés állapotok $\mathcal{H}_i$ terében választunk egy ortonormált bázist, mondjuk a $\varphi_\nu(x_i)$ egy-részecskés állapotok teljes rendszerét. Az N részecskéből álló rendszer állapottere a

$$\mathcal{H} = \mathcal{H}_1 \otimes \dots \otimes \mathcal{H}_N$$

tenzori szorzattér. Ebben egy teljes rendszert alkotnak az összes lehetséges $\varphi_{v_1}(x_1) \dots \varphi_{v_N}(x_N)$ N -tényezős szorzatfüggvények. Mivel azonban a rendszer $\psi(x_1, \dots, x_N)$ hullámfüggvénye bármely két részecske felcserélésével szemben antiszimmetrikus, ezért lineárisan kombinálható az összes lehetséges $\varphi_{v_1}(x_1) \dots \varphi_{v_N}(x_N)$ szorzatok antiszimmetrizált kifejezéseiből, amelyek nem mások, mint az összes lehetséges

$$\varphi_{v_1, \dots, v_N}(x_1, \dots, x_N) = \frac{1}{\sqrt{N!}} \det \begin{pmatrix} \varphi_{v_1}(x_1) & \varphi_{v_1}(x_2) & \dots & \varphi_{v_1}(x_N) \\ \varphi_{v_2}(x_1) & \varphi_{v_2}(x_2) & \dots & \varphi_{v_2}(x_N) \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \varphi_{v_N}(x_1) & \varphi_{v_N}(x_2) & \dots & \varphi_{v_N}(x_N) \end{pmatrix} =$$

$$= \frac{1}{\sqrt{N!}} \sum_P (-1)^P \varphi_{v_1}(P(1)) \varphi_{v_2}(P(2)) \dots \varphi_{v_N}(P(N))$$

determinánsok, az ún. Slater-determinánsok. Itt $P(1), P(2), \dots, P(N)$ jelenti az $1, 2, \dots, N$ változók tetszőleges permutációját, Σ_P pedig összegzést jelent az összes lehetséges permutációkra, továbbá $(-1)^P = +1$, ill. -1 aszerint, hogy a P permutáció az $1, 2, \dots, N$ változó sorrend páros, ill. páratlan permutációja. (Vakarczuk, 1998)

Fontoljuk most meg, hogy hány darab részecskével lehet betöltve ugyanaz az egy-részecskés állapot. Ha egy Slater-determinánsban legalább két v_i index megegyezik, akkor a determináns értéke azonosan nulla. Ez azt jelenti, hogy az N darab azonos fermionból álló rendszer állapota csak olyan részecske-konfigurációk lineáris szuperpozíciója lehet, amikor minden részecske más egy-részecske állapotban van.

A Pauli-elv azt mondja ki, hogy azonos fermionok rendszerében bármely egy-részecskés állapot legfeljebb csak egy fermionnal lehet betöltve. Másszóval, két azonos fermion egy rendszeren belül nem tartózkodhat ugyanabban az egy-részecskés állapotban. Még másképpen úgy is fogalmazhatunk, hogy azonos fermionok rendszerében tetszőleges φ_v egy-részecskés állapot vagy be van töltve egy részecskével, vagy nincsen betöltve, azaz a tetszőleges φ_v egy-részecskés állapotban található részecskék száma, az n_v betöltési szám csak 0 és 1 értékeket vehet fel: $n_v = 0$ vagy 1.

Azonos bozonok rendszerében nincsen hasonló megszorítás, bármely egy-részecskés állapotot akárhány, $n_v = 0, 1, 2, \dots$ részecske is betölthet. Ha a $v_1, v_2, \dots, v_r$ egyrészecskés állapotok rendre $n_{v_1}, n_{v_2}, \dots, n_{v_r}$ darab

azonos bozonnal vannak betöltve, akkor az $N = n_{v_1} + n_{v_2} + \dots + n_{v_r}$ részecskés állapot hullámfüggvénye

$$\begin{aligned} \psi_{n_{v_1}, n_{v_2}, \dots, n_{v_r}}(1, 2, \dots, N) &= \\ &= \sqrt{\frac{n_{v_1}! n_{v_2}! \dots n_{v_r}!}{N!}} \sum_p n_{v_1} \times n_{v_2} \times n_{v_3} \times \dots \times n_{v_r} = \\ &= \sqrt{\frac{n_{v_1}! n_{v_2}! \dots n_{v_r}!}{N!}} \sum_p \varphi_{v_1}(P(1)) \varphi_{v_1}(P(2)) \dots \times \varphi_{v_2}(P(n_{v_1} + 1)) \varphi_{v_2}(P(n_{v_1} + 2)) \dots \times \\ &\times \varphi_{v_3}(P(n_{v_1} + n_{v_2} + 1)) \varphi_{v_3}(P(n_{v_1} + n_{v_2} + 2)) \dots \times \\ &\times \varphi_{v_r}\left(P\left(\sum_{r'=1}^{r-1} n_{v_{r'}} + 1\right)\right) \varphi_{v_r}\left(P\left(\sum_{r'=1}^{r-1} n_{v_{r'}} + 2\right)\right) \dots \quad (\text{Vakarczuk 1998}) \end{aligned}$$

Bármely kvantummechanikai rendszer, vagy kvantum-mechanikai részecskék vizsgálata nem egyszerű dolog, mivel mikroszkopikus fogalmakról beszélünk. Szerény véleményem szerint fontos, hogy az emberek tisztába legyenek ezen részecskék létezésével, és ezen részecskék fontosságával. Mivel igen kevés magyar nyelvű forrással rendelkezik a kvantummechanika, ezért szeretnék nagy hangsúlyt fektetni arra, hogy minél több anyaggal rendelkezzen ezen tantárgy.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Davidoff A. (1973): *Kvantum mechanika*. Tudományos Kiadó, Moszkva.

Gesztai T.(2007): *Kvantum mechanika*. Typotex Kiadó, Budapest.

Juhnovszkij A. (2002): *A kvantum mechanika alapjai*. Lebigny, Kijev.

Vakarczuk I. (1998): *Kvantum mechanika*. LDU, Lemberg.

LEKTORÁLTA:

Spenik Sándor,
egyetemi docens,
az UNE MTHTK Matematika és
Fizika Tanszékének vezetője

***T*ERMÉSZETTUDOMÁNYOK**

Molnár Attila

*II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai
Magyar Főiskola,
Biológia,
II. évfolyam*

Szanyi Szabolcs

*Debreceni Egyetem,
Természettudományi Kar,
Evolúciós Állattani Tanszék,
Phd,
III. évfolyam*

A KULLANCSOK ÁLTAL TERJESZTETT BETEGSÉGEK ÉS AZOK KÁRPÁTALJAI VONATKOZÁSAI

BEVEZETÉS

A kullancsok mindig jelen voltak az emberiség életében. Abban nem voltak mindig bizonyosak, hogy közülük van egyes betegségek terjesztéséhez, mára azonban ez is bizonyított ténynévé vált. Világviszonylatban őket tekintik a második legjelentősebb vektor csoportnak, azaz a betegségeket egyik egyedről a másikra való átvivőknek. Fertőzőszélességük tekintetében csak a szúnyogok előzik meg a kullancsokat, Európában és Észak-Amerikában azonban ilyen szempontból egyértelműen első helyen állnak.

A kullancsok által terjesztett betegségek közül a legfontosabbak a Lyme-kór, a kullancs encephalitis, vagy például a kutya babesiosis. Az ezekkel fertőzött kullancsok aránya nagyon változó lehet. A következőkben bemutatjuk a legfontosabb kullancsok által terjesztett betegségeket.

Vidékünkön nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre a kullancsokat tekintve, épp ezért megpróbáljuk összegezni a szakirodalmi adatokat és saját kutatásaink eredményeit, így képet kaphatunk arról, hogy milyen fertőzések jelenthetnek potenciális veszélyt Kárpátalja lakosságára.

I. A KULLANCSONYAL KAPCSOLATOS HAZAI ÉS NEMZETKÖZI IRODALOM ÁTTEKINTÉSE

1.1. A VALÓDI KULLANCSONYAL (IXODIDAE) JELLEMZÉSE

A kullancsok (*Ixodidae*) családjának képviselői a földünk szinte minden részén elterjedt, parazita életmódot folytató atkák. Mint ilyenek, köztigazdái sok emberi és állati kórokozónak, így vektorfajként tekintünk rájuk, azaz olyan élőlényekként, amelyek fertőzéseket vihetnek át egyik áldozatukról a másikra.

Nagymértékű ivari kétalakúságot mutatnak, a hímek háti (*dorsalis*) részét teljes egészében egy *scutum*-nak nevezett pajzs fedi, míg a nőstényeken ez kisebb, és csak a hát feji részét takarja. Emellett a nőstények mérete is nagyobb a legtöbb esetben. Fejük, toruk és potrohuk összeolvadt, míg szájszerveikből fejszerű képződmény, az úgynevezett *capitulum* alakult ki. Szemük, ha látszik is, a pajzs szélén található. (Arthur ed, 1960; Babos, 1965).

1.2. A KULLANCSONYAL RENDSZERTANA

A 3 családba, és 10 alcsaládba sorolt, körülbelül 850 fajuk legnagyobb része a trópusokon él. Rendszertani besorolásuk: (Capinera ed., 2008)

Osztály: *Arachnida*

Rend: *Ixodida*

Család: *Argasidae*

Alcsalád: *Argasinae*

Alcsalád: *Ornithodorinae*

Alcsalád: *Otobinae*

Alcsalád: *Antricolinae*

Alcsalád: *Nothoaspinae*

Család: *Nuttalliellinae*

Család: *Ixodidae*

Alcsalád: *Ixodinae*

Alcsalád: *Rhipicephalinae*

Alcsalád: *Amblyomminae*

Alcsalád: *Haemaphysalinae*

Alcsalád: *Hyalomminae*

A valódi kullancsok (*Ixodidae*) és óvantagok (*Argasidae*) közötti legszembevetőbb különbség, hogy az előbbieket testük kitinpajzsokból fedik. (Babos, 1965) Mindkét család tagjai vérrel táplálkoznak,

szaporodásukhoz és fejlődésükhöz ez nélkülözhetetlen. Jelen munkában a kullancs szó alatt a továbbiakban az *Ixodidae* család tagjait fogjuk érteni.

Magyarországon 30 faj fordul elő, és további 6 előfordulásával kell számolni (Babos 1965). Ukrajna területéről 26 fajt írtak le eddig. Kárpátalján a következő fajok jelenlétére lehet számítani: *Ixodes ricinus*, *Ixodes trianguliceps*, *Ixodes simplex*, *Ixodes vespertilionis*, *Dermacentor reticulatus*, *Dermacentor marginatus*, *Hyalomma marginatum* és *Haemaphysalis punctata*. (Ємчук, 1960) A fajok jelenleg használt neveit a Catalogue of Life adatbázisa segítségével aktualizáltuk. (Roskov et al, 2013)

1.3. A KULLANCOK FEJLŐDÉSI CIKLUSAI

A kullancsok a petéből való kikelés után három fejlődési szakaszon esnek át (lárva, nimfa, adult), és ezt az utat 1–6 év alatt járják végig.

A kullancsok által terjesztett betegségek közül a legfontosabbak a Lyme-kór és a kullancs-encephalitis, melyek az emberre veszélyesek, és a kutya babesiosis. A fertőzések leggyakrabban a kullancsokra jellemző nyáladzással kerülnek be az áldozatba. (Lakos, 1994) A lárvák nagyon ritkán hordozzák a betegséget, mivel még nem táplálkoztak, azonban egyes esetekben előfordulhat, hogy *transzováris* (peterakás előtt, az anya testében) módon fertőződnek meg. (Magnarelli et al, 1987) A nimfák és a kifejlett példányok esetében a betegség hordozásának valószínűsége nagyon változó lehet, ezt elsősorban az élőhely befolyásolja. A fertőzés valószínűségét nagyban befolyásolja az is, hogy a kullancs fejlődése során milyen utat jár be. Az ún. egygazdás fajok lárva állapotban választott áldozatukon érik el adult formájukat is, így ezeknél a fertőzöttség lehetősége kicsi (lényegében csak a transzováris kórokozó átadás veszélye áll fenn. A két vagy háromgazdás fajok minden fejlettségi szinten másik áldozaton táplálkoznak, így az egyik áldozatukról könnyen átviszik a másira a fertőzéseket. (Зенкевича ed., 1969) Bár az adult példányok nagyobb eséllyel fertőzöttek, az emberre a nimfák jelentenek nagyobb veszélyt, mivel ezek kevésbé észrevehetőek. (Lakos, 1994)

1.4. A KULLANCOK ÁLTAL TERJESZTETT FERTŐZŐ BETEGSÉGEK

A kullancsok az egyik legspeciálisabb életmódot folytató ízeltlábúak közé tartoznak. A parazita életmódhoz való alkalmazkodást szinte a tökélyre fejlesztették. Ennek köszönhető, hogy manapság már egy erdei túra, egy tóparti horgászás vagy akár egy városi parkban való piknikezés

is elég, hogy ez a nem kívánt potyautas ránk akadjon. A kullancsok táplálkozásmódjukkal (vérszívás) jelentős veszélyt jelentenek a gazdaszervezetre (amely nem ritkán az ember). Ugyanis az állat táplálkozás közben nem csak vért szív, hanem a tápcsatornájában lévő nyákot – amely sok esetben kórokozókkal van tele – beleüríti a gazdaszervezet keringési rendszerébe.

A fertőzött kullancs számos kórokozót hordozhat:

- Vírus: kullancs-encephalitis, Krími-Kongói haemorrhagiás láz.
- Baktériumok: Lyme-kór, Tularémia, Rickettsiosis, Q-láz, Ehrlichiosis.
- Protozoonok: Babesiosis.

Közép-Európai viszonylatban az encephalitis és a Lyme-kór messze a legelterjedtebb kullancsok által terjesztett megbetegedés. Mindkettő súlyos tünetekkel járhat és akár halált is okozhat. A fertőzött (endémiás) területek a legtöbb országban lokalizálva vannak, azonban ukrainai, illetve kárpátaljai viszonylatban adataink hiányosak. (Kimmig et al, 2004)

Bizonyos fertőzések csekélyebb mértékben jelentkeznek, azonban a jelenleg ható és érzékelhető klímaváltozás folytán terjedésük a jövőben egyre nagyobb méreteket ölthet.

Vidékünkön potenciálisan előforduló kullancsok által terjesztett kórokozók:

Kullancs encephalitis: az eurázsiai kontinens számos helyén előforduló betegség, melyet először a volt Szovjetunió területén izoláltak. Kezdetben „tajgaláznak nevezték, mely gyakran nagyon súlyos megbetegedést okozott, vírusát egy ottani faj, az *Ixodes persulcatus* közvetítette, különböző rágcsáló fajokról. A nyugati esetek könnyebb lefolyásúak, jobb indulatúak, nálunk egy másik faj, az *Ixodes ricinus* a hordozó. Az elmúlt években több Közép-Európai országban is megszorozódott a fertőzések száma, egyelőre tisztázatlan okokból. Azonban valószínűsíthető az a tény, hogy az enyhe telek segítik a vírushordozó rágcsálók túlélését, ezáltal növelik a fertőzött kullancsok számát. (Alföldi et al., 1973)

Lyme-kór: ez a fertőzés a leggyakoribb kullancsok által terjesztett betegség a Kárpát-medencében, Magyarországon mindenhol regisztráltak eseteket. A kórokozót leggyakrabban az *Ixodes ricinus* terjeszti. A betegséget a *Borrelia burgdorferi* baktérium okozza. A fertőzöttek jelentős hányada még a kullancscsípést sem veszi észre, pedig nagyon fontos a korai észlelés. A fertőzött csípést követően az érintett

területen kokárdaszerű vörös folt alakul ki, ami terjed. Ha a betegséget nem veszik észre, illetve nem kezelik időben, akkor súlyos visszafordíthatatlan következményekkel járhat (szívizom- és agyhártyagyulladás, stb.). (Kimmig et al., 2004)

Tularémia: ez a betegség főleg a rágcsálókban, nyulakban jellemző, de áterjedhet az emberre is. A kórt a *Francisella tularensis*, egy pálcaforma baktérium terjeszti. A baktérium elpusztult állatok tetemeiben vagy lenyúzott bőrökben hónapokig életképes marad. A kórokozó a fertőzött állat vizeletével, vagy vérszívó paraziták (pl. *Ixodes ricinus*) közvetítésével terjed. A betegség súlyos kimenetelű is lehet. (Kapiller és Szentgyörgyi, 2001)

Q-láz: a *Coxiella burnetti* baktérium által terjesztett betegség, melynek elsődleges terjesztői a *Dermacentor* nemzetségbe tartozó kullancsok. A fertőzést különböző háziállatok (juhok, kecskék, stb.) terjesztik. Többek között a kullancs ürülékével terjed a betegség. Emberről emberre való terjedést eddig nem diagnosztizáltak. (Kapiller és Szentgyörgyi, 2001)

Ehrlichiozis: a humán monocytás és a humán granulocytás ehrlichiosist a rickettsiákhoz hasonló kis méretű, Gram-pozitív, obligát intracelluláris baktériumok okozzák (elsősorban különböző *Ixodes* fajok). A betegség az egész világon elterjedt. Ugyan Magyarországon még nem regisztrálták, de ez nem azt jelenti, hogy Kárpátalján vagy Ukrajnában ne fordulna elő. A megbetegedések szórványosan vagy kisebb gócekban tavasztól őszig bármikor felléphetnek. Az infekció legtöbbször tünetmentes, csak szerológiai vizsgálattal igazolható. Előfordul enyhe, súlyos, életveszélyes, sőt halálos kórforma is. Specifikus védekezésre lehetőség nincs (Kapiller és Szentgyörgyi, 2001)

Babesiosis: terjesztői egymagvú, ostoros, egysejtű élőlények, amelyek a vérben élősködnek (*Babesia divergens*, *Babesia microti*). A betegség, Európában és Észak- Amerikában fordul elő, elsődleges hordozói a vad- és háziállatok, közvetítő szervezetei Magyarországon elsősorban a *Dermacentor reticulatus* fajhoz tartoznak. A betegség akár egy hónapig is lappanghat. Az egészséges lépű betegek maguktól gyógyulhatnak. Idős, immunkárosodott, és lép eltávolított egyének gyógyhajlamai a kezelés ellenére is elég rosszak. (Kimmig et al, 2004; Kapiller és Szentgyörgyi, 2001)

A regisztrált Lyme-kóros megbetegedések száma 2008-ban Magyarországon 1811 volt. (Zöldi et al., 2009) Az *I. ricinus* körülbelül 16,7 órányi táplálkozás után juttatja be a Lyme-kórt okozó *Borrelia burgdorferi* baktériumot a szervezetbe. A spirochaeták a kullancs nyálával kerülnek az áldozat vérébe, azonban nem a táplálkozás kezdetétől. A kullancs eltávolítását minél előbb meg kell kezdeni, mivel

minél tovább táplálkozik, annál nagyobb eséllyel öklendezik, hogy tápcsatornájában helyet csináljon. Az öklendezés során kerülhet az áldozat szervezetébe leggyakrabban a kórokozó. (Crippa et al., 2002) Magyarországon a kullancs-encephalitis előfordulási aránya 0,64/100000 lakos, míg a Lyme-kóré 12,37/100000 lakos az 1998 és 2008 közötti időszakot figyelembe véve. A kutatások alapján a kullancs-encephalitis szempontjából leginkább a 15 és 59 év közötti férfiak érintettek, míg a Lyme-kór inkább a 45 és 65 év közötti nők körében elterjedt. (Zöldi et al., 2013). Kárpátalján csak a 2010-2011 közötti időszakban 40 Lyme-kóros megbetegedést regisztráltak. Az 1990-1998 közötti években a betegek közül 15 férfi volt és 47 nő, átlagéletkoruk 37 év volt. (Туряниця et al., 2012) Az *I. ricinus* és *D. reticulatus* által terjesztett egyéb emberre is veszélyes kórokozókat az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat. Az *Ixodes ricinus* és *Dermacentor reticulatus* által terjesztett kórokozók.
(Forrás: Parola és Raoult 2001)

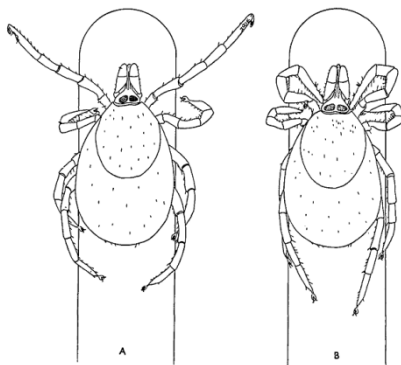
Faj neve	Kórokozó	Fejlődési állapotok között átadódik	Transzovális továbbadás	Fertőzés átadásának módja
<i>I. ricinus</i>	<i>B. burgdorferi sensu stricto</i>	Igen	Lehetséges	Nyál, öklendezés
	<i>Borrelia afzelii</i>	Igen	Lehetséges	Nyál
	<i>Borrelia garinii</i>	Igen	Lehetséges	Nyál, ürülék
	HGE (human granuloctyás ehrlichiosis)	Igen	Jellemző	Nyál
	<i>Francisella tularensis</i>	Igen	Jellemző	Nyál, ürülék
	<i>Rickettsia helvetica</i>	Igen	Jellemző	Nyál
<i>D. reticulatus</i>	<i>F. tularensis</i>	Igen	Jellemző	Nyál, ürülék
	<i>Coxiella burneti</i>	Igen	Jellemző	Nyál, ürülék

A kullancsok eltávolítása sokszor problémába ütközhet, mivel egy cementszerű anyaggal ragasztják oda magukat a táplálkozási felülethez. Az eltávolítás során figyelniük kell arra, hogy a szájszervet és a cementet is eltávolítsuk. A legendák és reklámok ellenére a legbiztosabb eltávolítási módnak az tűnik, hogy a kullancs szájszervét közvetlenül a bőr fölött megragadva egy határozott húzással kirántjuk. (Needham, 1985) Érdemes lehet alkoholban eltárolni, az esetleges későbbi

vizsgálatok miatt. A csípés helyét mindenképp fertőtlenítenünk kell a kullancs eltávolítását követően.

II. ANYAG ÉS MÓDSZER

A legtöbb kullancsfaj nem vadászik, hanem áldozataikat az aljnövényzetben vagy a leveleken, feltartott első pár lábbal várják (1. ábra, A), majd onnan kapaszkodnak rá az első adandó alkalommal a „kiszemelt” testére. Idejük jelentős részét töltik várakozó állapotban, időnként azonban átváltanak pihenő pozícióba (1. ábra, B). A gazdaszervezet testén alkalmas helyet keresnek, és minél előbb meg is kezdik a vérszívást. Az áldozatot a mozgás, hő, és a kibocsátott exkrétumok (CO₂, ammónia stb.) alapján érzékelik elsősorban. Ebben a *Haller-szerv* van segítségükre, mely az első pár lábukon található. (Capinera ed., 2008)

1. ábra. Nőstény kullancsok, A: áldozatra várva,
B: pihenő pozícióban
(Forrás: Lees 1948)

A mintavétel során elsősorban a mozgásérzékelő képességüket használjuk ki. Kutatásunk során a zászlózás módszerét alkalmaztuk. Ennek lényege az, hogy egy zászlószerű, rúdból és flanel vászonból álló eszközzel „söpörjük” az aljnövényzetet, amire az azzal kontaktusba kerülő kullancsok azonnal rákapaszkodnak. Az ilyen, és ehhez hasonló módszerek azért előnyösek, mert jól összevethetőek egymással a területek. Az azonban fontos, hogy a mintavételt mindig ugyanaz a személy végezze, az esetleges „seprési” technikából adódó különbségek elkerülése érdekében- (Ginsberg és Ewing, 1989) A zászlóról begyűjtött egyedeken kívül összeszedtük a vizsgálatot végző személyen esetlegesen

előfordulókat is. A transzekteket végigjárva, kb. 2,5 méterenként ellenőrizzük a vásznat, és a rajta található egyedeket begyűjtjük. A zászló méretét 60x80 cm-ben határoztuk meg, színe fehér, hogy a rajta lévő egyedek jobban észrevehetőek legyenek. A transzektek nyomvonalát GPS segítségével rögzítettük. A vizsgált területek kiválasztásánál figyelembe vettük, hogy azok a mintavételi típushoz minél inkább megfelelőek legyenek. Ezért leginkább középmagas vagy alacsony növényzetű, elsősorban lágyszárúakkal borított területeket választottunk. (Tack et al., 2011)

A begyűjtött egyedeket tömény alkoholba tettük, hogy a laboratóriumban a megadott szempontok alapján meghatározhassuk őket. (Babos, 1965; Nosek és Sixl, 1972) A határozás folyamán meghatároztuk az egyedek fajtát, fejlődési állapotát és nemét. Az identifikációhoz sztereo mikroszkópot használtunk.

A statisztikai elemzésekhez a Microsoft Excel és PAST szoftvereket használtuk.

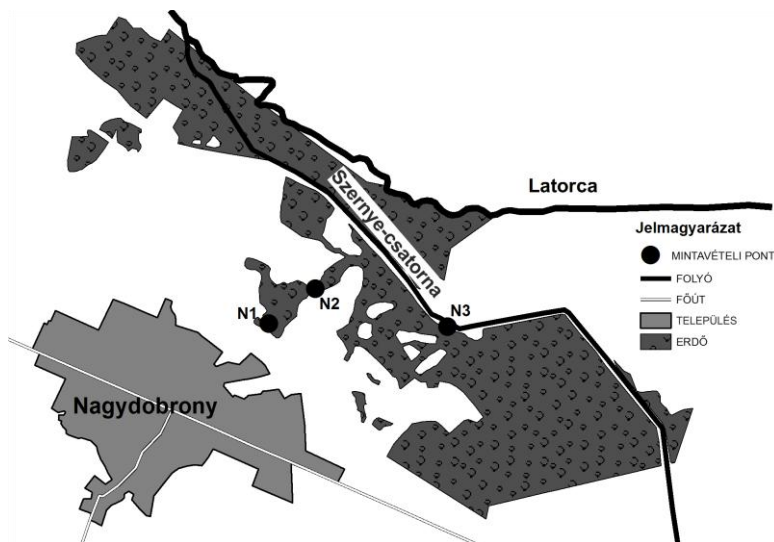
III. A VIZSGÁLT TERÜLET BEMUTATÁSA

Összesen 5 mintavétel történt, ezek közül 3 az ungvári járási Nagydobrony környékén, 2 pedig a Beregszászi járásban, Makkosjánosi közelében. Mindkét település a Beregi-síkságon, értékes alföldi erdők közelében helyezkedik el. A területek kijelölésénél fontos szempont volt az, hogy azok az emberi tevékenységtől ne legyenek elszigetelve. Erre azért figyeltünk oda, mert elsősorban azt szerettük volna megvizsgálni, hogy mekkora veszélynek vannak kitéve az adott területen élő emberek. A mintavételekre 2013. március 27. és május 2. között került sor.

Nagydobrony a Beregi-síkság északkeleti részén helyezkedik el. Az átlagos tengerszint feletti magasság 105–106 méter, és 2 méternél nagyobb szintkülönbségek nincsenek. A területet vízrajzilag a Tisza vízrendszeréhez tartozó Latorca folyó, és annak mellékágai uralják. (Molnár, 2010) A terület felszíni és felszín alatti vizeinek utánpótlását az évi átlagos 666 mm csapadék biztosítja (Amatőr meteorológiai megfigyelések alapján).

Az N1 és N2 területek Nagydobrony határában, a helyiek által Kis makkosnak nevezett erdő szélén helyezkednek el. Ez a faállomány összetételét tekintve vegyesnek mondható, ahol a tölgy az uralkodó fafaj. A településhez való közelsége miatt közkedvelt gombázó és kirándulóhely a környék lakói számára. Ezért tartottuk érdemesnek arra, hogy megbecsüljük, mekkora számban találkozhatunk itt kullancsokkal. Az N3 jelű transzekt a Szernye-csatorna töltésén halad. Ez az elsősorban

horgászok és erdészek által használt út viszonylag nagy forgalommal bír, annak ellenére, hogy viszonylag messze van a környező településektől (Nagydobrony határától légvonalban körülbelül 3 kilométerre található). Emellett a Nagydobronyi Vadvédelmi Rezervátum területén helyezkedik el, és így jó eséllyel fordulnak elő rajta nagyobb vadak is, amelyek kedvelt áldozata a kullancsoknak. A mintavételi területek elhelyezkedését a 2. ábra mutatja.

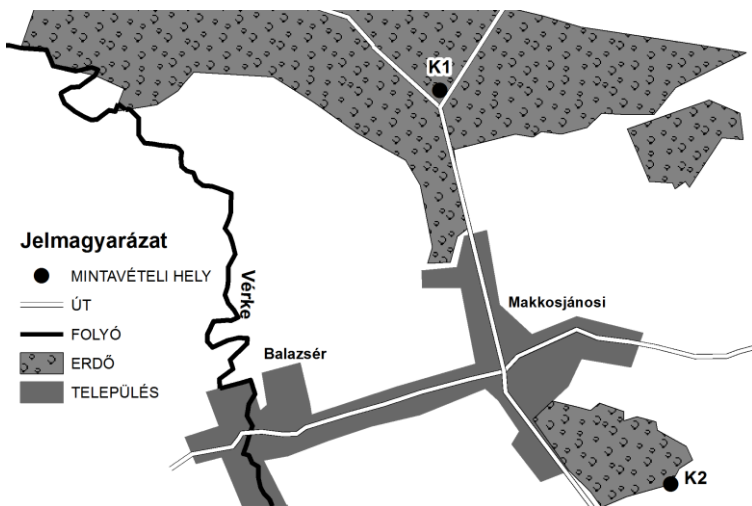

2. ábra. A Nagydobrony környéki mintavételi területek elhelyezkedése
(Forrás: Saját szerkesztés)

Makkosjánosi Beregszásztól 6 kilométerre fekszik, szintén a Beregsíkság északkeleti részén, Nagydobronytól észak-keletre. A település átlagos tengerszint feletti magassága 120 m. A településtől dél-keletre vulkanikus eredetű heglánc húzódik, melynek legmagasabb pontja a Nagyhegy (magassága 362 méter). Vízrajzi szempontból a község nyugati határán folyó Vérke csatornát kell megemlítenünk, ami a Borzsa és a Latorca folyókat köti össze. (Hadnagy, 2012)

A K1 terület a Beregszászt és Munkácsot összekötő főút guti letérőjénél található. Az itt található gyertyános-tölgyes erdő sok vadállat számára szolgál élőhelyként, emellett a mintavételt a főút mellett végeztük el, így az emberi jelenlét sem elhanyagolható, ezért esett rá a választásunk. A K2 terület Makkosjánosi határában helyezkedik el. A transzekt mellett szántók vannak, ami eleve feltételezi az emberi

jelenlétet, és a lakott területektől is mindössze néhány száz méterre található. Emellett nem elhanyagolható a vadak jelenléte sem. A Makkosjánosi környéken található mintavételi pontok elhelyezkedését a 3. ábra mutatja.

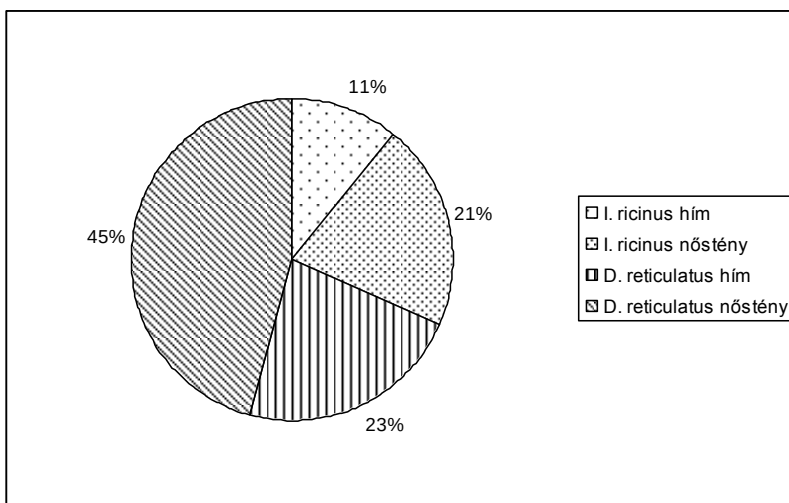

3. ábra. A Makkosjánosi környéki mintavételi területek elhelyezkedése
(Forrás: Saját szerkesztés)

IV. EREDMÉNYEK

A begyűjtött egyedek 2 fajhoz tartoztak (*I. ricinus* és *D. reticulatus*). 36 darab *I. ricinus* került begyűjtésre (ez az összes egyed 31,9 %-a) és 77 *D. reticulatus* (68,1 %). A 113 egyed legnagyobb része adult példány volt, mindössze két lárvát fogtunk (mindkettőt az N1 mintavételi területen). Ezek egyike *D. reticulatus* volt, a másik pedig *I. ricinus*.

A hímek és nőstények aránya is hasonló eloszlást mutatott. 37 hím és 74 nőstény egyed került befogásra. Ez az összes egyed 33,3 és 66,7 %-át jelenti. A lárvák nemét nem tudtuk meghatározni. A begyűjtött egyedek ivari eloszlását a fajok tekintetében a 4. ábra mutatja.

4. ábra. A begyűjtött egyedek ivari eloszlása a fajokat tekintve
(Forrás: Saját szerkesztés)

A nyári mintavételek során mindössze az N1 és K1 területeken sikerült befognunk néhány példányt. Az N1 területen 3 darab adult *I. ricinus* nőstényt gyűjtöttünk be, míg a K1-en 1 darab ugyanehhez a fajhoz tartozó hímet.

V. AZ EREDMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE

A kapott eredmények sok dologra rámutatnak. A begyűjtött fajok kis száma a relatíve alacsony mintaszámmal magyarázható. A Biletska és munkatársai által a Kárpátokban végzett gyűjtések során is ezeket a fajokat találták meg. A vizsgálatuk során kiderült az is, hogy a *Borrelia burgdorferi*vel fertőzött egyedek 4,9 %-át adták a vizsgált egyedeknek a két fajra nézve. Az *I. ricinus* 5,6 %-ban bizonyult fertőzöttnek, míg a *D. reticulatus* 3 %-ban. (Biletska et al., 2008)

A mintaterületeken tapasztalható faji eloszlást a 2. táblázat mutatja. Ebből egyértelműen látható, hogy az N2, N3 és K2 területeken a *D. reticulatus* faj képviselteti magát jobban, a K1 területet az *I. ricinus* uralja, és az N1 területen egyenlő számban osztoznak.

2. táblázat. A mintavételi területeken tapasztalható faji eloszlás

Terület kódja	<i>I. ricinus</i> , darab	<i>D. reticulatus</i> , darab	<i>I. ricinus</i> , %	<i>D. reticulatus</i> , %
N1	12	12	50,00	50,00
N2	4	11	26,67	73,33
N3	0	24	0,00	100,00
K1	16	10	61,54	38,46
K2	4	20	16,67	83,33

Az N3-as területről az *I. ricinus* teljesen hiányzott. Ezek a különbségek feltételezhetően a fajok eltérő élőhelyigényéből adódnak. Az N1 és K1 területeken, melyeken az *I. ricinus* jelentősebb mértékben van jelen, az a közös, hogy mindkét terület erdőszéli, a nap nagy részében árnyékos helyek. A vegetációtípus is hasonló, mindkét helyen enyhén bolygatott, erdőszéli növényzettel találkozhatunk. Az N2 terület nagyon hasonló az N1-hez, ugyanannak az erdőrésznek a másik oldalán fekszik, flórája is hasonló, mégis sokkal kevesebb *I. ricinus* jelenléte volt tapasztalható. Ez esetleg adódhat abból, hogy az N2 területen nincs akkora forgalom, kevesebbet járnak arra akár emberek, akár vadállatok.

Az N2, N3 és K2 területeken tapasztalható *D. reticulatus* dominanciára magyarázattal szolgálhat az, hogy ezek a területek sokkal naposabbak és vegetációtípusuk is sokkal bolygatottabb a többinél, ami feltételezhetően ennek a fajnak kedvez.

VI. KÖVETKEZTETÉSEK

Az általunk vizsgált területeken két, epidemiológiai szempontból jelentős faj megjelenését tapasztaltuk, az *Ixodes ricinus*-ét és a *Dermacentor reticulatus*-ét. Ezeknek több betegség kórokozójának terjesztésében van nagy szerepük, mint például a kullancs encephalitis, a Lyme-kór, tularémia, Q-láz, ehrlichiosis és a babeziózis. A korábbi eredmények alapján a következő fajok előfordulásával lehet még számolni: *Ixodes trianguliceps*, *Ixodes simplex*, *Ixodes vespertilionis*, *Dermacentor marginatus*, *Hyalomma marginatum* és *Haemaphysalis punctata*. Ezek a fajok szintén jelentős fertőzőhordozók lehetnek, így vidékünkön sem árt az óvatosság.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Alföldi, Z. et al (1973): *Orvosi mikrobiológia - Immunitástan - Parazitológia*. Budapest: Medicina Könyvkiadó. 508.

Amatőr meteorológiai megfigyelések.

Babos, S. (1965): Magyarország állatvilága. *Fauna Hungariae*. Kullancsok – Ixodidea. XVIII. Kötet. 7. füzet. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Biletska, H. et al (2008): Study of Lyme borreliosis in Ukraine. *International Journal of Medical Microbiology*. vol. 298, S1, 154-160.

Capinera, John, L (2008, szerk.): *Encyclopedia of Entomology*. Volume 4 (S-Z) Second edition. Springer Science+Business Media B.V. 3775-3804.

Crippa, M. et al (2002): Investigations on the Mode and Dynamics of Transmission and Infectivity of *Borrelia burgdorferi* Sensu Stricto and *Borrelia afzelii* in *Ixodes ricinus* Ticks. *Vector Borne Zoonotic Diseases* 2, Issue 1, 3-9.

Ginsberg, H. S., Ewing, C. P. (1989): Comparison of flagging, walking, trapping, and collecting from hosts as sampling methods for northern deer ticks, *Ixodes dammini*, and lone-star ticks, *Amblyomma americanum* (Acari: Ixodidae). *Experimental & Applied Acarology*, vol. 7, 313-322.

Hadnagy, K. (2012): *Makkosjánosi komplex történelem-földrajzi jellemzése*. Beregszász.

Kapiller, Z., Szentgyörgyi, L. (2001): *Kullancsok és zoonózisok*. Budapest: B+V kiadó. 205.

Lakos, A. (1994): *Kullancsok és betegségek*. 2. kiadás, változatlan utánnymás. Budapest: Melánia Kiadó.

Lees, A. D.(1984): The sensory physiology of the sheep tick, *Ixodes ricinus* L. *The Journal Of Experimental Biology*. vol. 25, 145-207.

Magnarelli, L. A. et al (1987): Transovarial Transmission of *Borrelia burgdorferi* in *Ixodes dammini* (Acari:Ixodidae). *The Journal of Infectious Diseases*, vol. 156, No. 1, 234-236.

Molnár, A. (2010): *Nagydobronyi ivóvizeinek vizsgálata*. Szakdolgozat, Debrecen: Debreceni Egyetem, Természettudományi és Technológiai Kar, Alkalmazott Ökológiai Tanszék.

Needham, G. R. (1985): Evaluation of Five Popular Methods for Tick Removal. *Pediatrics*, vol. 75, No. 6. 997-1002.

Nosek, J., Sixl, W. (1972): *Central-European Ticks (Ixodoidea)*. Key for determination Graz: Mitt. Abt. Zool. Landesmus. Joanneum, Jg. 1, H. 2, 61-92.

Parola, P., Raoult, D. (2001): Ticks and Tickborne Bacterial Diseases in Humans: An Emerging Infectious Threat. *Clinical Infectious Diseases*. vol. 32, 897-928.

Kimmig, P. et al (2004): *Kullancsok — Egy kis szűrés súlyos következményekkel*. Budapest: Mérték kiadó. 112.

Roskov, Y., et al (2013, szerk.): *Species 2000 & ITIS Catalogue of Life*, 10th December 2013. Digital resource at www.catalogueoflife.org/col. Leiden, the Netherlands: Species 2000: Naturalis.

Tack, W. et al (2011): The effects of sampling method and vegetation type on the estimated abundance of *Ixodes ricinus* ticks in forests. *Experimental & Applied Acarology*. vol. 54, 285-292.

Zöldi, V. et al (2009): Az országos epidemológiai központ 2. módszertani levele a kullancsok elleni védekezésről. *Epinfo. Epidemiológiai Információs Hetilap*. 16. évfolyam, 3. Különszám.

Zöldi, V. et al (2013): Tick-Borne Encephalitis and Lyme Disease in Hungary: The Epidemiological Situation Between 1998 and 2008. *Vector-Borne and Zoonotic Diseases*. Volume 13, Number 4. 256-265.

Ємчук, Є. М. (1960): *Фауна України*, Том 25. Іксові кліщі. Вип. 1. Зовнішня і внутрішня будова, екологія, систематика, поширення та шкідливість іксових кліщів. Київ: Видавництво Академія наук Української РСР.

Зенкевич, Л. А. (1969): *Жизнь животных* (в 6 томах). Беспозвоночные. Том 3. Москва: Просвещение.

Турияниця, С.М. et al (2012): Динаміка ситуації щодо хвороби Лайма на Закарпатті. *Клиническая иммунология. Аллергология. Инфектология*. Номер 1-2 (50).

LEKTORÁLTA:

Hadnagy István,
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai
Magyar Főiskola,
Biológia és Kémia Tanszék

NAGYDOBRONY KÖRNYEZETI ALAPÁLLAPOTÁNAK FELMÉRÉSE

BEVEZETÉS

Napjaink egyik legfontosabb kérdése a környezetvédelem lett. Így egyre erősebbé vált az a kényszer, hogy szabályozzuk a különböző környeztkárosító tevékenységeinket, amelyek a természetes élőhelyek, a lakható környezet erőteljes leromlásához vezet.

Ez a leromlás mára már nem csak a nagyvárosokat, hanem a legkisebb településeket is érinti. A szennyezettségnek különböző forrásai vannak, amelyek az emberek környezet-átalakító tevékenységéből származnak. A legjelentősebb forrás az ipar, a termelő- és feldolgozó-, valamint a közlekedési parból rengetek szennyező anyag kerül a levegőbe, a felszíni- és felszín alatti vizekbe, valamint a talaj felső rétegeibe. Ahhoz, hogy megállapíthassuk, hogy milyen szintű egy tetszőlegesen választott terület szennyezettsége, úgynevezett környezeti állapot felmérést kell végeznünk.

A környezet állapotának felméréséhez környezeti hatásvizsgálatot kell készítenünk. Ilyen hatásvizsgálatra legfőképp azért van szükség, hogy feltárhassuk a választott terület környezeti állapotának mennyiségi és minőségi összetevőit, valamint, hogy milyen szinten terhelhető és milyen mértékű igénybevételt visel még el. Az ilyen vizsgálatokat általában nagy eszköz- és anyag igényű módszerekkel végzik el, ami rendkívül költséges.

Munkám során olyan környezeti alap-állapot felmérést végeztem, amely kizárólag élő szervezetek segítségével határozza meg, egy adott terület környezeti állapotát. Ehhez az élőlények indikációs képességeit veszem alapul. Ugyanis vannak olyan szervezetek, amelyek különösen érzékenyek a környezet legapróbb változásaira is. Így jelenlétükkel, vagy hiányukkal képesek jelezni a terület szennyezettségét. Mivel ezen élőlények jelen vannak mindenféle élőhelyen (talajfelszín, felszíni vizek, levegő, stb.), így alkalmasak arra, hogy egy komplex állapotfelmérő rendszert hozzunk létre általuk. A biológiai indikáció használatának

előnyei, hogy a bioindikátorok tükrözik a környezeti tényezők komplex hatását, a drága és körülményes fizikai és kémiai mérések helyettesíthetők a biológiai hatások tanulmányozásával.

A munkám során meghatározom szülőfalumnak, Nagydobronynak és környékének a jelenlegi környezeti állapotát.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A VIZSGÁLATI TERÜLET JELLEMZÉSE:

Nagydobrony a Beregi-sík kárpátaljai részén fekvő, közel 6000-es lélekszámú település. Ukrajna nyugati csücskén, a Csap-Munkácsi medence területén helyezkedik el. Ungvártól 42 km-re dél-keletre, míg Munkáctól 23 km-re található a Latorca és a Szernye-csatorna között. Domborzata alapján síksági területnek tekinthető, tengerszint fölötti 105 m-es átlagos magassággal. A táj talajai túlnyomórészt fiatal folyami öntéseken létrejött, kevésbé kialakult képződmények. Az összes talaj közös jellege, amely a víz uralmát mutatja, az ingadozó talajvízszint nyomán kialakuló gley. (Gönczy és mtsai, 2005) A környező területeken számos eltérő növénytakaró-típus található, melyek ma még sok szempontból érintetlen, természeti értékekben gazdag élőhelyek. (Szanyi, 2011)

Nagydobrony a valaha volt Szernye-láp peremterületén helyezkedik el. Már 1771-ben megkísérelték lecsapolását a mezőgazdasági hasznosítás érdekében. De a láp lecsapolása csak jóval később valósult meg, ezután a láp talaja kezdett kiszáradni. Ennek eredményeként sajnos már csak néhány hektáros területen figyelhető meg a lápra jellemző kotus feketeföld. (Szanyi, 2011) A falu és a környező területek szinte teljesen körbe vannak véve mesterségesen kialakított kanálisokkal, csatornákkal, melyek egyes részei időszakosan kiszáradnak. A területet továbbá kisebb-nagyobb tocsogók, pocsolyák tarkítják. (Szanyi, 2011)

Mivel Nagydobrony környéke a Beregi-síkhöz tartozik, így a község és az azt körülvevő területek éghajlata nem tér el a Beregi-sík éghajlatától. A Beregi-sík a Nagy-Alföld leghűvösebb, legcsapadékosabb területe, és egyben egyike a leginkább kontinentális éghajlatú területeknek is. (Simon, 1953) Az évi átlaghőmérséklet az Alföldön itt a leghűvösebb: 1941-1970-es átlagban 8,9 °C. A januári átlaghőmérséklet mindössze -3,2°C, a júliusi átlag pedig 20,1°C volt ugyanebben az időszakban. A hőmérséklet átlagos évi ingása 23-24°C között van. Az első őszi fagy átlagosan X. 10-15. között köszönt be, míg az utolsó tavaszi fagy IV. 25 táján jelentkezik. A csapadékmennyiség évi átlaga 609 mm, a

tenyészidőszak csapadékmennyisége 389 mm. A legcsapadékosabb hónap a június (átlag 74 mm), de november folyamán jelentkezik egy kisebb másodmaximum is. Az utóbbi években történő klímaváltozás hatására viszont ezek az értékek megváltoztak. Mindezek alapján a Beregi-sík, így Nagydobrony és környéke is, a Köppen-féle klímarendszer szerint már a D-klímaövbé tartozik; a Walter-diagramok pedig azt mutatják, hogy éghajlata jellegzetesen kontinentális erdőklíma, csekély mértékű szubmediterrán hatással. (Szanyi, 2011)

Nagydobrony lakossága főleg agrártevékenységgel foglalkozik, már a község fennállásának kezdetétől fogva. De az utóbbi években a túlzott műtrágyázás, a monokultúras növények termesztése, a permetezőszerek nagymennyiségű használata és a nehézgépek számának növekedése nagy megterhelést jelent a környezet számára. Továbbá nagy gondot okoz, hogy a község nincs közművesítve, így nincs egységes csatornahálózat, ezáltal az emberek többsége a szennyvizet csak oda üríti, ahová tudja, nem foglalkozva a környezettel. A falun keresztül folyó „Hatrác patak” vizének erős szennyezettsége is ebből fakad, ugyanis az ott lakó emberek mind a patakba engedik a szennyvizüket.

A rengeteg szennyező forrás meglétének ellenére, még sohasem készült semmilyen alap-állapot felmérés Nagydobrony területén, sőt még a környező településeken sem. Munkám során ezen szerettem volna változtatni úgy, hogy szépen sorban a megfelelő indikátorszervezetek kiválasztásával, meghatározásával és kimutatásával, szintenként felmértem a környezet alap-állapotát.

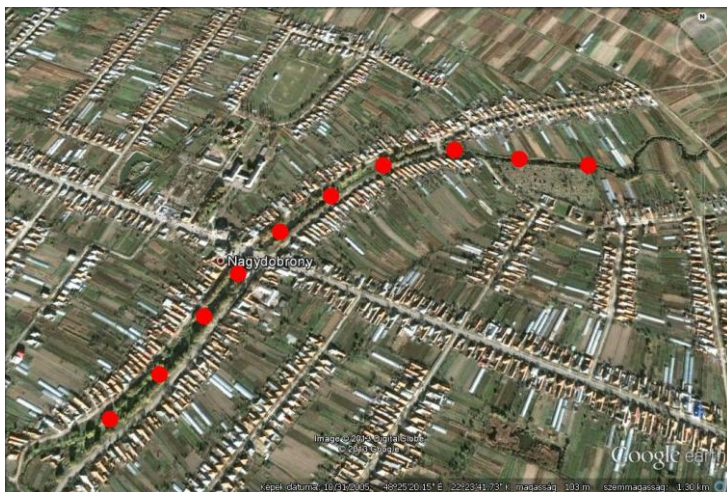
FELSZÍNI VIZEK VIZSGÁLATA

A víz az élet elengedhetetlen feltétele. Bár az emberiség ezzel a ténnyel tisztában van, mégis rendkívüli tempóban szennyezi: beleengedi a szennyvizet, beleszórja a szemetét és hagyja, hogy belemosódjon mindenféle műtrágya. Mivel a víz folyamatosan párolog, ezért a szennyező anyagok kikerülhetnek a légkörbe, ahonnan csapadékként visszahullva beleszivárognak a talajba, innen újra a növényekbe, ahonnan ismét elpárolog és így tovább. Ebből a körforgásból kiderül, hogy a levegő-, a talaj- és a vízszennyezés örökös kapcsolatban állnak. A felszíni vizek szennyezettségének bioindikátorok alkalmazásával történő vizsgálatát több mint egy évszázaddal ezelőtt kezdték el használni. Alapját a vízi szervezetek limitáltságának felismerése jelentette. A vízinövények: algák (moszatok), mohák, harasztok, nyitvatermők jelző fajok lehetnek, viszont csak akkor, ha tömegesen fordulnak elő. Jelezhetik a víz nátrium-, foszfor-, sótartalmát és kimutathatják a pH értéket is. A

vizek klór-fenol szennyezésének akkumulációs indikátoraként felhasználhatók a különböző piócák. Az édesvízi csigák élettartama 3-4 év, így mint a nehézfémek akkumulációs indikátorai vehetők figyelembe. A kagylók a legelterjedtebben használt indikátorok. A szénhidrogéneket és nehézfémeket aránylag gyorsan akkumulálják. Továbbá számos rovarfaj lárvállapota a vizekben él. Többnyire jelzőfajok. A kérészfajok (Ephemera) igen érzékenyek a vízszennyezésekre. Tömeges előfordulásuk a tiszta víz jelzője.

A Belga Biotikus Index egyszerűsített változata az ún. BISEL-féle vízvizsgálat, amely gyors, nem igényel drága eszközöket, integrált rendszertani és ökológiai ismereteken alapul. Ez a módszer különböző gerinctelen állatok alapján alkalmas a felszíni vizek minősítésére. A gerinctelen állatok meghatározása az aktuális rendszertani beosztás szerint történt.

Vizsgálatom során arra kerestem a választ, hogy milyen fokú a Nagydobrony központján keresztül folyó „Hatrác-patak” szennyezettsége. Mivel a falu nem közművesített, ezért a szennyvíz-elvezetést minden családnak egyedül kell megoldani. Ez azt vonta maga után, hogy a patak közelében lakók a szennyvizüket a folyó vizébe engedik. További gondot okoz, hogy a patak egy szakaszán agrárterületként használt kertgazdaságok területnek el, ahonnan jelentős mértékű műtrágya és vegyszer mosódik a patak vizébe.

1. ábra: Mintavételi pontok a "Hatrác-patak" községet keresztülszelő szakaszán (Forrás: Google Earth)

A „Hatrác-patak” a valaha volt Szernye-mocsár lecsapolása következtében kialakított Szernye-csatorna vízgyűjtőjéhez tartozik. A patak községet keresztülszelő szakaszán kb. 100 méterenként jelöltem ki mintavételi helyeket, így csak nem 10 mintavételi pontot (1. ábra) kaptam. A mintavételezéseket április 25. és 28. között végeztem. A gyűjtött minták feldolgozásánál *Kriská György* munkáját (2008) vettem alapul. Meghatároztam, megszámláltam, majd csoportosítottam a fajokat. A fajok érzékenységeinek meghatározásához a BISEL programban használt szabványos táblázatot használtam (1. táblázat). A gerinctelen állatok gyűjtése szabványos, fémkeretes, kúp alakú kézi hálóval történt, (*Borián et al., 2001; Borián, 2002*) melynek lyukbőssége 500 μm volt. Az így begyűjtött, különböző rendszertani egységek azonosítása csak egy bizonyos gyakorlati mélységig történt meg (2. táblázat). Ha az így kapott eredményeket értékelni szeretnénk, akkor elmondható, hogy a patak vízminőségének értéke leggyakrabban a kritikus érték (sárga szín, BI = 5, 6) közelében mozgott.

NAGYDOBRONY FELSZÍN ALATTI VIZEINEK VIZSGÁLATA

Nagydobrony területének nagy részén érezhetően rossz minőségű az ivóvíz. Ám a területen nem történtek felmérések arra vonatkozóan, hogy megfelel-e az ivóvíz minősége az előírásoknak, pedig a lakosság is érzi, hogy ez szükségessé vált.

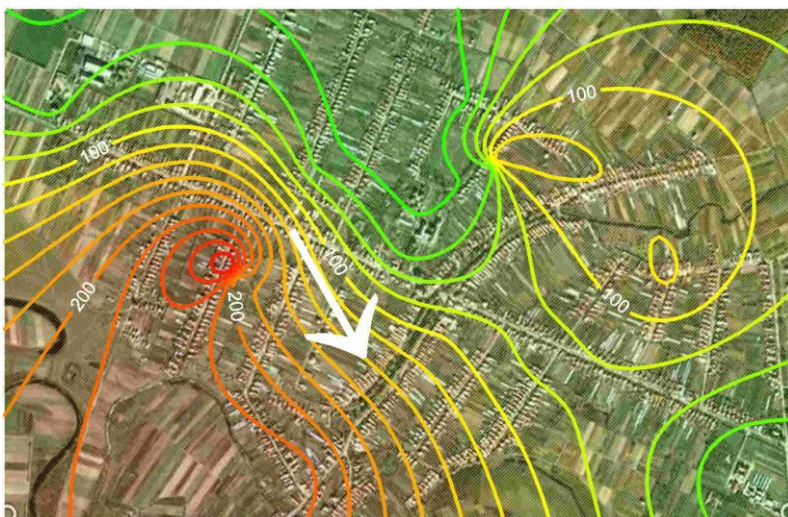
A nitrát (NO_3^-) a salétromsav anionja, nagyon elterjedt a természetben. Egyaránt megtalálható a talajban és a vizekben. Kis mennyiségben egyáltalán nem káros, nagy mennyiségben felhalmozódva azonban, főleg a csecsemőknél problémát okozhatnak. A mérések 2009-ben történtek meg, összesen 18 kútnál. A kutak mindegyike fúrt kút volt, amely a felső talajvízrétegből táplálkozik, vizüket ivóvízként hasznosítják.

A gyűjtött mintákat helyszíni nitrát kimutatására alkalmas tesztel és különböző műszeres (drága eszközt nem igénylő) és biológiai laborvizsgálattal értékelték ki. Az eredmények azt mutatják, hogy Nagydobrony területének nagy része jóval határérték feletti (50 mg/l) nitrát értékekkel rendelkezik. Az északi területeken inkább 50 mg/l alatti értékeket tapasztaltam, amit részben magyaráz a melegházak, fóliák alacsonyabb száma. A délebbi területeken a helyzet nem ennyire biztató, hiszen ott nagyon extrém (jóval 200 mg/l) fölötti nitrát tartalommal is lehet számolni. A fóliák magasabb száma itt is magyarázattal szolgálhat ezekre az eredményekre. Megfigyeltem továbbá, hogy a település legkeletibb és legnyugatibb pontjain nagyon alacsony értékeket kaptam,

Táblázat magyarázata: I = 10-9, kék: nem szennyezett; II = 8-7, zöld: enyhén szennyezett; III = 6-5, sárga: mérsékelten szennyezett /kritikus helyzet/; IV = 4-3, narancs: erősen szennyezett; V = 2-1, vörös: nagyon erősen szennyezett, 0 = a bioindikátorok teljes hiányát mutatja;

2 táblázat: BISEL index meghatározásához felhasznált taxonómiai csoportok és rendszertani egységek

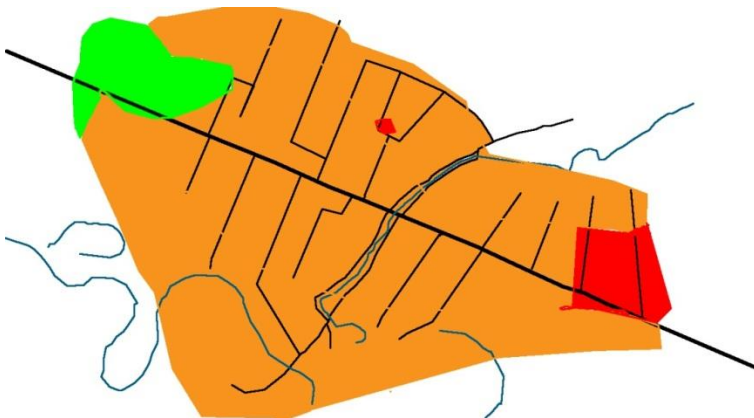
Taxonómiai csoportok	Rendszertani egységek
<i>Plathelminthes</i>	nemzetség
<i>Oligochaeta</i>	család
<i>Hirudinea</i>	nemzetség
<i>Mollusca</i>	nemzetség
<i>Crustacea</i>	család
<i>Plecoptera</i>	nemzetség
<i>Ephemeroptera</i>	nemzetség
<i>Trichoptera</i>	család
<i>Odonata</i>	nemzetség
<i>Megaloptera</i>	nemzetség
<i>Hemiptera</i>	nemzetség
<i>Coleoptera</i>	család
<i>Diptera</i>	család
<i>Hydracarina</i>	előfordul vagy nem

2. ábra: A nitrát értékek (mg/l) eloszlása Nagydobrony területén a tavaszi mérések alapján (Molnár, 2012)

A LEVEGŐ MINŐSÉGÉNEK MEGHATÁROZÁSA

Nagydobrony levegő-minőség vizsgálatát még 2012-ben végeztem el. A vizsgálat során a mintaterületeken kiválasztottam a vizsgálatokhoz szükséges fákat, melyeken meghatároztam a zuzmó fajokat. A község környéki zuzmóflóra felmérését követően megkaptuk a különböző szennyezettségi zónák elhelyezkedését. A kapott eredmények alapján (4. ábra) három zónát különíthetünk el: zuzmósivatag, belső küzdelmi zóna és külső küzdelmi zóna. Szinte az egész település a belső küzdelmi zónába esik, ami a levegőminőség szempontjából viszonylag kedvezőtlen, de nem rossz. Ezen zóna kialakulásáért valószínűleg a közlekedés és a hagyományos tüzelés a felelős. Meglepő, hogy a falu Munkács felé eső végén van a zuzmósivatag, pedig a közszépi iparhoz tartozó üzemek és gyárak a falu Beregszász felőli és Ungvár felőli végén találhatóak. Éppen ezek miatt érdekes az a tény is, hogy az Ungvár felőli részen található a külső küzdelmi zóna, ami a levegőminőség relatív kedvező állapotára utal, annak ellenére, hogy a közvetlen közelében található a furnérgyár. Összességében megállapítható, hogy bizonyos kérdések még megválaszolásra várnak, így a terület további kutatását javaslom.

3. ábra: Nagydobrony zuzmótérképe

KONKLÚZIÓ

Nagydobrony és a környező területek az indikációs vizsgálatok alapján nem tartoznak a jó minősítésű területek közé. Annak ellenére, hogy a területek szomszédságában számos eltérő társulás típusal rendelkező erdő-és gyepterület helyezkedik el, a község és területe

mindent egybevetve mérsékelten szennyezettnek mondható. Köszönhető ez az intenzív agrártevékenységnek, a közművesítés hiányának, valamint a szabályozatlan környezetkárosító hatásoknak. A vizsgálataimnak köszönhetően a jövőben kezelési terveket fogalmazhatunk meg, amely az alap állapot javítására irányul.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Borián, Gy., Boros, S., Hartner, A. & Vér, A. (2001): *Vízbiológiai praktikum*. – Agrárszakoktatási Intézet, Budapest.

Borián, Gy. (2002): *Tanári segédlet a „Bioindikáció az iskolai oktatásban” környezetvédelmi országos akcióprogramhoz*. – Környezetvédelmi Minisztérium, Budapest 18 pp.

Gönczy S., Orbán K., Molnár J. (2005): *Vízadó szintek földtani környezete és veszélyeztetettségi állapotfelmérése Beregszász környékén*. A fenntartható vízgazdálkodás eszköztárának bővítése Mátészalka - Beregszász térségében. Lícium Art Kft., Debrecen

Kriska Gy. (2008): *Édesvízi gerinctelen állatok határokozó*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, pp. 368

Molnár A. (2012): *Nagydobronyi ivóvizeinek vizsgálata, különös tekintettel azok nitrát tartalmára*. TDK dolgozat, Beregszász

Simon T.(1953): *Az Északi-Alföld erdői*. Akadémiai Kiadó, Budapest

Szanyi Sz. (2011): *A volt Szernye-láp környékének nagylepke-együttese és faunaösszetétele*. Diplomadolgozat, Debrecen

LEKTORÁLTA:

Keresztyén Andrea,
biológia tanár,
Nagydobronyi Középiskola

Науковий вісник «Scientia Denique», заснований Закарпатським угорськомовним товариством студентів та молодих дослідників є збірником плодів самостійної наукової праці юних угорських дослідників Закарпаття. В даному виданні опубліковано наукових статей зі сфери історії, угорської мови та літератури, фізики, інформатики, математики, біології та політології.

Видавник: *Закарпатське угорськомовне товариство
студентів та молодих дослідників*

Відповідальний РЕДАКТОР: *Іштван Піго*
Головний РЕДАКТОР: *Атіла Горват*
Відповідальна за випуск: *Тетяна Турані*

Коректура та верстка виконана редакційною колегією

ЗА ЗМІСТ СТАТЕЙ ЗБІРНИКА НЕСУТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АВТОРИ

Вісник вийшов за підтримки Фонду ім. Габора Бетлена

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.